

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

นางสาวชญญ์ ชีวภรณ์ภักดิ์

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการวางผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2544

ISBN 974-030-904-6

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

FACTORS AFFECTING CHANGES IN HUMAN SETTLEMENTS
IN BANG LUM-POO DISTRICT

Miss. Chanya Chevaporanapiwat

สถาบันวิทยบริการ

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Urban and Regional Planning in Urban Planning

Department of Urban and Regional Planning

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2001

ISBN 974-030-904-6

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

โดย

นางสาวชญัญ ชีวภรณ์ภักดิ์

สาขาวิชา

การวางผังเมือง

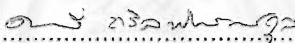
อาจารย์ที่ปรึกษา

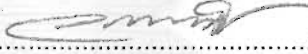
รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พีรพันธุ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารบัณฑิต

.....คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.วีระ สัจกุล)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พีรพันธุ์)

.....กรรมการ
(อาจารย์ขวิญสรวง อติโพธิ)

.....กรรมการ
(นายประเสริฐ ฤทธิสำเร็จ)

4274108725: MAJOR URBAN PLANNING

KEY WORD: HUMAN SETTLEMENTS / BANG LUMPOO

CHANYA CHEVAPORANAPIWAT: FACTORS AFFECTING CHANGES IN HUMAN SETTLEMENTS IN BANG LUMPOO DISTRICT. THESIS ADVISOR: ASSO.PROF.WANNASILPA PEERAPAN, PH.D.217 pp. ISBN 974-030-904-6

The objective of this research are to study the evolution and development patterns of human settlements in Bang Lumpoo District, Bangkok and to suggest the suitable role and development patterns for Bang Lumpoo district in the future. The research methodology used in the study includes historical documents research, observations, and oral historical interviews.

The study reveals that the development of Bang Lumpoo District in the past was closely tied to waterways. They were used to support settlements, consumptions, and transportation. This type of development evidently expressed the simple but unique way of life. The area has been continuously affected by new development. For example, transportation development has exerted impact on land-use and the expansion of built-up area while public policies and plans have accelerated population migrations and new constructions of public utilities and infrastructure.

It is also found that Bang Lumpoo District has changed from residential communities centered by market places, palaces, and temples in the past to commercial area and tourist guesthouses in the present. The factors affecting settlement patterns of the area are:

- 1) socio-economic and political conditions;
- 2) nature and physical environment;
- 3) technology, i.e., transportation systems, roadways, and buildings;
- 4) history including the early settlement patterns, cultures, beliefs, tastes, and way of life.

The study proposes the following recommendations:

- 1) Bang Lumpoo District in the future should play the roles of residential, tourism, and commercial activities centers;
- 2) the suitable settlement patterns of the area should be low-rise development that maintain the identity of the past with control measures for land-use, building appearances, and development densities.

Department Urban and regional planning Student's signature ชญา เชวพอรานาพิวัต
 Field of study Urban planning Advisor's signature วณิศา พิธีการ
 Academic year 2001 Co-advisor's signature _____

กิตติกรรมประกาศ

ในการศึกษา และจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลหลายท่าน ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พีระพันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่เมตตา และกรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และจัดทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ด้วยความเมตตาอย่างสูง และขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านในภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่าน ที่ได้อบรมสั่งสอนแนะแนวทางในการศึกษาตลอดระยะเวลาที่ได้ศึกษา อีกทั้งอาจารย์ประเสริฐ ฤทธิสีเวียง ที่ให้ความช่วยเหลือแนะนำเรื่องราวของบางลำภู ตลอดจนคุณตุ้ม คุณแสง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง ที่ให้ความเอ็นดู และให้ความช่วยเหลือตลอดมาในดำเนินงานธุรการ

ขอขอบคุณในคำแนะนำ และความช่วยเหลือต่างๆ อย่างมาจาก พี่พิชานัน ธิระพานิช , พี่ถิ่น จาก สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร ในเรื่องข้อมูลต่างๆของพื้นที่ , เพื่อนๆ ภาควิชาการวางแผนภาค และเมือง และเพื่อนๆ คณะครุศาสตร์ ตลอดคนผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ให้กำลังใจ และความช่วยเหลือต่อข้าพเจ้าเสมอมา

สุดท้ายนี้ ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ และญาติทุกท่าน ที่ให้ความห่วงใยความช่วยเหลือทุกอย่างเสมอมาตลอดระยะเวลาในการศึกษา จนเป็นผลให้ข้าพเจ้าประสบความสำเร็จในการศึกษา และจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ชัญญ ชีวภรณ์ภักดิ์

11 มีนาคม 2545

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
สารบัญแผนที่.....	ฏ
สารบัญรูป.....	ฐ
	หน้า
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	2
ขอบเขตพื้นที่ศึกษา.....	2
วิธีดำเนินการศึกษา.....	3
แหล่งที่มาของข้อมูล.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา.....	6
นิยามศัพท์.....	7
บทที่ 2 แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน.....	9
แนวความคิดเกี่ยวกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลง.....	11
การก่อรูปชุมชนเมือง.....	14
วิวัฒนาการชุมชนเมือง.....	15
ความสัมพันธ์ของชุมชนไทยกับแม่น้ำลำคลอง.....	17
แนวความคิดเกี่ยวกับย่าน.....	20
ปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม.....	21

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ.....	23
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	24
บทที่ 3 วิวัฒนาการ และบทบาทของย่านบางลำภู.....	30
วิวัฒนาการของเกาะรัตนโกสินทร์.....	30
สภาพพื้นที่ในช่วงก่อนการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์.....	30
สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325 – 2394).....	31
สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2394 - 2468).....	39
สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 7- รัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2468 - ปัจจุบัน).....	48
การแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาวิวัฒนาการของบางลำภู.....	53
วิวัฒนาการ และบทบาทของย่านบางลำภู.....	56
สภาพพื้นที่ในช่วงก่อนการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์.....	56
สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325 - 2394).....	61
สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2394 - 2468).....	69
สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 7 – รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2468 – 2489).....	89
สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489 - ปัจจุบัน).....	94
บทที่ 4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู.....	130
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในช่วงก่อนการสถาปนา กรุงรัตนโกสินทร์.....	131
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325 – 2394).....	132
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2394 – 2468).....	136
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 7 – รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2468 – 2489).....	138
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 9	

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 4 (ช่วงหลังสงครามโลก พ.ศ. 2488 – ช่วงก่อนการสร้างสะพานพระปิ่นเกล้า พ.ศ.2515).....	141
(ช่วงหลังการสร้างสะพานพระปิ่นเกล้า พ.ศ.2516 – ปัจจุบัน).....	143
บทที่ 5 ภาพลักษณ์ ปัญหา และแนวโน้มการพัฒนาของย่านบางลำภู.....	148
ภาพลักษณ์ของพื้นที่ย่านบางลำภู.....	148
ปัญหาของพื้นที่ย่านบางลำภู.....	152
โครงการที่มีผลต่อย่านบางลำภูในอนาคต.....	159
บทที่ 6 สรุป และข้อเสนอแนะ.....	163
สรุปผลการศึกษา.....	163
ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย.....	164
บทบาทของบางลำภูในอนาคต.....	164
รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสม.....	165
การนำผลการศึกษาไปใช้ในการวางแผน.....	178
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป.....	178
รายการอ้างอิง.....	179
ภาคผนวก.....	183
ภาคผนวก ก.....	184
ภาคผนวก ข.....	205
ภาคผนวก ค.....	211
ภาคผนวก ง.....	213
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	217

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3-1	แสดงสถานะภาพของโครงการอนุรักษ์และพัฒนารุ่งรัตนโกสินทร์.....114
3-2	แสดงอาคารที่สร้างผิดกฎหมาย.....118

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่

หน้า

4 - 1 แสดงการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากร ช่วงปีพ.ศ.2523 - 2542.....143

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแนบที่

แผนที่ที่	หน้า
1-1	ขอบเขตพื้นที่ศึกษา.....8
3-1	ที่ตั้งของป้อมที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 135
3-2	ลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ ปีพ.ศ.241344
3-3	ลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ ปีพ.ศ.243945
3-4	ลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ ปีพ.ศ.244446
3-5	ลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ ปีพ.ศ.245347
3-6	ลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ ปีพ.ศ.247452
3-7	เส้นทางรถรางไฟฟ้า ของกรุงเทพฯในอดีต.....87
3-8	สถานที่สำคัญบริเวณบางลำภู พ.ศ.2476.....92
3-9	ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2501.....100
3-10	ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2517.....101
3-11	ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2530.....102
3-12	ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ.2544.....103
3-13	องค์ประกอบที่สำคัญของพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน.....106
3-14	ลักษณะการใช้ที่ดิน ปีพ.ศ.2529.....110
3-15	ลักษณะการใช้ที่ดิน ปีพ.ศ.2544.....111
3-16	กรรมสิทธิ์ที่ดิน.....112
3-17	โครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ที่ดำเนินการแล้ว.....119
3-18	โครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ที่อยู่ระหว่างรอดำเนินการ.....120
3-19	อาคารของรัฐที่สร้างขัดกับข้อตกลงของกรุงรัตนโกสินทร์.....121
3-20	อาคารของเอกชนที่สร้างผิดกฎหมาย.....122
3-21	เส้นทางการเดินรถ และท่าเรือ.....129
6-1	ชุมชนที่ควรอนุรักษ์.....172
6-2	ผังการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต.....173
6-3	อาคารสาธารณะที่ควรอนุรักษ์.....174
6-4	อาคารพาณิชย์ - พักอาศัยที่ควรอนุรักษ์.....175

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1-1	ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ที่ผู้วิจัยปรับปรุงแล้ว.....5
2-1	ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน.....13
2-2	แสดงความหลากหลายของพฤติกรรม.....13
3-1	แบบแผนการตั้งทัพในตำราพิไชยสงครามแบบ “นาคนาม”.....33
3-2	ตำแหน่งที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง.....33
3-3	ต้นลำพู.....56
3-4	บริเวณบางกอก ก่อนและหลังชุดคลองลัดบางกอก.....57
3-5	ชานุกุฏิวัดชนะสงคราม.....59
3-6	สภาพปัจจุบัน ชานุกุฏิวัดชนะสงคราม.....59
3-7	ป้อมพระสุเมรุ ก่อนการบูรณะ.....62
3-8	ป้อมพระสุเมรุ หลังการบูรณะ.....62
3-9	ป่าเล็ก ลอประยูร.....63
3-10	แหวนทหารอากาศ.....63
3-11	ซากประตูวังริมป้อมพระสุเมรุ.....64
3-12	ภาพถ่ายทางอากาศ วัดบวรนิเวศวิหาร.....65
3-13	ท้องพระโรงวังมะลิวัลย์.....71
3-14	สภาพวังมะลิวัลย์ปัจจุบัน.....72
3-15	พื้นที่จอดรถกองสลากกินแบ่ง.....73
3-16	ห้างแบดแมน.....74
3-17	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์.....75
3-18	แผนที่การตัดถนนข้าวสาร.....77
3-19	โรงหนังป๊อปปี้.....78
3-20	ร้าน ต.เง็กชวน (เดิม).....79
3-21	ร้าน ต.เง็กชวน (ปัจจุบัน).....79
3-22	สะพานนรรัตนสถาน (อดีต).....80
3-23	สะพานนรรัตนสถาน (ปัจจุบัน).....80
3-24	สะพานนรรัตนสถาน(มองจากถนนจักรพงษ์).....81

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
3-25 สะพานนรรัตนสถาน.....	81
3-26 สะพานผ่านพิภพลีลา.....	82
3-27 สะพานผ่านพิภพลีลา.....	83
3-28 รถรางหน้าวัดชนะสงคราม.....	84
3-29 พิธีเปิดรถราง.....	86
3-30 ภาพถ่ายย่านบางลำภู พ.ศ.2500.....	95
3-31 ผังบริเวณโครงการปรับปรุงสภาพแวดล้อมย่านการค้าบางลำภู.....	116
3-32 ผังบริเวณโครงการปรับปรุงถนนพระอาทิตย์.....	117
3-33 เส้นทางเดินรถประจำทาง.....	124
3-34 เส้นทางเดินรถประจำทาง.....	125
3-35 เส้นทางเดินรถประจำทาง.....	125
3-36 เส้นทางเดินรถประจำทาง.....	126
3-37 เส้นทางเดินรถประจำทาง.....	126
3-38 เส้นทางเดินรถประจำทาง.....	127
3-39 เส้นทางเดินรถประจำทาง.....	127
4-1 สภาพการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในกรุงเทพฯ.....	134
4-2 Guest House.....	144
4-3 บริเวณใต้สะพานพระปิ่นเกล้า.....	145
4-4 บริเวณใต้สะพานพระปิ่นเกล้า.....	145
5-1 เมืองกับดอกไม้.....	150
5-2 เมืองกับดอกไม้.....	151
5-3 กิจกรรมการเดินแอโรบิค.....	151
5-4 กิจกรรมการเดินแอโรบิค.....	151
5-5 ปัญหาความคับแคบ.....	153
5-6 อาคารที่สร้างอย่างแออัดแนวคลองบางลำภู.....	153
5-7 ท่าเรือบางลำภู.....	154
5-8 การตั้งแผงลอยบนทางเท้า.....	154
5-9 นักท่องเที่ยวใช้เส้นทางลัดผ่านวัด.....	155

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
5-10 ห้องแก้วฟ้า.....	156
5-11 ห้องนิเวศน์.....	156
5-12 อาคารรุ่นใหม่ที่ขาดความกลมกลืน.....	157
5-13 Guest House.....	157
5-14 โครงการสะพานพระราม 8.....	160
6-1 บ้านป่าเล็ก.....	166
6-2 ถนนข้าวสาร.....	167
6-3 ถนนพระสุเมรุ.....	167
6-4 อาคารสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการพาณิชย์นาวี.....	169
6-5 อาคารรุ่นเก่า.....	176
6-6 อาคารรุ่นเก่า บนถนนพระอาทิตย์.....	176
6-7 อาคารโรงพิมพ์คุรุสภา.....	176

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กรุงรัตนโกสินทร์เป็นบริเวณแรกหรือเป็นจุดกำเนิดของกรุงเทพมหานคร หลังจากทีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ.2325 ตั้งแต่บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศตะวันตก มาจนถึงคลองโอ่งอ่างและคลองบางลำภูทางทิศตะวันออก เป็นเสมือนขอบเขตของเมือง เป็นคลองคูเมืองในอดีต มีป้อม ประตู และกำแพงเมือง อีกทั้งยังเป็นสถานที่ประวัติศาสตร์ของไทย อายุกว่า 200 ปี เป็นที่รวมของศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม และอารยธรรม

ในอดีตนั้นชุมชนในกรุงรัตนโกสินทร์จะกระจายตัวออกไปภายในเขตกำแพงพระนคร และเกาะกลุ่มหนาแน่นในบริเวณรอบๆที่ตั้งของศูนย์กลางชุมชน เช่น วัด วังเจ้านาย หรือตลาด โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางพระศาสนาในชุมชน ส่วนตลาดก็มีบทบาทในการให้บริการต่อประชาชนในพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐาน จนในที่สุดการรวมตัวกันของผู้คนจึงก่อให้เกิดย่าน ซึ่งได้กลายเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเมือง

เนื่องจากกรุงรัตนโกสินทร์ประกอบไปด้วยบริเวณที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หลายบริเวณ ย่านบางลำภู เป็นย่านหนึ่งที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่โปรดให้ชาวมอญตั้งบ้านเรือนอยู่แถววัดตองปุ (วัดชนะสงคราม-ราชวรรมหาวิหาร) และเริ่มเป็นย่านการค้าที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเริ่มแรกเป็นที่ตั้งของตลาดยอด และได้พัฒนาขยายตัวมาตามลำดับจนถึงปัจจุบัน ภายในย่านบางลำภูประกอบด้วยชุมชนที่สำคัญ เช่น ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ - ไก่แจ้ ในแขวงชนะสงคราม ชุมชนบางลำภู ในแขวงตลาดยอด โดยบริเวณชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ - ไก่แจ้ เป็นที่ตั้งของวัดชนะสงครามราชวรรมหาวิหาร ซึ่งสร้างมาก่อนการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นที่ตั้งของวังเจ้านายมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เช่น วังกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิเศษฐ์ (ปัจจุบันเป็นที่ทำการขององค์การกองทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) และสำนักงานวางแผนงานสื่อสารเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (DTCP)) วังมะลิวัลย์ อีกทั้งเป็นที่ตั้งของป้อมพระสุเมรุ นอกจากนี้ในพื้นที่ยังมี ชุมชนจักรพงษ์ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการประกอบอาชีพช่างทองมาตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นชุมชนที่มีความ

แตกต่างกันในพื้นที่ค่อนข้างมาก กล่าวคือ เป็นชาวไทยเชื้อสายอิสลาม ซึ่งอพยพมาจากตานี เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรือเรียกว่า แวกตานี

ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว วิถีชีวิตดั้งเดิมของผู้คนที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ตามแนวแม่น้ำ โดยอาศัยน้ำในการประกอบกิจกรรมต่างๆได้เลือนหายไป ซึ่งสาเหตุหนึ่งมาจากการพัฒนาปรับคลองให้เป็นถนน ทำให้การตั้งถิ่นฐานเปลี่ยนไปอยู่ตามแนวถนนแทน ชุมชนดั้งเดิมที่ยังคงอยู่ถูกลดคุณค่าและบทบาทลง ดังเช่นสภาพบริเวณชุมชนวัดชนะสงครามและย่านการค้าบางลำภู ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและย่านการค้าเก่าแก่ที่สำคัญในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก มีการปรับเปลี่ยนบ้านพักเป็นที่พักราคาถูกสำหรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ หรือลักษณะร้านอาหารกึ่งสถานบันเทิงในช่วงเวลากลางวัน ชุมชนที่เคยปรากฏชัดเจนในสมัยก่อนลดความสำคัญลง ดังเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงอาชีพในชุมชนจักรพงษ์จากช่างทอง ที่เป็นอาชีพที่สืบทอดมาแต่โบราณจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนจนมาเป็นอาชีพรับจ้างดังเช่นในปัจจุบัน

จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในด้านการตั้งถิ่นฐาน กิจกรรม และวัฒนธรรม ทำให้พื้นที่ย่านบางลำภูมีความน่าสนใจต่อการศึกษา โดยเฉพาะในด้านปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน และบทบาทของชุมชน ตลอดจนการเสนอแนะบทบาท และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสมในอนาคตสำหรับชุมชน

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาวิวัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนย่านบางลำภู
2. ศึกษาบทบาทและความสำคัญของชุมชนย่านบางลำภู ทั้งในอดีตและปัจจุบัน
3. ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน และบทบาทของชุมชนย่านบางลำภู
4. เสนอแนะบทบาท และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสมสำหรับชุมชนย่านบางลำภู

1.3 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ขอบเขตทางด้านพื้นที่ ยึดถือพื้นที่ของ แขวงชนะสงคราม และแขวงตลาดยอด เนื้อที่รวม 0.532 ตร.กม. (ในพื้นที่ของกรุงรัตนโกสินทร์) ขึ้นกับเขตพระนคร ซึ่งมีพื้นที่ 5.536 ตร.กม. กรุงเทพมหานคร

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาครอบคลุมพื้นที่ 2 แขวง ของเขตพระนคร ดังนี้

1.แขวงชนะสงคราม มีพื้นที่ 0.339 ตารางกิโลเมตร

2.แขวงตลาดยอด มีพื้นที่ 0.193 ตารางกิโลเมตร

รวมพื้นที่ทั้ง 2 แขวง มีพื้นที่ทั้งสิ้น 0.532 ตารางกิโลเมตร มีอาณาบริเวณติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ จรด คลองบางลำภู

ทิศใต้ จรด แขวงพระบรมมหาราชวัง ของเขตพระนคร

ทิศตะวันออก จรด แขวงวัดบวรนิเวศ ของเขตพระนคร

ทิศตะวันตก จรด แม่น้ำเจ้าพระยา

1.4 วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นวิธีการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวិวัฒนาการของการตั้งถิ่นฐาน ปัจจุบันที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานตลอดจนบทบาทและความสำคัญของย่านบางลำภู ซึ่งสามารถนำมากำหนดเป็นแนวทางในการศึกษา ได้ดังนี้

1.ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการของเมือง การตั้งถิ่นฐาน และศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.ศึกษาวิวัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่ ทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของพื้นที่จากอดีตถึงปัจจุบัน โดยการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลจากเอกสารอ้างอิงของหน่วยงานราชการต่างๆ ดังนี้

- ศึกษาข้อมูลสถิติของประชากร จำนวนหลังคาเรือน และข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา จากสำนักงานเขตพระนคร
- ศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ จากหนังสือจดหมายเหตุ ของกรมศิลปากร และหนังสือจากห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ศึกษาข้อมูลแผนที่ และภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่ศึกษาจาก กรมแผนที่ทหาร และหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ในขั้นตอนนี้หลังจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้ว จึงได้พิจารณาแบ่งการศึกษาพื้นที่ย่านบางลำภู ออกเป็น 4 ช่วง โดยอาศัยวิวัฒนาการชุมชนเมือง ของ Patrick Geddes ดังนี้

- ก. สมัยก่อนการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ และสมัยรัชกาลที่ 1-3 (พ.ศ.2325 – 2394)
- ข. สมัยรัชกาลที่ 4-6 (พ.ศ.2394 – 2468)
- ค. สมัยรัชกาลที่ 7-8 (พ.ศ.2468 – 2489)
- ง. สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489 – ปัจจุบัน)

3.ศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และบทบาทของย่านบางลำภู เพื่อเข้าใจถึงความเป็นมาของชุมชน การใช้ประโยชน์ของที่ดิน (Land Used) ตลอดจนปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ จากอดีตถึงปัจจุบัน โดยการสังเกตการณ์ และสัมภาษณ์ (Interview) แบบสืบประวัติ (Oral History) กับผู้นำชุมชนและคนในชุมชนในพื้นที่ศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมทางประวัติศาสตร์

4.นำแนวคิดและทฤษฎีที่ศึกษาในตอนต้นมาอธิบายสภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนย่านบางลำภู โดยทฤษฎีที่นำมาใช้ในการอธิบายปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของนักวิชาการหลายท่าน ในบทที่ 2 เช่น ทฤษฎีของจอร์จ พงศ์ประยูร Michael Carr และ Glenn T. Trewartha ท้ายที่สุดผู้วิจัยได้นำทฤษฎีของ Carr มาใช้ในการอธิบาย เนื่องจากพบว่ารูปแบบ (Model) ของ Carr มีความเหมาะสมกับการศึกษา ทั้งนี้เพราะมีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่ครอบคลุมในทุกด้าน สามารถนำมาใช้ประกอบในการอธิบายรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่ย่านบางลำภูในขั้นนี้ได้ แต่ยังมีบางปัจจัยที่ไม่สามารถนำมาอธิบายได้ เนื่องจากทฤษฎีเป็นการอธิบายรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของเมือง ข้อมูลบางประเภทจึงมีไม่เพียงพอ ผู้วิจัยจึงได้ปรับปรุงในส่วนของปัจจัยย่อย โดยยังยึดหลักของอิทธิพลหลัก 4 อิทธิพล เช่นเดิม จึงสรุปออกมาเป็นรูปแบบได้ ดังนี้

- 1) อิทธิพลจากสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งทางด้านการเมือง หมายถึง นโยบาย การวางแผน และการควบคุมของรัฐ อิทธิพลต่างๆ อันเกิดจากนโยบายของรัฐบาล ที่มีผลโดยตรงต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

- 2) อิทธิพลจากธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

สภาพพื้นที่ และลักษณะทางกายภาพ

3) อิทธิพลจากเทคโนโลยี

3.1 ระบบการขนส่ง / ระบบถนน ที่มีผลต่อการพัฒนาในปัจจุบัน

การสร้างเส้นทางคมนาคมต่างๆได้มีอิทธิพลต่อรูปแบบการกระจายของแหล่งตั้งถิ่นฐาน ชุมชนจำนวนมากได้เกิดขึ้นตามเส้นทางคมนาคม และการตัดเส้นทางคมนาคมยังเป็นการบุกเบิกที่ทำกินด้วย

3.2 สิ่งปลูกสร้าง

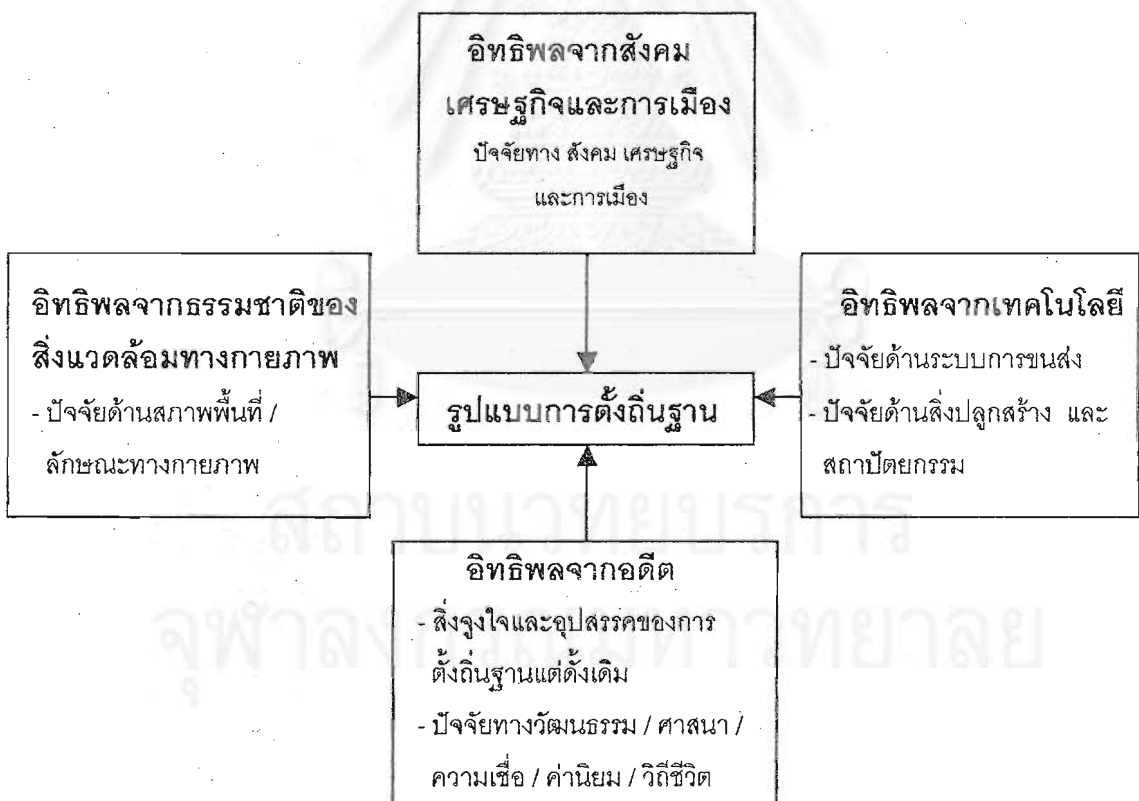
ในที่นี้หมายถึงเทคโนโลยีการก่อสร้างที่มีการพัฒนาขึ้นตามยุคสมัย เช่น ที่อยู่อาศัย วัง วัด เป็นต้น

4) อิทธิพลจากอดีต

4.1 สิ่งดึงดูดและอุปสรรคของการตั้งถิ่นฐานแต่ดั้งเดิม

ทั้งนี้ปัจจัยที่มีผลดึงดูดให้มีประชากรเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แต่ละสมัยนั้นอาจมีความแตกต่างกัน เช่น การเข้าถึงพื้นที่ กิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้น เป็นต้น

4.2 วัฒนธรรม / ศาสนา / ความเชื่อ / ค่านิยม / วิถีชีวิต

ภาพที่ 1 – 1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน
ที่ผู้วิจัยได้ปรับปรุงมาจากทฤษฎีของ Michael Carr

ปัจจัยที่ทำให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่กล่าวถึงข้างต้น ในแต่ละช่วงสมัยความสำคัญของแต่ละปัจจัยย่อมมีความแตกต่างกัน จึงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานนั่นเอง

5.วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน และบทบาทของชุมชน โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) และศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อทราบถึงปัจจัยที่มีส่วนในการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน

6.สังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด และแสดงผลของการศึกษาวิวัฒนาการ ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน ตลอดจนเสนอแนะรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และบทบาทของชุมชนย่านบางลำภู ในรูปของการบรรยาย ตาราง และแผนที่

1.5 แหล่งที่มาของข้อมูล

1. ข้อมูลทางเอกสารจากหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานเขตพระนคร หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดกลาง ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ จากกรมแผนที่ทหาร และสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร

3. ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามจากสถาบันต่างๆ เช่น วัด วัง รวมทั้งหน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสอบถามจากบุคคลในท้องถิ่น

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

1. ทราบวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนย่านบางลำภู ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกรุงเทพมหานครตลอดจนบทบาทของย่านที่มีต่อกรุงเทพมหานคร

2. ทราบถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน ตลอดจนปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานและบทบาทของชุมชนย่านบางลำภู

3. ทราบบทบาท และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสมสำหรับชุมชนย่านบางลำภูในอนาคต

1.7 นิยามศัพท์

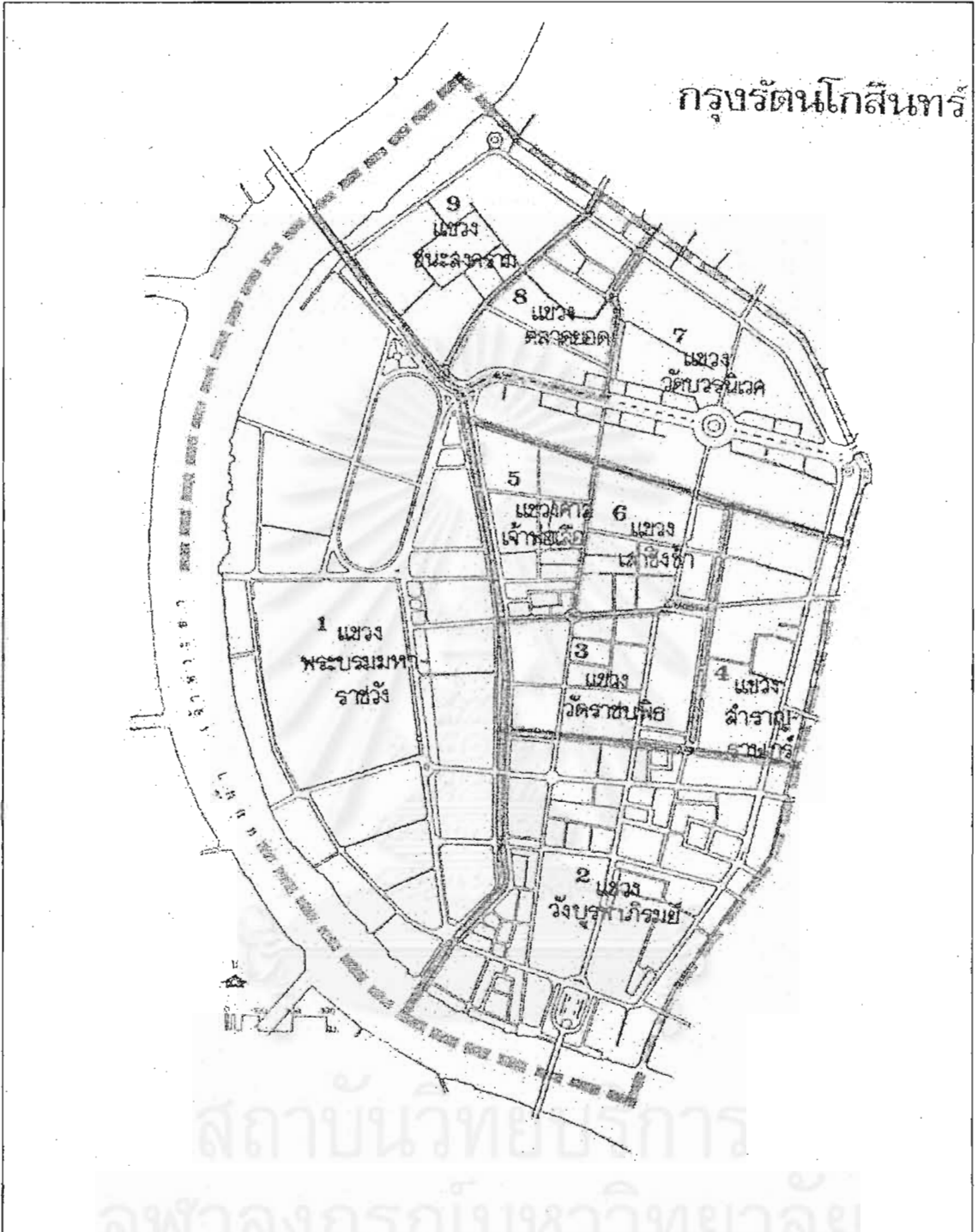
1.กรุงรัตนโกสินทร์ หมายถึง พื้นที่ในบริเวณระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับคลองบางลำภูต่อคลองโอดอ่าง หรือ 9 แขวงของเขตพระนคร อันได้แก่ แขวงพระบรมมหาราชวัง แขวงวังบูรพาภิรมย์ แขวงวัดราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงเสาชิงช้า แขวงวัดบวรนิเวศ แขวงตลาดยอด และแขวงวัดชนะสงคราม

2.กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน หรือเดิมเรียกว่า เกาะรัตนโกสินทร์ หมายถึง พื้นที่ในบริเวณระหว่างคลองคูเมืองเดิมกับแม่น้ำเจ้าพระยา หรือแขวงพระบรมมหาราชวัง ในเขตพระนคร

3.กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก หมายถึง พื้นที่ในบริเวณระหว่างคลองคูเมืองเดิม กับคลองบางลำภูต่อคลองโอดอ่าง หรือ 8 แขวงของเขตพระนคร อันได้แก่ แขวงวังบูรพาภิรมย์ แขวงวัดราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงเสาชิงช้า แขวงวัดบวรนิเวศ แขวงตลาดยอด และแขวงวัดชนะสงคราม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<p>ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู</p>	<p>แผนที่</p>
<p>แสดง : ขอบเขตพื้นที่ศึกษา (แขวงตลาดยอ และชนระสงคราม)</p>	<p>1-1</p>
<p>สัญลักษณ์ : --- เส้นเขตพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ———— เส้นแบ่งแขวงการปกครอง</p>	<p>N</p>
<p>ที่มา : สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร</p>	

แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู ได้ใช้แนวความคิดในเรื่องของการตั้งถิ่นฐาน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน การก่อรูปชุมชนเมือง วิวัฒนาการชุมชนเมือง ตลอดจนความสัมพันธ์ของชุมชนไทยกับแม่น้ำลำคลอง ซึ่งแนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะมุ่งเสนอส่วนที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานและชุมชน เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการนำมาประยุกต์เปรียบเทียบกับศึกษาต่อไป

2.1 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน

การตั้งถิ่นฐาน หมายถึง การบุกเบิกและเข้าอยู่อาศัยครอบครองพื้นที่ส่วนหนึ่ง ส่วนใดของผิวโลกที่ไม่มีผู้ใดอาศัยมาก่อน รูปแบบ และขนาดของแหล่งตั้งถิ่นฐานมีความซับซ้อนต่างกันไป หน่วยของการตั้งถิ่นฐานจึงเป็นการแสดงออกซึ่งการจัดการพื้นที่ของมนุษย์ในรูปของอาคาร บ้านเรือน ถนน และการใช้ที่ดิน ตลอดจนถึงผลกระทบที่มีต่อสภาพแวดล้อม (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536: 1)

2.1.1 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน โดย ฉัตรชัย พงศ์ประยูร

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร กล่าวว่า ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยหลัก 4 ข้อ ดังนี้

1) ระบบเศรษฐกิจและสังคม

จัดเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายหลังเมื่อการตั้งถิ่นฐานได้เริ่มเกิดขึ้นแล้ว และผ่านระยะการตั้งตัวไปได้แล้ว หลังจากนั้นความแตกต่างในเรื่องการขยายตัวและความมั่นคงของแหล่งตั้งถิ่นฐานจะขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจและสังคมในระดับท้องถิ่นนั่นเอง ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและระบบเศรษฐกิจสังคมของประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่มีชีวิตรอยู่ตามหมู่บ้านที่พึ่งตนเอง การติดต่อกับโลกภายนอกมีจำกัดอยู่เฉพาะการแลกเปลี่ยนระดับภูมิภาคเท่าที่จำเป็น แต่ต่อมาเนื่องจากการได้ติดต่อกับค้าขายกับโลกภายนอกมากขึ้น ผู้คนจึงมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป จากวิถีชีวิตแบบพอกินพอใช้ได้หันมาทำการเกษตรเพื่อการค้า ผลก็คือทำให้ชุมชนแปรสภาพเป็นชุมชนเมืองมากขึ้นกว่าเดิม

2) การถือครองที่ดิน

ตั้งแต่สมัยโบราณ ชาวไทยสามารถบุกเบิกพื้นที่ซึ่งเป็นของรัฐ ทำการเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงครอบครัวได้ การถือครองที่ดินสมัยก่อนจึงไม่ใช่ปัญหา แต่ปัจจุบันพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ต่อการเกษตรหมดไปแล้ว เนื่องจากการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ดังนั้น การบุกเบิกที่เพาะปลูกใหม่จะติดตามด้วยการตั้งถิ่นฐานใหม่ และในที่สุดก็กลายเป็นหมู่บ้านถาวรที่มีการจดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมาย

3) การขนส่ง

การสร้างเส้นทางคมนาคมต่างๆ ได้มีอิทธิพลต่อรูปแบบการกระจายของแหล่งตั้งถิ่นฐาน หมู่บ้านเป็นจำนวนมากได้เกิดขึ้นตามเส้นทางคมนาคม เท่ากับเป็นการกระจายความหนาแน่นของหมู่บ้านไปสู่ที่บุกเบิกใหม่ แหล่งชุมชนเหล่านี้จะมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างจากหมู่บ้านเกษตรแบบเดิม เพราะส่วนใหญ่จะทำหน้าที่เป็นแหล่งบริการ ศูนย์กลางการค้า และอาชีพอื่นๆ ดังนั้น การตัดเส้นทางคมนาคมใหม่จึงเท่ากับเป็นการบุกเบิกที่ทำกิน ความสะดวกในการคมนาคม และมีอิทธิพลต่อการกระจายขอบเขตการตั้งถิ่นฐานออกไปด้วย

4) นโยบายทางด้านการเมืองของรัฐ

ปัจจัยทางด้านการเมือง หมายถึง อิทธิพลต่างๆอันเกิดจากนโยบายการตัดสินใจของรัฐบาล และมีผลโดยตรงต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐาน บาร์บารา วอร์ด ผู้เชี่ยวชาญทางด้าน การตั้งถิ่นฐานมนุษย์เคยกล่าวว่า แนวความคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานมนุษย์จะปราศจากวัตถุประสงค์ทางการเมืองไม่ได้ ในเมื่อความสะดวกสบายของประชาชน ความปลอดภัย และเรื่องวัฒนธรรมที่ดีต่างผูกพันอย่างใกล้ชิดกับสภาพแวดล้อมในแหล่งตั้งถิ่นฐาน (จักรชัย พงศ์ประยูร, 2536: 165-166)

นอกจากนี้นักภูมิศาสตร์หลายท่านได้อธิบายถึงปัจจัยต่างๆดังนี้ คือ

2.1.2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน โดย เทรวาร์ตา

เตรวาร์ตา (Trewartha, 1969: 77-78) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานไว้ 3 ปัจจัยที่สำคัญ คือ

1) ปัจจัยเกี่ยวกับสภาพทางธรรมชาติ (Natural Factors) ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ อากาศ ดิน แร่ธาตุ แหล่งน้ำ เป็นต้น

2) ปัจจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรม (Cultural Factors) ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ทัศนคติ เป็นต้น

3) ปัจจัยเกี่ยวกับประชากร (Demographic Factors) ได้แก่ ความแตกต่างของประชากร เกี่ยวกับ การเกิด การตาย การย้ายถิ่น เป็นต้น

2.1.3 คลาร์ก (Clark, 1965: 13) กล่าวถึงสิ่งที่มีอิทธิพลเกี่ยวกับการกระจายของประชากร และการตั้งถิ่นฐาน คือ อิทธิพลจากธรรมชาติ กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ ประวัติความเป็นมาของ ประชากร และอิทธิพลทางสังคม เป็นต้น

2.1.4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน โดย โรบินสัน

โรบินสัน (Robinson, 1972: 439) ได้อธิบายการเลือกบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานของประชากรใน แต่ละบริเวณขึ้นอยู่กับความต้องการของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน ซึ่งพอสรุปปัจจัยสำคัญได้ ดังนี้

- แหล่งน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค (Water Supplies)
- ดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร (Farming Land)
- ความปลอดภัยจากการรุกราน (Defense Possibilities)
- พื้นที่แห้งปราศจากน้ำท่วม (Dry Land)
- แหล่งกำบังจากภัยธรรมชาติ (Shelter)

จากอิทธิพลต่างๆ ที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน ตามที่ได้มีผู้อธิบายหลายท่านด้วยกันนี้มีเหตุผล ที่แตกต่างกันออกไป พอจะกล่าวได้ว่า อิทธิพลที่สำคัญคือ อิทธิพลทางสภาพธรรมชาติ หรือสภาพ ทางกายภาพโดยมีอิทธิพลอื่นๆ สนับสนุนร่วมกันหลายอย่าง คือ การประกอบกิจกรรมด้าน เศรษฐกิจ สังคม ประวัติความเป็นมา และการเมือง

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลง

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้กล่าวถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ว่าได้สะท้อนให้เห็นถึง อิทธิพลของสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง อิทธิพลของรูปแบบเดิมในอดีต อิทธิพลของสภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และอิทธิพลของเทคโนโลยี ลักษณะสำคัญของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานมนุษย์

คือ ความหนาแน่นของหน่วยการตั้งถิ่นฐานจะลดลงตามระยะทางห่างจากศูนย์กลางบริการเมืองใหญ่

2.2.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม

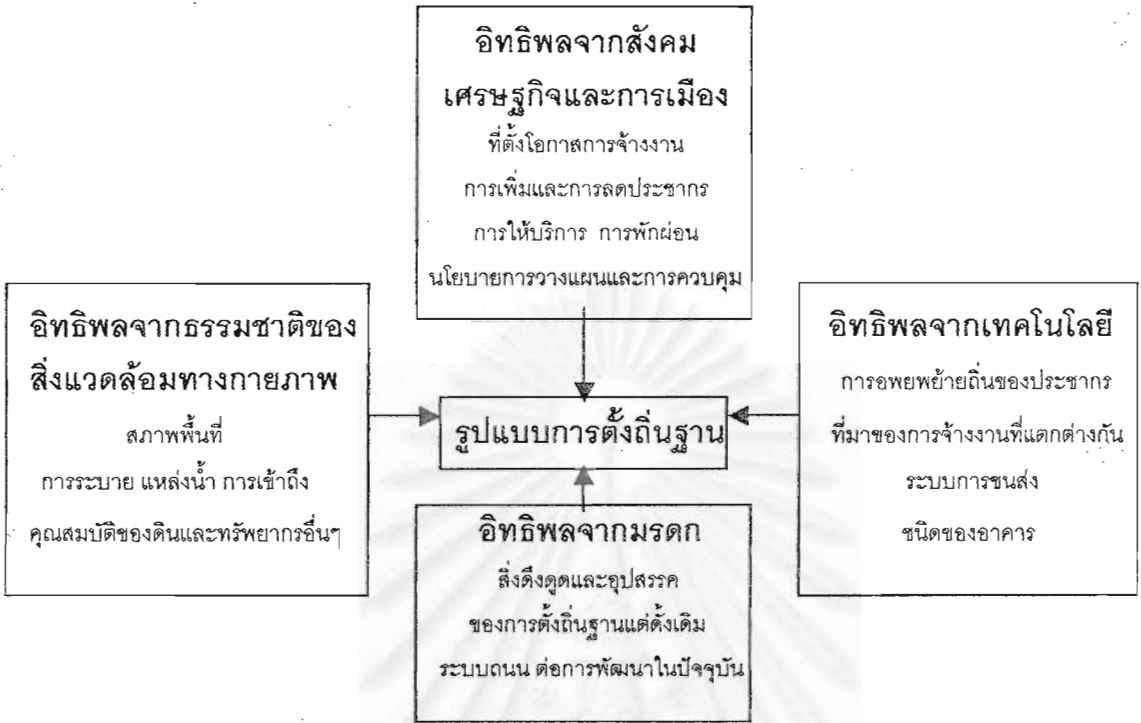
รูปแบบเชิงพฤติกรรมในที่นี้หมายถึงรูปแบบกราฟที่แสดงการเปลี่ยนแปลง “ปริมาณ” ขององค์ประกอบการตั้งถิ่นฐานตามการเปลี่ยนแปลงของเวลา ซึ่งจะเป็นตัวชี้ถึงการทำงานของระบบการตั้งถิ่นฐานว่าทำงานมีปัญหาหรือไม่ เช่น ถ้าปริมาณประชากรมีรูปแบบการเติบโตแบบทวีคูณ จะมีโอกาสทำให้จำนวนแรงงานวัยทำงานมีปริมาณเพิ่มขึ้นด้วย ถ้าระบบจ้างงานมีรูปแบบการเปลี่ยนแปลงแบบลูกคลื่นขึ้นๆลงๆ ก็อาจมีปัญหาทำให้เกิดการว่างงานขึ้นในระบบการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ เป็นต้น รูปแบบเชิงพฤติกรรมขององค์ประกอบต่างๆในระบบสามารถแบ่งได้เป็น 4 รูปแบบ

รูปแบบที่ 1 มีลักษณะเหมือนกราฟ ก. แสดงตัวอย่างพฤติกรรมที่พยายามปรับตัวให้อยู่ในภาวะสมดุล มักจะปรากฏเห็นในพฤติกรรมการจ้างงาน โดยจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในระยะเริ่มต้น และค่อยๆช้าลง จนเข้าสู่ภาวะสมดุล หรือ ปริมาณขององค์ประกอบมีค่าคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง

รูปแบบที่ 2 มีลักษณะเหมือนกราฟ ข. แสดงตัวอย่างพฤติกรรมที่พยายามปรับตัวเข้าสู่ภาวะสมดุล แต่ทำไม่สำเร็จจึงมีลักษณะเป็นคลื่นขึ้นๆลงๆ

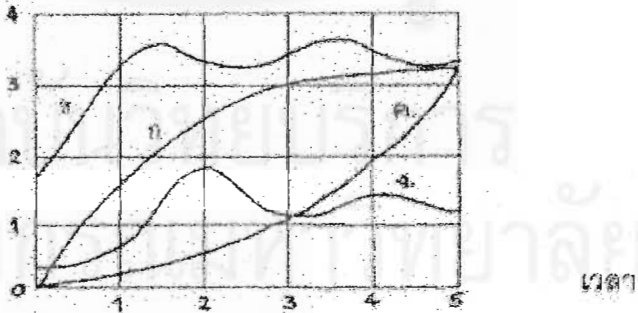
รูปแบบที่ 3 มีลักษณะเหมือนกราฟ ค. เป็นพฤติกรรมที่มีการเติบโตแบบทวีคูณ (Exponential Growth) ซึ่งมักพบในการเติบโตของประชากร

รูปแบบที่ 4 มีลักษณะเหมือนกราฟ ง. เป็นพฤติกรรมที่แสดงการเติบโตที่มีขีดจำกัด กล่าวคือระยะเริ่มต้นจะมีการเติบโตแบบทวีคูณเหมือนกราฟ ค. ตามด้วยการปรับระดับลดลงเหมือนกราฟ ข. และจบลงด้วยกราฟ ก. จะพบได้จากพฤติกรรมที่เติบโตของผลผลิตที่ขบเซาเพราะความต้องการในตลาดอิมิตัว หรือพฤติกรรมที่มีการผลิตถึงขั้นสูงสุดของกำลังการผลิต (เกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัย, 2541: 37)

ภาพที่ 2-1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน (ที่มา : Carr, 1989: 36)

หน่วยวัดแบบทวีคูณประกอบ
 การตั้งถิ่นฐาน

ภาพที่ 2-2 แสดงความหลากหลายของพฤติกรรม
 (ที่มา : Forrester, 1968: 2)

2.2.2 รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพ

เนื่องจากอิทธิพลของเทคโนโลยีและการขยายตัวของระบบคมนาคม และการอพยพของประชากรจากชนบทเข้ามาทำงานในเมือง มีผลทำให้พื้นที่เมืองขยายเข้าไปในเขตชนบท เป็นที่อยู่อาศัยของคนทำงานในเมือง และเมื่อมีคนอยู่กันมากขึ้น ทำให้เกิดศูนย์กลางธุรกิจ ชานเมือง (เกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัย, 2541: 37)

2.3 การก่อรูปชุมชนเมือง (Urban Forms)

การก่อรูปของชุมชนเมือง เป็นการรวมกลุ่มของลักษณะกิจกรรมและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในชุมชนซึ่งมนุษย์สร้างขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า Urban Forms เป็นการรวมกลุ่มขององค์ประกอบต่างๆ อันประกอบด้วยองค์ประกอบแวดล้อมทางธรรมชาติ และองค์ประกอบแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น การศึกษาถึง Urban Forms เป็นการศึกษาเพื่อทราบถึงสาเหตุ ปัจจัยพื้นฐานของการเกิด ลักษณะการเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ และบทบาทหน้าที่ที่มีผลต่อ Urban Forms สำหรับปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดและส่งผลให้ Urban Forms ในแต่ละชุมชนมีลักษณะแตกต่างกันที่สำคัญ 6 ปัจจัย ได้แก่

1) ลักษณะภูมิประเทศ (Nature of the site)

เป็นองค์ประกอบและปัจจัยที่ก่อให้เกิดและทำให้ Urban Forms ในแต่ละพื้นที่ชุมชนมีลักษณะแตกต่างกัน เช่น ชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลุ่มและที่ดอนหรือภูเขา เป็นต้น

2) ลักษณะทางประชากร (People of Population)

เป็นองค์ประกอบและปัจจัยหลักที่สำคัญในการเกิด Urban Forms เพราะมนุษย์เป็นผู้สร้างวัตถุ และลักษณะของกิจกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Nature ของมนุษย์ในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันทั้งทางด้านลักษณะทางสังคม การปกครอง การดำรงชีพ และความต้องการ สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลในการ Reflect Urban Forms ต่างๆ

3) ลักษณะของกิจกรรม (Human Activities)

เป็นกิจกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการและเพื่อใช้

ประโยชน์ร่วมกัน แต่เนื่องจากกิจกรรมในแต่ละพื้นที่มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เอื้ออำนวยและวัตถุประสงค์ ดังนั้น จึงส่งผลให้ Urban Forms ในแต่ละพื้นที่มีความเหมือนและแตกต่างกันด้วย

4) ระบบการขนส่งและคมนาคม (Movement System)

เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวของ Urban Forms โดยองค์ประกอบของระบบการขนส่ง และคมนาคมที่ส่งผลต่อ Urban Forms ที่สำคัญ ได้แก่ เส้นทางคมนาคม ชนิดของพาหนะ จุดรับส่งเชื่อมต่อของระบบและองค์ประกอบที่สนับสนุนต่อระบบการขนส่งและคมนาคม

5) สัญลักษณ์ของชุมชน (Landmarks and Physical Boundary)

เป็นเครื่องชี้ลักษณะและทิศทางของเมืองให้กับผู้ที่เข้ามาใช้เมืองและผู้เดินทาง ซึ่งเป็นลักษณะเด่นอันหนึ่งที่ทำให้เกิด Urban Forms

6) บทบาทหน้าที่ของชุมชน (Function of City)

เป็นเครื่องแสดงถึง Urban Forms ของแต่ละชุมชนในหน้าที่บทบาทที่แตกต่างกัน อาทิเช่น บทบาทหน้าที่ของเมืองท่องเที่ยว เมืองศูนย์กลางการปกครองและการบริหาร เมืองศูนย์กลางทางการค้าและบริการ หรือเมืองอุตสาหกรรม เป็นต้น (พรเทพ พิมลเสถียร, 2522: 2-4 อ้างใน สารธร โมราศิลป์, 2536: 5-6)

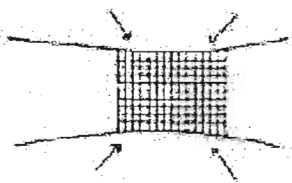
2.4 วิวัฒนาการชุมชนเมือง (Urban Evolution)

การศึกษาทำความเข้าใจวิวัฒนาการชุมชนเมือง มีประโยชน์ต่อการประเมินลักษณะการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ จากการก่อรูปเป็นชุมชนและเติบโตขึ้นตามลำดับ จนสามารถเห็นความแตกต่างได้ชัดเจนระหว่างพื้นที่ที่เป็นชุมชนเมืองกับพื้นที่ที่เป็นชนบท

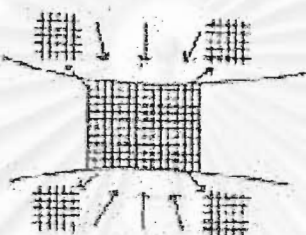
2.4.1 วิวัฒนาการชุมชนเมือง โดย Patrick Geddes

Patrick Geddes (Branch, 1975: 87) ได้กล่าวว่า เมืองมีวิวัฒนาการเกิดขึ้นตามลำดับ โดยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

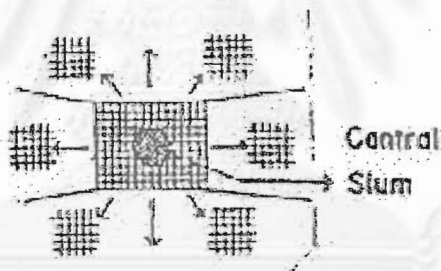
ขั้นที่ 1 เข้าสู่ศูนย์กลาง (Inflow) เป็นขั้นเริ่มต้นของการรวมตัวเป็นชุมชนเมือง

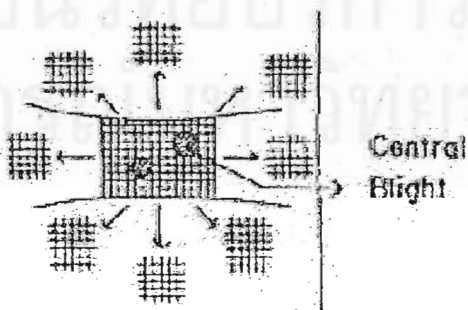
ขั้นที่ 2 สร้างเมือง (Build Up) เป็นขั้นตอนที่มีการก่อสร้างอาคารอยู่หนาแน่นในศูนย์กลาง และเริ่มมีการขยายตัวของเมืองออกไป

ขั้นที่ 3 เมืองขยายตัวออก (Back Flow) และศูนย์กลางเมืองเริ่มเสื่อมโทรม

ขั้นที่ 4 เมืองเจริญเติบโตแบบกระจาย (Sprawling Mass) และศูนย์กลางเมืองเสื่อมโทรม

2.4.2 วิวัฒนาการของเมือง โดย Taylor

Taylor (Keeble, 1972: 87) กล่าวถึงวิวัฒนาการของเมือง (Urban Evolution) เมื่อพิจารณาลักษณะโครงสร้างภายในของเมือง ซึ่งปรากฏเป็นรูปแนวนอนและการใช้ที่ดิน พบว่าวิวัฒนาการของเมืองมีอยู่ 4 ระดับ คือ

1. Infantile เริ่มต้นในการรวมตัวเป็นชุมชนเมืองขนาดเล็ก ไม่มีการแบ่งแยกการใช้ที่ดิน
2. Juvenile ขั้นวัยรุ่น มีการแบ่งแยกการใช้ที่ดินเป็นบริเวณพักอาศัย แต่มีอุตสาหกรรมรวมอยู่ในครัวเรือน
3. Mature โครงสร้างภายในแบ่งเป็นที่พักอาศัย พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรมอย่างเห็นได้ชัด
4. Senile ขั้นชรา เมืองจะมีโครงสร้างภายในเสื่อมโทรม อันเนื่องมาจากการเติบโตเต็มที่

แต่ทั้งนี้วิวัฒนาการของเมืองไม่จำเป็นต้องปรากฏในขั้นตอนดังกล่าวแต่อย่างใด บางเมืองอาจมีวิวัฒนาการเพียงขั้นที่ 1 เท่านั้น ไม่เจริญต่อไป บางเมืองไม่มีความเสื่อมโทรม เพราะมีการพัฒนาอยู่เสมอ

2.5 ความสัมพันธ์ของชุมชนไทยกับแม่น้ำลำคลอง

สภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดรูปแบบของชุมชน และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนในแต่ละพื้นที่ สังคมไทยถูกกำหนดด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นน้ำ น้ำจึงผูกพันแทรกซึมกับชีวิตคนไทยมาช้านาน (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, 2539: 5) ดังเห็นได้จาก ตำแหน่งที่ตั้งของพระราชวังและวังที่สร้างขึ้นในระยะแรกของรัชกาลที่ 1 พบว่าตำแหน่งต่างๆสอดคล้องกับแผนการตั้งทัพตามตำราพิชัยสงครามที่เรียกว่า "นาคนาม" ซึ่งมีคำอธิบายไว้ว่า "มีแม่น้ำโอบรอบภูเขา หรือ ถ้าหาภูเขาไม่ได้ แต่แม่น้ำก็ได้ เรียกว่า นาคนาม" เมื่อเปรียบเทียบตำแหน่งที่ตั้งของค่ายหลวงก็จะพบว่าตรงกับที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง ส่วนค่ายต่างๆที่รายรอบค่ายหลวงก็จะตรงกับที่ตั้งของพระราชวังบวรสถานมงคล พระราชวังบวรสถานพิมุขและวังต่างๆ ตามจุดยุทธศาสตร์ เช่น ปากคลอง ริมป้อม ริมแม่น้ำ เป็นต้น (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534: 30)

นอกจากนี้ในยุคต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ การคมนาคมติดต่อภายในส่วนใหญ่อาศัยแม่น้ำลำคลองเป็นหลัก เนื่องจากพื้นที่ของกรุงรัตนโกสินทร์เป็นที่ลุ่มมีคลองและคลองข่อยมาก ถนนและรถสำหรับการคมนาคมทางบกมีน้อย การสัญจรทางเรือจึงสะดวกและเหมาะสมที่สุด คลองเหล่านี้

นอกจากจะเป็นประโยชน์ในการป้องกันประเทศ การคมนาคม และเศรษฐกิจแล้วยังมีความสำคัญต่อการเกษตร วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของกรุงรัตนโกสินทร์ โดยคุณคลองมีประโยชน์ในการช่วยบรรเทาความร้อนของสภาพภูมิอากาศประเทศไทยได้อย่างดี ทักษะสภาพของลำน้ำที่มีน้ำสะอาด ทำให้บ้านเมืองมีสภาพน่าอยู่ และประชาชนมีสภาพจิตใจดี (ศิลปากร, กรม, 2525: 604)

2.5.1 สภาพทางภูมิศาสตร์

ผืนอาหารผืนใหญ่ของประเทศไทย คือ บริเวณที่ราบลุ่มน้ำภาคกลาง เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นทำเลเหมาะต่อการตั้งถิ่นฐาน มีแม่น้ำ 4 สาย เรียงตัวกันไหลลงสู่อ่าวไทย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านกลางที่ราบภาคกลาง แม่น้ำท่าจีนแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาทางฝั่งขวา แม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำบางปะกงไหลขนานทางฝั่งขวาและซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำเหล่านี้ได้พัดพาโคลนตะกอนมาทับถมทำให้เกิดที่ราบอันอุดมสมบูรณ์ เป็นศูนย์กลางการเพาะปลูก การค้าและเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ (สวาท เสนาณรงค์, 2529: 34,52) เมืองสำคัญจึงตั้งอยู่ริมแม่น้ำเหล่านี้ เช่น กรุงเทพฯ ธนบุรี อโยธยา ฉะเชิงเทรา อ่างทอง สุพรรณบุรี ราชบุรี นครปฐม สมุทรสงคราม สมุทรสาคร เป็นต้น

2.5.2 ลักษณะของขาน้ำและสถาปัตยกรรม

ในการนี้จะพิจารณาถึงเรือนไทยซึ่งจะเห็นว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่มีต้นกำเนิดมาจากชุมชนน่านน้ำ และวิถีการดำรงชีวิตของชาวน้ำอย่างแท้จริงการที่เรือนไทย เป็นเรือนยกพื้นสูงนั้น เนื่องจากการความปลอดภัยจากสัตว์ร้าย เพื่อหนีน้ำท่วม เพื่อระบายอากาศ และเพื่อใช้ได้ถูกเป็นที่ทำงานหรือเก็บสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ทั้งนี้ต้นเหตุที่ทำให้มนุษย์สร้างบ้านยกพื้นสูงก็เพราะถิ่นฐานเดิมมีลักษณะสะเทินน้ำสะเทินบก

ในปัจจุบันเรือนไทยหาดูได้ยากเพราะค่านิยมเปลี่ยนไปและไม่ก็หาได้ยาก เรายังสามารถพบเห็นเรือนไทยได้ในบริเวณวัด ซึ่งกฎหลายแห่งเดิมเป็นเรือนธรรมดาซึ่งคหบดีผู้มีฐานะได้ยกถวายให้แก่วัด เรือนเหล่านี้มีใต้ถุนสูงเพื่ออยู่กับน้ำได้ ทางขึ้นบ้านมักประกอบด้วยนอกชาน ซึ่งอาจมีหนึ่ง หรือสองระดับสำหรับเวลาน้ำท่วมมากหรือน้อย นอกชานนี้มักสร้างเป็นศาลาเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อน หรือพบปะสนทนากันได้ อันที่จริงชานบ้านมีลักษณะเหมือนกับแพขนาดใหญ่ซึ่งยกขึ้นมาบนบกแล้วใส่เสาให้พื้นสูง ซึ่งลักษณะเช่นนี้ พบที่ชานกุฏิวัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ (ปัจจุบันนี้ออกแล้ว) และหมู่กุฏิวัดอัมพวัน

ความเชื่อในเรื่องการตั้งบ้านเรือนของสังคมไทยก็มีรายละเอียดมาก กล่าวคือ ในการปลูกเรือนคนโบราณจะไม่หันหน้าไปทางทิศตะวันตก นอกจากนั้นจะหันหน้าไปทางทิศใดก็ได้ โดยเฉพาะทางขึ้นหรือหน้าบ้านมักหันออกสู่ถนนหรือคลอง การวางตัวบ้านมักหันแนวยาวตามแนวตะวัน เพื่อเลี่ยงการรับแสงแดด และเปิดรับลมเต็มที่ เพราะลมพัดมาจากทิศใต้หรือตะวันตกเฉียงใต้ ตามทิศทางของลมมรสุม การจัดหัวนอนไปตามทิศใต้ตามคติโบราณ หรือตามทิศตะวันออกตามคติพุทธเป็นองค์ประกอบด้านจิตใจ ซึ่งมีความสำคัญมากเพราะเกี่ยวกับพิธีกรรมและดำรงต่างๆที่ผูกพันกับบ้านตั้งแต่เริ่มต้นสร้างบ้าน (ดวงจันทร์ อภาวชิรุตม์ เจริญเมือง, 2542: 59)

2.5.3 บทบาทของคลองขุด คลองขุดได้เข้ามามีบทบาทต่อชุมชนไทย เนื่องจากการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลองตามธรรมชาติ ไม่สามารถสนองความต้องการได้อย่างเต็มที่ ลักษณะของแม่น้ำลำคลองบางสายมีลักษณะคดเคี้ยวมากทำให้เสียเวลาในการเดินทาง บางสายมีน้ำมากพอที่จะใช้ได้ตลอดปี หรือบางพื้นที่ไม่มีคลองไหลผ่าน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องขุดคลองเพิ่มขึ้น คลองในลักษณะนี้เรียกว่า คลองขุด

บทบาทของคลองขุดเท่าที่ปรากฏหลักฐาน มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ คลองที่ขุดส่วนใหญ่จะเป็นไปตามพระราชบัญชาของพระมหากษัตริย์ ซึ่งจะสรุปให้เห็นถึงบทบาทหลักๆของคลองขุด ดังนี้

- บทบาททางด้านยุทธศาสตร์ การขุดคลองเพื่อป้องกันข้าศึกศัตรูเป็นรูปแบบการวางผังเมืองในสมัยโบราณ โดยขุดคลองชั้นล้อมรอบเมืองโดยเฉพาะเมืองที่มีฐานะเป็นเมืองหลวง คลองขุดในลักษณะนี้ เรียกว่า คลองคูเมือง หรือคลองภายในเมือง คูเมืองกรุงศรีอยุธยาเป็นตัวอย่างอันดีในการวางผังเมือง จนกลายเป็นแบบอย่างในการสร้างเมืองมาตั้งแต่สมัยธนบุรีจนถึงสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาริง) อย่างไรก็ตามการขุดคลองมิใช่เพื่อประโยชน์ทางด้านยุทธศาสตร์แต่เพียงด้านเดียว แต่ยังประโยชน์เพื่อการคมนาคมอีกด้วย (กิตติ ตันไทย อ่างใน พรรณทิพย์ เปี่ยมพุทธานุกุล, 2537: 9)

- บทบาททางด้านคมนาคม การขุดคลองเพื่อช่วยในการคมนาคมขนส่งมีด้วยกันสองลักษณะ คือ คลองลัดและคลองเชื่อมระหว่างแม่น้ำ การขุดคลองลัดเกิดขึ้นเนื่องจากพื้นที่ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้มีความลาดชันน้อย กระแสน้ำจึงไหลช้าทำให้แม่น้ำบางช่วงคดเคี้ยวมาก คลองลัดจึงช่วยให้เดินทางได้สะดวกและปลอดภัยยิ่งขึ้น สำหรับคลองขุดเชื่อมระหว่างแม่น้ำเป็นการขุดเชื่อมแม่น้ำเข้าด้วยกัน ระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน หรือแม่น้ำแม่

กลอง หรือแม่น้ำบางปะกง ซึ่งการขุดคลองเชื่อมแม่น้ำทั้ง 4 สายเข้าด้วยกันเท่ากับเป็นการย่นระยะทางจากส่วนกลางของประเทศไปทางด้านตะวันออกและตะวันตกให้สั้นลง เพื่ออำนวยความสะดวกในด้านการคมนาคมขนส่ง นอกจากนี้คลองเชื่อมระหว่างแม่น้ำยังมีความสำคัญต่อการปกครอง เพื่อช่วยในการดูแลหัวเมืองใกล้เคียงได้สะดวกและทั่วถึงยิ่งขึ้นอีกด้วย (กิตติ ตันไทย ช่างในพรณทิพย์ เปี่ยมพุกทากุล, 2537: 9)

- บทบาททางด้านเศรษฐกิจ หลังสนธิสัญญาเบาริ่ง(พ.ศ.2398) ไทยเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการส่งออกไปขายยังต่างประเทศและมีระบบการค้าเสรีพร้อมกับนำระบบเงินตรามาใช้ การค้าของไทยจึงขยายตัวขึ้น โดยเฉพาะการค้าข้าวข้าวเป็นสินค้าที่สำคัญมากในสมัยนั้นเพราะเป็นที่ต้องการของชาวต่างประเทศ สมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีเป้าหมายหลักในการขุดคลองเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก นอกเหนือจากการขุดคลองเพื่อการคมนาคมแต่เพียงอย่างเดียว การขุดคลองเป็นการเปิดพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าให้ราษฎรเข้าไปทำการเพาะปลูกและใช้เป็นเส้นทางลำเลียงผลผลิตมาสู่ตลาด (ปิยนถ บุนนาค และคณะ, 2525: 54)

2.6 แนวความคิดเกี่ยวกับย่าน

2.6.1 ความหมายของย่าน (District)

ย่าน หมายถึง พื้นที่ส่วนหนึ่งของเมืองที่มีบริเวณขนาดกลางไปจนถึงขนาดใหญ่ คนจะรับรู้ความเป็นย่านเมื่อเข้าสู่ย่านนั้นๆแล้ว สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ย่านที่เกิดจากการรวมกลุ่มของอาคาร และของกิจกรรม ลักษณะเฉพาะของย่าน คือ ความหลากหลาย และครอบคลุมบริเวณคาบเกี่ยวกันอย่างซับซ้อน

ย่านประวัติศาสตร์ หมายถึง พื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของเมือง หรือพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี อันประกอบไปด้วยอาคารและองค์ประกอบทางประวัติศาสตร์หรือแหล่งโบราณคดีหลายแหล่งรวมกันเป็นพื้นที่หนึ่ง

ในลักษณะย่านประวัติศาสตร์ที่เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งส่วนใดของเมือง จะปรากฏอยู่ในเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลง จะเหลือพื้นที่ส่วนนั้นเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ของเมือง โดยส่วนใหญ่จะเป็นย่านใจกลางเมือง ย่านธุรกิจ หรือการปกครองเมือง อาจเป็นย่านพักอาศัยของเมืองก็ได้ (อภิรักษ์ กาบทอง, 2542: 18 -19)

2.6.2 ประเภทของย่านประวัติศาสตร์

สามารถแบ่งตามลักษณะการใช้งานได้ ดังนี้

- ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม (Historic / Architectural District)

เป็นบริเวณที่ประกอบด้วยอาคารทางประวัติศาสตร์ ที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และพัฒนาการของเมือง เช่น เกาะรัตนโกสินทร์ ย่านใจกลางเมืองสงขลา อันประกอบไปด้วย อาคารพาณิชย์ กำแพงเมือง จวนเจ้าเมือง วัด รวมเข้าด้วยกัน เป็นต้น

- ย่านประวัติศาสตร์พาณิชย์กรรม (Commercial District)

เป็นบริเวณพื้นที่ที่ประกอบด้วยกลุ่มอาคาร หรือสิ่งก่อสร้างทางอุตสาหกรรม ที่แสดงถึงประวัติศาสตร์พัฒนาการของความเจริญทางอุตสาหกรรมต่อเศรษฐกิจประเทศ ซึ่งจะปรากฏออกมาในรูปของหมู่บ้านอุตสาหกรรม ย่านอุตสาหกรรม ย่านอุตสาหกรรมของเมืองนั้นๆ หรือนิคมอุตสาหกรรม เป็นต้น

- ย่านประวัติศาสตร์ชนบท (Rural District)

เป็นพื้นที่ชนบทที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งรูปแบบทางประวัติศาสตร์ของการดำเนินชีวิตในชนบท อันประกอบไปด้วย อาคาร บ้านเรือนในถิ่น รูปแบบของพื้นที่ในการประกอบเกษตรกรรม หรือกิจการอื่น ตัวอย่างเช่น หมู่บ้านในชนบท อันประกอบด้วย บ้านเรือนท้องถิ่น การประกอบกิจการพื้นที่บ้าน และพื้นที่ทำไร่ในในรูปแบบเช่นในอดีต หมู่บ้านชาวเขา หมู่บ้านชาวประมง เป็นต้น

- เขตพื้นที่ทางโบราณคดี (Archaeological District)

เมื่อแหล่งโบราณคดีหลายๆแหล่งมารวมกัน หรืออยู่ใกล้เคียงกัน จนสามารถกำหนดพื้นที่กว้างขวางพอประมาณ หรือขนาดใหญ่ตามความเหมาะสมครอบคลุมได้พื้นที่หนึ่ง เพื่อแสดงความสัมพันธ์ และความสำคัญของแหล่งโบราณคดีเหล่านั้น ในเนื้อหาที่สัมพันธ์ หรือต่อเนื่องกัน (อภิชาติ กาบทอง, 2542: 18 -19)

2.7 ปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม

ณรงค์ เส็งปรีชา กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมว่ามักเกิดด้วยสาเหตุหลายประการที่เกี่ยวข้องกัน โดยการเปลี่ยนแปลงส่วนหนึ่งของสังคมอาจจะกระตุ้นกระทบให้ส่วนอื่นของสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงด้วย ซึ่งมูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงนักคิดและนักปรัชญารวมทั้งคนทั่วไปมักจะกล่าวถึงปัจจัยต่างๆ 11 ปัจจัย ดังต่อไปนี้

1) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment)

ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพดินฟ้าอากาศ สถานที่ตั้งของสังคม สิ่งเหล่านี้จะสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น สังคมที่ตั้งอยู่บริเวณทางผ่าน บริเวณศูนย์กลางทางการค้าย่อมมีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงได้มาก

2) การเปลี่ยนแปลงทางประชากร

เช่น การกระจายตัวของประชากรและขนาดของประชากร ในกรณีที่ประชากรเพิ่มมากขึ้น อาจมีผลต่อความต้องการทางอาหาร ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการผลิตเพิ่มขึ้น กิจกรรมอุตสาหกรรมก็อาจเกิดขึ้น ความสัมพันธ์ของผู้คนเปลี่ยนไป สังคมเปลี่ยนไป

3) การอยู่โดดเดี่ยวและการติดต่อกัน

สังคมที่มีการติดต่อกับสังคมอื่น จะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การติดต่อสัมพันธ์กันอาจมีหลายรูปแบบ เช่น การเดินทางไปมาหาสู่กัน การสื่อสาร การประชาสัมพันธ์ ฯลฯ ชื่อน่าสังเกตอย่างหนึ่งที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม คือ ถ้าสังคมใดมีความเจริญก้าวหน้าในการสื่อสารคมนาคม สังคมนั้นมักจะเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

4) ระบบชนชั้น

สังคมที่มีการจำกัดชนชั้นจะไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลง และสังคมที่ยึดถือบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้นำและมีความสำคัญสูงสุด ก็จะไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลง ในทางตรงข้ามถ้าสังคมถือความสำคัญของแต่ละบุคคล (Individualism) ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่า

5) ทักษะคติ และค่านิยม

ในสังคมที่ยึดมั่นสิ่งเดิมๆ เช่น ยกย่องบูชาบรรพบุรุษ ชื่นชมในอดีตของตนและการเชื่อฟังผู้อาวุโส การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปอย่างช้าๆ เพราะเขาอาจรู้สึกว่ แนวปฏิบัติเดิมเป็นบรรทัดฐานที่ดีที่สุด ถูกต้องที่สุด

6) การเล็งเห็นความจำเป็น

ถ้าคนในสังคมนั้นมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงก็จะนำไปสู่ความต้องการจัดหาสิ่งของนั้นๆ เช่น เมื่อการคมนาคมขนส่งไม่อาจบริการประชาชนได้อย่างดี ก็อาจเกิดระบบการขนส่งมวลชนขึ้น ฯลฯ

7) นโยบายของผู้นำในสังคม

ในสังคมใดถ้าผู้นำมีนโยบายที่จะสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำให้ประเทศเจริญก้าวหน้า สังคมหรือประเทศนั้นก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วตามเป้าหมายและนโยบายนั้น

8) ระดับความรู้และเทคโนโลยี

ถ้าสังคมมีผู้มีความรู้ ความสามารถ ก็สามารถที่จะประดิษฐ์คิดสร้างสิ่งของเครื่องใช้ และแบบแผนในการจัดกิจกรรมต่างๆซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม

9) ความล้ำทางวัฒนธรรม

เมื่อวัฒนธรรมด้านใดด้านหนึ่งล้ำกว่าอีกด้านหนึ่ง ก็จะทำให้คนเราจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้วัฒนธรรมทั้งสองประเภทใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้

10) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากมนุษย์มีความต้องการปัจจัยในการดำรงชีวิต และความต้องการนั้นไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากความต้องการทางเศรษฐกิจจึงเกิดขึ้น นอกจากนั้นปัญหาความขึ้นลงทางเศรษฐกิจก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้วย

11) ปัจจัยทางอุดมการณ์

เช่น เพื่อต้องการให้สังคมของตน เป็นสังคมอุตสาหกรรม ก็จะก่อให้เกิดการเตรียมปัจจัยพื้นฐานเพื่อการเปลี่ยนสังคมไปตามเป้าหมาย ตามอุดมการณ์ของสังคม (ณรงค์ เสงี่ยมปรีชา, 2530: 112-113)

2.8 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ มี 5 แนวคิด ได้แก่

1) การทำให้เป็นอุตสาหกรรม (Industrialization)

หมายถึง กระบวนการพัฒนาการเทคโนโลยี โดยการใช้วิทยาศาสตร์การประยุกต์ ในการขยายผลิตรวมขนาดใหญ่ด้วยกำลังเศรษฐกิจเพื่อตลาดการค้าอันกว้างใหญ่ โดยการใช้แรงงานที่ชำนาญเฉพาะอย่าง

2) การทำให้เป็นเมือง (Urbanization)

หมายถึง การบวนการที่ชุมชนกลายเป็นเมือง หรือการเคลื่อนย้ายของผู้คน หรือ การดำเนินการงานเข้าสู่บริเวณ หรือการขยายตัวของเมืองออกไปทางพื้นที่ การเพิ่มจำนวนประชากรหรือการดำเนินการต่างๆมากขึ้น

3) การทำให้เป็นประชาธิปไตย (Democratization)

หมายถึง กระบวนการแพร่ขยายของปรัชญาหรือระบบสังคมแบบหนึ่งที่เน้นการที่ ประชากรมีส่วนร่วม และควบคุมกิจกรรมของชุมชนในฐานะเป็นตัวของตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงคุณลักษณะเฉพาะบุคคล ยศ สถานภาพ หรือทรัพย์สินสมบัติ

4) การแพร่ของการจัดองค์การสมัยใหม่ (Bureaucratization)

หมายถึง การแพร่ของระบบบริหารงาน อาจเป็นผลดีในทางป้องกันการเลือกปฏิบัติและเพิ่มประสิทธิภาพ

5) กระบวนการสร้างคนชายขอบ (Marginalization)

หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เหลื่อมล้ำมากยิ่งขึ้น โดยเกิดขณะที่เกิดความเจริญเติบโตเศรษฐกิจในระดับสูงเป็นผลดีมากแก่คนส่วนหนึ่งในเขตเมือง หรืออุตสาหกรรม แต่ก็ทำให้คนอีกส่วนหนึ่งอยู่ห่างไกลจากการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลงไปทุกที่ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะรัฐศาสตร์, 2535 : 164-165)

2.9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.9.1 การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยในย่านบางลำภู อันเนื่องมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยวในย่านบางลำภู ของ วีระ เยี่ยงวิศวกร (2542)

งานวิจัยนี้ได้เสนอปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย อันเนื่องมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยวในย่านบางลำภู ตามช่วงระยะเวลาต่างๆโดยชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยเป็นสถานประกอบการธุรกิจ สุดท้ายได้เสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขพื้นที่ศึกษา ทั้ง 6 แขวงในเขตพระนคร คือ แขวงตลาดยอด แขวงชนะสงคราม แขวงบ้านพานถม แขวงบวรนิเวศ แขวงสามพระยา และแขวงบางขุนพรหม

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยเป็นสถานประกอบธุรกิจ คือ สร้างงาน สร้างอาชีพ เพิ่มรายได้ให้ครอบครัว รองรับความต้องการของนักท่องเที่ยว และเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยตามเพื่อนบ้าน สภาพแวดล้อม และชุมชน

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยเป็นสถานประกอบธุรกิจ ผู้อยู่อาศัยในแขวงชนะสงคราม บวรนิเวศ และบ้านพานถมมีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย โดยผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนี้จะทำให้เกิดปัญหา ด้านกายภาพ สังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ ส่วนแขวงตลาดยอด และบางขุนพรหมนั้น ไม่มีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลง เนื่องจากมีขีดจำกัดของพื้นที่อาคาร งบประมาณ และข้อบังคับตามกฎหมาย

2.9.2 กระบวนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบชุมชนในกรุงรัตนโกสินทร์: กรณีศึกษาย่านบางลำพู ของ อภิชัย กาบทอง (2542)

งานวิจัยนี้ได้เสนอวิวัฒนาการและกระบวนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบชุมชนในย่านบางลำพู และแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในภายหน้า โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 สมัย คือ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงเริ่มมีมากขึ้นตั้งแต่หลังการพัฒนารoad และสมัยปัจจุบัน

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านกายภาพ วิถีชีวิตของผู้คน ตลอดจนภาพลักษณ์ต่างๆ ในแต่ละสมัย ได้แก่ กรอบหรือนโยบายของทางภาครัฐในการพัฒนาเมือง โดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเมืองเริ่มจากการพัฒนาเมืองตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงเริ่มมีมากขึ้นตั้งแต่หลังการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระดับประเทศกำกับอยู่ และในปัจจุบัน บางลำพูยังเป็นย่านที่มีองค์ประกอบของชุมชนที่ทั้งยังอยู่และหายไป ซึ่งผสมผสานกันระหว่างหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชุมชนดั้งเดิมที่มีมาพร้อมกับการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ กับการเกิดอย่างรวดเร็วของเกสต์เฮาส์หรือย่านพาณิชยกรรมสำหรับบริการชั้นใหม่

2.9.3 บทบาทที่פקแบบประหยัดสำหรับนักท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเมือง: กรณีศึกษาบริเวณถนนข้าวสาร ของ ธวัช เอี่ยมเจริญ (2535)

งานวิจัยนี้เสนอลักษณะการประกอบการและรูปแบบทางกายภาพของอาคารที่
พักแบบประหยัดสำหรับนักท่องเที่ยว และผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม
ทางกายภาพของอาคาร และย่านธุรกิจประเภทนี้ที่มีต่อสิ่งแวดล้อมเมือง

ผลการศึกษาพบว่า บริเวณพื้นที่ศึกษามีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากอาคาร
พาณิชย์ บ้านพักอาศัย เป็นที่พักแบบประหยัด โดยการปรับปรุงรวมทั้งสร้างขึ้นใหม่เป็นจำนวน
มาก การกระจายตัวของเกสต์เฮาส์บริเวณพื้นที่ศึกษาทำให้เกิดผลกระทบด้านกายภาพในระดับ
อาคาร, ย่านและเมือง, ผลกระทบด้านสังคมและชุมชน ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม
ประเพณีของไทย

2.9.4 การสร้างบ้านแปลงเมืองรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ : โครงสร้างเมืองทางด้านประโยชน์
ใช้สอยที่ดิน 2325- 2525 ของ บุปผมาญ สุวรรณมาศ (2525) (อ้างถึงใน อภิชาติ กาบทอง, 2542:
25-26)

รายงานนี้ได้เสนอภาพของของกรุงรัตนโกสินทร์ในระยะ 200 ปี ที่ผ่านมาในหัวข้อ
ว่า กรุงเทพฯ: โครงสร้างเมืองทางด้านประโยชน์ใช้สอยที่ดิน (Bangkok: Urban Function
Structure) ตามช่วงระยะเวลาต่างๆโดยชี้ให้เห็นถึงสภาพบ้านเมือง บรรยากาศ และสภาพความ
เป็นอยู่ของพลเมือง สุดท้ายได้บรรยายถึงโครงสร้างการใช้ที่ดินในกรุงเทพฯในปัจจุบัน พร้อมทั้ง
อธิบายถึงทฤษฎีโครงสร้างกรุงเทพฯว่าอยู่ในรูปแบบ Multiple Nuclei

ผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างทางด้านประโยชน์ใช้สอยของกรุงเทพฯ แบ่งออก
เป็น 5 รูปแบบตามช่วงเวลาต่างๆ ดังนี้

ระยะแรก Capital and Fortified City (พ.ศ. 2325 – 2352) กรุงเทพฯมีลักษณะ
เป็นเมืองยุทธศาสตร์ที่ต้องการโครงสร้าง กำแพง คูน้ำ ประตูน้ำ เพื่อป้องกันตัวเอง และจะมีพื้นที่
ปลูกสร้างอยู่เฉพาะในกำแพงเมืองเท่านั้น

ระยะที่สอง Old City (พ.ศ. 2352 – 2394) กรุงเทพฯมีลักษณะเป็นการเมืองการปก
ครอง และระยะฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีและอารยธรรมเดิมที่สูญหายไปคราวที่เสียกรุงศรี
อยุธยาให้แก่พม่า

ระยะที่สาม Commercial City (พ.ศ.2394 – 2411) กรุงเทพฯเติบโตเป็นเมืองการค้า ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 มีผลให้รัฐมีรายได้ที่จะทำนุบำรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยได้ในเวลาต่อมา

ระยะที่สี่ Pre-Industrial City (พ.ศ.2411 – 2489) กรุงเทพฯมีสภาพเป็น Pre-Industrial City ตามความหมายของ Godeon Sjoborg ที่ว่า เป็นเมืองขนาดที่ไม่ใหญ่นัก ศูนย์กลางของเมืองไม่ได้อยู่ที่การค้า แต่อยู่ที่ศูนย์กลางการปกครองหรือวัฒนธรรม โครงสร้างเมืองภายในไม่มีการแบ่งแยกที่ดินที่แน่นอน ไม่มีระบบการค้าและอุตสาหกรรมที่ได้มาตรฐานแบบเดียวกับเมืองอุตสาหกรรมทางตะวันตก ถนนบางสายหรือเมืองบางส่วนมีการค้าเฉพาะอย่าง ถนนหนทางไม่มีประชาชนใช้กันมากนัก และยังคงใช้สัตว์เป็นแรงงานในการลากพาหนะ

ระยะที่ห้า Primate City (พ.ศ.2489 – ปัจจุบัน) การขยายตัวของกรุงเทพฯในช่วง 30 – 40 ปีหลังนี้ มีลักษณะเป็น Primate City ของประเทศอย่างแท้จริง คือ เป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ทุกประการ การเป็นศูนย์กลางนี้ดึงดูดให้ประชากรจากชนบทอพยพเข้ามาจำนวนมาก มีผลให้การขยายตัวของเมืองเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วผิดปกติและปราศจากการควบคุม

สุดท้ายผู้วิจัยสรุปว่า โครงสร้างการใช้ที่ดินของกรุงเทพฯจัดอยู่ในรูปแบบตามทฤษฎี Multiple Nuclei

2.9.5 รายงานวิจัยเรื่อง กรุงเทพฯ 200 ปี ของ วิมล พงษ์พิพัฒน์ (อ้างถึงใน อภิชาติ กาบทอง, 2542: 26-27)

รายงานวิจัยนี้ได้กล่าวถึงปรากฏการณ์สำคัญหลายครั้งที่ทำให้กรุงเทพฯเปลี่ยนแปลงไปตลอดระยะเวลา 200 ปี ผลการวิจัยพบว่ากรุงเทพฯ แบ่งได้เป็น 4 สมัย ตามช่วงเวลา ดังนี้

1) สมัยต้นกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325 – 2394) ลักษณะหลายประการที่คล้ายคลึงกับสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่ว่าจะระบบโครงสร้างของสังคม เศรษฐกิจ และพื้นฐานทางวัฒนธรรม แต่กรุงรัตนโกสินทร์ก็มีลักษณะของตนเองที่แตกต่างไปจากกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะในระยะหลังของกรุงเทพฯในยุคต้น ลักษณะดังกล่าวซึ่งทวีความแตกต่างในสมัยต่อมาชี้ให้เห็นอิทธิพลของการเมืองที่มีต่อสภาพของสังคม และเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัด อาจกล่าวได้ว่า สถานการณ์ทางการ

เมืองทั้งภายใน และภายนอก ประกอบกับทัศนคติของผู้บริหาร มีผลกระทบต่อวิวัฒนาการของ กรุงเทพฯ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

2) สมัยหัวเลี้ยวหัวต่อ (พ.ศ.2394 – 2411) กรุงเทพฯ ในยุคนั้นแม้จะยังคงลักษณะ บางอย่างของระบบเก่าไว้ก็ตาม แต่ก็มีหลายอย่างที่เป็นร่องรอยของความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัด จากปรากฏการณ์ต่างๆ จะเห็นว่าได้มีการปฏิรูปสังคมขึ้น ชาวกรุงเทพฯ มิได้เดินตามทางสายเก่า ในยุคต้น และความเปลี่ยนแปลงนับจะทวีขึ้นทุกที จนกลายเป็นยุคแห่งการพัฒนารั้งใหญ่ในสมัย ต่อมา

3) สมัยพัฒนา (พ.ศ.2411 – 2468) ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นจุดเริ่มต้นของยุคแห่ง การพัฒนารั้งใหญ่ ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการปกครอง ความเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ในสมัยพัฒนานี้มีมาก ทั้งนี้รวมถึงพระราชวัง สถานที่ราชการ และสาธารณูปโภคต่างๆ และผล งานสำคัญหลายอย่างได้มีขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ เช่น รถไฟ รถราง การไฟฟ้า การ ประปา การไปรษณีย์ โทรเลข และโทรศัพท์ กรุงเทพฯ มีถนนใหม่ๆ ขึ้นหลายสาย ในสมัยนี้ก็มีถนน ราชดำเนิน เยาวราช และพระรามที่ 6 เป็นต้น

4) สมัยประชาธิปไตย (พ.ศ.2468 – ปัจจุบัน) ในยุคนี้การเมืองต่างประเทศมีผล กระทบต่อเมืองไทยมากทั้งทางด้านสังคม และเศรษฐกิจ การที่ได้เข้าไปมีความสัมพันธ์ติดต่อกับ ประเทศต่างๆ ทั่วโลก ทำให้เมืองไทยโดยเฉพาะกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวง ต้องปรับปรุงตนเองให้ รับสภาพแวดล้อมทั้งทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ

ท้ายสุดผู้วิจัยสรุปว่า วิวัฒนาการของกรุงเทพฯ ด้านต่างๆ นั้น เป็นผลมาจากพฤติ กรรมในประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์นั่นเอง ดังนั้น ความเป็นมาของกรุงเทพฯ ย่อมมีความ สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งจะแยกออกจากกันไม่ได้

2.9.6 รายงานวิจัยเรื่อง วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์: การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินในอนาคต ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดุษฎี ทายตะคุ (2542)

งานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตของช่วงเวลาในการศึกษา ดังนี้

1) กรุงรัตนโกสินทร์ภายใต้เศรษฐกิจรูปแบบประเพณี นับตั้งแต่ปลายสมัยกรุง ศรีอยุธยา กรุงธนบุรี จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

2) กรุงเทพมหานครภายใต้เศรษฐกิจรูปแบบการค้าเสรี ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 5

3) กรุงเทพมหานครในแนวนิยมความทันสมัยของวัฒนธรรมตะวันตก ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 - รัชกาลที่ 9

ผลการศึกษาพบว่า หลังจากที่บริเวณกรุงเทพมหานครได้รับการสถาปนา จวบจนถึงปัจจุบัน ลักษณะการใช้ที่ดินได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยมีจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ได้ทรงปฏิรูปการปกครอง การศึกษาและโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ อันส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเป็นอย่างมาก คือ การใช้ที่ดินว่าง ลดปริมาณลง ขณะที่มีการใช้ที่ดินเพื่อเป็นสถานที่ราชการเกิดขึ้นมาก นอกจากนี้ในรัชกาลต่อมาการขยายตัวของรูปแบบอาคารสมัยใหม่เพื่อพาณิชย์กรรมจะเริ่มเด่นชัดขึ้น ในขณะที่การใช้ที่ดินเพื่อการพักอาศัยลดน้อยลง และกิจกรรมที่พักอาศัยชั่วคราวสำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาตินั้นคึกคักมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะของงานวิจัยนี้ คือ เสนอแนวทางการใช้ที่ดินในกรุงเทพมหานครโดยมุ่งไปทางการสืบสานลักษณะการใช้ที่ดินแบบผสม (Mix use) เพื่อให้เกิดการฟื้นฟูบูรณะเมืองเก่าที่ยังคงเอกลักษณ์อันน่าภูมิใจ และที่ยังมีวิถีชีวิตเมืองคึกคัก น่าอยู่ อย่างเหมาะสมกับกำลังของพื้นที่ที่จะรองรับได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิวัฒนาการ และบทบาทของย่านบางลำภู

ในบทนี้ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็นสองส่วน *ส่วนแรก* อธิบายวิวัฒนาการความเป็นมาของพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ เนื่องจากย่านบางลำภู มีความสัมพันธ์กับเกาะรัตนโกสินทร์ กล่าวคือ ย่านบางลำภูมีความสัมพันธ์เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของเกาะรัตนโกสินทร์ และยังมึนโยบายทางการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกัน อีกทั้งชุมชนบางลำภูได้มีพัฒนาการมาจากการขุดคลองรอบกรุงอีกด้วย ในช่วงท้ายของส่วนนี้ผู้วิจัยได้ทำการแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาย่านบางลำภู ออกเป็นช่วงต่างๆ เพื่อสะดวกในการศึกษารวบรวมข้อมูลในการวิเคราะห์ต่อไป *ส่วนที่สอง* ซึ่งอธิบายวิวัฒนาการ และบทบาทของย่านบางลำภู ที่มีความสำคัญจากอดีตถึงปัจจุบัน อันเป็นผลมาจากปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภูในบทต่อไป

3.1 วิวัฒนาการของเกาะรัตนโกสินทร์

3.1.1 สภาพพื้นที่ในช่วงก่อนการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์

ก่อนที่จะมีการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีนั้น บริเวณอันเป็นที่ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ถูกเรียกว่าตำบลบางกอกซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตำบลบางกอก ได้แก่ พื้นที่ฝั่งธนบุรีกับฝั่งพระนคร โดยในสมัยนั้นยังเป็นแผ่นดินผืนเดียวกัน เพราะเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยนั้นคือ เส้นทางที่ไหลเข้าในคลองบางกอกน้อย อ้อมเข้าคลองตลิ่งชันและคลองบางระมาด แล้วไหลออกทางคลองบางกอกใหญ่ ชุมชนบริเวณนี้มีความเจริญเติบโต และมีความหนาแน่นเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ พร้อมกับความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา

ชุมชนเมืองบางกอก ได้เปลี่ยนแปลงบทบาทจากการเป็นหมู่บ้านสวนผลไม้และไร่นามาเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญตั้งแต่ได้มีการขุดคลองลัดบางกอก ซึ่งขุดในสมัยพระไชยราชาธิราช (พ.ศ.2077 - 2089) จากคลองบางกอกน้อยถึงคลองบางกอกใหญ่ ทำให้เกิดเป็นเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบัน และส่งผลให้สภาพพื้นที่ที่เคยเป็นแผ่นดินผืนเดียวกันถูกแบ่งแยกจากกันเป็น 2 ฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา เมืองบางกอกเริ่มมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ขึ้น และต่อมาตั้งเป็นเมืองหน้าด่าน เรียกว่า "เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร" (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534: 13) มีฐานะเป็นเมืองหน้าด่าน และเป็นจุดจอดเรือลำเภาที่จะเดินทางไปทำการค้าขายยังกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่ง

ในปี พ.ศ.2310 กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า และสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (สิน) ทรงกอบกู้อิสรภาพคืนมาได้ แต่เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาได้รับความเสียหายยากที่จะปฏิสังขรณ์ให้กลับคืนได้ จึงโปรดฯ ให้สถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นเมืองหลวง โปรดฯ ให้ทำค่ายด้วยไม้ทองหลางทั้งต้นเป็นที่มั่นชั่วคราว ตั้งแต่มุมกำแพงเมืองเก่าไปจนถึง วัดบางหว้าน้อย (วัดอมรินทราราม) วกลงแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วขุดคูน้ำรอบพระนคร ส่วนทางฝั่งตะวันออกให้ขุดคูเมืองซึ่งยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบันที่เรียกว่า "คลองคูเมืองเดิม" พร้อมทั้งให้สร้างกำแพงเมืองขนานไปกับคูเมืองที่ขุดขึ้นทั้งสองฝั่ง

การตั้งถิ่นฐาน

ส่วนใหญ่ปรากฏชุมชนหนาแน่นบริเวณภายในกำแพงพระนครธนบุรีฝั่งตะวันตก ซึ่งเป็นที่ตั้งของพระราชวัง อาณาเขตของพระราชวังขยายออกไปจรดคลองนครบาล มีวัดในเขตพระราชฐานถึง 2 วัด คือ วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) และวัดท้ายตลาด (วัดโมลีโลกยาราม) ถัดจากคลองนครบาลไปทางเหนือ เป็นที่ตั้งวังเจ้านาย ข้าราชการ ขุนนางผู้ใหญ่ เช่น บ้านเจ้าพระยาจักรี, วัดบางหว้าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตาราม) และคุก

ส่วนภายในกำแพงพระนครฝั่งตะวันออก ขนาดที่เล็กของเมืองภายในคูน้ำ กำแพงเมืองที่สะท้อนให้เห็นว่าจำนวนประชากรน่าจะมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนและญวนที่ถูกกวาดต้อนอพยพมา โดยพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดฯ ให้ชาวมอญอาศัยอยู่บริเวณวัดตองปุ (วัดชนะสงคราม) ซึ่งเป็นวัดที่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (ศิลปวัฒนธรรมไทย, 2525: 219) ส่วนคนจีนจับกลุ่มอยู่ฝั่งตรงข้ามวัดอรุณฯ ที่เป็นพระบรมมหาราชวังปัจจุบัน และนอกกำแพงพระนครทั้งสองฝั่งเป็นสวนผลไม้ และทะเลตม สำหรับทำนาปลูกข้าวเลี้ยงชาวเมือง (แห่งน้อย คักดีศรี, 2534: 14) ซึ่งเป็นการเอาประโยชน์จากธรรมชาติที่มีอยู่

3.1.2. สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325 – 2394)

ในช่วงนี้เป็นช่วงของการสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานี ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ปราบดาภิเษกเป็นพระปฐมกษัตริย์ ของพระราชวงศ์จักรี ได้ทรงโปรดให้ย้ายราชธานีมาตั้งทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องด้วยเหตุผล 3 ประการ คือ ทางด้านการป้องกันรักษาเมือง กรุงธนบุรีเป็นเมืองนอกแตกยากแก่การป้องกัน ทางด้านการขยายพระนคร กรุงธนบุรีถูกขนาบด้วยวัดแจ้ง และวัดท้ายตลาดไม่สามารถขยายพระราชวังซึ่งจะเป็นสิ่งนำผู้คนในสมัยนั้นได้ ทางด้านภูมิศาสตร์ กรุงธนบุรีเป็นฝั่งโค้งด้านนอกของแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวจากทางเหนือ จึงทำให้ตลิ่งทรุดพังเร็วกว่าฝั่งตรงข้าม

การย้ายพระนครมายังฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยานี้ โปรดเกล้าให้สร้างพระนคร และพระราชนิเวศน์มณฑลที่ธรสถานใหม่ให้มีลักษณะคล้ายกรุงศรีอยุธยา และทำการยกเสาหลักเมือง ในวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2325 เริ่มสร้างพระราชวังหลวงชั้นแรกด้วยเครื่องไม้ ส่วนป้อมปราการเป็นระเนียดไม้เช่นเดียวกัน ซึ่งบริเวณที่ตั้งพระราชวังหลวงหรือพระบรมมหาราชวังนี้เองเคยเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของพระยาโชฎีก (พระยาราชาศรัย) เศรษฐีหัวหน้าชาวจีนและชาวจีนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งต่อมาโปรดเกล้าฯให้ย้ายไปอยู่บริเวณสวนทางด้านใต้ของตัวเมืองพระนคร ในบริเวณตั้งแต่ใต้คลองโง่งทางด้านใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา ลงไปจนถึงแนวที่เป็นริมคลองผดุงกรุงเกษมซึ่งขุดขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 4 (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534: 88)

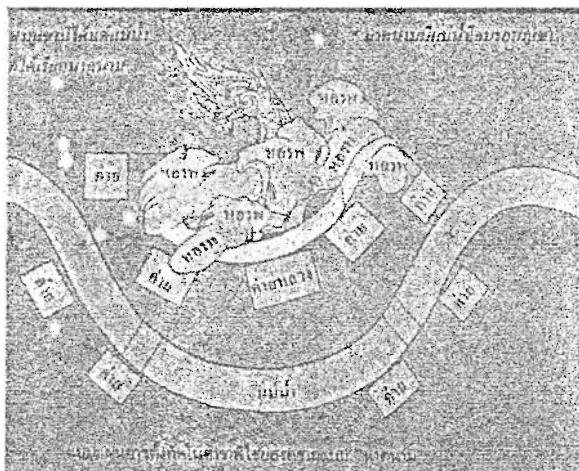
การที่เริ่มสร้างพระราชวังหลวงชั้นแรกด้วยไม้นั้น ก็เพื่องานพระราชพิธีปราบดาภิเษกก่อน ภายหลังจึงทำการก่อสร้างต่อไปให้บริบูรณ์ จากการที่พระนครใหม่ สร้างในเวลาระหว่างจะมีศึกพม่ายกเข้ามา การสร้างจึงทำเป็น 2 ระยะ

ระยะที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงเลือกสถานที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง ณ ฝั่งตะวันออกที่แปลงที่ตั้งอยู่ระหว่าง วัดโพธาราม (วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) และวัดสลัก (วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์) ซึ่งเป็นตำแหน่งกลาง และกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ทรงเลือกที่ตั้งของพระบรมราชวัง ณ แปลงที่ตั้งอยู่ระหว่างวัดสลัก (วัดมหาธาตุ) กับคลองคูเมืองเดิม ซึ่งเป็นตำแหน่งเหนือ และเลือกที่ตั้งของกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) ณ ตำแหน่ง พระนิเวศน์เดิมของพระราชชนนี ซึ่งเป็นสมเด็จพระพันางองค์ใหญ่ของรัชกาลที่ 1 ในฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ปากคลองบางกอกใหญ่

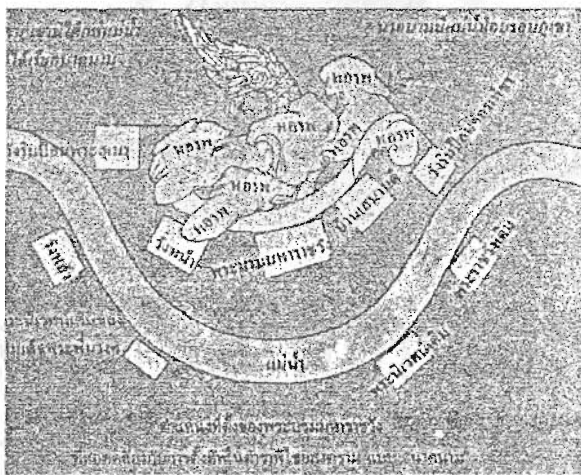
การวางตำแหน่งดังกล่าวนี้ ยึดถือแบบฉบับของตำแหน่งที่ตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยมีวังหน้าอยู่ด้านเหนือ วังหลวงอยู่กลาง และวังหลังอยู่ด้านใต้ ผิดกันแต่กรุงเทพฯ มีวังหลังอยู่คนละฝั่งของแม่น้ำ เพื่อทำหน้าที่รักษาพระนครด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ การวางผังวังหลวงสร้างชิดแม่น้ำ หันหน้าวังชั้นข้างเหนือหน้า เอล้าแม่น้ำไว้ข้างซ้ายของวัง เขากำแพงเมืองด้านข้างแม่น้ำเป็นกำแพงพระราชวังชั้นนอกอย่างเดียวกัน วางพระราชมณฑลที่ธรสถานเรียงเป็นระยะอย่างเดียวกัน เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตรงกับพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็สร้างตรงกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ในพระราชวังกรุงเก่า

พร้อมกันนี้ทรงขุดคลองรอบกรุง (คลองบางลำภู-โง่งอ) ออกเป็นชั้นที่ 2 ด้านทิศตะวันออก รวมทั้งขุดคลองมหานาค ขึ้นทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พร้อมทั้งคลองเล็กอีก 2 สาย

เชื่อมคลองคูเมืองเดิมกับคลองรอบกรุง คือ คลองหลอดวัดเทพธิดา และคลองหลอดวัดราชบพิธ ทรงสร้างวังเพิ่มเติมขึ้นอีก ตามจตุรทิศศาสตร์เป็นเกณฑ์ โดยยึดถือตามแบบแผนการตั้งทัพ ตามตำราพิชัยสงครามที่เรียกว่า "นาคนาม" ซึ่งมีคำอธิบายไว้ว่า "มีแม่น้ำโอบรอบภูเขา หรือถ้าหากภูเขาไม่ได้แค่มแม่น้ำก็ได้ เรียกว่า นาคนาม" (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534: 30) ทั้งนี้เพื่อให้สัมพันธ์กับการป้องกันพระนคร

ภาพที่ 3-1 แบบแผนการตั้งทัพในตำราพิชัยสงครามแบบ "นาคนาม"

ภาพที่ 3-2 ตำแหน่งที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง
(ที่มา: หนังสือชุด คลื่นความคิด, 2537: 18-19)

ระยะที่ 2 โปรดเกล้าฯ ให้เรือขากบ้อมบางกอกเดิมกับกำแพงเมืองครั้งกรุงธนบุรี ลง เพื่อขยายกำแพงและคูพระนครใหม่ ให้กว้างขวางออกไป คงรักษาแต่ที่ริมแม่น้ำเป็นเขื่อนหน้าพระนครตามแนวคลองรอบกรุง และด้านแม่น้ำเจ้าพระยา ครอบคลุมพื้นที่ภายในกำแพงพระนคร

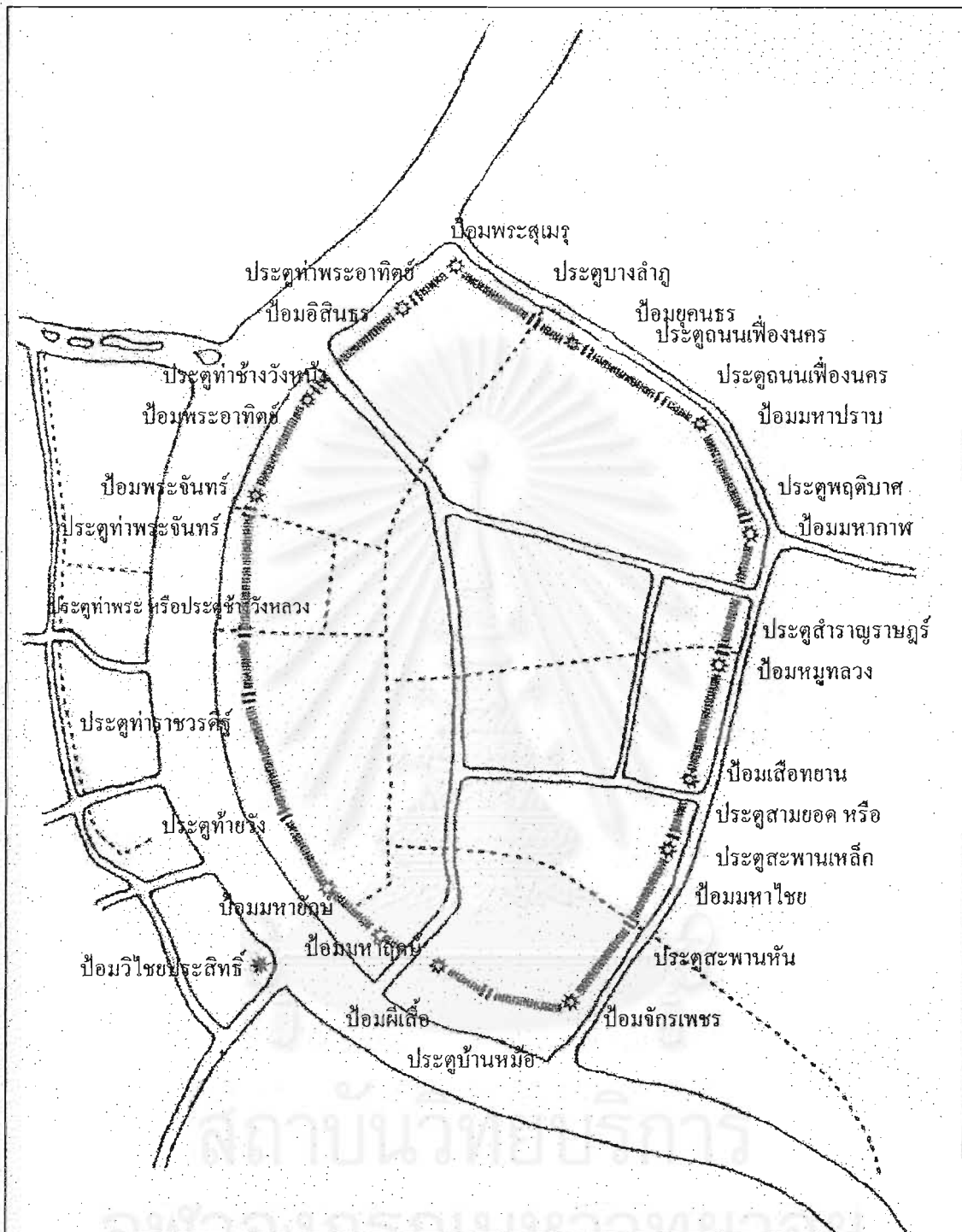
ราว 2,162 ไร่ (เทพฐู ทับทอง, 2535: 17) กำแพงพระนครประกอบด้วยป้อมปราการ เรียงรายเป็นระยะๆ จำนวน 14 ป้อม และมีประตูเข้า – ออก อีก 13 ประตู โดยสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ 1 จะอยู่ภายในเขตกำแพงพระนคร และมีโครงข่ายคมนาคมที่สำคัญ คือ คลองคูเมืองเดิม ซึ่งขุดขึ้นเมื่อครั้งสมัยกรุงธนบุรี คลองหลอด และ คลองรอบกรุง ซึ่งเป็นแนวสิ้นสุดของเขตพระนครในสมัยนี้

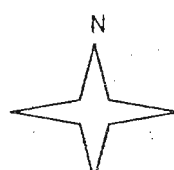
ส่วนสมัยรัชกาลที่ 2 มีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย โดยมีการขยายเขตพระบรมมหาราชวังไปทางทิศใต้ จนเกือบจรดวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการติดต่อค้าขายกับจีนมากขึ้นส่งผลให้เกิดการขยายตัวของพระนครในด้านต่างๆ มีการขุดคลองต่อเนื่องจากคลองมหานาคออกไปเพื่อความจำเป็นทางด้านการศึกษา โดยนับเป็นเส้นทางน้ำที่เชื่อมพื้นที่ภายในกับภายนอกกำแพงพระนคร

ที่ตั้งสถานที่สำคัญ

นอกจากวัด และวังที่กล่าวข้างต้นนี้สมัยรัชกาลที่ 1 ยังมีการสร้างวัดสุทัศน์เทพวรารามขึ้นบริเวณใจกลางพระนคร และทำการบูรณะวัดโบราณอื่นๆ เพิ่มขึ้น พร้อมทั้งสร้าง ศาลหลักเมือง ศาลเจ้าพ่อเสือ โบสถ์พราหมณ์ ขึ้นด้วย อีกทั้งทรงโปรดฯ ให้สร้างวังในบริเวณรอบๆ พระบรมมหาราชวังมากขึ้น พระราชทานแต่พระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าหลานยาเธอ ที่เจริญพระชันษาพอที่จะออกวังได้ ซึ่งมีเสียดจักรพงษ์ก็ได้สร้างขึ้นในสมัยนี้เช่นกัน โดยสิ่งก่อสร้างต่างๆ ส่วนใหญ่จะอยู่ภายในเขตคลองคูเมืองเดิม

ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 2 กลุ่มของวังหลวงจะขยายตัวลงมาทางทิศใต้และทิศตะวันออกเฉียงใต้ โดยตั้งอยู่ตามจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ อยู่ต้นและปลายของถนนเสาชิงช้าหรือถนนบำรุงเมืองในปัจจุบัน ในขณะเดียวกันก็ในสมัยรัชกาลที่ 3 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการสร้างวัดในเขตกรุงเทพฯ หลายวัด เช่น วัดเทพธิดาราม วัดราชนันทาราม วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น นอกจากนั้นยังโปรดฯ ให้สร้างภูเขาทองขึ้นทำนองเดียวกับเจดีย์ภูเขาทองที่กรุงศรีอยุธยา แต่ยังไม่เสร็จดี มาสำเร็จในสมัยรัชกาลที่ 5 และโปรดฯ ให้สร้างวังเพิ่มขึ้น โดยรอบพระราชวังหลวงทั้งชั้นในชั้นนอก และเขตนอกกำแพงเมือง เช่น ด้านฝั่งเหนือคลองบางลำภู การสร้างวังในรัชกาลนี้เป็นแกนนำในการขยายตัวของพระนครอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างวังในฝ่ายวังหลวง แสดงให้เห็นวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนว่า เพื่อรักษาหรือกำกับเมืองในจุดยุทธศาสตร์สำคัญ ได้แก่ ประตูเมือง 2 แห่ง คือ ประตูสำราญราษฎร์ และประตูลำเพ็ญ เช่นเดียวกับการสร้างวังริมป้อมจักรเพชร และป้อมพระสุเมรุในสมัยรัชกาลที่ 1

<p>ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานบางลำภู</p>	<p>แผนที่</p>
<p>แสดง : ที่ตั้งของป้อมที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 จำนวน 14 ป้อม</p>	<p>3 - 1</p>
<p>สัญลักษณ์ : ☆ ป้อม กำแพงเมือง ประตูเมือง</p>	
<p>ที่มา: องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงเทพมหานคร</p>	

ในด้านที่ตั้งอาคารทางราชการนั้นเนื่องจากการปกครองแบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีพระบรมมหาราชวังเป็นศูนย์กลางการปกครอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเป็นผู้ว่าราชการงานเมือง โดยที่พระราชโอรสหลายพระองค์เป็นผู้รับพระราชทานโองการไปดำเนินการในด้านต่างๆ ดังนั้นที่ทำการทางราชการจึงตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง พระราชวัง และวังของพระบรมวงศานุวงศ์ตามแต่ที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งอาคารเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ภายในเขต คลองคูเมืองเดิมใกล้พระบรมมหาราชวัง ทำให้สะดวกแก่การเข้าเฝ้า (เน่งน้อย คักดีศรี, 2534: 75)

ตลาด

ตลาดในสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีหลายลักษณะ หลายประเภท ได้แก่ ตลาดสด ซึ่งมีทั้งในรูปของตลาดน้ำริมแม่น้ำลำคลอง และตลาดบก ตลาดแหล่งผลิตสินค้าและตลาดสินค้า จากต่างแดน ซึ่งตั้งอยู่ริมทางสัญจรทั้งทางน้ำ และทางบกบริเวณชุมชนหนาแน่น

ตลาดสดในรูปแบบของตลาดน้ำ ใช้เรือแพเป็นพาหนะบรรทุกสินค้าไปยังแหล่งรับซื้อหรือจุดนัดพบ ตามแม่น้ำลำคลองที่สำคัญ เช่น ตลาดน้ำคลองบางหลวง, ตลาดน้ำท่าเตียน , ตลาดน้ำบางกอกน้อย เป็นต้น ส่วนตลาดน้ำท่าเตียน จากหนังสือเล่าเรื่องไทยๆ ของ เทพชู หีบทอง ได้กล่าวถึง ตลาดน้ำท่าเตียนว่า เป็นตลาดทั้งขายปลีกและขายส่ง พ่อค้าตามตลาดต่างๆ ใน กรุงเทพฯ เช่น ตลาดบางลำภู ตลาดเสาชิงช้า ต่างก็ต้องมาซื้อของที่ตลาดท่าเตียนแทบทั้งนั้น (เทพชู หีบทอง, 2535: 105) ตลาดบกสมัยนี้มีความสำคัญน้อยกว่าตลาดน้ำ ส่วนมากมีขนาดเล็ก โดยแปรสภาพต่อเนื่องจากตลาดน้ำ เช่น บริเวณตลาดท้ายวัง ตลาดบ้านหม้อ ตลาดสะพานหัน เป็นต้น

ตลาดแหล่งผลิตสินค้า เป็นตลาดของชุมชนผลิตสินค้า หรืองานช่างต่างๆ ในระบบอุตสาหกรรมครอบครัว เช่น บ้านพานถม บ้านบาตร เป็นต้น

ตลาดสินค้าจากต่างเมือง เป็นตลาดของชาวต่างประเทศ ทั้งชาวจีน อาหรับ และ ยุโรป ซึ่งประกอบการค้ารวมกันในลักษณะที่เป็นกลุ่มหรือย่าน และสร้างอาคารตามแบบสถาปัตยกรรมของตน ย่านที่สำคัญ ได้แก่ ย่านของชาวจีน บริเวณตลาดสำเพ็ง ตลาดสะพานหัน เป็นต้น ส่วนย่านของชาวยุโรป ได้แก่ บริเวณถนนตะนาว เพ็ญนคร ถนนเจริญกรุง เป็นต้น

เส้นทางสัญจร

ประกอบด้วย เส้นทางสัญจรทางน้ำ และทางบก โดยเส้นทางสัญจรทางน้ำจะมีบทบาทและความสำคัญมากกว่า และนอกจากจะเป็นประโยชน์ทางยุทธศาสตร์การเมืองแล้ว ยัง

อำนวยการพัฒนาประเทศ เพราะใช้เป็นเส้นทางติดต่อค้าขาย เดินทางติดต่อกันของ
ราษฎรทั่วไป คูคลองหลักสำคัญประกอบด้วย คูคลองคูเมืองฝั่งธนบุรี คูคลองคูเมืองเดิม คูคลองรอบ
กรุงคูคลองลอดทั้ง 2 สาย และคูคลองมหานาค

ท่าเรือ เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่สัมพันธ์กับเส้นทางสัญจรทางน้ำ
ดังปรากฏท่าเรือตามจุดสำคัญของแม่น้ำลำคลองต่างๆ ภายในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ที่สำคัญ เช่น
ท่าปากคลองตลาด ท่าปากคลองบางหลวง ท่าราชวงศ์ ท่าปากคลองบางลำภู เป็นต้น

เส้นทางสัญจรทางบก มีปรากฏบ้าง ทั้งนี้เพื่อเชื่อมติดต่อรหว่างวังหลวงกับกิจ
กรรมอื่นๆ มีการตัดถนนขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 หลายสาย สายหลัก ได้แก่ ถนนหน้าจักรวรรดิวัง
หลวง(สนามชัย), ถนนท่าช้างวังหลวง (หน้าพระลาน), ถนนจักรวรรดิวังหน้า, ถนนเสาชิงช้า (ถนน
บำรุงเมือง), ถนนพระจันทร์, ถนนหน้าวัดมหาธาตุ (หน้าพระธาตุ), ถนนโรงไหม, ถนนท่าขุนนาง
และถนนสำเพ็ง และมีการตัดถนนเพิ่มในสมัยรัชกาลที่ 2 - รัชกาลที่ 3 อีก เช่น ถนนท้ายวัง ถนน
ประตูสามยอด เป็นต้น

การตั้งถิ่นฐาน

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ บ้านเมืองอยู่ในสภาพที่เพิ่งตั้งตัว ราษฎรประกอบด้วยหมู่
คนหลายเชื้อชาติที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยาพร้อมกับคนท้องถิ่นที่อยู่ดั้งเดิม ในรัชกาลพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นระยะที่ต้องระงับภัยจากพม่าเข้าศึก จึงโปรดเกล้าให้สร้างวัง
เจ้านายและบ้านเรือนเสนาบดีรักษาการอยู่รายรอบพระบรมมหาราชวัง ส่วนราษฎรที่ตั้งบ้านเรือน
อยู่ในเขตตั้งแต่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาถึงแนวคูคลองคูเมืองเดิม มักเป็นข้าทาสบริวารของเจ้านาย และ
ราษฎรที่รับราชการ หรือรับใช้ใกล้ชิดกับเสนาบดีและขุนนางที่ตั้งอยู่ในพื้นที่นี้ เช่น บริเวณถนน
หน้าพระลาน ท่าพระ ท่าช้าง ถนนหลักเมือง และถนนสนามชัยในปัจจุบัน การดำรงชีวิตในสมัย
ต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ราษฎรทั่วไปต้องพึ่งพาทางน้ำเป็นทางคมนาคม การติดต่อค้าขาย และ
เป็นทางสาธารณูปโภค ราษฎรส่วนใหญ่ใช้เรือเป็นพาหนะ และมีจำนวนมากที่ใช้เรือประทุน และ
เรือนแพเป็นที่พักอาศัย บ้านเรือนและเรือนแพจึงมักปลูกหรือจอดอยู่ริมแม่น้ำ ริมคลอง ทั้งด้านฝั่ง
ธนบุรี และฝั่งพระนคร จุดที่มีชุมชนหนาแน่น ได้แก่ ปากคลองตลาด ปากคลองบางลำภู ปาก
คลองบางกอกน้อย และปากคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งวัสดุที่ใช้ก่อสร้าง ถ้าเป็นเจ้าขุนมูลนายมักจะ
เป็นเรือนไม้ หันหน้าลงคลอง แม่น้ำ หลังคาทรงสูง ยกพื้นกันน้ำท่วมมีนอกชาน บ้านไพร่ฟ้าผู้ยาก
จนโดยทั่วไปมักจะก่อสร้างด้วยโครงสร้างไม้ไผ่ มุงด้วยใบจาก ฝาทำด้วยใบจาก ด้วยปรากฏจาก
พงศาวดารจดหมายเหตุว่า ไพร่หลวงจำนวนมากปลูกเพียง มุงด้วยจาก รอบกำแพงวังด้านนอก

โดยใช้กำแพงเป็นส่วนหนึ่งของฝา (มานพ พงศทัต, 2525: 440) ชุมชนหนาแน่นในระยาะนี้แยกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ชุมชนชาวจีน ที่อพยพลงมาจากกรุงศรีอยุธยา และชาวจีนของพระยาโฆฏิก ที่ย้ายมาจากวังหลวงทำให้บริเวณด้านใต้ของตัวเมืองพระนคร แถวสำเพ็ง สัมพันธวงศ์ เขาวงกต เป็นเสมือนชุมชนชาวจีน มีการปลูกที่อยู่อาศัยและการค้าหนาแน่น มีตลาดสำเพ็ง ตลาดน้อย เป็นศูนย์กลางของไพร่ฟ้าฝั่งตะวันออก

2. ชุมชนชาวไทยเดิม ที่อยู่แถบคลองบางหลวง(คลองบางกอกใหญ่) มานานแล้ว มีตลาดปากคลอง ตลาดท่าเตียน ตลาดบางลำภู ซึ่งมักเป็นตลาดของชาวไทย ส่วนใหญ่เป็นตลาดที่อยู่กึ่งบนแพ และกึ่งบนบก เป็นที่รวมของสินค้าชาวไร่ ชาวสวนจากฝั่งตะวันตก (มานพ พงศทัต, 2525: 440)

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 - รัชกาลที่ 3 ได้มีการขยายตัวข้ามเขตคลองคูเมืองเดิม ออกมามากขึ้น โดยออกไปทางทิศเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศตะวันออก เกาะกลุ่มกันหนาแน่นในบริเวณรอบๆ ที่ตั้งศูนย์กลางของชุมชน เช่น วัด วัดเจ้านาย หรือตลาด เช่น บริเวณฝั่งคลองวัดตองปุ (วัดชนะสงคราม) ถนนตรอกข้าวสาร บริเวณปากคลองบางลำภู บริเวณป้อมพระสุเมรุ บริเวณถนนพระอาทิตย์ และบริเวณปากคลองคูเมืองเดิมชั้นใน ซึ่งมีโรงไหมตั้งอยู่เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นที่ดินที่มักพระราชทานให้แก่ ขุนนาง เสนาบดี ตั้งบ้านเรือนอยู่ เนื่องจากอยู่ในเขตกำแพงพระนครและไม่ห่างไกลจากพระบรมมหาราชวังนัก (แย่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534: 84) ประชาชนก็จะอยู่นอกกำแพงเมือง หากมีศึกสงครามก็จะอพยพผู้คนเข้ามาในกำแพงเมือง และในช่วงสมัยนี้เองที่เริ่มมีการรวมตัวกันของชุมชนที่มีการประกอบอาชีพการผลิตสินค้าหรืองานช่างต่างๆ ในลักษณะอุตสาหกรรมครอบครัว จนกลายเป็นย่านต่างๆ ขึ้นทั้งในเขตกำแพงพระนคร และฝั่งธนบุรี ซึ่งบางย่านยังคงปรากฏอยู่ในชื่อของตำบลและถนนต่างๆ เช่น *คลองบางลำภู* มีการจำหน่ายเรือลำบ้าน เรือประทุน เรือขนาดเล็ก และผลไม้สวน คลองโอง่าง เป็นแหล่งกลางจำหน่าย โอง่าง ไหวดินเผา โดยชาวมอญ เมืองนนทบุรี ย่านตีทอง บ้านพานถม บ้านบาตร บ้านหม้อ เป็นต้น (แย่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534: 105) ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีการติดต่อกับพ่อค้าชาวตะวันตก และหมอสอนศาสนา สังฆราชปัลเลอกัวซ์ (Pallegoix) เมื่อแรกมาถึงกรุงเทพฯ ในพ.ศ.2373 ได้เล่าถึงสภาพของพระนครว่า "ตั้งอยู่บนสองฝั่งแม่น้ำ ท่ามกลางหมู่ต้นไม้ซึ่งเขียวชอุ่มอยู่ตลอดปี จึงงามน่าดูมาก ในแม่น้ำมีเรือเดินทะเลติดธงจอดอยู่เป็นแถว มีแพเป็นร้านขายของจอดอยู่เป็นทิวแถวสองฝั่งแม่น้ำ ในแม่น้ำมีเรือขนาดต่างๆ นับพันแล่นผ่านไปมาได้ขาด ผู้คนมีหลายชาติหลายภาษา ในกรุงเทพฯ ไม่มีรถสักคันเดียว ใครจะไปไหนก็ใช้เรือ ในกลางเมืองหรือย่านการค้า นานๆ จะพบทางเดินปูอิฐแผ่นใหญ่ๆ บ้าง" (ท.กล้วยไม้ ณ อยุธยา อ้างใน อภิรัช กาบทอง, 2542: 214)

3.1.3 สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2394 - 2468)

ในสมัยนี้นับเป็นสมัยที่รุ่งเรืองที่สุดในการพัฒนาทำนุบำรุงเมือง เนื่องด้วยอิทธิพลชาวต่างประเทศที่มีมากขึ้นซึ่งมีชาวโปรตุเกส ฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกา ต้องการทำการค้าอย่างเสรี ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเห็นความสำคัญที่จะสร้างกรุงเทพฯ ให้ทันสมัยทัดเทียมกับอารยธรรมตะวันตก ทรงเปิดเมืองไทยให้ชาวยุโรปเข้ามาอย่างเต็มที่ หลังจากประเทศสยามได้ทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2398 มีผลทำให้ระบบการผลิตของไทยได้เปลี่ยนจากการผลิตเพื่ออภัยชีพ มาเป็นการผลิตเพื่อการค้า ในรัชกาลที่ 4 นี้เอง มีการขยายขอบเขตของพระนครออกไปทางฝั่งตะวันออกโดยให้มีการขุดคลองผดุงกรุงเกษมขึ้นขนานกับแนวกำแพงเมืองเดิม แต่การขุดคูพระนครในครั้งนี้ ไม่มีการก่อกำแพงเมืองเลียบบแนวคูเมืองเหมือนที่เคยทำมาแต่ก่อน เนื่องด้วยยุทธวิธีการรบและการป้องกันข้าศึกในสมัยของพระองค์ต่างไปจากในอดีต และในการขุดคูเมืองครั้งนี้ด้วยเหตุผลการขยายเมืองและเพิ่มเส้นทางสัญจรเป็นสำคัญ แต่ก็ยังมีการสร้างป้อมปราการเรียงรายไปตามคลอง รวมทั้งหมด 8 ป้อม (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534: 130) โดยลักษณะของป้อมเปลี่ยนไปเป็นแบบที่ปรากฏในสมัยกรุงศรีอยุธยาตามลักษณะของชาติตะวันตก

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้านฝั่งพระนครมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น โดยเป็นจุดเริ่มการนำหลักวิชาด้านการผังเมืองมาเป็นแนวทาง มีการกำหนดแบบแผนในการสร้างถนน โครงผังเมืองแบบเสริมความสง่างามแก่ราชธานี โดยในเขตพระนครไม่มีการขุดคูคลองอีกต่อไป แต่เปลี่ยนเป็นการสร้างถนนแทน ได้มีการริ่อกำแพง และป้อมบางส่วนลง เนื่องจากกำแพงพระนครเริ่มเป็นสิ่งที่ขัดขวางความต่อเนื่องของพื้นที่ เมื่อมีการตัดถนน และขยายถนนทั้งภายในและภายนอกพระนคร โดยฝั่งธนบุรี ได้แก่ ถนนอรุณอมรินทร์ ถนนอิสรภาพ ทางฝั่งพระนคร ได้แก่ ถนนเจริญกรุง ถนนราชินี ถนนอัษฎางค์ ถนนจักรพงษ์ ถนนพระอาทิตย์ ถนนพระสุเมรุ การเดินทางในเมืองส่วนใหญ่เป็นไปในระบบถนนโดยตลอด มีรถรางลาก รถรางไฟฟ้า รถยนต์ก็เกิดขึ้นในสมัยนี้ ระบบสาธารณูปการต่างๆ เช่น การประปา การไฟฟ้า การไปรษณีย์ การจัดตั้งโรงเรียนสอนความรู้ด้านต่างๆ ให้กับประชาชน ได้เริ่มขึ้น ในสมัยนี้เป็นระยะของการขยายตัวของบ้านเมือง และความเจริญต่างๆ ออกสู่พื้นที่โดยรอบ ดังนั้นจึงเริ่มปรากฏการตัดถนนภายนอกเขตพระนครเพื่อเชื่อมไปสู่บริเวณตอนเหนือ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีการขยายตัวใหม่โดยการสร้างพระราชวังดุสิตขึ้นเพื่อเป็นการเปิดพื้นที่

ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 6 การคมนาคมหันมาพึ่งถนนเกือบจะสิ้นเชิง การขุดคลองเพื่อการสัญจรได้มายุติลงในสมัยนี้ แต่การขนส่งสินค้าก็ยังอาศัยทางน้ำสายหลักอยู่ ในรัชกาลนี้ได้

มีการขยายใหญ่ขึ้นไปเรื่อยทางด้านตะวันออก ภายในเขตพระนครการขยายตัวและการพัฒนาต่างๆ ได้ลดบทบาทลง

ที่ตั้งสถานที่สำคัญ

ในฝั่งพระนครทางด้านทิศเหนือของพระบรมมหาราชวังได้มีการปรับปรุงที่ว่างซึ่งเดิมเป็นท้องนาเพื่อใช้ในงานต่างๆ เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงสวรรคต ก็ได้ถวายพระเพลิง ณ ที่แห่งนี้จนชาวบ้านเรียกว่า ตำบลทุ่งพระเมรุ เพื่อความเป็นศิริมงคลจึงโปรดเกล้าให้เรียกบริเวณนี้ว่า "ท้องสนามหลวง"

วังที่สร้างในรัชกาลที่ 4 นี้ ไม่ได้มีการแบ่งเขตระหว่างฝ่ายวังหลวงและฝ่ายวังหน้าเหมือนแต่ก่อน ที่ดินที่สร้างพระราชทานพระราชโอรส ส่วนใหญ่ยังอยู่ในเขตกำแพงเมือง แต่ขยายตัวจากคลองคูเมืองชั้นในมาสู่อริมากำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก วังต่างๆ จะเกาะกลุ่มกันบริเวณที่เคยเป็นบริเวณที่สำคัญ คือ ประตูสำราญราษฎร์ และประตูสะพานหินทางไปสู่ลำเพ็ญ วังที่สร้างขึ้นในรัชกาลนี้ แม้ว่าดูเผินๆ จะไม่มีความสำคัญมากนัก เพราะวัตถุประสงค์ในการสร้าง แต่มีบางวังได้แก่ พระราชวังปทุมวัน ซึ่งเส้นทางสัญจรทางบกซึ่งนำไปสู่พระราชวังแห่งนี้ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของพระนคร ที่จะเปิดไปสู่การขยายตัวของเมืองไปทางด้านทิศตะวันออกที่ชัดเจน ในด้านศาสนสถานมีการสร้างวัดประจำรัชกาล คือ วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดโสมนัสวิหาร วัดบรมนิวาส วัดปทุมวนาราม ส่วนวัดที่อยู่ฝั่งพระนคร คือ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง พระราชวังดุสิต ขึ้นนอกกำแพงกรุงรัตนโกสินทร์ทางด้านทิศเหนือ พร้อมทั้งสร้างถนนเชื่อมต่อระหว่างพระบรมมหาราชวังและพระราชวังดุสิต ก่อให้เกิดถนนสำคัญหลายสาย ได้แก่ ถนนสามเสน ถนนราชดำเนินนอก และถนนราชดำเนินใน ตามลำดับ นอกจากเส้นทางคมนาคมทางบกแล้ว ยังก่อให้เกิดการขยายตัวของเมืองไปทางด้านทิศเหนือ ทั้งนี้เนื่องด้วยการที่พระมหากษัตริย์เสด็จไปประทับ ณ ที่ใดเปรียบเสมือนการย้ายศูนย์กลางการปกครองและย้ายศูนย์ราชการ ข้าราชการบริพารทั้งหลายย่อมจะย้ายที่ทำงานและที่อยู่ตามไปด้วย เพื่อสนองพระยุคลบาทอย่างใกล้ชิด ด้วยเหตุนี้ การสร้างพระราชวังดุสิตจึงเป็นแกนนำที่สำคัญในการเติบโตของกรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงรัชกาลนี้อย่างชัดเจน (แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534: 152) ส่วนวังของพระราชโอรสของพระองค์จะสร้างในเขตชานเมือง ทั้งสิ้น ทั้งนี้เป็นเพราะไม่อาจจำกัดเขตพระนครอยู่ภายในคลองรอบเมืองได้อีก จากสภาพเศรษฐกิจที่รุ่งเรืองขึ้น ในรัชกาลนี้ได้ยุบเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทำให้ความเป็น "แกนนำ" ของวังหน้าหมดความสำคัญลง ในด้านศาสนสถาน การสร้างวัดเพิ่มขึ้นใหม่มีไม่มากนัก โดยส่วนใหญ่สร้างขึ้นภายนอก

เขตพระนครทางฝั่งตะวันออก และตามต่างจังหวัด วัดที่สร้างขึ้นใหม่ทางฝั่งพระนคร คือ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม และวัดเทพศิรินทราวาส

สมัยรัชกาลที่ 5 ทรงดำเนินนโยบายการบริหารประเทศ ให้รอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคม ของชาติมหาอำนาจในตะวันตก จึงมีการปรับปรุงในด้านต่างๆมากมาย ดังเช่นการปรับปรุงพื้นที่เขตพระราชฐานชั้นนอก ให้เป็นสถานที่ราชการ จากการปรับปรุงด้านการปกครอง โดยตั้งเป็นกระทรวง ทบวง กรมขึ้น โดยอยู่ร่วมกันในเขตคลองรอบกรุง เช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงยุติธรรม กระทรวงโยธาธิการ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีอาคารประเภทอื่นๆ เช่น โรงไฟฟ้าวัดเลียบ ไปรษณียาคาร โรงเรียนปณิธิธิการ โรงเรียนราชินี เป็นต้น

ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 6 ส่วนใหญ่เป็นการสร้างพระราชวังในต่างจังหวัด ที่ในกรุงเทพฯ มีเพียงแห่งเดียว คือ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ 7 ได้โปรดให้เป็นส่วนหนึ่งของพระราชวังดุสิต ไม่มีการสร้างวัดขึ้นใหม่ มีแต่การบูรณะซ่อมแซม เนื่องจากมีพระราชโบายยุติการสร้างวัดประจำรัชกาล พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า วัดต่างๆที่ได้สร้างขึ้นตั้งแต่รัชกาลก่อนๆมีอยู่เป็นจำนวนมากจนยากแก่การดูแลโดยทั่วถึง จึงไม่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดเพิ่มแต่จะทรงสร้างโรงเรียนขึ้นแทนวัด เพื่อเป็นการทดแทนพระราชประเพณีเดิมว่าการสร้างวัดนั้นก็เพื่อทำนุบำรุงการศึกษา (เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534: 167)

สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นยุคแห่งการปรับปรุงระบบการปกครองแบบสมัยใหม่ของประเทศต่อเนื่องจากรัชกาลที่ 5 จึงมีการสร้างสถานที่ราชการ เพื่อรองรับหน่วยงานที่เพิ่มขึ้นอีกมากมาย เช่น กระทรวงต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ การประปานครหลวง สถานีรถไฟหัวลำโพง เป็นต้น โดยกระจายอยู่รอบๆพระบรมมหาราชวัง คลองรอบกรุง คลองผดุงกรุงเกษม และถนนที่ตัดใหม่อีกหลายสาย

ตลาด

ตลาดสดในยุคสมัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบของตลาดน้ำในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นตลาดบกเกิดใหม่ตามเส้นทางถนน มีการจัดสร้างอาคารร้านค้าเป็นกลุ่มๆ ตลาดสดที่สำคัญในสมัยนี้ ได้แก่ ตลาดท่าเตียน ตลาดเสาชิงช้า ตลาดบางรัก และตลาดบางลำภู ซึ่งตลาดนี้มีการขยายขึ้นบ้างในสมัยรัชกาลที่ 3 เพราะมีการสร้างวัดบวรนิเวศวิหารซึ่งเป็นวัดใหญ่ แต่ตลาดและชุมชนก็เกิดอย่างไม่ระเบียบ ต่อมาในรัชกาลที่ 5 เกิดเพลิงไหม้ทั้งบริเวณชุมชนที่ก่อตั้งใหม่ จึงจัดสร้างอย่างมีระเบียบขึ้น แต่ก็นับว่าเป็นตลาดขนาดเล็ก เมื่อเทียบ

กับตลาดสำคัญๆ เช่น ตลาดเสาชิงช้า ตลาดนี้ถูกปรับปรุงใหม่ เมื่อ พ.ศ.2445 เรียกชื่อใหม่ว่า "ตลาดยอด" มีร้านค้าเกิดขึ้นในบริเวณรอบๆตลาดจำหน่ายทั้งอาหาร และเครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ ตลาดอีกรูปแบบหนึ่ง เป็นลักษณะของย่านการค้าใหม่ ซึ่งมักเกิดขึ้นตามริมคลอง และถนนตัดใหม่ โดยจำหน่ายสินค้าประเภทเดียวกันเป็นย่าน โดยแบ่งเป็นย่านการค้าของชาวไทยและชาวเอเชีย เช่น ในบริเวณถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ถนนพายุรัตน์ ถนนเยาวราช และย่านการค้าชาวตะวันตกหนาแน่นบริเวณถนนมหาไชย ถนนสี่พระยา ถนนบางรัก ถนนสี่กั๊กพระยาภิรมย์ เป็นต้น

เส้นทางสัญจร

แม้จะยังคงมีการขุดคลองเพิ่มขึ้นในสมัยนี้ เช่น คลองผดุงกรุงเกษม ในสมัยรัชกาลที่ 4 แต่ความนิยมในการคมนาคมทางบก เริ่มมีมากขึ้นโดยเริ่มการสร้างถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ในรัชกาลที่ 4

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงมีนโยบายปรับปรุงเมืองหลวงให้สวยงามทัดเทียมเมืองอื่นๆ ที่เคยเสด็จประพาส ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางชุมชนเมืองครั้งใหญ่ เช่น ทรงโปรดให้ตัดถนนราชดำเนินขึ้น เพื่อเชื่อมระหว่างพระราชวังหลวงกับพระราชวังดุสิต โดยมีผังแนวถนนหลักมุ่งตรงไปเป็นจุดรวมสายตาที่อาคารแบบยุโรป ในสมัยนี้การคมนาคมทางบกสะดวกยิ่งขึ้น มีการตัดถนนเพิ่มขึ้นมากมาย เช่น การตัดปรับปรุงถนนรอบพระบรมมหาราชวัง ได้แก่ ถนนหน้าพระลาน ถนนสนามไชย ถนนมหาธาตุ เป็นต้น รวมทั้งเริ่มตัดถนน ในเขตรอบนอกมากขึ้น เช่น ถนนราชดำเนิน ถนนสามเสน ถนนกรุงเกษม เป็นต้น ในสมัยนี้ยังมีการสร้างสะพานข้ามคลองที่ถนนตัดผ่านที่สวยงามหลายแห่ง เช่น สะพานเฉลิมยศ 45, เฉลิมเวียง 46 เป็นต้น ในสมัยนี้ ยังมีรถม้า รถลาก รถยนต์ใช้ มีรถรางบริการรับส่งขึ้นเป็นสายแรก คือ ถนนเจริญกรุง และมีการใช้รถไฟขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อเชื่อมพระนครหลวงกับต่างจังหวัด

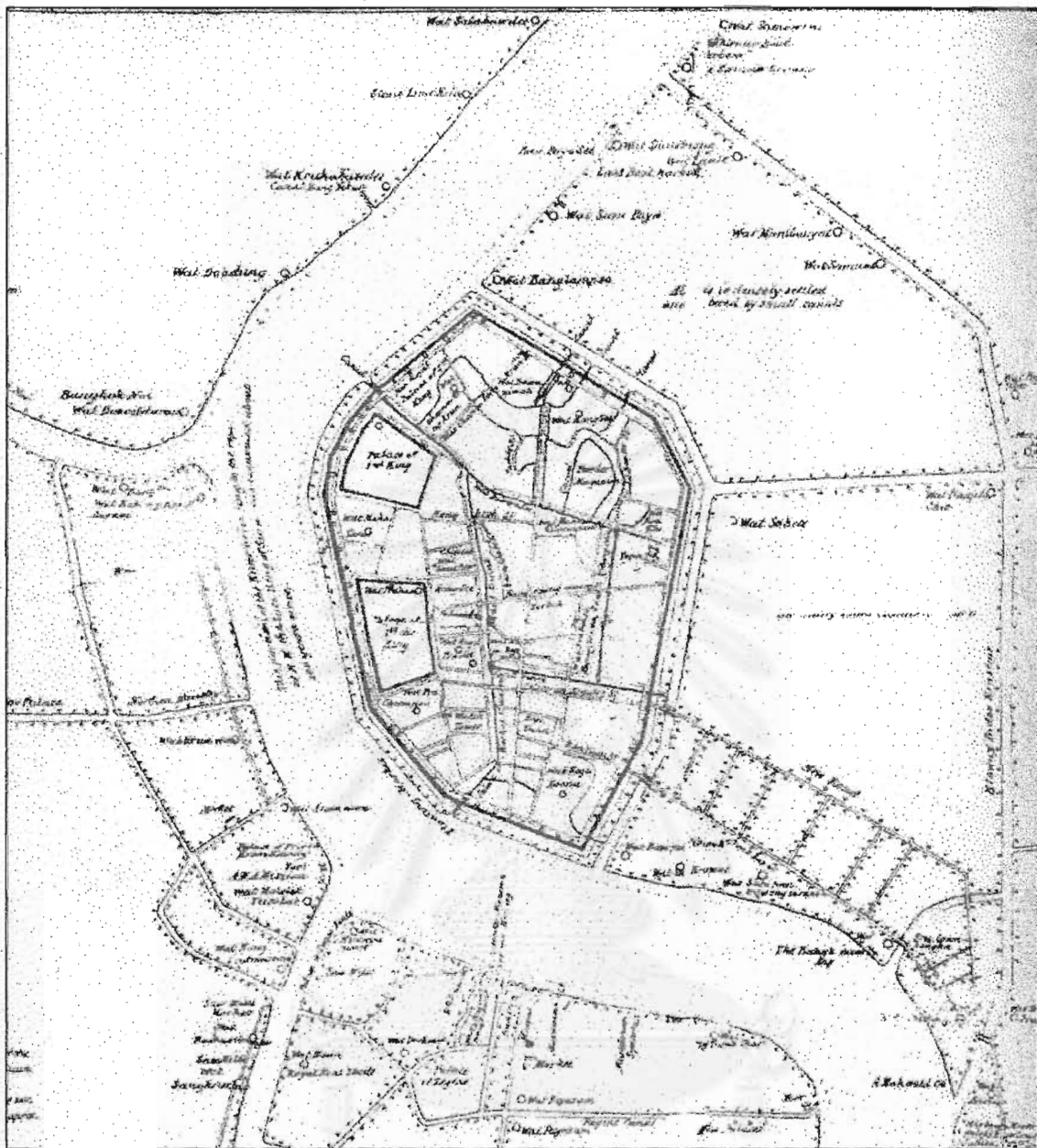
ในรัชกาลที่ 6 ระบบการคมนาคม มีการใช้ถนนเป็นหลัก การคมนาคมทางน้ำลดความสำคัญลงโดยสิ้นเชิง มีการปรับปรุงถนนให้แข็งแรงขึ้น สร้างถนนสายสั้นๆเพิ่มขึ้น เช่น ในย่านลำเตี้ย การพัฒนาของเมืองสู่ความเจริญรุ่งเรือง ทำให้เกิดการติดต่อระหว่างพระนครกับแหล่งชุมชน โดยรอบอย่างมาก ทำให้มีการใช้ท่าเรือเพื่อเป็นที่จอดรับส่งชุมชน เช่น ท่าเรือวิสุทธิกษัตริย์ ท่าเรือไถนบุรี ท่าวัดอรุณ ท่าสะพานพุทธ เป็นต้น

การตั้งถิ่นฐาน

เนื่องในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นการขยายตัวเต็มพื้นที่ระหว่างคลองรอบกรุงกับคลองคู

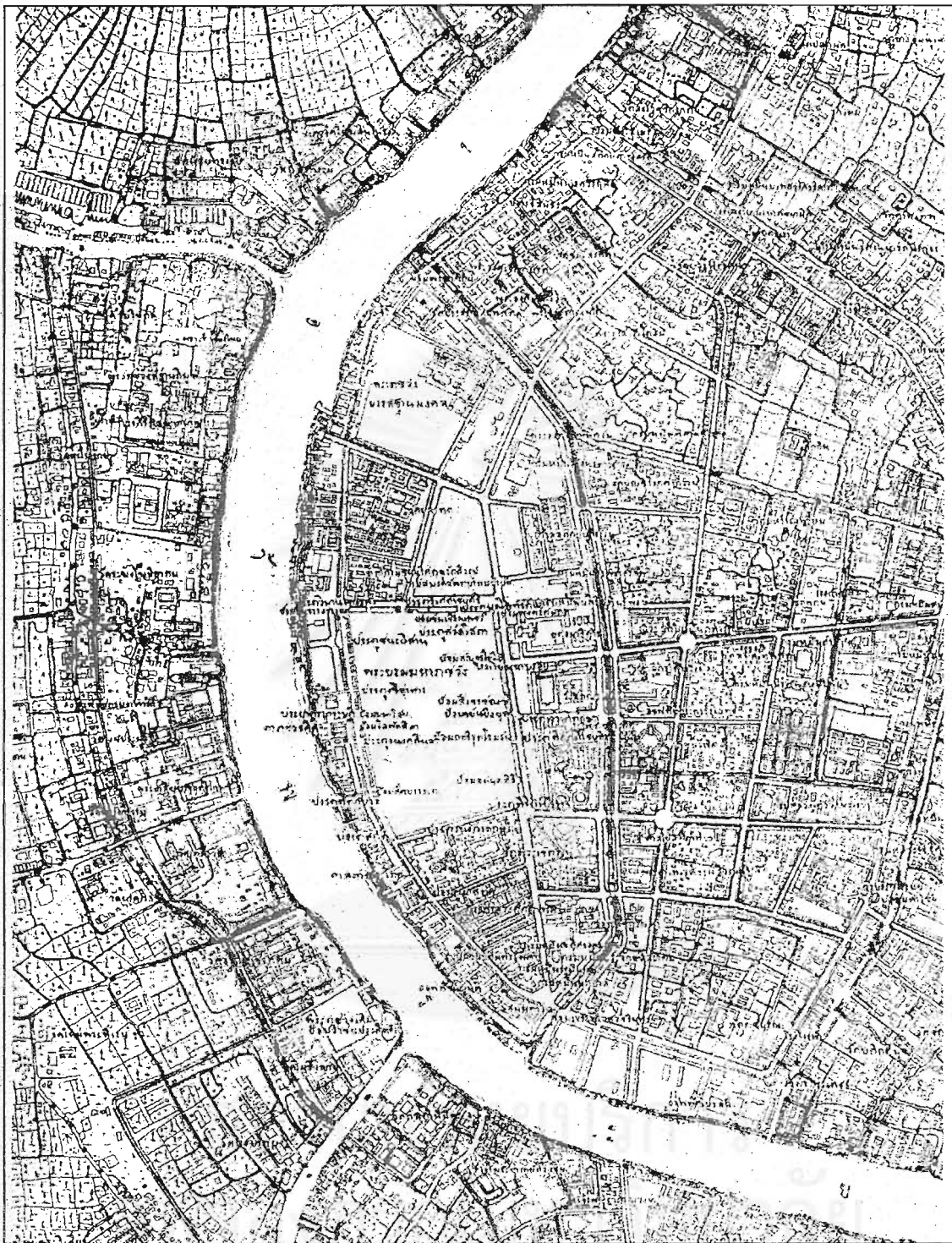
เมืองเดิม และกำลังจะขยายด้วยเส้นทางถนนออกไปนอกเขตไปยังแนวคลองผดุงกรุงเกษมเป็นชั้นๆไป ที่ปรากฏเด่นชัด คือ วังของเจ้าขุนมูลนาย เริ่มขยายตัวออกไปตามถนนมากขึ้น ชุมชนฝั่งตะวันออกมีความหนาแน่นมากขึ้น ที่หนาแน่นที่สุด คือ แถบเยาวราช สำเพ็ง วัดปทุมคงคา วัดสัมพันธวงศ์ ชาวจีนเริ่มเข้ามาอยู่หนาแน่นขึ้นมีทั้งชาวจีนเดิม ชาวจีนใหม่ที่อพยพมาจากเมืองจีน เข้ามาอยู่ในบริเวณปากคลองบางลำภู ใต้อ่างตองล่าง ลงมาจนถึงปากคลองผดุงกรุงเกษมตอนใต้ ถัดมาทางด้านใต้ลงมาตามถนนเจริญกรุงตอนล่าง และบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นที่อยู่ของบรรดาชาวยุโรป ทั้งข้าราชการ พ่อค้า และคนในบังคับต่างชาติ ในรัชกาลนี้ได้เกิดรูปแบบของที่พักอาศัยใหม่ต่างจากรูปแบบเดิม คือ ตึกแถว เรือนแถว หรือเรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้า (Shop house) ซึ่งมีลักษณะเป็นตึก 2 ชั้น หลังคาจั่วหรือปั้นหยา ซึ่งได้รับอิทธิพลทางด้านรูปแบบมาจากจีน ปีนัง และสิงคโปร์ ตึกแถวชุดแรกๆอยู่บริเวณถนนสนามไชย และท่าเตียน สำหรับให้ชาวต่างชาติพำนัก ต่อมาจึงสร้างริมถนนต่างๆ ในย่านความเจริญของตัวเมือง เช่น ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมืองและถนนเฟื่องนคร บ้านเรือนราษฎรทั่วไปเข้ามาปลูกสร้างบริเวณนี้หนาแน่นขึ้น จะเห็นได้ว่าลักษณะการกระจายของชุมชนกระจายตามเส้นทางคมนาคมหลัก ก่อให้เกิดลักษณะการพัฒนาเมืองในรูปแบบตึกแถวพาณิชย์ - พักอาศัย ปัจจุบันตึกแถวลักษณะนี้เหลืออยู่เฉพาะบริเวณริมถนนตะนาว และบริเวณวัดบวรนิเวศวิหารเท่านั้น

สมัยรัชกาลที่ 5 การเจริญเติบโตในเขตพระนครเริ่มที่จะอิมตัว ตัวเมืองได้ขยายออกมาภายนอกคลองผดุงกรุงเกษมมากขึ้น การตั้งบ้านเรือนยึดติดกับถนนแทนแม่น้ำ ล้ำคลองรูปแบบของที่พักอาศัยมีทั้งเรือนไทยเดิม เรือนแบบจีน เรือนแบบตะวันตก เรือนแพค่อยๆหายไป เกิดการสร้างห้องเช่าขึ้น ตึกแถวในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่สร้างขึ้นภายในเขตพระนครที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน คือ บริเวณทิศเหนือและตะวันตกของพระบรมมหาราชวัง ริมถนนบำรุงเมือง เฟื่องนคร แพร่งนรา แพร่งสรรพศาสตร์ แพร่งภูธร อัมพวงค์ สำเพ็ง ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับตึกแถวรุ่นแรกที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 ในบริเวณพื้นที่ศึกษาบ้านเรือนบริเวณใกล้วัดชนะสงคราม สันนิษฐานว่าเป็นบ้านหลวงสำหรับให้ข้าราชการชั้นผู้น้อยอาศัยอยู่ (แย่งน้อย คักดีศรี, 2534: 221) ส่วนพื้นที่บริเวณถนนข้าวสารที่เป็นถนนตัดใหม่เพื่อเชื่อมระหว่างถนนจักรพงษ์กับถนนเฟื่องนครหรือถนนบ้านตะนาว ส่วนใหญ่พื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ดินที่รัชกาลที่ 5 ยกให้ข้าราชการ เชื้อพระวงศ์ และข้าราชการบริพารอาศัยอยู่

สถาบันวิทยบริการ
 ภาควิชาการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

<p>ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู</p>	<p>แผนที่</p>
<p>แสดง : ลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ ปีพ.ศ.2413</p>	<p>3-2</p>
<p>สัญลักษณ์ : แม่น้ำ</p>	<p>N</p>
<p>ที่มา : หนังสือ "Portrait of Bangkok"</p>	

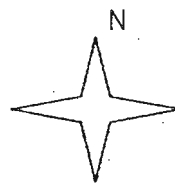
ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แสดง: ลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2439)

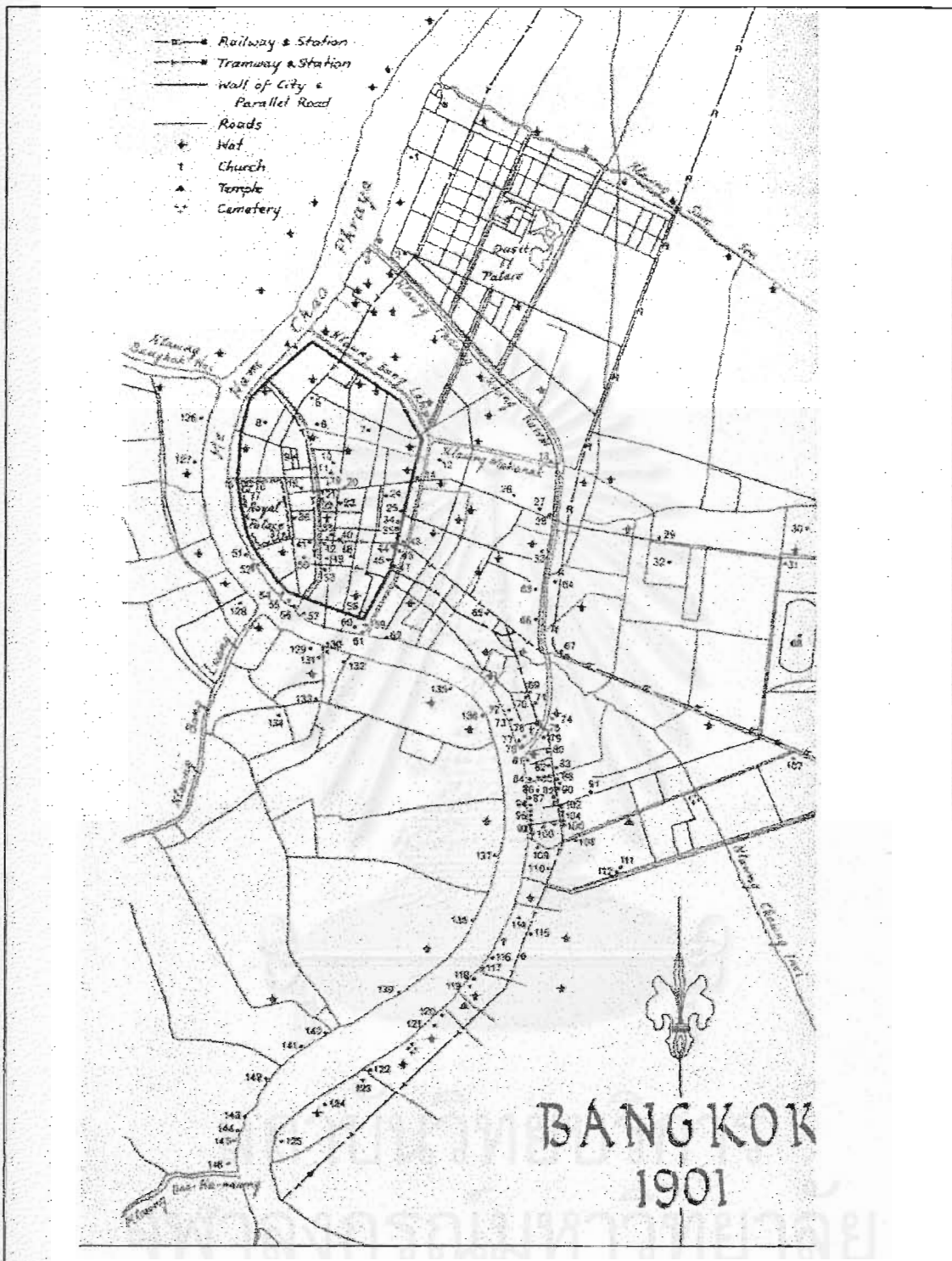
แผนที่

3-3

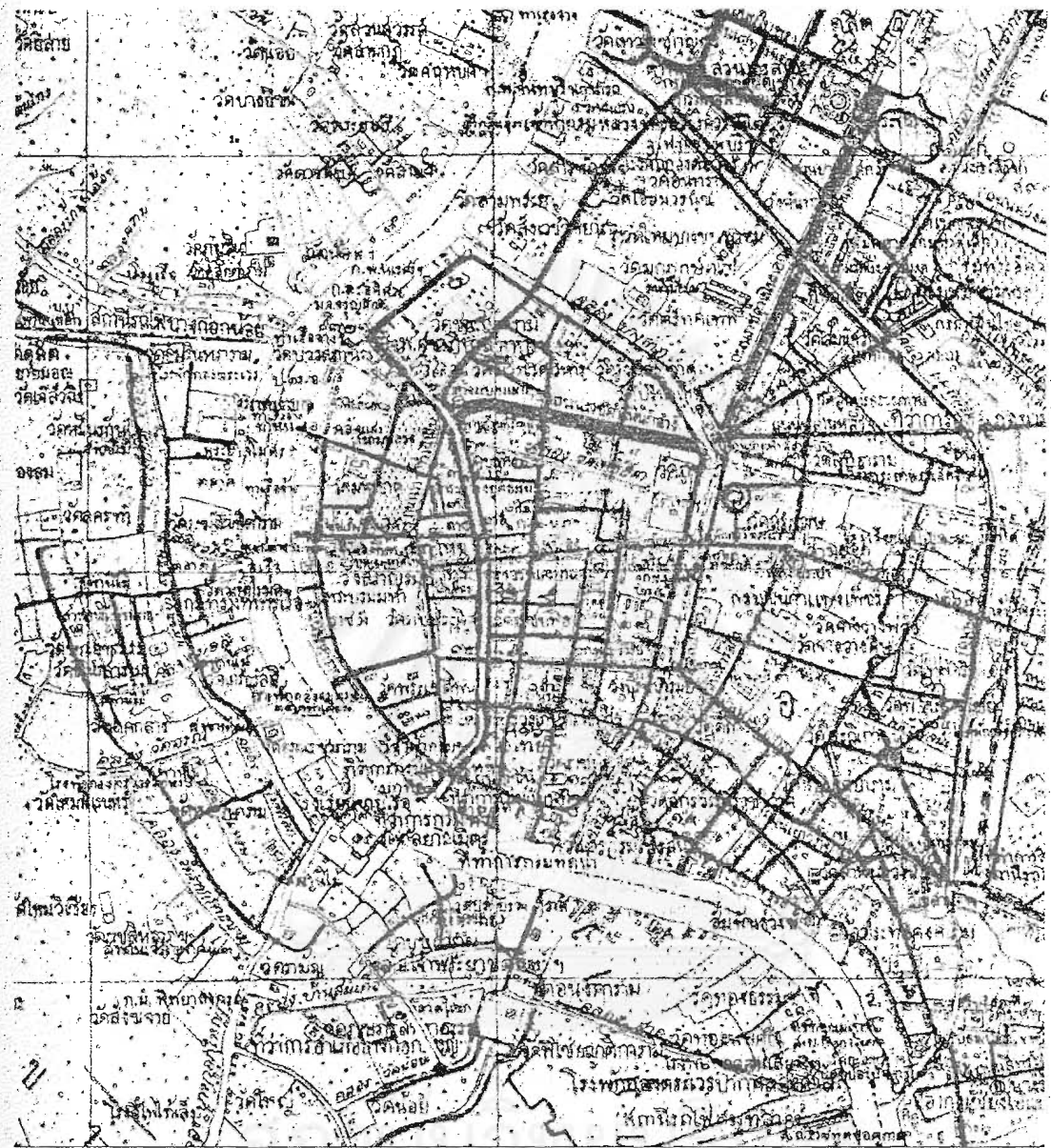
สัญลักษณ์: แม่น้ำ
 อาคาร

ที่มา : หนังสือแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ.2431 - 2474 โดยกรมแผนที่ทหาร

<p>ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู</p>	<p>แผนที่</p>
<p>แสดง : ลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ ปีพ.ศ.2444</p>	<p>3 - 4</p>
<p>สัญลักษณ์ : (อยู่ในแผนที่)</p>	<p>N</p>
<p>ที่มา : หนังสือ "Portrait of Bangkok"</p>	

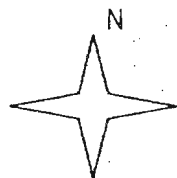
ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แผนที่

3-5

แสดง: ลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453)

สัญลักษณ์ : แม่น้ำ
 อาคาร

ที่มา: หนังสือแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ.2431 - 2474 โดยกรมแผนที่ทหาร

ฝั่งตะวันตกยังคงสภาพเป็นเรือกลสวนไร่ นา และเป็นที่อยู่ของคนไทยดั้งเดิม โดยยังคงลักษณะของบ้านเรือนตามริมน้ำอยู่เป็นส่วนใหญ่ จนถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 การขยายตัวและการพัฒนาต่างๆ ได้ลดบทบาทลง เนื่องจากมีความหนาแน่นมากขึ้น ทำให้มีการจดทะเบียนครอบครัว และออกพระราชบัญญัติตรวจสอบบัญชีสำมะโนครัว พ.ศ.2460 ทำให้ชุมชนบ้านเรือนมีระเบียบมากขึ้น เริ่มมีการกำหนดเขตสุขาภิบาลขึ้น 3 เขต อันเป็นเขตที่มีการก่อสร้างอาคาร ถนน ล้ำคลอง และควบคุมการรักษาความสะอาดในเขตที่มีผู้คนตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่น ส่วนการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งคลองลดน้อยลงเนื่องจากนโยบายที่มีให้จุดแพบริเวณคลองที่เป็นเส้นทางคมนาคม จึงส่งผลให้แหล่งชุมชนที่เคยพึ่งพาอาศัยลำน้ำของชาวไทยมาแต่เดิมเริ่มถูกจำกัดลงโดยทางอ้อม

สังเกตได้ว่าการพัฒนาการของกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่เริ่มสร้างกรุงนั้น วัง เป็นแกนนำให้เกิดการขยายตัวอย่างเห็นได้ชัดตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 5 โดยแต่ละรัชกาลจะพยายามชักนำให้เกิดความเจริญไปในทิศทางต่างๆ เช่น การขยายไปทางตะวันออกในรัชกาลที่ 4 และทางเหนือในรัชกาลที่ 5 เป็นต้น แต่ในรัชกาลที่ 4 นั้นภาวะการณ์บีบบังคับจากชาติตะวันตกก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับตัวและอยู่รอดได้ในสถานการณ์ต่างๆ การเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งที่เห็นได้ทางกายภาพ คือ การพยายามเปลี่ยนโครงข่ายการสัญจรทางน้ำมาเป็นทางบก ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา เริ่มมีการตัดถนนเพื่อเปิดพื้นที่ใหม่ มีถนนเพิ่มหลายสายในพระนคร และในที่สุด ถนน ก็กลายเป็นตัวนำให้เกิดการขยายตัวของเมืองแทน วัง จนกระทั่งปัจจุบัน

3.1.4 สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 7- รัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2468 - ปัจจุบัน)

สมัยรัชกาลที่ 7 ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นระยะเศรษฐกิจตกต่ำ ความเจริญทางด้านวัตถุจากประเทศยุโรป และอเมริกาได้เผยแพร่เข้าสู่ประเทศไทยอย่างมาก ทำให้รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนไทยเปลี่ยนไป และในโอกาสครบรัตนโกสินทร์ศก 150 ปี การพัฒนาภายในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ทางฝั่งพระนครได้เริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่งอันเนื่องมาจากนโยบายการสร้าง ความเจริญไปยังฝั่งธนบุรี การเชื่อมต่อด้วยทางบกกระหว่างสองฝั่งก็เกิดขึ้นด้วย สะพานพระพุทธยอดฟ้า เป็นการปูแนวทางที่จะให้เมืองขยายไปยังฝั่งธนบุรี เพื่อเชื่อมกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันตก และตะวันออกเข้าด้วยกัน มีการรื้อกำแพงเมืองบริเวณตั้งแต่ได้ทำข้างวังหน้าจนถึงป้อมพระสุเมรุ เพื่อขยายถนนพระอาทิตย์ ทำให้วังบริเวณนั้นที่เคยหันหน้าเข้าสู่แม่น้ำก็กลายเป็นหน้าวังติดถนนพระอาทิตย์ไป ปัจจุบันพื้นที่บริเวณนี้จึงปรากฏเหลือแต่ป้อมพระสุเมรุ กำแพงและประตูเมืองหน้า วัดบวรนิเวศวิหาร และป้อมมหาภาพ

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 9 ได้มีการสร้าง สะพานพระปิ่นเกล้า ทางตอนเหนือ บริเวณปากคลองโรงไหมฝั่งพระนคร และ สะพานพระปกเกล้า ขนานมากับสะพานพระพุทธยอดฟ้า ทางตอนใต้ของพระนคร เพื่อเชื่อมพื้นที่ฝั่งกรุงเทพฯ และธนบุรีเข้าด้วยกัน เป็นผลให้ความเจริญหลังไหลเข้าสู่เมืองฝั่งตะวันตกอย่างรวดเร็ว สภาพการอยู่อาศัยแบบบ้านเดี่ยว มีบริเวณกว้างขวาง ของขุนนาง คหบดียุคเก่า ก็เริ่มเปลี่ยนเข้าสู่ยุคห้องแถวริมถนนล้อมรอบตัวบ้าน ในสมัยนี้เองที่เกิดกลุ่มที่พักอาศัยแบบประหยัดเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว (Guest House) โดยเริ่มมีพัฒนาการบนถนนข้าวสารประมาณปี พ.ศ.2522 ภายหลังจากการท่องเที่ยวของประเทศไทยเริ่มอยู่ในความสนใจของชาวต่างชาติ (ถวิธ เอี่ยมเจริญ, 2536: 87) ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าเกสต์เฮาส์ได้เข้าไปรุกไล่ชุมชนเดิมที่เคยเป็นที่พักอาศัยบริเวณนี้ และพื้นที่ข้างเคียง

ที่ตั้งสถานที่สำคัญ

ยังคงเดิมเมื่อครั้งรัชกาลก่อนทั้งภายในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี และนอกจากนี้ยังไม่ปรากฏการสร้างพระราชวังขึ้นภายในเขต ยกเว้นภายนอกเขตและในต่างจังหวัด เนื่องจากในช่วงรัชกาลของสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชย์เพียงระยะสั้นๆ ส่วนอาคารทางราชการนั้นมีการสร้างกรมแผนที่ทหาร โรงเรียนวังบูรพา และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ขึ้น ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 8-9 ทางฝั่งพระนครตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองสถานที่ราชการได้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากจนส่งผลให้ภายในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะภายในเขตคลองคูเมืองเดิมเต็มไปด้วยอาคารราชการ ส่วนบทบาทของวังในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ที่เคยเป็นศูนย์กลางชุมชนได้เปลี่ยนไป ศูนย์กลางได้ไปอยู่นอกเขตและเปลี่ยนจากวังมาเป็นย่านการค้าแทน

ส่วนศาสนสถานนั้น ไม่มีการสร้างเพิ่มขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์ ในช่วงรัชกาลที่ 7 ทรงโปรดให้บูรณะ ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครั้งใหญ่ทั่วทั้งพระอาราม ในคราวฉลองพระนครครบรอบ 150 ปี และในสมัยรัชกาลปัจจุบันอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. 2525 ครบรอบ 200 ปี

ตลาด

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีย่านการค้าขยายตัวอย่างต่อเนื่องมาจากปลายรัชกาลที่ 6 มีความหนาแน่นในชุมชนชาวจีน ย่านเยาวราช ราชวงศ์ สำเพ็ง ร้านค้าส่วนใหญ่เป็นตึกแถวที่ใช้ประกอบการค้าและอยู่อาศัย ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ.2475 เป็นต้นมา อาณาเขตชุมชนเมืองของกรุงเทพฯ ได้ขยายออกไปเป็นอันมาก ข้อมูลที่มีอยู่นั้นปรากฏว่า ปริมาณการค้าขยายตัวของประชากรที่เพิ่มขึ้น คือ 26,970 ไร่ (43 ตร.กม.) มีประชากร 650,000 คน ในพ.ศ.2479

ต่อมาในปี พ.ศ.2496 ขยายพื้นที่ออกเป็น 41,735 ไร่ (67 ตร.กม.) ประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 964,000 คน และในปี พ.ศ.2501 พื้นที่กรุงเทพฯขยายเป็น 60,230 ไร่ (96 ตร.กม.) จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นถึงจำนวนหลักล้านเป็นครั้งแรก คือ 1,622,000 คน (อภิชัย กาบทอง, 2542: 220) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 8 ตลาดและย่านการค้าเดิมยังคงมีบทบาทต่อเนื่องเรื่อยมา แต่ย่านการค้าระดับเมืองที่โดดเด่นอยู่บริเวณสองข้างของถนนราชดำเนินกลาง ซึ่งสร้างตามแบบตะวันตก อาคารที่ก่อสร้างเป็นอาคารสูง 3-4 ชั้น เรียงรายอย่างเป็นระเบียบในรัชกาลที่ 9 ปัจจุบัน ตลาดและย่านพาณิชย์กรรมขยายตัวอย่างรวดเร็ว ตลาดยังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางชุมชนทั้งใหม่และเก่าทั้งเล็กใหญ่ แต่ตลาดได้เปลี่ยนรูปลักษณะบทบาทและกิจกรรมต่างๆไปจากเดิม กล่าวคือ มีตั้งแต่ตลาดเล็กสุด ตลาดระดับย่าน จนถึงตลาดระดับเมือง

เส้นทางสัญจร

เส้นทางสัญจรทางน้ำตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา ไม่ปรากฏว่ามีการขุดคลองเพิ่มอีก มีแต่การสร้างสะพานเพิ่มขึ้น เพื่อเชื่อมโยงเส้นทางทางบก ในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้สร้างสะพานพุทธยอดฟ้า และสะพานกษัตริย์ศึกขึ้น สมัยรัชกาลที่ 9 ได้สร้างสะพานพระปิ่นเกล้า และสะพานพระปกเกล้า

สำหรับการสัญจรทางบก ในช่วงรัชกาลที่ 7 - รัชกาลที่ 9 นี้ถนนในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก เนื่องจากอยู่ในเขตเมืองเก่า ซึ่งถนนเดิมแคบเล็ก และพื้นที่โดยรอบจำกัด คงมีแต่การเชื่อมถนนใหญ่สายสำคัญๆรอบนอก บริเวณด้านใต้ของพระนคร ไกล่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา แสดงถึงการขยายตัวของย่านพาณิชย์กรรมของชาวจีนบริเวณนี้ นอกจากนั้นยังมีบริเวณนอกเขตคลองผดุงกรุงเกษมที่มีการตัดถนนสี่พระยา และมหาพฤฒาราม และตอนเหนือต่อจากท่าวิสุทธิกษัตริย์ ถนนใหม่เหล่านี้ มีแนวขนานไปกับแนวคลองรอบกรุงเดิม ซึ่งแสดงถึงความพยายามที่จะสร้างเส้นทางคมนาคมทางบก เพื่อให้แทนเส้นทางน้ำเดิมอย่างเด่นชัด

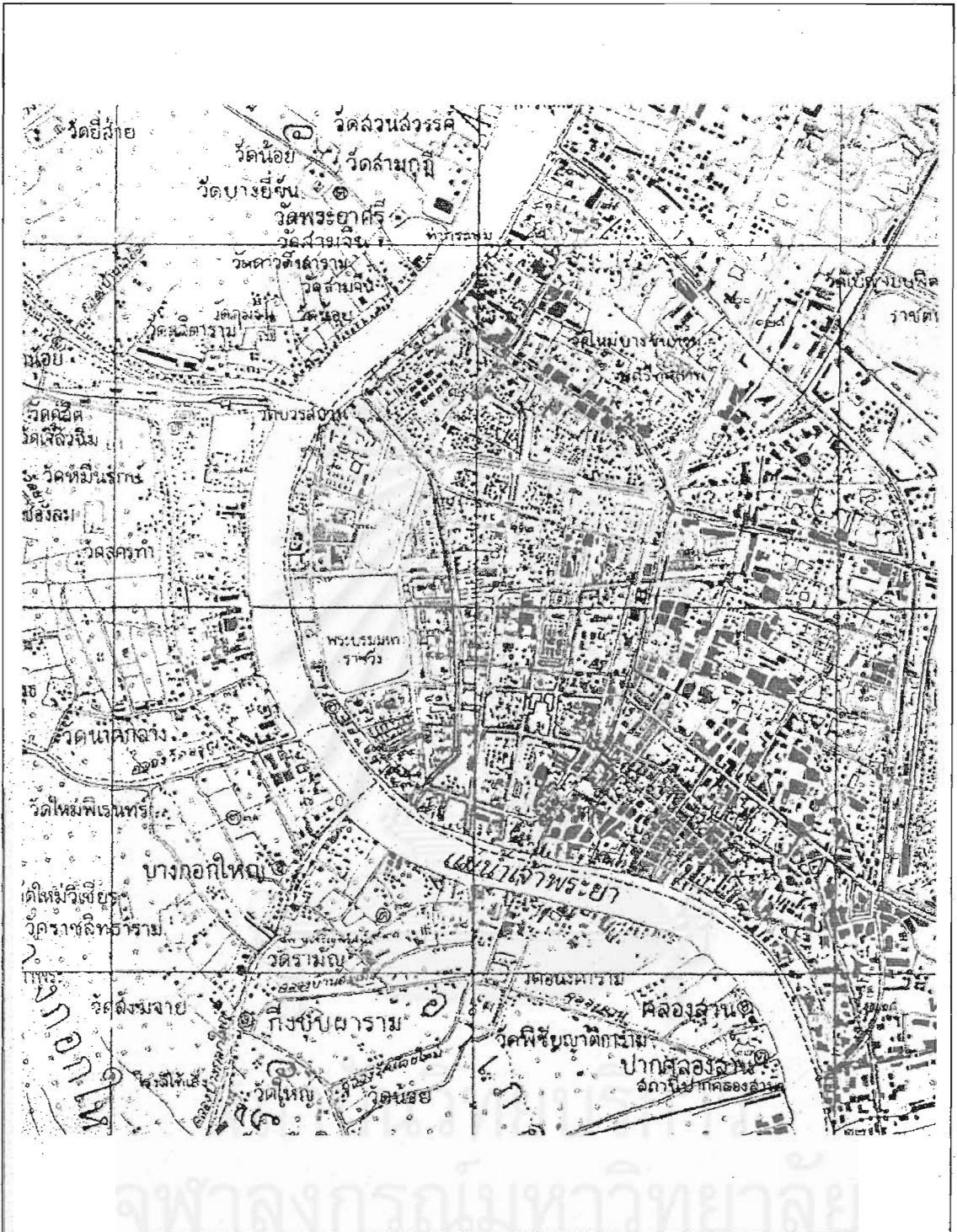
การตั้งถิ่นฐาน

ในสมัยรัชกาลที่ 7-8 การก่อสร้างอาคารใหม่ภายในเขตคลองคูเมืองเดิมมีน้อยลง เนื่องจากความจำกัดของพื้นที่ การก่อสร้างที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ยังคงเป็นการก่อสร้างตึกแถว แต่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นรูปแบบใหม่ที่เป็นต้นแบบของสถาปัตยกรรมยุคปัจจุบันทั้งภายในและภายนอกเขตพระนคร ภายในเขตเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบของการเพิ่มขึ้นของความหนาแน่น มีการขยายตัวออกไปจากใจกลางพระนครมาก ทางด้านทิศเหนือขยายขึ้นไปจากแนวคลองผดุงกรุงเกษม ในบริเวณสามเสน ดุสิต พญาไท และขึ้นไปจนถึงบางซื่อ ส่วน

ทางด้านตะวันออกจากแนวคลองผดุงกรุงเกษมออกไปทางด้านปทุมวัน ถนนเพชรบุรี เพลินจิต และสุขุมวิท ส่วนทางด้านใต้แถบล่างของตัวเมืองนั้น ถัดจากแนวคลองผดุงกรุงเกษมออกไปทางด้านสี่พระยา บางรัก สีลม สาทร พุ้มมหาเมฆ และเลียบบนนานแนวแม่น้ำเจ้าพระยามาถึงย่านนาวา และบางคอแหลม ทางฝั่งธนบุรีได้มีการขยายตัวโดยที่สภาพของเมืองไม่ได้มีลักษณะต่างไปจากเดิมแต่มีความเจริญเพิ่มขึ้น โดยมีการขยายตัวไปตามแนวถนนและริมแม่น้ำไปทางตอนใต้ของ

ชุมชนเดิม

ในสมัยรัชกาลปัจจุบัน รูปแบบของที่พักทางฝั่งพระนครยังคงเป็นลักษณะของตึกแถว อาคารแถวแทนบ้านเดี่ยวซึ่งยังคงปรากฏอยู่ตามด้านหลังของอาคารและปะปนกับชุมชนแออัด มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในส่วนที่เรียกว่า กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก โดยได้กลายเป็นย่านการค้าที่มีลักษณะรูปแบบผสม คือ ใช้เป็นที่พักอาศัยรวมกับทำการค้าไปด้วย เนื่องจากเป็นย่านเก่าแก่ที่เป็นที่พักอาศัยมาก่อน และค่อยๆเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พื้นที่จากลักษณะบ้านเดี่ยวมีบริเวณกว้างขวางของขุนนาง คหบดี มาสู่การแบ่งพื้นที่ริมถนนปลูกสร้างห้องแถวล้อมรอบเพื่อทำการค้าชั้นล่าง และอยู่อาศัยชั้นบนของชนชั้นกลาง เมื่อการขยายตัวทางการค้ามากขึ้น บ้านเดี่ยวเหล่านี้ก็ถูกแทนที่ด้วยอาคารพาณิชย์ตามลำดับ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับย่านการค้าภายในเขตกรุงรัตนโกสินทร์นั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงสู่รูปแบบทางกายภาพรูปแบบใหม่ตามแบบอิทธิพลตะวันตก โดยเป็นลักษณะของการสร้างอาคารศูนย์การค้าและสถานบริการต่างๆที่มีลักษณะตามแบบสถาปัตยกรรมใหม่ที่มีการขยายไปในแนวตั้งและมีขนาดใหญ่ขึ้น ดังเช่นบริเวณบางลำภูที่เป็นที่ตั้งของห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นแข่งขันกันถึง 5 ห้าง คือ ห้างตั้งฮั่วเส็ง (พ.ศ.2510), สหกรณ์กรุงเทพฯ, นิวเวลต์ดีพาร์ทเมนต์สโตร์(พ.ศ.2525), ห้างบางลำภูสรรพสินค้า (พ.ศ.2526) และห้างแก้วฟ้าพลาซ่า (พ.ศ. 2526) (เจ้าหน้าที่ฝ่ายภาษี สำนักงานเขตพระนคร สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2544) ซึ่งลักษณะดังกล่าวส่งผลกระทบต่อลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ สำหรับทางฝั่งธนบุรีส่วนใหญ่รูปแบบที่พักอาศัยยังคงเป็นบ้านเรือนอยู่ตามริมน้ำ ส่วนตามแนวถนนก็ยังคงเป็นตึกแถวเช่นเดียวกับรัชกาลก่อน

<p>ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู</p>	<p>แผนที่</p>
<p>แสดง: ลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2474)</p>	<p>3-6</p>
<p>สัญลักษณ์: แม่น้ำ อาคาร</p>	
<p>ที่มา: หนังสือแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ.2431 - 2474 โดยกรมแผนที่ทหาร</p>	

3.2 การแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาวิวัฒนาการของพื้นที่

หลังจากที่ได้ทำการศึกษาวិวัฒนาการของเกาะรัตนโกสินทร์ โดยศึกษาถึงประวัติศาสตร์ และการแบ่งช่วงเวลาของผู้เขียนตำราอ้างอิงแต่ละท่าน ดังเช่น "องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์" ของ รองศาสตราจารย์ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และจดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ ฯลฯ จากนั้นผู้วิจัยจึงได้นำเอาทฤษฎีของ Pattrick Geddes (จากบทที่ 2) มาร่วมใช้ในการอธิบายวิวัฒนาการการเกิดขึ้นของพื้นที่ศึกษา โดยสามารถแบ่งเป็นช่วงเวลาได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 เข้าสู่ศูนย์กลาง (Inflow) เป็นขั้นเริ่มต้นของการรวมตัวเป็นชุมชนเมือง เทียบได้กับสมัยก่อนการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นช่วงที่มีการรวมตัวเป็นชุมชนเมืองบริเวณฝั่งธนบุรี หลังจากทีกรุงศรีอยุธยาได้พ่ายแพ้พม่า

ขั้นที่ 2 สร้างเมือง (Build Up) เป็นขั้นตอนที่มีการก่อสร้างอาคารอยู่หนาแน่นในศูนย์กลาง และเริ่มมีการขยายตัวของเมืองออกไป เทียบได้กับสมัยสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3) ซึ่งเป็นช่วงของระยะการสร้างเมืองทางฝั่งกรุงรัตนโกสินทร์ให้ส่งงามตามแบบกรุงศรีอยุธยาองค์ประกอบของเมืองจะพร้อมไปด้วยกำแพงเมือง บ่อน คลองคูเมือง เพื่อใช้ป้องกันข้าศึกในขณะเดียวกันก็เพื่อการคมนาคมติดต่อ การขยายเป็นไปโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่พระบรมมหาราชวัง แต่ตอนปลายเริ่มที่จะมีการขยายตัวข้ามเขตคลองคูเมืองเดิมออกไป ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการสร้างบ้านเรือนของราษฎร

ขั้นที่ 3 เมืองขยายตัวออก (Back Flow) และศูนย์กลางเมืองเริ่มเสื่อมโทรม เทียบได้กับสมัยแรกเริ่มรับอิทธิพลตะวันตก (รัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6) ซึ่งเป็นช่วงระยะการขยายเมือง และเปลี่ยนโฉมของเมือง เริ่มมีการเปิดพื้นที่เมืองขึ้นไปทางตอนเหนือและตะวันออก การติดต่อกับชาติตะวันตกและการรับเอาอารยธรรมสากลเข้ามามีอิทธิพลต่อการก่อสร้างและขยายตัวของเมืองเป็นอย่างมาก โดยปรากฏให้เห็นในเรื่องของการคมนาคมที่เริ่มหันมาใช้ในการคมนาคมทางบกแทนการคมนาคมทางน้ำ ตลอดจนเริ่มมีการนำระบบการวางผังเมืองเพื่อเน้นความสง่างามของเมืองมาใช้ในบางบริเวณ สิ่งต่างๆเหล่านี้ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย

ขั้นที่ 4 เมืองเจริญเติบโตแบบกระจาย (Sprawling Mass) และศูนย์กลางเมืองเสื่อมโทรม เทียบได้กับสมัยต่อเนื่องถึงปัจจุบัน (รัชกาลที่ 7- รัชกาลที่ 9) เป็นช่วงที่มีการเจริญเติบโต

โตทางเศรษฐกิจ ในขณะที่เดียวกันเมืองได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาต่างๆเกิดขึ้นภายนอกเขตกรุงรัตนโกสินทร์อย่างมากตามกระแสการพัฒนา และอิทธิพลของชาติตะวันตก แต่แตกต่างจากในระยะเริ่มแรกของการรับอิทธิพล เพราะเนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นการรับแบบนำมาปรับใช้ให้เข้ากับสภาพและมีความใส่ใจในความสวยงามซึ่งตรงข้ามกับในปัจจุบันที่รับมาโดยมีจุดประสงค์เพื่อสนองภาวะทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ทำให้สภาพทางกายภาพภายนอกเขตขาดเอกลักษณ์ และส่งผลกระทบต่อกรุงรัตนโกสินทร์ดังที่ปรากฏสภาพทางกายภาพอยู่ในปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การเปรียบเทียบการแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาเกาะรัตนโกสินทร์ของ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัย	ชื่องานวิจัย / พ.ศ.	ร.1	ร.2	ร.3	ร.4	ร.5	ร.6	ร.7	ร.8	ร.9	
บุญผดุง สุวรรณมาศ	การสร้างบ้านแปลงเมืองรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ : โครงสร้าง-เมืองทางด้านประโยชน์ใช้สอยที่ดิน 2325-2525 / 2525	Capital & Fortified City	Old City		Commercial City	Pre - Industrial City			Primate City		
วิมล พงษ์พิพัฒน์	กรุงเทพ 200 ปี /	สมัยต้น กรุงเทพฯ			สมัยหัวเลี้ยวหัวต่อ	สมัยพัฒนา	สมัยประชาธิปไตย				
ผศ.ดุษฎี ทายตะคุ	วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์ : การศึกษาเพื่อเสนอ-แนะแนวทางการใช้ที่ดินในอนาคต / 2542	เศรษฐกิจในรูปแบบประเพณี			เศรษฐกิจรูปแบบการค้าเสรี	นิยมความทันสมัยของตะวันตก					
รศ.มรว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี	องค์ประกอบทางกายภาพ : กรุงรัตนโกสินทร์ / 2534	สมัยที่ 1 สมัยก่อนรับอิทธิพลตะวันตก			สมัยที่ 2 แรกเริ่มรับอิทธิพลตะวันตก			สมัยที่ 3 สมัยที่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน			
Patrick Geddes	จากหนังสือ Urban Planning Theory / 1975	เข้าสู่ศูนย์กลาง (Inflow) และสร้างเมือง (Build up)			เมืองขยายตัวออก (Back Flow)			เมืองเจริญเติบโตแบบกระจัดกระจาย (Sprawling Mass)			

เมื่อเปรียบเทียบการแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาเกาะรัตนโกสินทร์

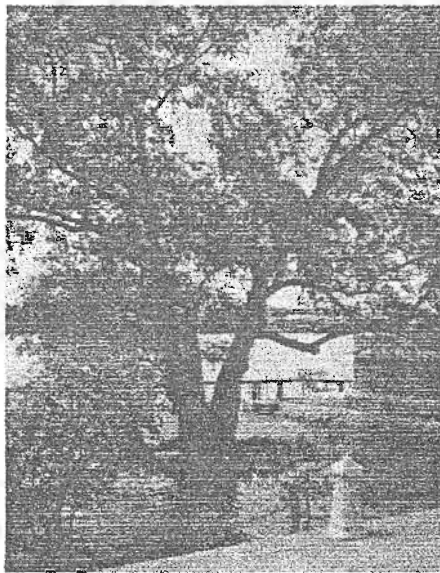
และ จากการวิเคราะห์วิวัฒนาการของบางลำภูแล้ว ผู้วิจัยสามารถแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาวิวัฒนาการของบางลำภูได้ ดังนี้

ชัญญ ชีวภรณ์ภักดิ์	ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู / 2544	ช่วงที่ 1	ช่วงที่ 2	ช่วงที่ 3	ช่วงที่ 4
					ช่วงที่ 4.1 / ช่วงที่ 4.2

3.3 วิวัฒนาการ และบทบาทของย่านบางลำภู

3.3.1 สภาพพื้นที่ในช่วงก่อนการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์

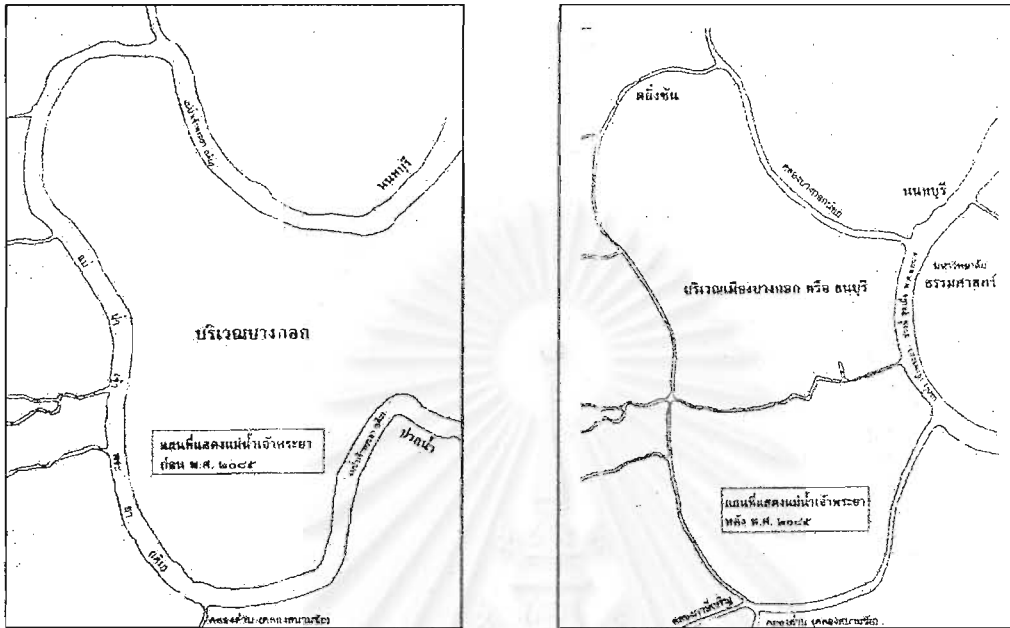
แต่เดิมสภาพพื้นที่บริเวณเกาะรัตนโกสินทร์เป็นสวนผลไม้ และทะเลตม ทำนาข้าวสำหรับปลูกเลี้ยงชาวเมือง (แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534: 14) การที่มีสภาพเป็นทะเลตมเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่มดินเลนชายทะเล แต่ด้วยอิทธิพลของเครือข่ายลำน้ำปากน้ำ และอิทธิพลของน้ำขึ้นลง จึงทำให้เกิดกลุ่มบริเวณที่มีการทับถมกันของตะกอนดินเลนที่สูงกว่าบางบริเวณในทะเลตม ทำให้เกิดสภาพพื้นที่เหมือนเนินดินหรือเกาะขึ้นเป็นหย่อมๆ และเป็นไปได้ที่ต่อมาพื้นที่ในทะเลตมส่วนที่ดอนกว่าดังกล่าวก็สามารถพัฒนาตัวเองขึ้นเป็นพื้นที่ป่าชายเลนได้ ดังมีพืชพันธุ์ที่พบเห็นบริเวณนี้ เช่น ต้นลำพู (เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร, 2542: 9) ลักษณะของต้นลำพูมีรากงอกขึ้นเหนือพื้นดิน มักขึ้นอยู่บริเวณที่ดินเลนริมน้ำ จึงเป็นที่มาของตำบลริมน้ำแห่งนี้ว่า “บางลำพู” (ปัจจุบันใช้คำว่า “บางลำภู”)

ภาพที่ 3-3 ต้นลำพู ปัจจุบันเหลือเพียงต้นเดียวบริเวณสวนสันติชัยปราการ

ความเจริญรุ่งเรืองด้านการค้าทางเรือสำเภากับชาติต่างๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ประกอบกับอุปสรรคจากความคดเคี้ยวของลำน้ำเจ้าพระยา เป็นเหตุให้พระมหากษัตริย์หลายพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองลัดขึ้นหลายช่วง โดยเริ่มในรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991 – 2031) โปรดให้ขุดคลองเชื่อมระหว่างคลองบ้านพร้าวกับคลองเชียงราก ขึ้นเป็นคลองแรก และต่อ

มา มีการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาเพิ่มขึ้นอีก 5 แห่ง คือ คลองลัดตำบลบางกรวย คลองลัดปากเกร็ด ตำบลบางบัวทอง และคลองลัดนครเขื่อนขันธ์

ภาพที่ 3-4 บริเวณบางกอก ก่อนและหลังขุดคลองลัดบางกอก
(ที่มา : หนังสือ ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ “แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์”)

การขุด “คลองลัดบางกอก” ในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช (ครองราชย์ระหว่างพ.ศ. 2077 – 2089) จากคลองบางกอกน้อยถึงคลองบางกอกใหญ่ เมื่อ พ.ศ. 2065 (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ อ่างใน สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2539: 9) ทำให้พื้นที่ “บางกอก” ถูกแบ่งเป็น 2 ส่วน มีทั้งฝั่งตะวันออก และฝั่งตะวันตก ส่วนเส้นทางแม่น้ำเดิมแคบลง และดินเหนียวแปรสภาพเป็นคลองในเวลาต่อมา เมืองบางกอกกลายเป็นเมืองมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านกลาง เริ่มมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ และกลายเป็นเมืองหน้าด่าน เรียกว่า “เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร” ปรากฏชื่อเป็นทางการครั้งแรกในพระราชพงศาวดาร รัชกาลต่อมา คือ รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. 2091 – 2111) กำหนดเป็นจุดบังคับให้เรือและสำเนาทุกลำหยุดจอดทอดสมอเพื่อแจ้งรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง สินค้าที่บรรทุก และผู้โดยสาร รวมทั้งเก็บภาษีอากรทั้งขาขึ้น และขาล่อง ชุมชนเมืองบางกอกจึงเริ่มเปลี่ยนบทบาทจากหมู่บ้านสวนผลไม้และไร่เข้ามาเป็นเมืองด่านสำคัญ ตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา

กระทั่งในปี พ.ศ.2310 กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า และสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (สิน) ทรงกอบกู้เอกราชคืนมาได้ แต่เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาได้รับความเสียหายยากที่จะปฏิสังขรณ์ ให้กลับคืนได้ ทรงเห็นว่าเมืองธนบุรี ซึ่งเป็นเมืองด่านสำคัญใกล้ทะเล ทั้งมีป้อมปราการเป็นชัยภูมิ ด้อยแล้ววอปรกับเป็นเมืองเล็กพอสมควรแก่กำลังไพร่พลและราษฎรในขณะนั้น จึงโปรดฯ ให้ สถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นเมืองหลวง ให้ทำค่ายด้วยไม้ทองหลางทั้งต้นเป็นที่มั่นชั่วคราว ตั้งแต่มุม กำแพงเมืองเก่า ไปจนถึงวัดบางหว้าน้อย(วัดอมรินทราราม) วอไปริมแม่น้ำเจ้าพระยา และขุดคูน้ำ รอบพระนคร มูลดินขึ้นเป็นเชิงเนินตามริมค่ายข้างใน

สถานที่สำคัญ

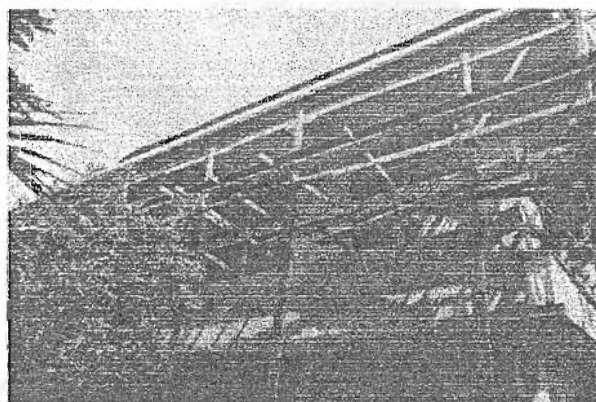
ใน พ.ศ. 2315 พญาเจ่ง หัวหน้านมอญ ได้พาครอบครัว และชาวมอญอพยพมาขอ พึ่งพระบรมโพธิสมภาร สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์จึงโปรดฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านมอญ ตลาดสมเด็จพระเจ้าพระยา และบางลำภูบน แดงวัดตองปุ (วัดชนะสงคราม) (พลาตศิลา สิริธิธิฎกัจ, 2538: 68) ซึ่งเป็นวัดที่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (ศิลปวัฒนธรรมไทย, 2525: 219) วัดนี้เป็น วัดโบราณ เดิมเรียกว่า วัดกลางนา เพราะบริเวณรอบๆวัดเป็นทุ่งนา สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ทรงสถาปนาขึ้นใหม่ และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดตองปุ โดยเปลี่ยนชื่อมาจากวัด ในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นวัดพระสงฆ์ฝ่ายรามัญที่เคร่งครัดในวินัยพระมหากษัตริย์จึงทรงสถาปนา ให้มีสมณศักดิ์ และมีหน้าที่ประกอบการพระราชพิธีต่างๆ คู่เคียงกับพระสงฆ์ไทยมาแต่โบราณ ใน สมัยรัชกาลที่ 1 ก็โปรดเกล้าให้วัดนี้เป็นวัดพระสงฆ์ฝ่ายรามัญ เพื่อเทอดเกียรติทหารชาวรามัญใน กองทัพสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ซึ่งทำการรบร่วมกับ ทหารไทยจนได้ชัยชนะถึง 3 ครั้ง เป็นที่กล่าวกันว่า เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 นำทัพกลับจากสงครามก็ ทรงมาหยุดพัก ณ วัดนี้ เพื่อทำพิธีสงน้ำและเปลี่ยนเครื่องทรงใหม่ มีพระราชศรัทธาให้นำฉลอง พระองค์ลงยันต์คลุมถวายองค์พระประธานในพระอุโบสถ และโปรดเกล้าฯ ให้แม่ทัพนายกองทำ เช่นนั้นด้วยเพื่อเป็นพุทธานุชา เมื่อทรงสถาปนาวัดขึ้นใหม่จึงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างเอาปูนพอกทั้งเสื่อ ยันต์ และผ้ายันต์เหล่านั้นลงไป และปั้นเป็นองค์พระประธานขึ้นใหม่ที่ มีขนาดใหญ่กว่าเดิม แล้ว ถวายวัดนี้เป็นพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงพระราชทานนามใหม่ ว่า "วัดชนะสงคราม" (ศิลปากร, กรม, 2525: 273)

จากการศึกษางานวิจัยเรื่อง "เรือนพื้นบ้าน ไทย - มอญ" ของ ศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์ พบว่าลักษณะของเรือนไทย - มอญนั้น เป็นเรือนที่ยกใต้ถุนสูง มี บริเวณโถงกลางของบ้านมากกว่าเรือนไทยภาคกลางอย่างชัดเจน และส่วนใหญ่ใช้งานใต้ถุนบ้าน

ด้วยแทบทั้งสิ้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวตรงกับลักษณะของชานุกฎิวัดชนะสงคราม (ซึ่งเป็นวัดของสงฆ์ฝ่ายรามัญ) ที่ผู้วิจัยพบภาพถ่ายจากหนังสือ "น้ำ: ป่อเกิดแห่งจารีตประเพณี สถาปัตยกรรม และผังเมือง" โดยจากภาพจะพบว่าชานุกฎิวัดมีลักษณะเหมือนกับแพขนาดใหญ่ซึ่งยกขึ้นมาตั้งไว้บนเสาไม้ ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ ร้อยละ 60 ของพื้นที่เรือนทั้งหมด แต่ในปัจจุบันกฎึหลังนี้ผู้ฝังตามกาลเวลาจึงมีการรื้อออกแล้วสร้างหลังใหม่ขึ้นแทน (พระวิมลกิจจาภรณ์ .เจ้าคณะ 3 วัดชนะสงคราม. สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2544) ดังเห็นจากภาพด้านล่าง

ภาพที่ 3-5 ชานุกฎิวัดชนะสงคราม (ปัจจุบันถูกรื้อทิ้งหมดแล้ว)
ที่มา: หนังสือ "น้ำ: ป่อเกิดแห่งจารีตประเพณี สถาปัตยกรรม และผังเมือง"

ภาพที่ 3-6 สภาพปัจจุบันบริเวณกฎึวัด มีการสร้างใหม่แทนที่กฎึไม้เดิม
(ถ่ายเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2544)

ระบบเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจในสมัยกรุงธนบุรีเป็นแบบการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และการแลกเปลี่ยน

เพื่อยังชีพรอด การแปรรูปผลผลิตเกษตรยังไม่ปรากฏจึงยังเป็นการเพาะปลูกเพื่อกินไม่ใช่เพื่อขาย หรือเพื่อแปรรูปเป็นสินค้า ระดับเทคโนโลยีเป็นลักษณะการพึ่งแรงงานมากกว่าที่จะใช้เครื่องมือ เครื่องกล โดยจะสังเกตได้จากลักษณะของการมูลดิน ขุดคุ้ยารอบพระนครทั้งฝั่งตะวันตก และฝั่ง ตะวันออก (ดุซงฎิ ทายตะคุ, 2542: 26)

เส้นทางสัญจร

ระบบการขนส่งในสมัยนี้ยังใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทางหลัก โดยอาศัยคู คลอง เพื่อเข้าถึงยังพื้นที่ต่างๆ

รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณพื้นที่ศึกษา ย่านบางลำภู ช่วงก่อนการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์

พื้นที่ย่านบางลำภูมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาตั้งแต่ก่อนการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ จากงานวิจัยเรื่อง “เรือนพื้นบ้าน ไทย - มอญ” ของ ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ ได้กล่าวถึงชาว มอญในประเทศไทยว่า “ มีการอพยพชาวมอญ 5 ครั้งใหญ่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา สำหรับการ อพยพครั้งที่ 2 และ 3 ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2133 - 2148) และสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173 - 2198) ยังไม่มีหลักฐานระบุแน่ชัดว่า โปรดเกล้าฯ ให้มอญ อพยพตั้งถิ่นฐาน ณ ที่ใด แต่คาดว่าจะเป็นละแวกชานพระนครเช่นเดียวกับในรัชสมัยสมเด็จพระ นเรศวรมหาราช ครั้นต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - 2231) ซึ่งมีชาว มอญอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก ทั้งที่อพยพจากการสู้รบและสมัครใจเข้าสวามิภักดิ์ สมเด็จพระ นเรศวรมหาราชจึงทรงโปรดให้ครอบครัวมอญที่อพยพเข้ามาในครั้งนี้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสาม โคกปลายเขตกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องกับปทุมธานีบางส่วน และแถววัดตองปุ และคลองคูจามชาน พระนครเป็นบางส่วน ” (อรศิริ ปาณินท์, 2542: 15)

ครั้งกรุงศรีอยุธยา โครงสร้างของเมืองยังไม่สลบซับซ้อน ปรากฏลักษณะทางกาย ภาพเป็นรูปแบบผืนแผ่นดินราบแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีคูน้ำกำแพงเมืองทั้งด้านตะวันตก และตะวัน ออก เชื่อว่าบริเวณบางลำภูคงจะเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้านเล็กๆของชาวสวนตั้งอยู่ห่างๆริม แม่น้ำและปากคลองแล้ว แต่ทั้งนี้คงไม่ค่อยมีผู้คนอาศัยอยู่มากนัก เนื่องจากเมื่อแรกสร้างกรุงยังมี สภาพเป็นที่ลุ่ม มีน้ำท่วมขังถึงเอว (เกียรติ จิวะกุล, 2525: 16) ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงเขตนี้น่าจะเป็น พวกต่างชาติที่ทางการให้เข้ามาตั้งหลักแหล่งตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรี เช่น พวกมอญแถบวัดตองปุ วัด ตองปุนี้เป็นวัดเก่าแก่ถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา จากชื่อเดิมของวัดนี้ (วัดกลางนา) ทำให้สันนิษฐานได้

ว่าชื่อของวัดน่าจะมาจากสภาพโดยรอบที่เป็นทุ่งนา อีกทั้งยังมีวัดรุ่นเก่า ที่สร้างมาก่อนการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์อีกวัดหนึ่ง คือ วัดสังเวชวิศยาราม หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า วัดบางลำภู ซึ่งแสดงว่าบางลำภูเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการจากหมู่บ้านชาวสวนขนาดเล็กมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา การเข้าถึงพื้นที่ยังคงใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทาง ในช่วงสมัยธนบุรีนี้พื้นที่บางลำภูเป็นส่วนหนึ่งของกรุงธนบุรี กล่าวคือ อยู่ภายในเขตคูน้ำกำแพงพระนครทางด้านตะวันออก ซึ่งลักษณะทางกายภาพนี้ได้สะท้อนให้เห็นสภาวะของบ้านเมืองในขณะนั้นเป็นอย่างดี กล่าวคือ มีพื้นที่เมืองอยู่ภายในกำแพงเมือง อันบ่งบอกถึงจำนวนประชากรที่มีไม่มากนัก

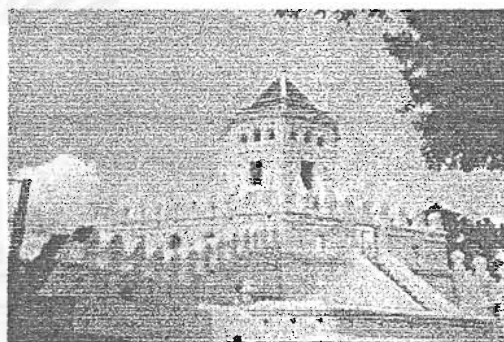
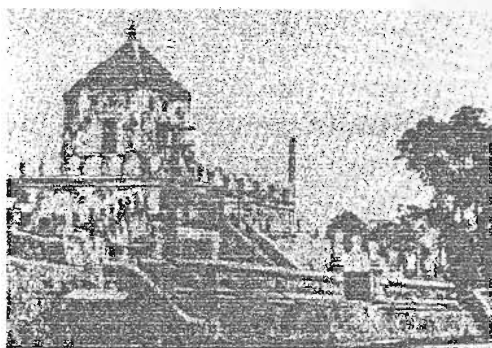
บทบาทของย่านบางลำภู

ในขณะนั้นบางลำภูยังเป็นเพียงส่วนหนึ่งของ “ตำบลบางกอก” ซึ่งมีบทบาทเปลี่ยนไปหลังจากมีการขุดคลองลัดบางกอกในสมัยพระไชยราชาธิราช บางกอกจึงเริ่มมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ขึ้น จากหมู่บ้านสวนผลไม้ และไร่นามาเป็นเมืองด่านสำคัญ และเป็นจุดจอดเรือสำเภาที่จะเดินทางไปทำการค้ากับกรุงศรีอยุธยา คาดว่าบางลำภูมีบทบาทเป็นเพียงพื้นที่สำหรับทำนาปลูกข้าวเลี้ยงชาวเมือง และเป็นพื้นที่อยู่อาศัยเท่านั้น

3.3.2 สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325 - 2394)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ได้ทรงย้ายราชธานีมาอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาเพียงฝั่งเดียว พระองค์โปรดให้ขุดคลองรอบกรุงขึ้นเมื่อ พ.ศ.2326 เมื่อครั้งสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานี ทั้งนี้เพื่อขยายกำแพงและคูพระนครใหม่ให้กว้างออกไป จึงโปรดให้เกณฑ์ชาวกัมพูชา 10,000 คน เข้ามาขุดคลองคูพระนครใหม่ (ศิลาจารึก, กรม, 2525: 608) โดยให้แนวคลองที่ขุดใหม่นี้ขนานกับแนวคลองคูเมืองเดิม เริ่มจากริมแม่น้ำตอนคลองบางลำภู วกไปออกแม่น้ำข้างใต้บริเวณเหนือวัดสามปลื้ม (วัดจักรวรรดิราชาวาส) (คันสนีย์ วีรศิลป์ชัย, 2538: 43) หรือที่เรียกว่า คลองโอง่าง ซึ่งเป็นแหล่งกลางจำหน่าย โอง่าง ไหวดินเผา โดยชาวมอญ เมืองนนทบุรี (แห่งน้อยศักดิ์ศรี, 2534: 105) และสามโคก จังหวัดปทุมธานี (ศิลาจารึก, กรม, 2525: 609) โดยมีความยาวของคลอง 85 เส้น 13 วา กว้าง 10 วา ลึก 5 ศอก พระราชทานนามว่า “คลองรอบกรุง” จากนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างกำแพงประตูเมือง และป้อมบนกำแพงเมืองจำนวน 14 ป้อม (แผนที่ 3 -1) ภายหลังเป็นระยะไปตามแนวคลองด้านในคลองรอบกรุงนี้ ซึ่งปัจจุบันเหลืออยู่เพียง 2 ป้อม คือ ป้อมพระสุเมรุ และป้อมมหาเทพ ทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองที่มีน้ำล้อมรอบ ลักษณะเหมือนเกาะ

คล้ายคลึงกับกรุงศรีอยุธยา ศูนย์กลางการปกครองหลักอยู่ที่วังหลวง ศูนย์การปกครองรองอยู่ที่วังหน้า โดยมีป้อมพระสุเมรุ กำแพงเมือง และแนวคลองบางลำภู(คลองรอบกรุง) เป็นด่านในการป้องกันเมือง ซึ่งพื้นที่วังหลวง คือ บริเวณวัดพระแก้วและพระบรมมหาราชวัง ส่วนวังหน้า คือ บริเวณโรงเรียนนาฏศิลป์และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (พระราชวังบวรสถานมงคล) โดยจะมีวังเจ้านาย และสถานที่ราชการตั้งอยู่รายรอบเพื่อทำหน้าที่รักษาความปลอดภัย และเป็นที่ทำกรทางราชการไปด้วยพร้อมกัน ในส่วนของพระราชวังบวรสถานมงคลในฐานะอุปราช ก็จะมีวังของพระโอรส และข้าราชการบริวารในกรมตั้งอยู่รายรอบเช่นเดียวกับวังหลวง

ภาพที่ 3-7 ป้อมพระสุเมรุ ก่อนการบูรณะ

ภาพที่ 3-8 ป้อมพระสุเมรุ ที่บูรณะแล้ว

(ที่มา: หนังสือ "องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์")

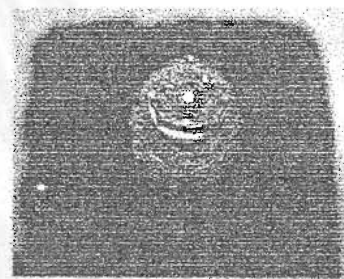
จากหนังสือ "เล่าเรื่องไทยๆ" ของ เทพฑู ทับทอง ได้กล่าวถึงสภาพพื้นที่บริเวณบางลำภูใน สมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 ว่า "...เป็นบริเวณที่เปลี่ยวที่สุด เพราะไม่ค่อยมีผู้คนอยู่อาศัย เคยปรากฏว่ามีจระเข้คาบคนซึ่งลงไปอาบน้ำบริเวณคลองคูพระนครมาแล้ว " (เทพฑู ทับทอง, 2535: 30) ตรงกับเรื่องเล่าในหนังสือ "ชีวิตตามคลอง" ของ ส. พลายน้อย ที่ว่า "...ครั้งนั้นน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยายังไหลผ่านคลองรอบกรุง ทำให้มีน้ำขึ้นน้ำลง คราวหนึ่งมีจระเข้พลัดหลงเข้าไปคาบเอานายทองอยู่ ซึ่งเป็นมหาเด็กในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (รัชกาลที่ 2) ขณะอาบน้ำอยู่บริเวณปากคลองมหานาค แต่รอดชีวิตมาได้..." (ส. พลายน้อย, 2539: 18 - 19) ที่นำเรื่องนี้มาเล่าก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า คลองรอบกรุงในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น น้ำทำบริเวณนั้นจนจระเข้หลงเข้าไปคาบคนได้

ในสมัยรัชกาลที่ 1 นี้เองแขกตานี (มลายู) ที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา รวมกลุ่มกันอยู่ที่บ้านแขก หน้าวัดทองปูด โดยมีสุเหร่าจักรพงษ์เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมในศาสนา

อิสลาม ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 สุเหร่าเดิมชำรุดลงมาก ชาวบ้านในบริเวณนั้นจึงร่วมใจสร้างใหม่เปลี่ยนจากตัวเรือนไม้เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน จึงเปลี่ยนการเรียกนามว่า "สุเหร่าจักรพงษ์" เป็น "มัสยิดจักรพงษ์" แต่นั้นมา ส่วนชาวมุสลิมที่อพยพมาจากภาคใต้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ เป็นชาวมุสลิมที่มีฝีมือในการทำเครื่องทอง โดยมีครั้งหนึ่งที่ชาวมุสลิมในหมู่บ้านได้รวมในกันนำช่างทองทองคำประดับเพชร ทับทิม มรกต ซึ่งทำด้วยฝีมือประณีตขึ้นทูลเกล้าถวายรัชกาลที่ 3 ผลงานชิ้นนี้ทำให้ความสามารถของช่างทองตรอกสุเหร่าเป็นที่เลื่องลือในราชสำนัก ในสมัยรัชกาลที่ 5 ช่างทองที่มีฝีมือบางคนได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นข้าราชการอยู่ในกรมช่างสิบหมู่ อย่างเช่น นายสาย ลอประยูร ช่างทองหลวงสังกัดกรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ ผู้บังคับการกรมช่างมหาดเล็ก หรือที่เรียกว่า "ช่างทองหลวง" ปัจจุบันช่างทองส่วนใหญ่ของชุมชนจักรพงษ์ได้เลิกทำเครื่องทองแล้ว แต่เชื้อสายของนายสายก็ยังทำสืบทอดต่อมาอยู่ คือ นางสุรินทร์ อาซารัตน์ หรือเป็นที่รู้จักในชื่อ ป้าเล็ก ลอประยูร ซึ่งก็ไม่ทำเครื่องทองรูปพรรณแบบเก่าแล้ว เนื่องจากอายุมาก โดยรับทำแต่แหวนโดยเฉพาะแหวนของนายทหารอากาศเพียงอย่างเดียว

ภาพที่ 3-9 ป้าเล็ก ลอประยูร ขณะทำงาน

ภาพที่ 3-10 แหวนทหารอากาศ

สถานที่สำคัญ

การสร้างวังในสมัยนี้สร้างโดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน ดังเช่น พระราชานิเวศน์เดิมของกรมราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ตั้งอยู่ปากคลองบางลำภู ริมป้อมพระสุเมรุ โดยที่ตั้งของวังนี้จัดว่ามีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ เพราะเป็นจุดรักษาพระนครทางด้านทิศเหนือ (ตำแหน่งที่ตั้งนี้สอดคล้องกับรูปแบบของแผนการตั้งทัพตามตำราพิชัยสงคราม ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น) เมื่อรัชกาลที่ 1 ได้สร้างกำแพงพระนครและแนวกำแพงเมืองได้ผ่านกลางที่ดินแปลงนี้ไปเล็กน้อยที่ปากคลองบางลำภู และไปทางทิศตะวันออกและสร้างป้อมพระสุเมรุเป็นป้อมปราการขนาดใหญ่ไว้คอยกำกับ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงพระราชานิเวศน์สถานเดิมตอนในกำแพงพระนคร พระ

ราชทานให้เป็นที่ประทับของพระเจ้าน้องยาเธอ (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา) เพื่อทำหน้าที่รักษาพระนคร ปัจจุบันตัววังนี้สิ้นสภาพไปหมด คงเหลือแต่ซากประตูวัง เป็นประตูก่ออิฐแดง ไม่ฉาบปูน และมีศาลซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า "ศาลกรมหลวงประจักษ์ฯ" สาเหตุที่หมดสภาพการเป็นวังนั้นอาจเนื่องมาจากผ่านช่วงการระงับภัยสงครามแล้ว ส่วน วังปากคลองวัดชนะสงคราม สร้างขึ้นใหม่ วังนี้ตั้งอยู่ปากคลองวัดชนะสงคราม ฟากตะวันตก อีกด้านหนึ่งติดคลองคูเมืองเดิม ทางฝั่งเหนือ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท โปรดฯ ให้สร้างวังพระราชทานบุคคลสามัญคนหนึ่งชื่อ "หม่อมเวียง" ชาวชลบุรีซึ่งเป็นพระสหายร่วมสถาบัน ที่ประกอบคุณงามความดีแก่ประเทศ สมัยเสียกรุงให้แก่พม่า สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ได้ยกฐานะของพระสหายขึ้นเป็นเจ้า สถาปนาเป็น เจ้าบำเรอภุทธราชินิกุล ต่อมาจึงทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นและเลื่อนเป็นกรมขุนสุนทรภูเบศร์ กรมขุนสุนทรภูเบศร์ประทับอยู่ที่วังนี้เป็นเวลาหลายปี ไม่ปรากฏว่าประทับอยู่จนถึงชั้นลูกหลานหรือถวายเป็นวัง ปรากฏในรัชกาลที่ 3 ว่า วังนี้เป็นที่ประทับของเจ้าฟ้าอิศราพงศ์ พระราชโอรสในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พิพลเสพ และเชื้อสายได้ครอบครองสืบมา จนถึงรัชกาลที่ 6 จึงสิ้นสุดการเป็นวัง เพราะหมดเชื้อสายที่ประทับต่อมาที่ตั้งของวังนี้ จึงเป็นที่มาของชื่อถนน "เจ้าฟ้า" ในปัจจุบัน (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 209)

ภาพที่ 3 - 11 ซากประตูวังริมป้อมพระสุเมรุ และศาลที่ชาวบ้านเรียกติดปากว่า "ศาลกรมหลวงประจักษ์ฯ"

ภาพที่ 3-12 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร ด้านข้างวัดเป็นถนน
สิบสามห้างและทางรถรางสายบางลำภู - หัวลำโพง

วังที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 2 บริเวณพื้นที่ศึกษา อยู่บริเวณสะพานเสี้ยว จำนวน 4 วัง ได้แก่ วังสะพานเสี้ยววังที่ 1 วังสะพานเสี้ยววังที่ 2 วังสะพานเสี้ยววังที่ 3 และ วังสะพานเสี้ยววังที่ 4 (สันนิษฐานว่า คือบริเวณกรมธนารักษ์ กรมสรรพากร ถนนราชดำเนินใน ตอนเชิงสะพานผ่านพิภพลีลา และโรงแรมรัตนโกสินทร์) บริเวณตอนเหนือของวังหน้า นอกคลองคูเมืองเดิม ได้แก่ วังหลังวัดชนะสงคราม ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองทางด้านหลังวัดชนะสงคราม ไม่ห่างจากวังปากคลองวัดชนะสงครามนัก เป็นวังที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ โปรดฯให้สร้างขึ้นเป็นที่ประทับของพระองค์เจ้ารัชนิกร (พระราชโอรสองค์ที่ 35)

นอกจากนี้ยังมี วังถนนพระอาทิตย์ วังที่ 1 วังนี้ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ เขตวังอยู่ติดกับวังริมบ่อพระสุเมรุต่อลงมาจากทางใต้ เป็นวังที่สร้างขึ้นเพื่อพระราชทานกรมหมื่นนักษัตริย์ศรัคคกิดเดช ประทับต่อมาจนถึงเชื้อสาย คือ เจ้าพระยาวรวงษ์พีพัฒน์ (ม.ร.ว.เย็น อิศรเสนา) เสนาบดีกระทรวงวังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในอดีต (พ.ศ. 2525) บางส่วนของวังเคยเป็นที่ทำการของสถาบันวัฒนธรรมเยอรมัน (Goethe Institute) ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 3 มี วังถนนพระอาทิตย์ วังที่ 2 ซึ่งเป็นวังที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ โปรดฯให้สร้างพระราช

ทาน กรมหมื่นอนุภาพพิศาลศักดิ์ ปัจจุบันบางส่วนของวัง คือ บริเวณที่ตั้งของโรงเรียนอัมพรไพศาล (วังถนนพระอาทิตย์ทั้งสองวังนี้ สร้างบนที่ดินที่เคยเป็นที่บ้านของเสนาบดี วังหน้ารัชกาลที่ 1) (แน่น้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 276) นอกจากนั้นส่วนใหญ่จะสร้างอยู่ทางด้านใต้ของพระนคร และบริเวณประตูสำราญราษฎร์

ในสมัยรัชกาลที่ 2 หลังจากสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ทรงรับสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว ได้เสด็จไปประทับ ณ พระราชวังบวรสถานมงคลโปรดให้ซ่อมแซมพระราชมณฑียรบางส่วนที่ทรุดโทรมภายในวัดชนะสงคราม ในโอกาสนี้โปรดให้เรือพระพิฆเนศวร นำตัวไม้ส่วนที่ใช้ได้ไปสร้างไว้ในกลุ่มกุฎหลังพระอุโบสถ พระพิฆเนศวรนี้อยู่มาจนถึงสมัยสงครามเอเซียบรูพา ได้ถูกระเบิดทำลายเสียหาย (ศิลปากร, กรม, 2524: 273)

ระบบเศรษฐกิจ

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คลองบางลำภูก็เป็นแหล่งผลิตสินค้าเฉพาะที่อยู่ในเขตกำแพงพระนครแห่งหนึ่ง โดยมีการจำหน่ายเรือสำปั้น เรือประทุน เรือขนาดเล็ก และผลไม้สวนตลาดบางลำภูซึ่งเป็นตลาดขนาดเล็กในสมัยนั้นก็เกิดขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 3 นี้ อันเป็นปัจจัยหนึ่งในการดึงดูดผู้คนให้เข้ามาค้าขายและอยู่อาศัยมากขึ้น บริเวณปากคลองบางลำภู เป็นบริเวณที่มีผู้คนอาศัยอยู่มาก เนื่องจากเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างชุมชนต่างๆ ของพื้นที่ ทำให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้น มีการแลกเปลี่ยนสินค้า และนำสินค้าจากจังหวัดใกล้เคียงมาค้าขาย ทั้งยังเป็นการแพร่ขยายไปยังตลาดบดด้วย เดิมชุมชนที่อยู่ใกล้กับบริเวณตลาดเป็นเขตของชนต่างชาติ เช่น ชาวมอญ แขกตานี มีคนไทย และคนไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่บ้าง ได้มีการขยายตลาดขึ้นบ้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเริ่มมีการเปิดการค้าเสรี กรุงเทพฯขยายตัวกว้างขวาง จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นเพราะมีผู้คนเคลื่อนย้ายเข้ามาอาศัย และถูกกวาดต้อนมาด้วยเหตุผลของสงคราม บริเวณบางลำภูขยายตัวกว้างออกไปมากกว่าเดิม เห็นได้จากการสร้าง วัดรังษีสฤทธาวาส และ วัดบวรนิเวศวิหาร ในสมัยรัชกาลที่ 3 (ณรงค์ เขียนทองกุล, 2541: 18) การสร้างวัดบวรนิเวศวิหารซึ่งเป็นวัดใหญ่นี้ จึงทำให้ตลาดแห่งนี้เป็นแหล่งจำหน่ายเครื่องบูชาต่างๆ

เส้นทางสัญจร

เส้นทางสัญจรทางน้ำในสมัยรัตนโกสินทร์ มีความสำคัญอยู่มาก เพราะเป็นทั้งเส้นทางคมนาคมหลัก และยังเป็นแหล่งอุปโภคบริโภคที่สำคัญ โดยเฉพาะด้านแม่น้ำเจ้าพระยา

และปากคลองบางลำภู ที่เกิดกิจกรรมมากมายที่แสดงให้เห็นวัฒนธรรมในสมัยก่อนอย่างชัดเจน เช่น คลองบางลำภู มีการจำหน่ายเรือลำปั้น เรือประทุน เรือขนาดเล็ก และผลไม้สวน คลองโองอ่างเป็นแหล่งกลางจำหน่าย โอง อ่าง ไหดินเผา เป็นต้น ทั้งนี้ท่าเรือที่สำคัญในบริเวณนี้ คือ ท่าปากคลองบางลำภู ซึ่งต่อมากลายเป็นตลาดสำคัญของชุมชนแถบนี้ และ ท่าข้างวังหน้า ใกล้ปากคลองโรงไหม มุมพระราชวังบวรสถานมงคลด้านเหนือเป็นท่าสำหรับช้างพระราชวังหน้ามาอาบน้ำ

สะพานที่สร้างในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ แม้อยังมีไม่มากนัก แต่ก็มีอยู่ในบริเวณพื้นที่ศึกษาถึง 2 สะพาน คือ สะพานข้างวังหน้า ข้ามคลองคูเมืองเดิมบริเวณปากคลองโรงไหม เป็นสะพานสำหรับกระบวนแห่ของวังหน้าเดิม ข้ามคลองจากป้อมพระอาทิตย์ไปทางป้อมพระสุเมรุ และ สะพานเสี้ยว เป็นสะพานข้ามคลองคูเมืองเดิมตามแนวถนนจักรพงษ์ เชิงสะพานด้านเหนือ เป็นหัวถนนสะพานเสี้ยวออกไปตลาดยอด

ส่วนเส้นทางสัญจรทางบกนั้น ในสมัยรัชกาลที่ 1 มีการตัดทางเดินสายย่อย จำนวน 4 สาย บริเวณวัดและกลุ่มชุมชน เพื่ออำนวยความสะดวก สันนิษฐานว่าเป็นแค่เพียงทางเท้าที่ดีหน่อยก็จะไปด้วยอิฐที่เรียกว่า อิฐตะแคง หรือวางแบนราบลงที่แนวกลางของเส้นทางให้กว้างพอที่คนจะเดินสวนกันได้ ซึ่ง ถนนสะพานเสี้ยว ก็เป็นถนนสายหนึ่ง ที่มีการสร้างเริ่มตั้งแต่เชิงสะพานเสี้ยวข้ามคลองคูเมืองเดิมไปทางเหนือ ผ่านวัดชนะสงครามและสิ้นสุดที่คลองบางลำภู (ปัจจุบัน คือ ถนนจักรพงษ์) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการตัดเส้นทางย่อยเพิ่มขึ้น คือ ถนนบ้านตะนาว ตั้งแต่วัดบวรนิเวศวิหารจนถึงวังบ้านหม้อ

รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่ศึกษา ย่านบางลำภู สมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3

ในช่วงเวลา 69 ปี ลักษณะการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นไปในลักษณะที่มีการเติบโตของชุมชนพักอาศัยแผ่ออกไปทางด้านตะวันออก โดยจะเห็นการเติบโตของศูนย์กลางชุมชนอันได้แก่ การใช้ที่ดินประเภทพระราชวัง วัง และวัด ในบริเวณพื้นที่เขตคลองคูเมืองเดิม ส่วนบริเวณพื้นที่ศึกษานั้นเป็นบ้านเรือนขุนนาง และราษฎรทั่วไป ตั้งบ้านเรือนกระจายตัวอยู่ภายในเขตกำแพงพระนคร และจุดแพพำนักในบริเวณริมแม่น้ำด้านเหนือพระบรมมหาราชวังขึ้นไป ราษฎรเกาะกลุ่มกันหนาแน่นขึ้นบริเวณรอบๆที่ตั้งของศูนย์กลางชุมชน เช่น วัดวังเจ้านาย หรือ ตลาด เช่น บริเวณฝั่งคลองวัดตองปุ บริเวณปากคลองบางลำภู ซึ่งบริเวณบางลำภูนี้ในอดีตอยู่ในเขตอิทธิพลของทั้งวังหลวง และวังหน้า การมีวังหลวงหรือวังเจ้านายอยู่ในเขตบาง

ลำภู เป็นการสร้างสัญลักษณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ต้องการเห็นเมืองเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ วั่งที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่บางลำภูมากที่สุด คือ วั่งหน้า เพราะมีเจ้านาย ขุนนาง ไพร่ และทาส ที่สังกัดวั่งหน้าจำนวนมากตั้งหลักแหล่งอยู่ตามแนวคลองรอบกรุงจนถึงทิศตะวันออกของพระนคร (แพรวพวรรณ แยมไทย, 2544: 49)

จะเห็นได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 2 สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ยังคงมีพระบรมมหาราชวั่งเป็นแกนกลาง และขยายชุมชนชั้นในทางทิศใต้ และทิศตะวันออกเฉียงใต้ ขณะเดียวกันก็ขยายชุมชนข้ามคลองคูเมืองออกไปทางทิศเหนือและทิศตะวันออก มิให้แออัดอยู่แต่ในชุมชนชั้นในเท่านั้น อีกทั้งเป็นการสร้างชุมชนขึ้นตามแนวคมนาคมทางบกของพระนครขึ้นอีก มิใช่แต่จะอาศัยคมนาคมทางน้ำอย่างเดียว รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อการปกครองในการที่จะได้ทรงสร้างวั่งไว้ในบริเวณประตูเมืองทั้ง 2 แห่ง (ประตูสามยอด และป้อมพระสุเมรุ)

จากการสร้างวัดใหม่ขึ้น 2 วัดในสมัยรัชกาลที่ 3 คือ วัดบวรนิเวศวิหาร และวัดรังษีสุทธาวาส (ปัจจุบันรวมเป็นวัดเดียวกัน) แสดงให้เห็นว่าเป็นผลมาจากการขยายชุมชนตัวของชุมชนในรัชกาลของพระองค์ เพื่อเป็นศูนย์กลางพระศาสนาในชุมชนของคนไทย คนจีน คนมอญ และแขกตานี และเป็นวัดที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับวัดชนะสงครามซึ่งกรมพระราชวั่งบรมมหาสุรสิงหนาทเป็นผู้บูรณะปฏิสังขรณ์ และได้รับการอุปถัมภ์อย่างต่อเนื่องทุกรัชกาลอีกด้วย

ส่วนบริเวณด้านเหนือของพื้นที่ตั้งแต่แนวคลองบางลำภูไปถึงคลองผดุงกรุงเกษมด้านบนนั้น ในช่วงรัชกาลนี้จัดว่าเป็นเขตนอกกำแพงพระนคร หรือเป็นเขตชานเมืองมีสภาพเป็นสวนร่มครึ้มเต็มไปด้วยต้นไม้ บริเวณที่ไกลออกไปเป็นทุ่งนา และที่รกร้างว่างเปล่า กลุ่มบ้านเรือนที่พักอาศัย มักจะเกาะกลุ่มกันอยู่ในบริเวณริมคลองรอบกรุงด้านเหนือ คือ คลองบางลำภู ส่วนในบริเวณส่วนกลางของพื้นที่ยังเป็นที่ย่าง ที่ไม่มีราษฎรมาตั้งบ้านเรือน เนื่องจากไม่มีเส้นทางคมนาคม ส่วนวัดที่มีอยู่ในพื้นที่บริเวณนี้ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ก็จะเป็นวัดที่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา บ้านเรือนราษฎรทั่วไปก็มักจะตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับคลองและวัดดังกล่าว (เน่งน้อยศักดิ์ศรี, 2534: 90)

กรรมสิทธิ์ที่ดิน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หลักการสำคัญเกี่ยวกับที่ดิน และกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งบัญญัติไว้ในกฎหมาย ลักษณะเบ็ดเสร็จ มีอยู่ 3 ประการ คือ

1) ที่ดินที่พระราชอาณาจักรเป็นของพระมหากษัตริย์ ต่อเมื่อพระราชทานให้แก่วัดใดหรือบุคคลใด วัดนั้นหรือบุคคลนั้นจึงจะได้กรรมสิทธิ์ และกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลนี้ถือเป็นมรดกตกทอดไปยังทายาทได้

2) ราษฎรและข้าราชการทั่วไป ได้แต่สิทธิครอบครองที่ดินเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงซื้อขายที่ดินนั้นไม่ได้ กฎหมายยอมให้มีผู้รับช่วงสิทธิครอบครองเช่นเดียวกับกรรมสิทธิ์ แต่ผิดกับกรรมสิทธิ์ที่ทำการซื้อขายไม่ได้ ส่วนผู้มีกรรมสิทธิ์นั้นจะขายหรือจำนำหรือโอนให้แก่ผู้ใดก็ได้

3) ทางกรมไม่ต้องการให้มีการทำนาเลื่อนลอย หรือครอบครองที่ดินเอาไว้เฉยๆ ถ้าทอดทิ้งนาของตนไปก็อนุญาตให้ผู้อื่นครอบครองแทนได้ ถ้ายังไม่มีคนเข้าครอบครองก็เป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานท้องถิ่นจะต้องชวนชาวบ้านเข้ามาทำ (มุสตี ทิพทัส และมานพ พงศทัต, 2525: 26)

บทบาทของย่านบางลำภู

เนื่องจากการย้ายศูนย์กลางการปกครองจากฝั่งธนบุรี มายังฝั่งกรุงรัตนโกสินทร์ บริเวณบางลำภูจึงมีความสำคัญในการบริหาร และการปกครอง เป็นพื้นที่ศูนย์การปกครองย่อยของวังหน้า เป็นที่ตั้งของวังเจ้านายชั้นต่างๆ เนื่องจากพื้นที่ย่านบางลำภูตั้งอยู่บริเวณแนวกำแพงเมืองด้านเหนือของวังหน้า ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ในอิทธิพลของวังหน้า และสะดวกในการเข้าเฝ้ารับใช้เบื้องพระยุคลบาทอย่างใกล้ชิด โดยมีป้อมพระสุเมรุ กำแพงเมือง และแนวคลองบางลำภู - โองอ่าง เป็นด่านในการป้องกันเมือง ในยามที่สงครามยังไม่สงบดี

ทั้งนี้บริเวณปากคลองบางลำภู จะเป็นบริเวณที่มีผู้คนอาศัยอยู่มาก เนื่องจากเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างชุมชนต่างๆ ของพื้นที่ ทำให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้น มีการแลกเปลี่ยนสินค้า และนำสินค้าจากจังหวัดใกล้เคียงมาค้าขาย ซึ่งต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการค้าขายจากตลาดน้ำมาเป็นตลาดบก ตลาดยอดซึ่งเป็นตลาดสำคัญในบริเวณนี้ก็เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เช่นกัน โดยในขณะนั้นเป็นแหล่งจำหน่ายเครื่องบูชาที่สำคัญแห่งหนึ่ง

3.3.3 สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2394 - 2468)

สมัยรัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 6 มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพมากมายกับเกาะรัตนโกสินทร์ เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการเพิ่มอาณาเขตให้กับกรุงรัตนโกสินทร์โดยการขุดคูพระนครตามแนวโค้งเดิมขนานกับคลองรอบกรุง แล้วเสร็จใน พ.ศ.2395 พระราชทานนามว่า คลอง

ผดุงกรุงเกษม และมีการสร้างป้อมปราการเรียงรายตามริมคลองรวมทั้งหมด 8 ป้อม มีการสร้างชุมชนบนบกมากขึ้น มีการสร้างวังเพิ่มขึ้นโดยกระจายอยู่ในบริเวณตอนเหนือของวังหน้า (บริเวณถนนพระอาทิตย์ในปัจจุบัน) ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ไม่มีการป้องกันภัยจากข้าศึกด้วยการขุดคูเมือง สร้างป้อมปราการ หรือกำแพงพระนครอีกต่อไป เนื่องด้วยกรุงรัตนโกสินทร์เริ่มย่างเข้าสู่ความเจริญด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ประตูและกำแพงเมืองจึงเริ่มหมดความสำคัญลงจนเริ่มมีการรื้อออกบางส่วน เนื่องจากจำเป็นต้องมีการติดต่อกันระหว่างชุมชนภายในและภายนอกเขตพระนคร

สถานที่สำคัญ

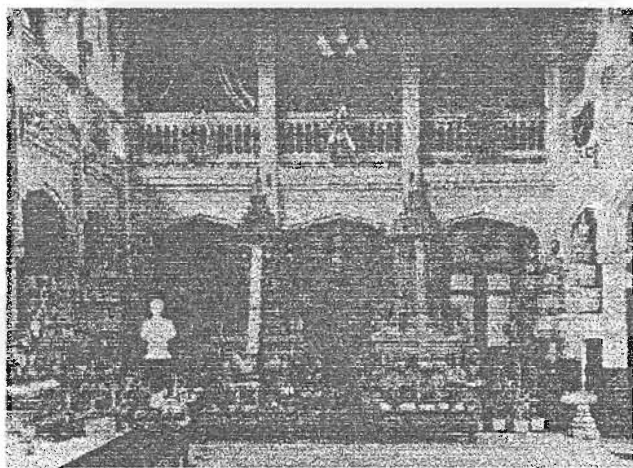
วังที่สร้างบริเวณย่านบางลำภู ในสมัยรัชกาลที่ 4 ในระยะแรกนั้น เป็นวังที่สร้างขึ้นใหม่เมื่อพระราชโอรสเจริญพระชันษาออกวังได้ มีจำนวน 2 วัง ตั้งอยู่ริมคลองบางลำภูหน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมามีการสร้างวังอยู่ทางทิศเหนือของพระราชวังบวรสถานมงคล มีทั้งที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ริมคลองคูเมืองเดิม และใกล้วัดชนะสงคราม วังดังกล่าว ได้แก่ *วังกรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ* วังนี้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำได้ทำข้างวังหน้า (ปัจจุบันคือเชิงสะพานพระปิ่นเกล้าตรงบริเวณศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวของกทม.) ที่บริเวณนี้เดิมเคยเป็นที่ทำการแต่งเรือกำปั่นรบของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งกรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ มีหน้าที่ทำการตบแต่งเรือกำปั่นรบ จึงประทับอยู่จนสิ้นพระชนม์ หลังจากนั้นไม่ปรากฏว่ามีเจ้านายมาประทับอยู่ (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 352)

วังกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ (พระบวรราชวัง) ตั้งอยู่ริมคลองคูเมืองเดิมปากเหนือ เขตวังตั้งแต่ถนนพระอาทิตย์มาจนต่อเขตวังเจ้าฟ้าอิศราพงศ์ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างขึ้นไว้เป็นที่เสด็จแปรเสด็จไปประทับสำราญพระอิริยาบถ แต่ยังไม่เสร็จก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานให้เป็นที่ประทับของกรมหมื่นบวรวิชัยชาญ พระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ต่อมาเมื่อกรมหมื่นบวรวิชัยชาญได้รับอุปราชภิเษกในรัชกาลที่ 5 จึงพระราชทานวังนี้ให้เป็นที่ประทับของพระราชโอรสสองพระองค์ในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ (คือ พระองค์เจ้าชายวิไลยวรวิลาส และพระองค์เจ้าชายชัยรัตนวโรภาส) วังนี้ได้คงสภาพอยู่จนถึงปี พ.ศ. 2441 ซึ่งในสมัยนั้นได้เริ่มมีการจัดระเบียบทางทหารเกิดขึ้น เมื่อมีการจัดซื้อที่เพื่อสร้างโรงพยาบาลของกรมทหารราบที่ 3 ก็สิ้นสุดการเป็นวัง โดยเมื่อ พ.ศ. 2443 ใช้เป็นกองแพทย์ทหารบก ในกระทรวงกลาโหม ซึ่งปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นที่ทำการของกรมข่าวทหารบก (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 358)

วังกรมหมื่นวรวัฒน์สุภากร ตั้งอยู่ริมถนนข้าวสาร ฟากใต้ วังนี้ได้สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อพระราชทานกรมหมื่นวรวัฒน์สุภากร พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (แตงน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 360)

วังหน้าวัดชนะสงคราม: วังพระองค์เจ้าโตสินี อยู่ริมถนนจักรพงษ์ ตรงข้ามวัดชนะสงคราม ไม่ห่างจากวังกรมหมื่นวรวัฒน์สุภากร เดิมเป็นบ้านของข้าราชการในกรมพระราชวังบวรฯ พระองค์เจ้าชายโตสินี ได้รับมรดกจากคุณตาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระราชวังใหม่ ณ ที่บ้านนี้ ประทับอยู่ตลอดพระชนมายุ

นอกจากนี้ยังมี *วังกรมพระนเรศวรฤทธิ* (วังมะลิวัลย์) วังนี้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำระหว่างวังกรมหลวงอดิศรอุดมเดช กับวังกรมหมื่นสฤติย์ธำรงสวัสดิ์ ที่ดินนี้เป็นมรดกจากเจ้าจอมมารดากลิ่น และรัชกาลที่ 6 พระราชทานเงินให้สร้างตึกหลังใหม่ขึ้น คือ วังมะลิวัลย์ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 องค์ผู้จัดการมรดกได้ทูลเกล้าถวายที่ดินและบ้านทั้งหมด เพื่อทรงใช้หนี้เงินที่ยืมไปจากกรมพระคลังข้างที่ จึงตกเป็นกรรมสิทธิ์ของกรมพระคลังข้างที่ เมื่อ พ.ศ. 2469 และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้รับมอบมาปกครองดูแล และจัดผลประโยชน์ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2480 เป็นต้นมา (กิตติ วัฒนะมหาตม์, 2537: 93) ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ทำการขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (F.A.O) แต่องค์การได้ปลูกสร้างอาคารหลังใหม่ขึ้นเพื่อใช้เป็นที่ทำการ ส่วนวังมะลิวัลย์นั้นใช้เป็นที่ทำการห้องสมุดขององค์การเท่านั้น

ภาพที่ 3 - 13 ภายในท้องพระโรงในอดีตตั้งพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนเรศวรฤทธิ และศพเจ้าจอมมารดากลิ่น (ที่มา: หนังสือ "วังเจ้า วังเดิม")

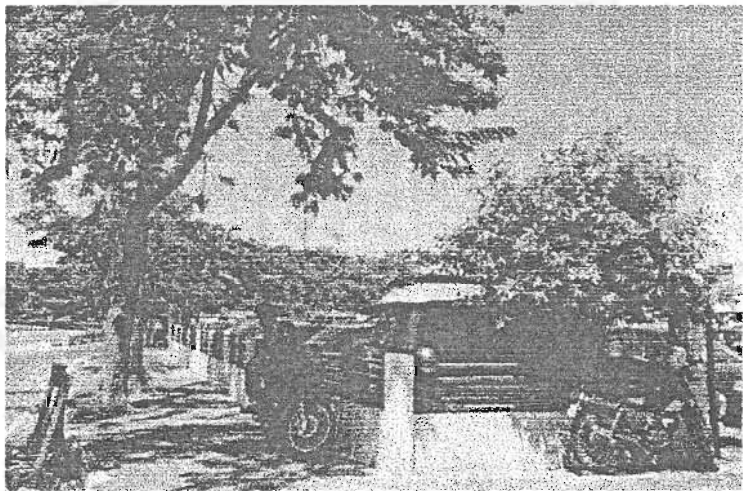
ภาพที่ 3 - 14 สถาปัตยกรรมวัดวิมลย์ปัจจุบัน

ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 5 - รัชกาลที่ 6 ใน *ระยะแรก* เป็นการสร้างวังพระราชทาน พระอนุชาซึ่งเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เพิ่งเจริญพระชันษาออกวังได้ในรัชกาลนี้ เช่น *วังกรมหมื่นสถิตยธำรงสวัสดิ์* วังนี้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำได้ล้อมพระสุเมรุ เดิมเป็นที่บ้านข้าราชการวังหน้าอยู่ก่อน ต่อมากรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ทรงซื้อที่ดินเพื่อพระราชทานเป็นวังใหม่ให้กรมหมื่นสถิตยธำรงสวัสดิ์ ซึ่งเป็นพระอนุชา ซึ่งทรงประทับอยู่จนสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2433 ต่อมารัชกาลที่ 5 ได้โปรดฯ ให้เป็นที่รับแขกเมือง ในรัชกาลที่ 6 ได้พระราชทานวังนี้ให้พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าคำรบ (พระบิดาของมรว. เสนีย์ และมรว. คึกฤทธิ์ ปราโมช) ประทับต่อมาจนสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 8 , *วังกรมหลวงอดิศรอุดมเดช* ตั้งอยู่ริมแม่น้ำระหว่างวังกรมพระสวัสดิ์รัตนวิศิษฎ์ และวังกรมพระนเรศวรฤทธิ์ ที่ดินวังนี้เป็นมรดก จึงได้มาสร้างเป็นวังที่ 2 ของกรมหลวงอดิศรอุดมเดช ในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยย้ายมาจากวังท้ายวัดพระเชตุพนวังที่ 1 กรมหลวงอดิศรอุดมเดช ได้ประทับที่วังนี้จนสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2468 ภายหลังดำหนัก และเรือนต่างๆถูกภัยทางอากาศในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำลายเสียหายหมด (แตงน้อย คักดีศรี, 2525: 352)

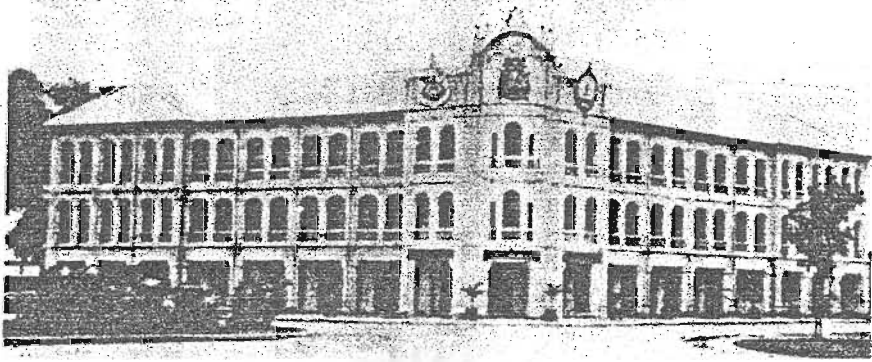
ระยะที่สอง เป็นช่วงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสยุโรป จึงเป็นเหตุให้พระองค์ทรงนำความคิดมาปรับปรุงบ้านเมือง ทำให้กรุงรัตนโกสินทร์เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว พระองค์โปรดให้สร้าง *พระราชวังดุสิต* ขึ้นนอกกำแพงกรุงรัตนโกสินทร์ทางด้านทิศเหนือ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงการขยายตัวของเมืองเป็นอันมาก โดยที่ทรงเล็งเห็นว่าชุมชนต่างๆในสมัยนั้นมักจะขยายตัวไปตามลำน้ำ จะมีชุมชนใหญ่เพียงแห่งเดียว คือ ชุมชนของจีนในแถบลำเพ็ญเท่านั้น เมื่อได้มีการสร้างพระราชวังในทิศเหนือของกรุงเทพฯ นี้แล้วข้าราชการต่างๆก็จะต้องย้ายถิ่นฐานไปในทิศนี้ด้วย เพราะการย้ายพระราชวังเท่ากับย้ายศูนย์ของการปกครอง จะก่อให้เกิดชุมชนและการขยายตัวของเมืองโดยปริยาย

การสร้างวังในสมัยรัชกาลที่ 6 ส่วนใหญ่เป็นการสร้างพระราชวังในต่างจังหวัด
 ที่ในกรุงเทพฯมีเพียงแห่งเดียว คือ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ซึ่งแต่เดิมเป็นทุ่งนาและสร้างที่
 ประทับขึ้น และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้โปรดฯ ให้พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เป็นส่วนหนึ่ง
 ของพระราชวังดุสิต

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อทรงสร้างถนนราชดำเนินแล้ว ทรงข้ามกับสะพานเลี้ยวริม
 ถนนราชดำเนินกับถนนจักรพงษ์ มีห้างใหญ่ที่มีชื่อเสียงของพระนคร ชื่อห้าง แบาดแมน ซึ่งเดิมห้าง
 นี้ตั้งอยู่ที่ริมถนนบำรุงเมืองตรงเชิงสะพานช้างโรงสี ห้างนี้เป็นห้างขายสรรพสินค้าขายของต่าง
 ประเทศชนิดทุกชนิด เช่น เครื่องแต่งกายสำหรับสุภาพบุรุษ สุภาพสตรี เครื่องแบบ และเครื่องเรือน
 ของราคาแพงต่างๆ สำหรับเจ้านายและคนมีฐานะ สำหรับชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัยของนายห้าง เดิม
 เป็นที่ตั้งของวังสะพานเลี้ยว วังที่ 4 ซึ่งสร้างมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 2 และหลังจากตัดถนนราช
 ดำเนินในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว จึงได้สร้างตึก 3 ชั้นเป็นห้างนี้ขึ้น ตึกของห้างแห่งนี้กลายเป็นโรง
 เรียนกฎหมายจน พ.ศ. 2477 ก็กลายเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และการเมืองยุคแรกสุดราวปี
 พ.ศ. 2485 ตึกห้างบาดแมนกลายเป็นกรมโฆษณาการ และในราวก่อนหรือหลัง พ.ศ. 2500 ไม่นาน
 ตึกเก่านี้ก็ถูกรื้อเพื่อการสร้างตึกใหม่เป็นกรมประชาสัมพันธ์ แต่ปัจจุบันถูกไฟไหม้เสียหายในเหตุ
 การณ์ พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 แล้วเลยทุบทิ้งไปสร้างตึกใหม่ในซอยอารีย์สัมพันธ์ บริเวณกรม
 ประชาสัมพันธ์เดิมถูกตัดขยายเป็นถนนให้รถจากสะพานพระปิ่นเกล้าเลี้ยวซ้ายออกได้สะพานไป
 สนามหลวง เหลือพื้นที่บางส่วนทำเป็นซุ้มจำหน่ายสลากกินแบ่งรัฐบาล

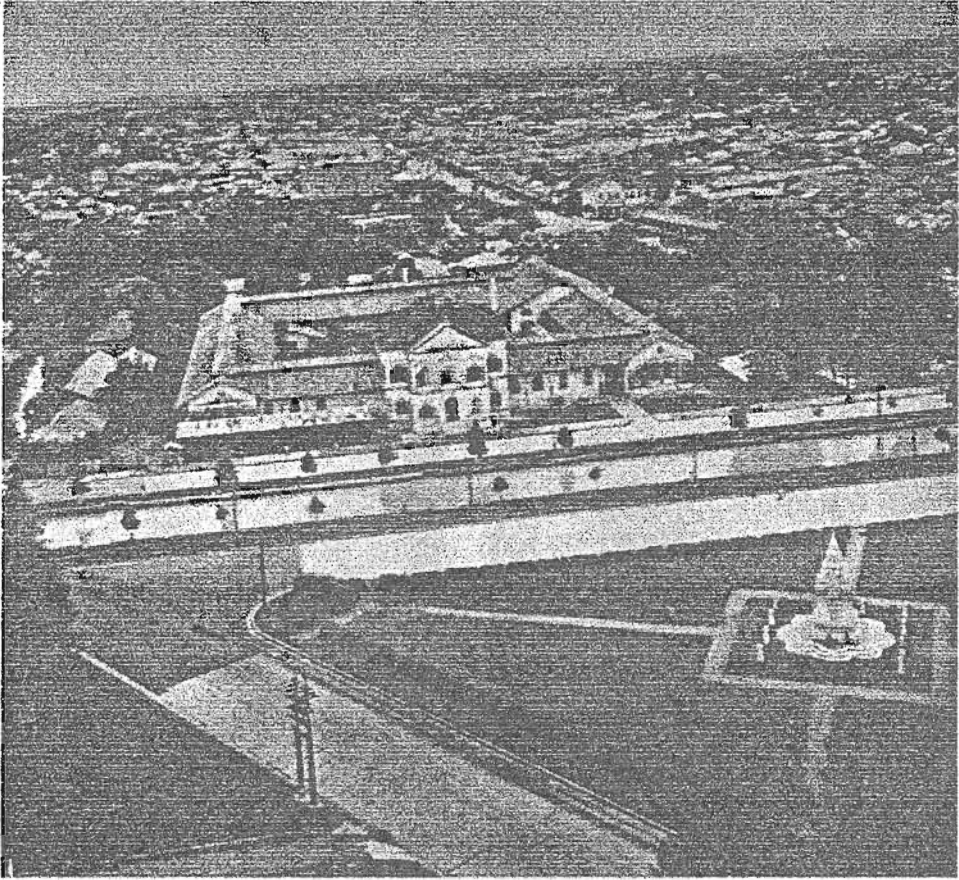
ภาพที่ 3-15 พื้นที่จอดรถ ของกองสลากกินแบ่ง บริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งของ
 กรมประชาสัมพันธ์

ภาพที่ 3 - 16 ห้างแบดแมน จากหนังสือ Twentieth Century Impressions of Siam
(ที่มา : ตำนานห้างร้านสยาม, หน้า 131)

สถานที่ราชการ ในสมัยรัชกาลที่ 5 การขยายตัวทางเศรษฐกิจส่งผลให้เงินพดด้วง
ใช้ไม่เพียงพอกับความต้องการ จึงมีการจัดตั้งโรงพยาบาลขึ้น *โรงพยาบาลสิทธิการ* นี้ตั้งอยู่ที่ถนน
เจ้าฟ้า เดิมบริเวณริมคลองโรงไหมด้านเหนือเป็นวังเจ้านายหลายพระองค์ พระองค์โปรดให้รื้อวัง
เพื่อสร้างโรงพยาบาลสิทธิการ ซึ่งแล้วเสร็จ และเริ่มเดินเครื่องจักรใน ปีพ.ศ. 2445 ใช้ผลิตเหรียญ
กษาปณ์เรื่อยมาจนเครื่องจักรเสื่อมคุณภาพ จึงย้ายไปที่ทำการใหม่ถนนประดิพัทธ์ กระทรวงการ
คลังจึงมอบอาคารให้แก่กรมศิลปากร กรมศิลปากรได้บูรณะซ่อมแซมใหม่ ปัจจุบันได้กลายเป็น
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์ โรงพยาบาลทหาร ตั้งอยู่ที่ถนนเจ้าฟ้า เดิมเป็นกลุ่มวังบริเวณ
เดียวกับโรงพยาบาล ในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ได้มีการรื้อวังเพื่อสร้างโรงทหาร ส่วนหนึ่งเป็นโรง
พยาบาลทหาร (หน่วยเสนารักษ์) *กรมตำรวจภูธร* ตั้งอยู่ที่ถนนพระอาทิตย์ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศ
ใต้ของป้อมพระสุเมรุ เดิมเป็นบริเวณบ้านของข้าราชการฝ่ายวังหน้า ต่อมากกรมพระราชวังบวรฯ ใน
สมัยรัชกาลที่ 5 ทรงสร้างวังเพื่อพระราชทาน กรมหมื่นสฤติย์ธำรงสวัสดิ์ ซึ่งประทับอยู่ตลอดพระ
ชนมายุ รัฐบาลจึงซื้อที่สร้างที่ว่าการกรมตำรวจภูธร (ปัจจุบัน คือ อาคารพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3 - 17 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหอศิลป์ (พ.ศ. 2517) ถนนเจ้าฟ้า
เดิมเคยเป็นโรงเรียนปณิธิธิการ
(ที่มา: หนังสือ "กรุงเทพฯ 2489-2539")

วัดชนะสงคราม ในสมัยรัชกาลที่ 6 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้ทรงพระราชอุทิศพระราชทรัพย์ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนเรศวรฤทธิ์ ก่อสร้างที่บรรจุพระอัฐิที่เจดีย์ง้ายพระอุโบสถ โดยกันผนังระหว่างเสาท้ายพระอุโบสถเป็นห้อง ทำเป็นคูหา 5 ช่อง คูหาหนึ่งเจาะเป็นช่องเล็กๆสำหรับบรรจุพระอัฐิเจ้านายตามรัชกาล การก่อสร้างสำเร็จในรัชกาลที่ 7 ได้มีพิธีอัญเชิญพระอัฐิจากพระราชวังบวรสถานมงคล ไปประดิษฐานในพุทธศักราช 2470 (ศิลปากร, กรม, 2525: 274)

ตลาด

ตลาดยอด (ตลาดบางลำภู) นี้เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 แต่ต่อมาเกิดเพลิงไหม้ทั้งบริเวณ ชุมชน จึงมีการสร้างอย่างเป็นระเบียบขึ้น จากหนังสือ

"ชีวิตในวังสมัยพระเจ้าอู่หม่าเจ้าอยู่หัว" ของหม่อมศรี กฤดากร ณ อยุธยา ซึ่งผู้แต่งเข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวังกับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เมื่อในรัชกาลที่ 5 ประมาณ พ.ศ. 2440 ได้กล่าวถึงตลาดยอดเมื่อแรกเปิดว่า "...สมัยนั้นถ้ามีการออกร้าน ก็มักจะมีการพั่นแทงอะไรต่ออะไร ดูเหมือนไม่มีการห้ามปรามกันเลย ปล่อยฟรี จำได้ว่ามีการเปิดตลาดใหม่ชื่อตลาดยอด คงจะเป็นของฝ่ายในคนหนึ่ง เพราะพระเจ้าอยู่หัวเสด็จแต่ต่างขบวนกัน..." นับตั้งแต่นั้นมาใครๆก็รู้จักตลาดยอดว่าเป็นตลาดที่ใหญ่ตลาดหนึ่งในกำแพงพระนครในสมัยนั้น ถึงแม้ว่าจะไม่ใหญ่เท่าตลาดเสาชิงช้า แต่ก็เป็ตลาดที่ขายของสารพัด ทั้งสดทั้งแห้ง ผลหมากรากไม้ ขนมข้าวต้มต่างๆ และจากหนังสือ "กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ 200 ปี" ของเทพบุ ทับทอง ได้กล่าวถึงตลาดยอดว่า "ตลาดนี้เปิดตั้งแต่ย่ำรุ่งจนถึง 4 โมงเช้า เวลาหนึ่ง ก็ปิดตั้งแต่บ่าย 2 โมงไปจนถึงย่ำค่ำอีกเวลาหนึ่ง ของที่ขายก็มีกับข้าว ผัก ผลไม้ และขนม "

นอกจากตลาดแล้วย่านบางลำภูยังมีห้างแบดแมน ซึ่งเป็นห้างของฝรั่งที่ขายของต่างประเทศชั้นดี สำหรับเจ้านายและคนมีฐานะ อีกทั้งห้องแถวบริเวณถนนสิบสามห้างก็เป็นแหล่งการค้าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งเช่นกัน

เส้นทางสัญจร

การเปิดถนนสายแรกในปลายรัชกาลที่ 5 นี้ก็เพื่อเชื่อมต่อระหว่างพระบรมมหาราชวัง และพระราชวังดุสิต ซึ่งคือ ถนนสามเสน จะเห็นได้ว่าที่ตั้งของพระราชวัง และวังในรัชกาลนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นการเติบโตของกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีการขยายตัวไปทางทิศเหนือ โดยมีพระราชวังดุสิตเป็นแกนนำสำคัญ

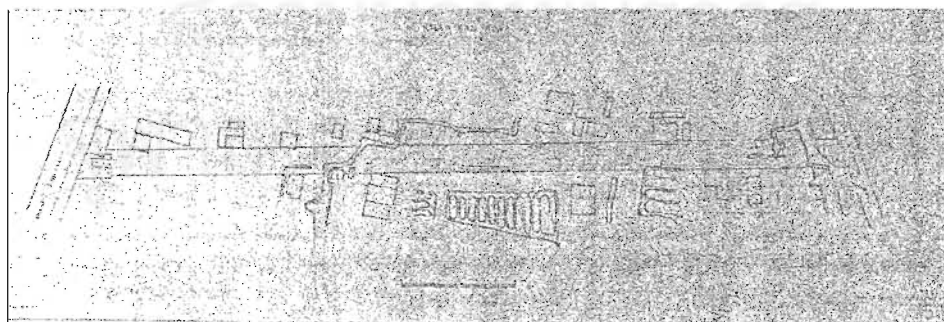
การเชื่อมต่อของพื้นที่ย่านบางลำภู เริ่มชัดเจนขึ้นเมื่อมีการสร้างถนนเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่นี้ทำให้เกิดสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมที่มีผลต่อพื้นที่ ส่วนการตัด ถนนเฟื่องนคร ในรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นถนนสายแรกของย่านนี้ ทำให้รูปแบบที่อยู่อาศัย และที่ค้าขายซึ่งเปลี่ยนจากบ้านและตลาด กลายเป็นตึกแถว ที่มีลักษณะเป็นตึก 2 ชั้น เป็นที่สังเกตว่า เมื่อถนนเฟื่องนครตัดผ่านข้างวัดบวรนิเวศวิหารจะเรียกชื่อถนนตอนนี้ว่า ถนนสิบสามห้าง จากหนังสือ "ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร" ซึ่ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงนิพนธ์ ได้ทรงกล่าวถึงตึกแถวสิบสามห้างว่า "...ด้านตะวันตกกั้นคลองคูวัดออกไปมีตึกก่ออิฐถือปูนชั้นล่าง ชัดแต่ถื่อปูนชั้นบน แถวหนึ่ง เรียกว่า สิบสามห้าง คำว่าสิบสามห้างนั้นได้ยินว่าไม่ได้ หมายถึงจำนวนส่วนแห่งตึกนั้นที่ทำเป็นมุขยื่นออกมา หมายถึงตึกชนิดนี้อันมีในเมืองจีนแห่งใดแห่งหนึ่งมีจำนวนเท่า

นั้น ดังมีรูปในกรอบกระจกติดฝา อันส่งเข้ามาขายคืนในครั้งนั้น..." ปัจจุบันถนนสิบสามห้างก็เป็นส่วนหนึ่งของการค้าย่านบางลำภูอันประกอบด้วยถนนพระสุเมรุ ถนนจักรพงษ์ และถนนตानी

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีเหตุการณ์ไฟไหม้บางลำภูครั้งใหญ่ ดังที่ ส.พลายน้อย ได้กล่าวถึงบันทึกในเอกสารประวัติศาสตร์ของพระยาทิพโกษา เมื่อคราวเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ในปี พ.ศ. 2412 ดังนี้

... เมื่อวันอังคาร เดือน 4 แรม 6 ค่ำ ปีมะเส็ง พ.ศ.2412 เวลาบ่ายเกือบ 1 โมง เป็นเวลากำลังซักพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากพระเมรุห้องสนามหลวงเข้าสู่พระบรมมหาราชวังนั่นเอง ก็เกิดเพลิงไหม้ขึ้นที่โรงทำขนมเงินถนนสิบสามห้าง เวลานั้นลมพัดจัด น้ำในคลองบางลำพูก็แห้ง เพลิงลุกลามข้ามกำแพงพระนครไหม้เลียบบกำแพง และริมคลองบางลำพูไปถึงสะพานข้ามคลอง (สะพานนรรัตน์) ไหม้สะพานข้ามคลองไปข้างวังพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ไหม้บ้านซ้อน หอยทัพพิทหมด แล้วเลยไปไหม้วัดสังเวชวิทยาราม และบ้านบุหลังวัด.....(ส.พลายน้อย, 2503: 20)

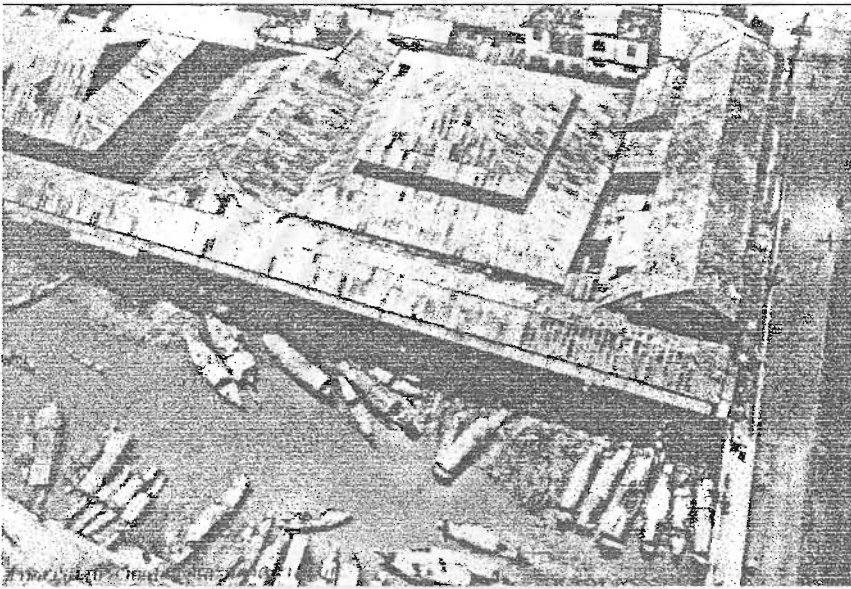
นอกจากนี้การตัดถนนจักรพงษ์ เชื่อมต่อกับถนนสามเสน โดยสะพานนรรัตน์ ไปยังพระราชวังใหม่ในสมัยนี้ คือ พระราชวังดุสิต เป็นการเชื่อมต่อทั้งพื้นที่ และผู้คนที่อยู่ภายในพระนคร กับผู้คนที่อยู่ทางเหนือซึ่งได้แก่ ทางสามเสน ส่วนพื้นที่บริเวณถนนข้าวสารที่เป็นถนนตัดใหม่เพื่อเชื่อมระหว่างถนนจักรพงษ์กับถนนเฟื่องนครหรือถนนบ้านตะนาว ส่วนใหญ่พื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ดินที่รัชกาลที่ 5 ยกให้ข้าราชการ เชื้อพระวงศ์ และข้าราชการบริพารอาศัยอยู่ เช่น วังของพระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขต บ้านคณะเทพศิลป์ ถนนข้าวสารนั้นเดิมเป็นคลอง ที่มีเรือข้ามขึ้น-ลงมาส่งข้าว

ภาพที่ 3 - 18 แผนที่การตัดถนนข้าวสาร ด้านซ้ายมือ คือ ถนนชนะสงคราม ด้านขวามือ คือ ลำคลองก่อนถึงถนนเฟื่องนคร (ดูแผนที่ พ.ศ.2476 ประกอบ)

(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ส่วนบริเวณเชิงสะพานนรรัตน์ (ถนนพระสุเมรุ) ขุนวิจิตรมาตรา ได้กล่าวไว้ในหนังสือ "กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้" ว่า "ตึกแถวเชิงสะพานนรรัตน์ เป็นห้างของนาย ต.เง็กชวน ชายของเบ็ดเตล็ดต่างๆ เฉพาะที่สำคัญก็คือหีบเสียงและแผ่นเสียง และที่มีชื่อเสียงอีกอย่างหนึ่งก็คือ เข็มขัดวิทยาศาสตร์คล้ายเข็มขัดนากของผู้หญิง ห้างนี้หลังห้างทำเหมือนท่าลงคลองบางลำภู มีชาวสวนชาวนาขึ้นมาก... ข้ามถนนจักรพงษ์ไปเป็นตึกแถวยาวไปถึงถนนสิบสามห้าง หลังตึกแถวนี้เคยเป็นโรงหนังชื่อโรงหนังปิ่นังและตลาด ที่ตึกแถวข้างหน้านั้น ต่อมามีห้างขายเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวมีชื่อเสียง คือ ห้างนพรัตน์..." (วิจิตรมาตรา, ขุน, 2542: 163)

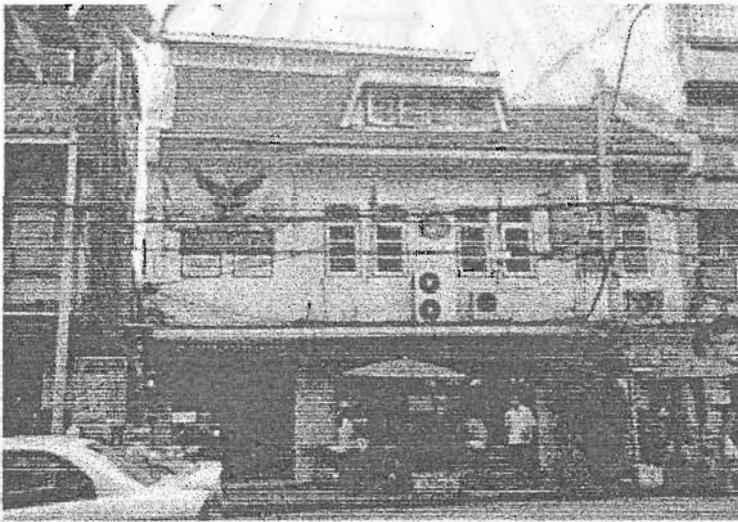

ภาพที่ 3 - 19 บางลำภูบริเวณโรงหนังปิ่นัง และตลาดทุเรียน ด้านขวามือ คือ สะพานนรรัตน์ (ที่มา: หนังสือ "องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงเทพมหานคร")

จากเรื่องเล่าด้านบนจะเห็นว่าสภาพของคลองรอบกรุงในขณะนั้น เรายังสามารถเข้าออกคลองใช้เป็นทางคมนาคมได้อยู่ ต่างกับปัจจุบัน ที่บริเวณปากคลองบางลำภูนั้น ได้สร้างเขื่อนกั้นน้ำปิดการคมนาคมทางน้ำอย่างสิ้นเชิง อีกทั้งตึกแถวที่อยู่ริมคลองในสมัยนั้นก็ได้เปลี่ยนรูปแบบเป็นอาคารพาณิชย์สมัยใหม่ คือ ตึกกรมอุตสาหกรรม สถานีบริการน้ำมัน และเกสต์เฮาส์ ส่วนร้าน ต.เง็กชวน ได้ย้ายมาอยู่บริเวณตึกแถวฝั่งตรงข้ามซึ่งปัจจุบันผู้ดำเนินการเป็นรุ่นหลานแล้ว

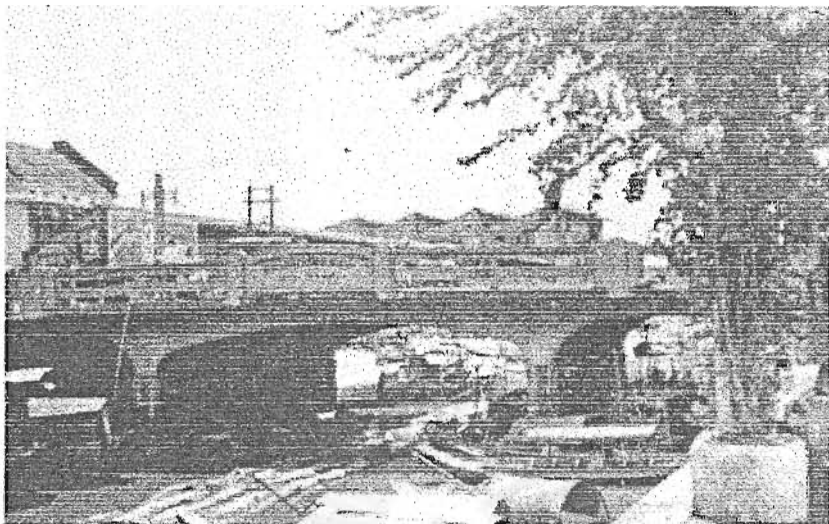

ภาพที่ 3 - 20 ร้านขายแผ่นเสียง ต.เจ๊กชวน (เดิม)
 (ที่มา: คุณไพบูลย์ ธีนวาชร)

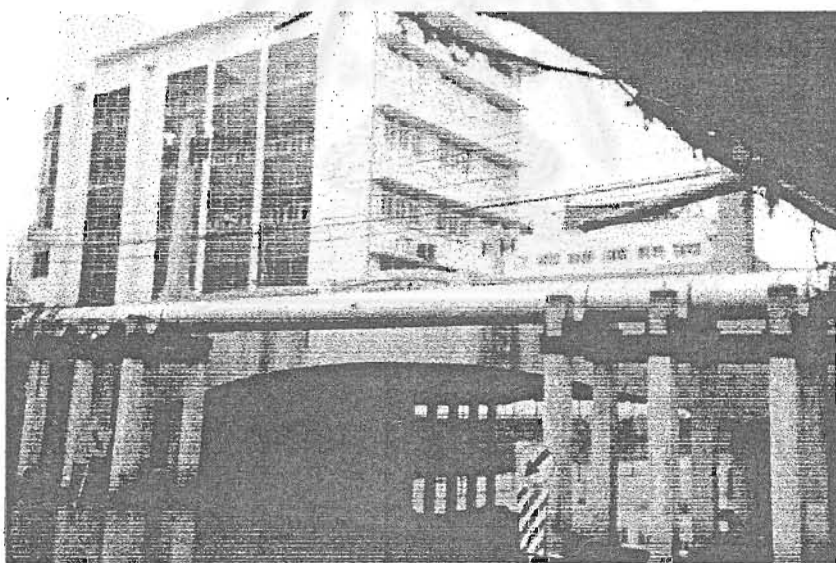

ภาพที่ 3 - 21 ร้านขายแผ่นเสียง ต.เจ๊กชวน (ปัจจุบัน)

สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3 - 22 สะพานนเรศวรมณีสถาน (ไม่ปรากฏปีที่ถ่ายภาพ)
(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

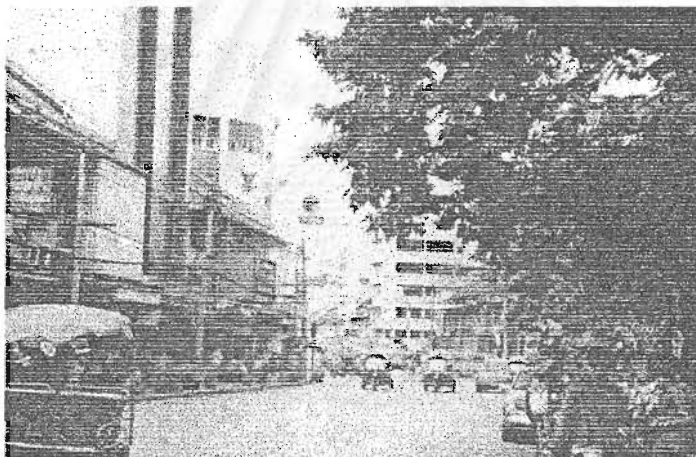
ภาพที่ 3 - 23 สะพานนเรศวรมณีสถานมองจากฝั่งแขวงวัดสามพระยา
(ถ่ายเมื่อ 9 มีนาคม 2545)

ภาพที่ 3-24 สะพานนรรัตน์ ตรงจากถนนจักรพงษ์มาตัดข้ามคลองบางลำภู (แล้วออกไปเป็นถนนสามเสน) ปัจจุบันเป็นสะพานคอนกรีต ถูกสร้างขึ้นแทนสะพานเหล็ก

ทรงโค้งเป็นครึ่งวงกลม

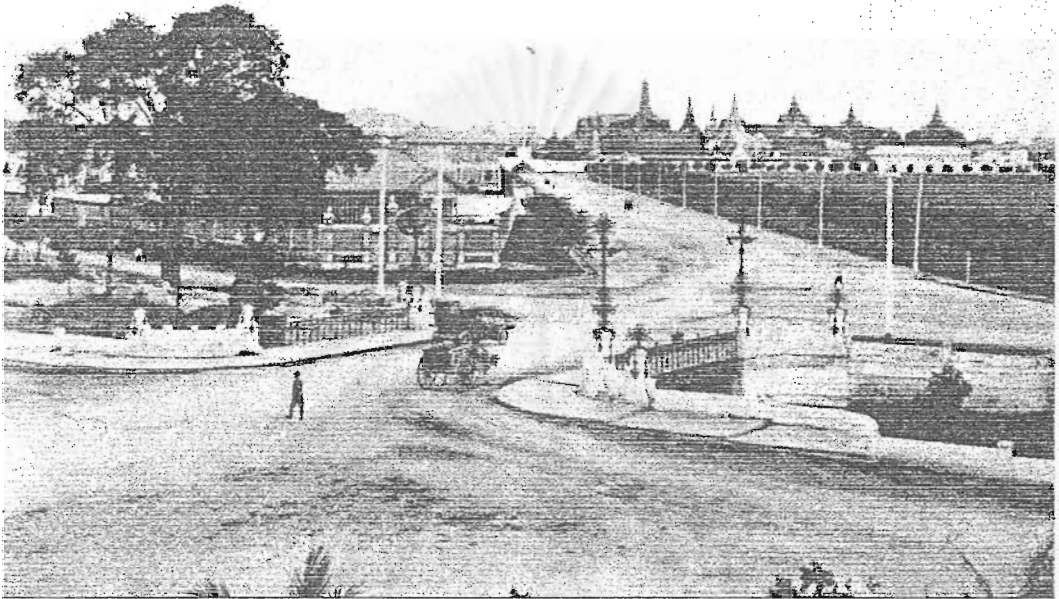
(ที่มา: หนังสือ "สังคมไทย สมัยรัชกาลที่ 5")

ภาพที่ 3-25 สะพานนรรัตน์ ในปัจจุบัน หลังจากมีการปรับปรุงใหม่ เมื่อปี พ.ศ.2469

จากหนังสือ กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้ ของขุนวิจิตรมาตรา กล่าวถึง บริเวณถนนจักรพงษ์ว่า " เดิมบริเวณตรงนี้มีสะพานเปลี่ยนมาหลายสมัย เดิมทีเดียวมี "สะพานช้าง" แบบเดียวกันอีก 3 สะพานอย่างที่ว่า " สะพานช้างทางข้ามขจรสาร ก่ออิฐปูนกระดานแน่นหนา " ซึ่งมีรวม 4 สะพาน สะพานหนึ่งข้ามที่ปากคลองตลาดที่ปัจจุบันมาสร้างเป็น สะพานเจริญรัช สะพานที่สอง คือ สะพานช้างโรงสี แล้วก็มาถึงตรงบริเวณต้นถนนจักรพงษ์ ต่อไปก็อยู่ปลายคลองท่าช้าง วนหน้าที่สร้างใหม่เป็น สะพานเฉลิมสวรรค์ โดยสะพานแถวต้นถนนจักรพงษ์นี้ต่อมาหรือทำเป็น สะพานขึ้นใหม่อีก เรียกว่า สะพานเสี้ยว ได้ยินว่าทำเฉียงข้ามคลองลอดให้ไปตรงกับต้นถนนจักร

พงษ์ สะพานเสี้ยวนี้เป็นที่รู้จักกันดีแม้ปัจจุบันจะไม่มีสะพานแล้ว ต่อมาเมื่อสร้างถนนราชดำเนิน ก็สร้างสะพานอีก คือ สะพานผ่านพิภพลีลา บ่ายหน้าไปยังถนนราชดำเนินกลางอีกแยกหนึ่ง รวมเป็นสะพานสลับริบซ้อนกันหลายสมัย ”

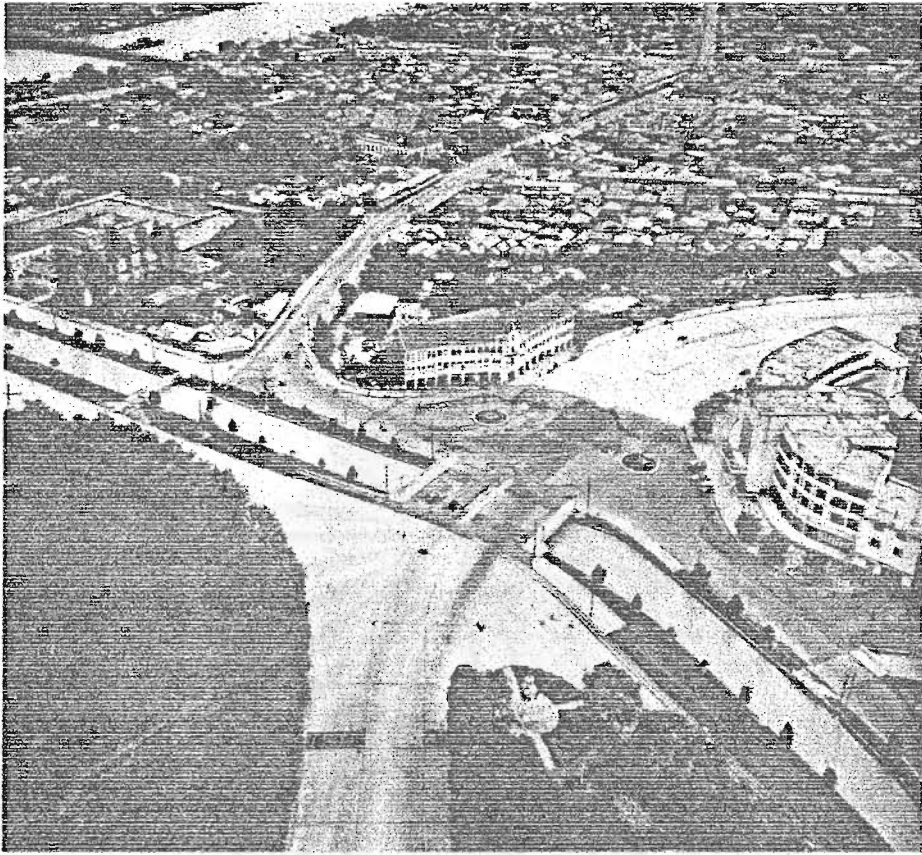

ภาพที่ 3 - 26 สะพานผ่านพิภพลีลา สมัยรัชกาลที่ 5 ได้ลงมาเห็นยอดหมาก

คือ หน้าห้างแบดแมน ตรงเสาชิงช้า คือ บ่อมณีเจดีย์จักร

(ที่มา: หนังสือ "สังคมไทย สมัยรัชกาลที่ 5")

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

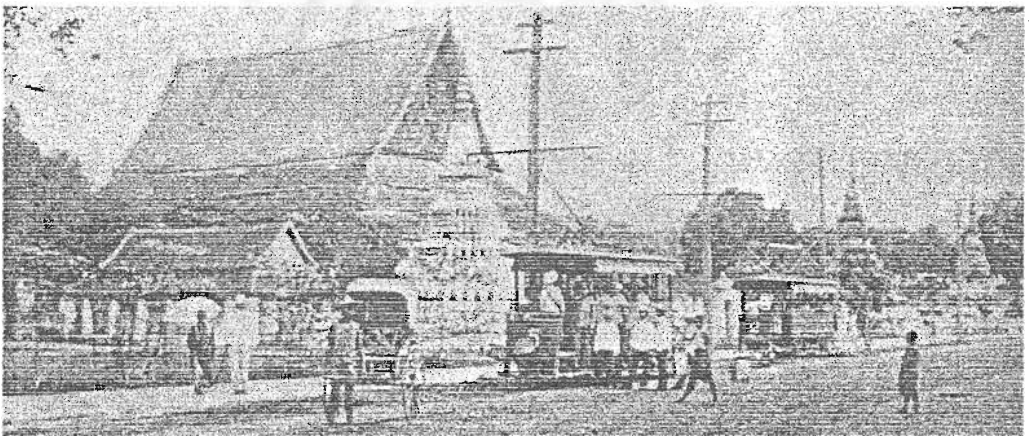

ภาพที่ 3 - 27 สะพานผ่านพิภพลีลา สะพานข้ามคลองคูเมืองเดิม เชื่อมต่อถนนราชดำเนินในกับ
 ราชดำเนินกลาง กลางภาพเห็นอาคารกรมโฆษณาการ (เดิมคือห้างแบดแมน)
 ทางขวาโรงแรมรัตนโกสินทร์ตั้งอยู่หัวถนนราชดำเนินกลาง และอนุสาวรีย์อุทกทาน
 (นางพระธรณีบีบมวยผม) อยู่ที่มุมถนนราชดำเนินใน
 (ที่มา: หนังสือ "กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้")

ถนนรามบุตรี อยู่ถัดจากถนนข้าวสาร เหตุที่เรียกว่า ถนนรามบุตรี เนื่องจากใน
 สมัยก่อนมีสะพานชื่อรามบุตรี ซึ่งสะพานนี้หม่อมหญิงเป่า ในพระบรมวงศ์เธอกรมพระรามอดิเรก
 เป็นผู้สร้าง รัชกาลที่ 5 พระราชทานนามว่า "สะพานรามบุตรี" หมายถึง บุตรีของกรมพระราม ต่อ
 มามีการถมคลองจึงกลายเป็นชื่อ ถนนรามบุตรี (ธีระ เยี่ยงวิศวกูร, 2542: 66) ในหนังสือ กรุงเทพฯ
 เมื่อวานนี้ ของขุนวิจิตรมาตรา อ้างถึงสะพานรามบุตรีว่าเป็นสะพานข้ามคลองเล็กๆ อยู่ถัดจากวัด
 ตองปุ (วัดชนะสงคราม) และอ้างถึงอีกครั้งเมื่อเล่าว่า "...ถึงถนนข้าวสาร ที่หัวถนนริมทางเหนือ
 เป็นโรงพักชนะสงคราม ต่อไปก็ถึงสะพานรามบุตรีข้ามไปก็เป็นถนนบ้านแขก...." (วิจิตรมาตรา,
 ขุน, 2542: 157) แสดงว่าสะพานรามบุตรีนั้นปัจจุบันก็คือบริเวณส่วนหนึ่งของถนนจักรพงษ์นั่นเอง
 เนื่องจากในสมัยนั้น ยังมีคลองอยู่รอบวัดชนะสงครามแล้ววกไปออกที่ด้านข้างวัดบวรนิเวศวิหาร
 ไหลสู่คลองรอบกรุงด้านบนตามคำบอกเล่าของขุนวิจิตรมาตรา ว่า "ข้าพเจ้าได้ยินว่าตั้งต้นจาก

โรกษาปณ์ ตรงไปหลังวัดชนะสงคราม หมู่บ้านแยกไปออกคลองบางลำภู ข้าพเจ้าเคยเห็นทางน้ำ แคบๆ เล็กๆ ยาว ที่หมู่บ้านแยกเกือบจะไม่เป็นคลองเลย ทางย่านนี้ออกจะเป็นของฝ่ายวังหน้า ไม่ทำบำรุงกันเหมือนทางฝ่ายวังหลวงคลองจึงตื้นเขินจนปัจจุบัน เลยกลายเป็นแผ่นดินไม่มีคลองเลย”

นอกจากนี้ท่านยังเล่าต่ออีกว่า “บริเวณทางด้านซ้ายของถนนจักรพงษ์เป็นห้องแถวไม้ชั้นเดียว ห้องต่างๆ เป็นของคนไทยขายของแปลกๆ เช่น แล้งหางม่วงามูที่แขวนกับเตียงนอน ขายตะกร้อ ว่าว ป่านว่าว (เพราะอยู่ใกล้สนามหลวง) กับของจุกจิกดีๆ หลายอย่าง ของพวกนี้ไม่ค่อยมีที่ไหนขายกัน จนถึงวัดตองปุ่ต่อวัดไปก็เป็นที่สะพานข้ามคลองเล็กๆ เรียกสะพานรามบุตรี ข้ามไปดูเหมือนจะเป็นห้องแถวไม้หรือตึกแถว (จำไม่ได้) ตอนนี้อยู่กึ่งกลางมีตรอกเรียกว่า “ตรอกสุหร่า” เป็นหมู่บ้านไทยอิสลาม ส่วนทางฝั่งขวาที่เชิงสะพานเสี้ยว ก็คือห้างแบดแมน ห้างแบดแมนไปเป็นตึกแถว ถึงถนนข้าวสารซึ่งตรงไปออกถนนตะนาว ที่หัวถนนริมทางเหนือเป็นโรงพักชนะสงคราม ต่อไปก็ถึงสะพานรามบุตรี ข้ามไปก็เป็นถนนบ้านแยกไปออกถนนตะนาวริมวัดบวรนิเวศ ข้ามถนนนี้ไปก็เป็นตลาดที่เรียกว่า ตลาดยอดจดถนนพระสุเมรุ” (วิจิตรมาตรา, ชุน, 2542: 156 – 157)

ภาพที่ 3 - 28 รถลาก และรถราง บนถนนหน้าวัดชนะสงคราม

(ที่มา : พระนครควรรชม, หน้า 141)

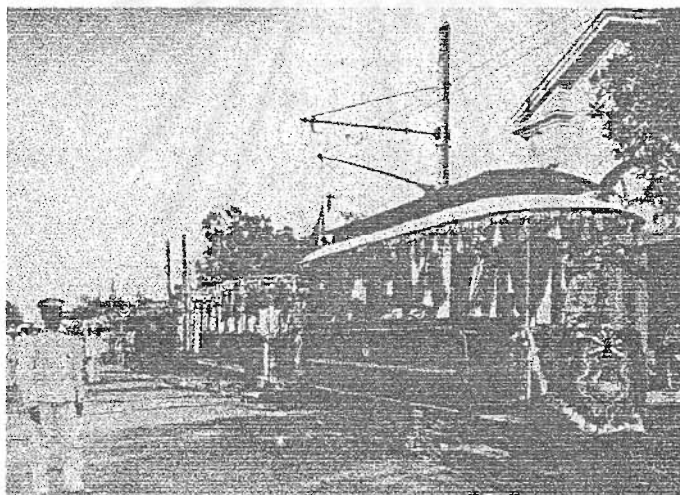
ในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2430 เริ่มมีการนำรถรางมาใช้ในการคมนาคมทางบกในกรุงเทพมหานคร เพื่อให้การคมนาคมของประชาชนมีมากกว่าการเดินทางเท้า และรถลากแบบจีน แต่รถรางที่ใช้วิ่งในครั้งนั้นเป็นรถรางที่ใช้ม้าลาก (รถเทียมม้าที่วิ่งในราง) จึงรับส่งผู้โดยสารระหว่างพระบรมมหาราชวัง กับตำบลบางคอแหลมตามเส้นทางถนนเจริญกรุง แต่ได้รับความนิยมน้อย ต่อมาจึงโอนสัมปทานให้แก่ บริษัท บางกอกแถมเวย์ คอมพานีลิมิเตด ซึ่งเป็น

บริษัทของอังกฤษ มีการโอนสัมปทานไปหลายบริษัท จนในที่สุดได้มีบริษัทดำเนินกิจการเดินรถรางพลังไฟฟ้าของคนไทย ชื่อบริษัท รถรางไทย ห.จ.ก.(ไซมิส แทรมเวย์ คอมปานีลิมิตัด) ทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2448 โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดที่โรงพิธีของบริษัทที่วัดราชาธิวาส

จากนั้นมารถรางจึงเป็นพาหนะที่สำคัญของพระนครมาโดยตลอด ตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ 5 - รัชกาล 7 เพราะถึงแม้ว่ารถยนต์จะมีเข้ามาในเมืองไทยตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 แล้วก็ตาม แต่ส่วนใหญ่ก็เป็นรถยนต์ของหลวงและของเจ้านายเท่านั้น ถึงในสมัยรัชกาลที่ 7 จะมีรถของเอกชน รถเมล์ หรือ รถแท็กซี่บ้าง ก็แทบจะนับคันได้เลยทีเดียว

รถรางทั้งสองเส้นทางวิ่งผ่านย่านชุมชน คือ **เส้นทางที่ 1** (สายหลักเมือง - ถนนตก) เส้นทางสายระหว่างพระบรมมหาราชวัง (ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง) ถึงบางคอแหลม ซึ่งผ่านถนนบำรุงเมืองน้อยหนึ่ง ถนนเฟื่องนครทั้งสาย แล้วไปตามถนนเจริญกรุงจนถึงบางคอแหลมแล้ววกไปสิ้นสุดริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเรียกถนนตอนที่วกถึงริมแม่น้ำเจ้าพระยานั้นว่า **ถนนตก** โรงเก็บรถรางอยู่ที่นี้ **เส้นทางที่ 2** (สายสามเสน - วิฑูย) เส้นทางสายสามเสน ตั้งต้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาตำบลบางกระบือ มาตามถนนสามเสนผ่านบางลำภูไปตามถนนจักรพงษ์ ข้ามคลองหลอด เลี้ยวริมคลองไปตามถนนราชินี แล้วข้ามสะพานอุบลรัตน์ตรงตำบลบ้านหม้อ ไปตามถนนพระพิทักษ์ออกถนนพายุรัต เลี้ยวตรงสะพานหันไปขึ้นสะพานกานำพันธ์ ข้ามคลองโองอ่างไปตามถนนยาวราช เลี้ยวตรงสามแยกไปข้ามสะพานเจริญสวัสดิ์ไปตามถนนพระราม 4 ไปสุดที่ตำบลศาลาแดง (ต่อมาแยกไปถึงคลองเตย) สายนี้มีโรงเก็บโรงซ่อมอยู่ที่ตำบลสะพานเหลือง ถนนพระราม 4 (ต่อมาจากบางกระบือได้มีสายบางกระบือบางชื่อถึงโรงปูนซิเมนต์เพิ่มขึ้น) (ยศ วัชรเสถียร, 2521: 171) และจากหนังสือ "กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้" ชุนวิจิตรมาตรา กล่าวถึงรถรางที่ผ่านบริเวณนี้ว่า "...รถรางสายแดงสายรอบเมืองของกรมพระนราธิปฯ สายหนึ่ง ตั้งต้นที่บางลำภูใกล้ประตูเมืองนี้ มาตามถนนพระสุเมรุ เลี้ยวข้างวัดบวรนิเวศน์มาตามถนนตะนาว เลี้ยวไปตามถนนบำรุงเมือง ผ่านเสาชิงช้า วัดสุทัศน์ วัดสระเกศ และดูเหมือนไปสุดทางที่สะพานยศเส (คลองผดุงกรุงเกษม) ย่านบางลำภูที่ตั้งต้นรถรางสายนี้ จึงเรียกกันว่า " บางลำพู ประตูขาด (ประตูเมืองตรงที่จะข้ามไปสะพานนรรัตน์ บ้านประตูนั้นหลุดไปข้างหนึ่ง) ตลาดยอด"... " (วิจิตรมาตรา, ชุน, 2542: 83) จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยจึงจัดให้เป็น **เส้นทางที่ 3** (สายรอบเมือง) ส่วนรถรางสายเหลืองนั้นกล่าวถึงว่า "...ที่สะพานเลี้ยวนี้ยังมีสะพานรถรางสายเหลือง จากบางกระบือข้ามเลี้ยวไปตามคลองตลาดด้วย..." (วิจิตรมาตรา, ชุน, 2542:156) จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยจึงจัดให้เป็น **เส้นทางที่ 4** (สายสะพานหก - ปากคลองตลาด) และเส้นทางสุดท้าย คือ **เส้นทางที่ 5** (สายบางลำภู - หัวลำโพง) ชุนวิจิตร

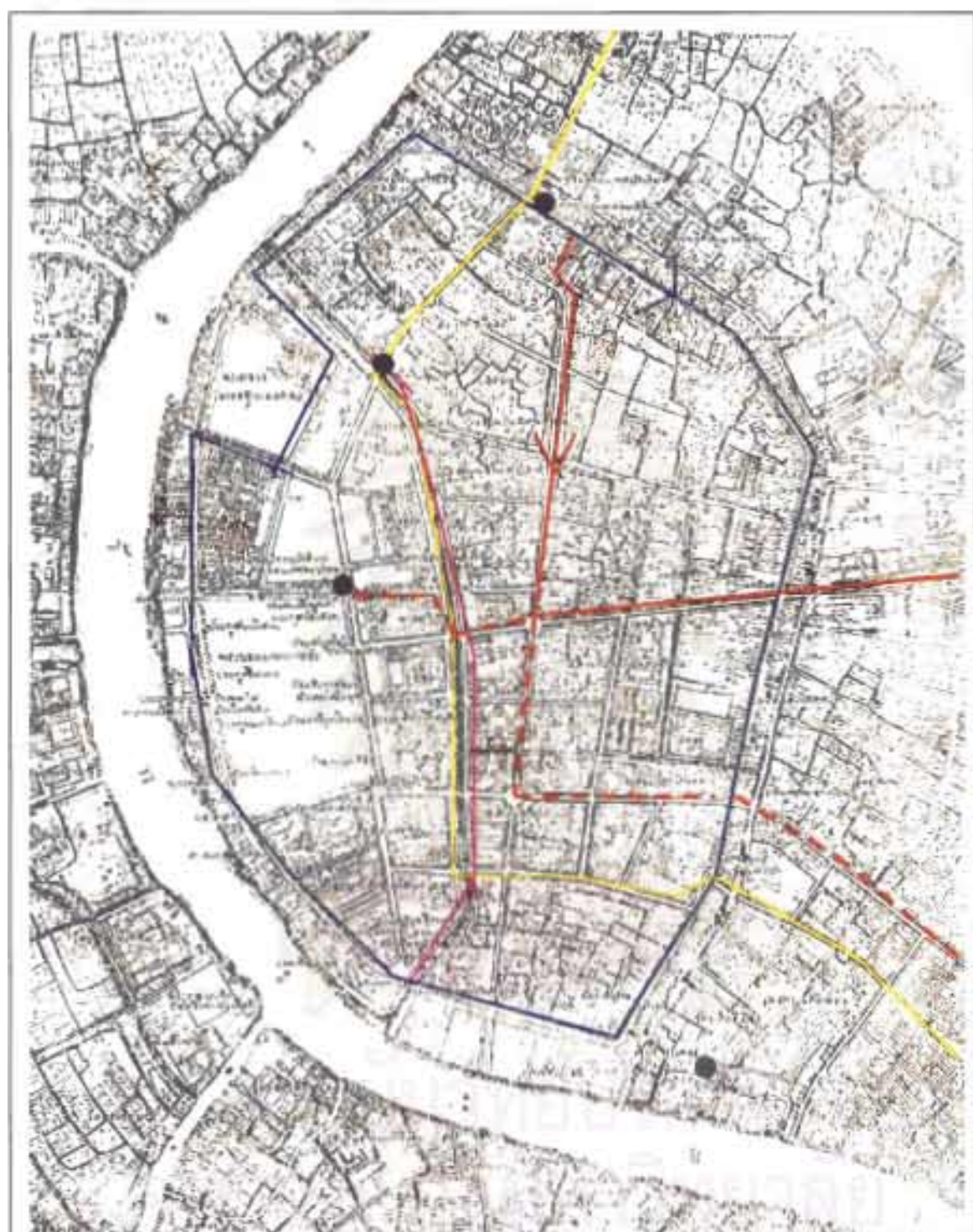
มาตรา กล่าวไว้ในหนังสือ "กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้" ว่า "...สายแดง(สายรอบเมือง) ได้แยกที่บางลำภู รางตรงหน้าห้างนพรัตน์ เดินมาริมวัดบวรนิเวศวิหาร เข้าถนนบ้านตะนาวทางด้านตะวันตก ผ่าน ถนนราชดำเนินกลางมาข้ามคลองวัดมเหยงคณ์ (คลองหลอดเดิม) ผ่านศาลเจ้าพ่อเสือ ตรงไปสี่กั๊ก เสาชิงช้า เลี้ยวถนนบำรุงเมืองไปทางฝั่งใต้ ตรงไปผ่านหน้าวัดสุทัศน์ เสาชิงช้า ข้ามสะพานวัดสุทัศน์ เรือยไปข้ามคลองโอง่าง ตรงไปสี่แยกแมนศรี ผ่านสวนมะลิไปจนถึงสะพานยศเส.... " (วิจิตรมาตรา, ชุน, 2542: 254) จะเห็นว่าบางลำภูเป็นเส้นทางผ่านสำคัญของรถรางไฟฟ้าไปยัง เทเวศร์ สวนดุสิต บางซื่อ วัดบวรนิเวศ วัดชนะสงคราม และไปท้องสนามหลวง ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ย่านการค้าบางลำภูเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป เนื่องจากเป็นทางผ่านไปยังที่ต่างๆ อีกทั้งบริเวณถนนจักรพงษ์ยังมีสถานีหยุดรถรางบริเวณตลาดยอดบางลำภูด้วย รถรางนี้ได้คลายความสำคัญลงบ้าง เมื่อมีรถสามล้อเกิดขึ้นเมื่อก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่สำหรับที่บางลำภู เมื่อมีการเลิกรถราง รถรางสายรอบเมืองที่ผ่านบางลำภูก็เลิกเป็นสายสุดท้าย

ภาพที่ 3 - 29 พิธีเปิดรถรางสายรอบเมืองของบริษัทรถรางไทย เมื่อ พ.ศ. 2448

แต่นิยมเรียกว่ารถรางสายแดง เพราะตัวรถทาสีแดง

(ที่มา: หนังสือ "สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5")

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานบางตำบล

แสดง : เส้นทางตารางไฟฟ้า ของกรุงเทพฯในอดีต

สัญลักษณ์	—	สายรอบเมือง	- - -	สายหลักเมือง - ถนนตก
	—	สายบางลำภู - หัวลำโพง	●	จุดเริ่มต้นระบบขนส่งสาธารณะ
	—	สายสามเสน - ราชดำเนิน		
	—	สายสะพานตากสิน - ปากคลองตลาด		

แผนที่

3-7

N

ที่มา : โครงการวิจัยศึกษาและปรับปรุงระบบขนส่งมวลชนด้วยระบบรางไฟฟ้าในเขตกรุงเทพมหานคร

รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่ศึกษา ย่านบางลำภู สมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6

ในช่วงเวลา 74 ปี ของสามรัชกาลนี้ ช่วงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเริ่มเด่นชัดขึ้นเมื่อสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อทรงโปรดฯ ให้ขุดคลองผดุงกรุงเกษมขึ้น การใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณย่านบางลำภู ส่วนใหญ่บริเวณริมกำแพงเมืองด้านตะวันตกยังเป็นที่ตั้งของวัง ทั้งวังที่ตั้งอยู่เดิมและสร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลนี้ ชุมชนยังจับกลุ่มอยู่บริเวณรอบวัดและด้านในของกำแพงเมือง เริ่มมีการสร้างอาคารแถวริมถนนตะนาว เพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย และค้าขาย ตามคำเรียกร้องของพ่อค้าจีน แหก และฝรั่ง ต่อมาจึงมีราษฎรทั่วไปปลูกสร้างบ้านเรือนในบริเวณนี้หนาแน่นขึ้น จะเห็นได้ว่าเส้นทางคมนาคมทางบกที่สร้างขึ้นใหม่ตามวิทยาการแบบตะวันตกนั้น ก่อให้เกิดลักษณะการพัฒนาเมืองในรูปแบบตึกแถวพาณิชย์-พักอาศัย เรียงรายตามเส้นทางคมนาคม ราษฎรที่เคยอยู่และทำมาค้าขายในเรือนแพริมน้ำ ก็เริ่มมีพัฒนาการตั้งถิ่นฐานใหม่ โดยยกเรือนแพขึ้นมาปลูกบนบก ส่วนบริเวณทางด้านเหนือตั้งแต่แนวคลองคูเมืองเดิมด้านคลองโรงไหม จนถึงคลองรอบกรุง ช่วงคลองบางลำภูในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น จะมีกลุ่มบ้านเรือน ข้าราชการ ราษฎรไทย และไทยอิสลามเป็นส่วนมาก มีถนนราชดำเนินกลางตัดผ่านในเขตนี้ ซึ่งเดิมเป็นบ้านเรือนราษฎรและห้องแถว ต่อมาชุมชนราษฎรได้ขยายตัวออกไปจนจรดริมคลองผดุงกรุงเกษม (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2534: 210)

เนื่องจากพื้นที่ที่ดินในบางลำภูมีจำกัดและค่อนข้างเป็นย่านที่ตั้งชุมชนหนาแน่น ดังนั้นหลังสมัยรัชกาลที่ 4 จึงไม่มีการพระราชทานวังใหม่ในบริเวณนี้ ประกอบกับการดำรงตำแหน่งวังหน้าสิ้นสุดลง เป็นผลให้การพัฒนาชุมชนบางลำภูที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวังหน้าสิ้นสุดลงด้วยเช่นกัน ทำให้ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเด่นชัดขึ้น กล่าวคือ พบว่าการใช้ที่ดินประเภทวัง ได้เปลี่ยนเป็นการใช้ที่ดินประเภทสถานที่ราชการหลายแห่ง เช่น วังกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ที่มีการปรับเปลี่ยนเป็น โรงกษาปณ์ เพื่อตอบสนองของสภาพเศรษฐกิจที่เจริญขึ้นในสมัยนั้น เช่นเดียวกับการจัดระเบียบทางทหารที่ทำให้บางส่วนของวังสร้างเป็น หน่วยงานทางราชการของกระทรวงกลาโหม และอีกหลายวังที่หมดสภาพการเป็นวังในสมัยนี้ เพื่อความทันสมัยของชาติ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 จำนวนวังลดลง พร้อมกับพื้นที่สถานที่ราชการที่เพิ่มมากขึ้น

บทบาทของย่านบางลำภู

เนื่องจากบริเวณนี้เป็นย่านการค้าดั้งเดิม ทั้งตลาดน้ำ และตลาดบก เช่น ตลาดทุเรียน (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น ตลาดนรรัตน์) และตลาดยอด มีการปรับปรุงพื้นที่ให้มีระเบียบขึ้น

หลังจากเกิดเพลิงไหม้ในรัชกาลที่ 5 ตลาดที่ว่านี้เป็นตลาดที่มีของสารพัดชนิด เนื่องจากเป็นตลาดที่อยู่ใกล้วัด และสนามหลวง ของที่ขายจึงมีหลากหลายชนิด ทำให้เกิดเป็นย่านการค้าในระดับเมืองขึ้นมา ซึ่งส่งผลให้เกิดระบบเศรษฐกิจภายในพื้นที่ขึ้น

นอกจากนี้การตัดเส้นทางถนนสามเสน ก็เป็นเส้นทางสำคัญในการเสด็จพระราชดำเนินสู่พระราชวังสวนดุสิต (ก่อนที่จะมีการตัดถนนราชดำเนิน)

จากการเป็นย่านการค้าที่มีชื่อ เมื่อมีการวางเส้นทางรถรางไฟฟ้าจึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจเลยว่า มีรถรางถึงสองสายที่ผ่านบริเวณบางลำภูนี้ และเมื่อมีการยกเลิกรถราง สายบางลำภูก็เป็นสายสุดท้ายที่ถูกยกเลิก

3.3.4 สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 7 - รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2468 - 2489)

ช่วงรัชกาลที่ 7 - ปัจจุบัน เพื่อขยายบ้านเมืองให้สะดวกมากขึ้น และเชื่อมกับถนนต่างๆ มีการรื้อกำแพงตั้งแต่ท่าช้างวังหน้าจนถึงป้อมพระสุเมรุลง เพื่อขยายถนนพระอาทิตย์ ส่วนที่เคยเป็นหลังวัง หน้าหน้าสู่แม่น้ำก็กลายเป็นหน้าวังติดถนนพระอาทิตย์ไป ป้อม ประตู และกำแพงพระนครที่ยังคงไว้เป็นอนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ ปัจจุบันเหลือเพียง ป้อม 4 ป้อม และประตูเพียงประตูเดียว คือ ป้อมพระสุเมรุ ป้อมมหากาฬ ป้อมปัจจามิตร ป้อมวิชัยประสิทธิ์ กำแพงและประตูเมืองหน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ย่านบางลำภูเริ่มเป็นย่านการค้าของคนไทยและมีความสำคัญมากขึ้น รวมทั้งยังเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ เช่น กรมประชาสัมพันธ์ องค์การ UNICEF & DTCP และ องค์การอาหารและยา (FAO) เป็นต้น จึงเป็นแหล่งที่มีผู้คนเข้ามาใช้กิจกรรมในพื้นที่มาก

สถานที่สำคัญ

หลังจากที่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ไปเป็นระบบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎร ประเทศก็ก้าวเข้าสู่ยุคใหม่ เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมาย สิ่งก็ตามมาก็คือ การสร้างบ้านเมืองใหม่ นำโดยคณะราษฎร ซึ่งมีท่านผู้นำในขณะนั้น คือ ท่าน จอมพล ป. พิบูลสงคราม ท่านมีบัญชาให้ขยายถนนราชดำเนินกลางให้กว้างขึ้นตามมาตรฐานยุโรป เอาให้เหมือนกับย่าน ของ เอลิเซ่ กลางกรุงปารีส มีการปลูกต้นไม้สองข้างทาง สร้างอาคารพาณิชย์ริมถนนสองข้างทาง เพื่อรองรับการเจริญของเมือง และความก้าวหน้าของเศรษฐกิจที่กำลังจะตามมา และเพื่อให้ครบถ้วนก็ต้องมีสถานเริงรมย์สำหรับการพักผ่อนหย่อนใจ ไนต์คลับ บาร์เหล้า ก็ถูกกำหนดให้สร้างขึ้น โดยเลียนแบบจากเมืองหลวงของฝรั่งเศส

และกำหนดให้มีการสร้างโรงละครชั้นนำ (ศาลาเฉลิมไทย) อย่างยิ่งใหญ่ ตรงหัวมุมถนนราชดำเนิน เป็นที่นิยมของคนในสมัยนั้นมาก

ส่วนในย่านบางลำภูนั้นก็นับว่าเป็นศูนย์รวมของสถานบันเทิงไม่น้อย เพราะมีทั้ง โรงละครแม่บุญนาก กัลยาณมิตร (ปัมน้ำมัน ปตท. ในปัจจุบัน), โรงหนังปิ่นัง ซึ่งฉายภาพยนตร์ฝรั่งตั้งแต่รุ่นหนังเงียบจนถึงหนังพูด และโรงหนังบุศยพรรณ (บริเวณตลาดนานา) อีกทั้งภัตตาคารหลายร้าน ที่ตั้งๆ ได้แก่ ภัตตาคารอันเทียนเหลา (ปัจจุบัน คือ Family Mart) นอกจากเป็นศูนย์รวมของทุกอย่างแล้ว บนถนนพระอาทิตย์ ยังเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการที่ และองค์กระหว่างประเทศที่สำคัญ ต่างๆ ดังนี้

โรงเรียนกฎหมาย (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคแรก) ตั้งอยู่ที่เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา (เดิมเป็นกรมประชาสัมพันธ์) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นี้เดิมกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงตั้งขึ้นเป็นโรงเรียนกฎหมายเมื่อ พ.ศ.2440 และหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2477 ได้โอนโรงเรียนเข้าไว้ในคณะรัฐศาสตร์ และนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรมประชาสัมพันธ์ ตั้งอยู่ที่เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา ถนนราชดำเนินกลาง เดิมเป็นที่ตั้งของวังสะพานเสี้ยวที่ 4 ซึ่งสร้างมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 2 และหลังจากตัดถนนราชดำเนินในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว ได้สร้างตึก 3 ชั้น ขึ้นเป็นห้างแบดแมนแอนดโกของชาวอังกฤษ จำหน่ายสินค้าประเภทเฟอร์นิเจอร์ เครื่องเขียน นาฬิกา เครื่องแต่งกายแบบทันสมัย รวมทั้งเครื่องแบบของทหาร และพลเรือน แต่หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ห้างแบดแมนแอนดโก ได้ย้ายไปตั้งกิจการใหม่ที่มุมถนนสุรวงศ์ต่อถนนเจริญกรุง และที่นี้ก็ได้ใช้เป็นที่ทำการของกรมประชาสัมพันธ์ จนถึงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ.2535

กองทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) และสำนักงานวางแผนงานสื่อสารเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (DTCP) ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ เดิมเป็นคือ พระตำหนักเก่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนเรศวรฤทธิ์ ต่อมาภายหลังทายาทได้ถวายคืนพระคลังข้างที่ เมื่อปี พ.ศ.2469 และรัชกาลที่ 7 จึงได้พระราชทานวังนี้ให้กับกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฐ์ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 พระตำหนักตกเป็นสมบัติของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กระทรวงสาธารณสุขได้ขอเช่าเป็นที่ทำการขององค์การ UNICEF และ DTCP

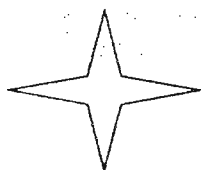
องค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO) ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ เดิมเป็นวังมะลิวัลย์ ของกรมพระนเรศวรฤทธิ สร้างในสมัยรัชกาลที่ 6 และต่อมาในรัชกาลที่ 7 องค์ผู้จัดการมรดก ได้ทูลเกล้าถวายที่ดิน และวังมะลิวัลย์เพื่อทรงใช้เป็นที่เยี่ยมไปจากกรมพระคลังข้างที่ ใน พ.ศ.2469 และต่อมาใน พ.ศ.2480 บริเวณที่ดินและวังมะลิวัลย์จึงตกเป็นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ต่อมากระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เช่าที่ดินและอาคาร จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เพื่อใช้เป็นที่ทำการองค์การอาหาร และเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ

สถาบันวัฒนธรรมเยอรมัน ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ เดิมเป็นวังเจ้านายมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นบ้านพักของเจ้าพระยาวรวงศ์พิษณุ (ม.ร.ว.เย็น อิศรเสนา) ต่อมาสถาบันวัฒนธรรมเยอรมันได้ขอเช่าเป็นที่ทำการ ใน พ.ศ.2525

ตลาด / ระบบเศรษฐกิจ

ตลาดยอดในสมัยนี้ยังคงเป็นศูนย์กลางการค้าของบางลำภู โดยมีร้านค้าอยู่บริเวณตึกแถวโดยรอบ ส่วนใหญ่ประกอบกิจการค้าขายเสื้อผ้าสำเร็จรูป เช่น ร้านนพรัตน์ ซึ่งขายเสื้อเซ็ท อีกทั้งเครื่องแบบต่างๆ เป็นที่นิยมของผู้คนสมัยนั้นว่าผู้ที่ใส่ยี่ห้อนี้จะโก้เก๋กว่าใคร ตามคำบอกเล่าของ มล.ประพิมพ์ อิศรเสนา ราษฎรอาวุโส ที่อาศัยอยู่ที่บางลำภูมาตั้งแต่เกิดจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2470 - ปัจจุบัน) ท่านได้ให้ความเห็นว่า “สภาพของบางลำภูก่อนและหลังสงครามโลกนั้นมีความแตกต่างกันมาก กรุงเทพฯ รวมทั้งบางลำภูมีความเจริญอย่างเห็นได้ชัด แต่ถึงเช่นนั้นบางลำภูก็ยังคงมีตลาดยอด เป็นศูนย์กลางที่โด่งดังที่สุดในกรุงเทพฯ ขนาดตลาดบางรักยังสู้ไม่ได้ ใครๆก็ต้องมาซื้อของกันที่นี่ ว่ากันว่าถ้าอะไรที่ตลาดยอดไม่มี ที่อื่นก็คงไม่มี ตลาดยอดนี้เป็นที่สุด ร้านค้าก็มีบ้างแต่ไม่มากนัก เช่น ร้านนพรัตน์ ขายเสื้อเซ็ทตัวละ 45 สตางค์ แต่ปัจจุบันปิดไปแล้ว และยังมีภัตตาคารต่างๆอีกหลายร้าน เช่น อันเทียนเหลา ซึ่งปัจจุบัน คือ ร้าน Family Mart ” ในขณะที่นั้นการค้าขายทางน้ำแบบวิถีชีวิตไทยดั้งเดิมก็ยังมีให้เห็นอยู่บ้าง บ่านิด เล่าให้ฟังว่า “ สมัยนั้นยังมีการค้าขายทางเรืออยู่ อย่างเมื่อตอนที่บ้านป่าอยู่ตรงร้านต้นโพธิ์ปัจจุบัน ก็ยังมีเรือมาขายอาหารอยู่ ” (อรศรี ศิลป์ .กรรมกรประชาคมบางลำภู. สัมภาษณ์, 8 พฤศจิกายน 2544)

<p>ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู</p>	<p>แผนที่</p>
<p>แสดง : สถานที่สำคัญบริเวณย่านบางลำภู ในสมัยปีพ.ศ.2476</p>	<p>3 - 8</p>
<p>สัญลักษณ์ : อาคาร ลำคลอง</p>	<p>N</p>
<p>ที่มา : กองแผนที่โบราณ กรมแผนที่ทหาร</p>	

เส้นทางสัญจร

ด้านการขนส่ง การคมนาคมทางบกได้เพิ่มความสำคัญขึ้นมาก ยังคงมีการใช้รถรางอยู่ ส่วนการใช้รถยนต์ส่วนตัวก็เริ่มมีมากขึ้น เริ่มมีการนำรถโดยสารประจำทางมาใช้ ซึ่งสายที่ผ่านบริเวณบางลำภูก็คือ รถโดยสารประจำทางของ "นายเลิศ" และ "รถเมล์แดง" "รถเมล์เขียว" ของบริษัทเอกชน ซึ่งบางลำภูก็เป็นศูนย์กลางการขนส่งมวลชนเช่นกัน กล่าวคือ บริเวณปั้มน้ำมันปตท.ในปัจจุบัน (พ.ศ.2544) เดิมทีเคยเป็นโรงละครร้องแม่บุญมาก แต่ได้เลิกกิจการลงเมื่อประมาณสงครามมหาเอเชียบูรพา พ.ศ.2484 และได้เปลี่ยนเป็นโรงรถเมล์นครธน ซึ่งมีเส้นทางเดินรถจากบางลำภูไปวงเวียนใหญ่

ทั้งนี้คลองบางแห่ง เช่น คลองรอบวัดชนะสงครามเริ่มต้นขึ้น และแคบลง จึงมีการถมที่ทำถนนเพื่อการสัญจรทางบกแทน

รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่ศึกษา ย่านบางลำภู สมัยรัชกาลที่ 7 - รัชกาลที่ 8

ผลของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้มีสถานที่ราชการเพิ่มมากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากวังมาเป็นที่ทำการขององค์กระหวางประเทศ คือ วังกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์ ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ทำการกองทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) และสำนักวางแผนงานสื่อสารเพื่อการพัฒนาแห่งองค์การสหประชาชาติ (DTCP)

ตลาดยอดยังคงเป็นศูนย์กลางชุมชนชัดเจน และมีกลุ่มอาคารพาณิชย์ที่ถนนตานี ถนนข้าวสาร ลงมาเชื่อมกับถนนเฟื่องนคร ชุมชนพักอาศัยแผ่ไปเต็มพื้นที่และมีความหนาแน่นเพิ่มมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ราคาที่ดินในใจกลางเมืองเหล่านี้สูงขึ้น ที่พักอาศัยใหม่จึงไม่ปรากฏเป็นลักษณะบ้านเดี่ยวอย่างแต่ก่อน แต่จะเป็นประเภทอาคารแถว ซึ่งให้ออกาสการทำการค้าในชั้นล่าง และการอยู่อาศัยในชั้นบน (ดุษฎี ทายตะคุ, 2542: 173)

มีการแบ่งย่านการค้าที่ชัดเจน เช่น บริเวณย่านการค้าสองข้างทางถนนราชดำเนินกลาง ซึ่งสร้างอย่างแบบตะวันตก ย่านการค้าบางลำภู เป็นต้น ซึ่งลักษณะความเป็นย่านได้พัฒนามาถึงจุดสูงสุดของการมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Sense of place) ในช่วงเริ่มการเป็นสังคมมวลชนในยุคต้นประชาธิปไตยนี้ (ดุษฎี ทายตะคุ, 2542: 241)

บทบาทของย่านบางลำภู

ย่านบางลำภูยังเป็นย่านการค้าของคนไทย อีกทั้งบริเวณถนนพระอาทิตย์ยังเป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการ องค์การระหว่างประเทศ เช่น กองทุนสหประชาชาติเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) องค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO) เป็นต้น ทำให้มีผู้คนต่างๆ เข้ามาใช้กิจกรรม และบริการในพื้นที่ อย่างต่อเนื่องซึ่งส่งผลต่อสภาพเศรษฐกิจ และสังคมภายในพื้นที่

คาดว่าในช่วงของการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484 - 2488) ขณะนั้น บริเวณบางลำภูน่าจะได้รับความเสียหายจากภัยสงคราม อีกทั้งการค้าขายได้หยุดชะงักลง เนื่องจากความตื่นกลัวภัยสงครามจึงอพยพไปอยู่ต่างจังหวัดกันเสียส่วนใหญ่ แต่ถึงเป็นเช่นนั้น บ้านมะลิวัลย์ซึ่งตั้งอยู่บนถนนพระอาทิตย์ก็ยังคงเป็นศูนย์บัญชาการงานใต้ดินของฝ่ายสัมพันธมิตร และขบวนการเสรีไทยกลางพระนคร ที่ถูกยึดครองโดยกองทัพญี่ปุ่น (วีระวัฒน์ หงสกุล: 12, 2541) ส่วนทำเนียบท่าช้าง (UNICEF ปัจจุบัน) ก็เคยเป็นที่พักของท่านปรีดี พนมยงค์ในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งสำคัญเช่นกัน จึงเป็นการสะดวกที่ท่าน ผู้เป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยภายในประเทศจะใช้บ้านมะลิวัลย์เป็นฐานลับสำหรับกลุ่มเสรีไทยที่ลอบเข้ามาจากต่างประเทศ นอกจากนี้บ้านมะลิวัลย์ยังอยู่ใกล้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งใช้เป็นที่พักของสมาชิกสัมพันธมิตรและชนชาติศัตรูในขณะนั้นอีกด้วย

3.3.5 สภาพพื้นที่ในสมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489 - ปัจจุบัน)

ในสมัยรัชกาลที่ 9 นี้ นับเป็นช่วงเวลาที่ยาวนาน และมีเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่บางลำภู ผู้วิจัยจึงแบ่งช่วงเวลาในการอธิบายออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่

ช่วงที่ 1 ช่วงหลังสงครามโลก (พ.ศ.2488) - ช่วงก่อนการสร้างสะพานพระปิ่นเกล้า (พ.ศ.2515)

ช่วงที่ 2 ช่วงหลังการสร้างสะพานพระปิ่นเกล้า (พ.ศ.2516 - ปัจจุบัน)

ช่วงที่ 1

หลังจากที่ประเทศไทยผ่านพ้นอุทกภัยครั้งใหญ่(พ.ศ.2485) และภาวะสงครามแล้ว เริ่มมีการปรับปรุงอาคารบ้านเรือนให้เป็นสมัยใหม่ มีการยกเลิกรถรางในปี พ.ศ.2511 โดยมีการยกเลิกไปที่ละสายสองสาย สายสุดท้าย คือ สายรอบเมือง และใช้บริการขนส่งมวลชนของรัฐ

แทน จากคำบอกเล่าของ ป้านิต “... การเดินทางค่อยๆเปลี่ยนไปเริ่มมีรถเมล์ของเอกชน แต่พอถึงสมัยท่านคึกฤทธิ์ มีการรวมบริษัทรถเมล์ทั้งหลาย เป็นของ ขสมก.” อรศรี ศิลป์. กรรมการประชาคมบางลำภู. สัมภาษณ์, 8 พฤศจิกายน 2544.

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ.2475 และเมื่อเริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับแรกพ.ศ.2504 มีความพยายามพัฒนาที่มุ่งเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ย่านบางลำภูถูกมองว่าเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าเชิงเศรษฐศาสตร์ในแง่ของทรัพย์สิน (แพรวพรรณ แยมไทย, 2544: 59)

รูปที่ 3 - 30 ภาพถ่ายทางอากาศ ย่านบางลำภู ถ่ายเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2500
(ที่มา : ภาพถ่ายประวัติศาสตร์ กรุงเทพฯ ย้อนยุค)

ภาพถ่ายทางอากาศของย่านบางลำภูเมื่อประมาณปี พ.ศ.2500 ลักษณะภูมิทัศน์ที่ยังไม่มีตึกสูงมาบดบังทัศนียภาพที่สวยงาม จากภาพจะเห็นพระเจดีย์ของวัดบวรนิเวศวิหารใหญ่สะดุดตา ด้านขวาของพระเจดีย์เป็นพระอุโบสถ ด้านซ้ายมือของพระเจดีย์เป็นพระวิหารแก่งและพระวิหารพระศาสดา ด้านซ้ายมือของภาพจะเห็นตึกแถวถนนตะนาว เห็นวัดบวรนิเวศวิหารขึ้น

ไป เป็นบริเวณตลาดยอดบางลำภู ซึ่งล้อมรอบด้วยบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและตึกแถวตามถนนต่างๆ คือ ด้านเหนือติดถนนจักรพงษ์ ซึ่งต่อกับถนนสามเสน โดยมีสะพานนรรัตนสถาน ข้ามคลองบางลำภู ด้านตะวันออกติดถนนพระสุเมรุ คือ แนวที่เห็นเป็นสายยาวผ่านลงมาหน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ด้านตะวันตกติดถนนตานี ซึ่งติดกับถนนตะนาว ส่วนวัดชนะสงครามอยู่ทางซ้ายมือด้านบวรนิเวศวิหาร จะเห็นพระอุโบสถตั้งเด่นอยู่ ตลาดที่สำคัญอย่างเช่นตลาดยอด ปัจจุบันได้กลายเป็นห้างสรรพสินค้า นิวเวิลด์ และศูนย์การค้าไปหมดแล้ว

จากการสัมภาษณ์ คุณอรศรี ศิลปี (บ้านิด) ผู้อยู่อาศัยที่บางลำภูมาตั้งแต่ พ.ศ. 2476 - ปัจจุบัน เดิมบิดาเคยเปิดกิจการ ร้านนพรัตน์ ได้ให้ความคิดเห็นว่า " ตอนนั้นตลาดยอดนี้เป็นตลาดที่ใหญ่มาก อะไรต่ออะไรชาวสวนจะเอามาขายที่นี่ แต่พอไฟไหม้ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2507 ตลาดยอดไหม้หมดเลย แล้วขึ้นเป็นตึกแถว กับห้างนิวเวิลด์แทน ส่วนฝั่งตรงข้ามเดิมที่จะเป็นตลาดทุเรียน ชาวบ้านเอาทุเรียนมาขึ้นตีราคากัน ตรงนั้นจะเป็นลานไม่มีตึกแถว " (สัมภาษณ์ อรศรี ศิลปี, กรรมการประชาคมบางลำภู, 4 กุมภาพันธ์ 2545) จะพบว่าตลาดสำคัญที่รุ่งเรืองทางการค้ามากในช่วง พ.ศ.2500 คือ ตลาดยอด ตลาดทุเรียน และตลาดนานา ซึ่งปัจจุบันบริเวณตลาดทุเรียนได้กลายเป็นตลาดนรรัตน อยู่เชิงสะพานนรรัตนสถาน ริมคลองบางลำภู ตลาดนานา กลายเป็นอาคารพาณิชย์และอาคารที่พักอาศัยของเอกชน ส่วนตลาดยอดถูกแทนที่ด้วยศูนย์การค้านิวเวิลด์แล้ว

เมื่อ ประมาณ พ.ศ.2507 เกิดไฟไหม้ตลาดยอด และได้มีการทำตลาดใหม่แต่เนื่องจากค่าเช่าตลาดแพงกว่าเดิมทำให้ไม่มีแม่ค้ามาค้าขายเหมือนเก่า เจ้าของจึงรื้อที่และสร้างเป็นห้างนิวเวิลด์ดีพาร์ทเมนท์สโตร์ และมีการตัด ถนนไกรสีห์ เชื่อมถนนจักรพงษ์กับถนนสิบสามห้าง เป็นที่สังเกตว่า การเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ในแต่ละครั้งจะทำให้เกิดพื้นที่ว่างและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพื้นที่จากเดิมกลายเป็นอาคารพาณิชย์

ช่วงที่ 2

ในสมัยรัชกาลที่ 9 ปี พ.ศ.2516 ได้มีการสร้างสะพานพระปิ่นเกล้า ทางตอนเหนือบริเวณปากคลองโรงไหมฝั่งพระนคร เพื่อเชื่อมพื้นที่ฝั่งกรุงเทพฯ และธนบุรีเข้าด้วยกัน เมื่อสร้างสะพานขึ้นเชิงสะพานได้เปิดปากคลองคูเมืองเดิม ทำให้ไม่สามารถนำเรือผ่านเข้าออกได้ดังเดิม และที่สำคัญ สร้างทับลงบนศาลาเทพารักษ์หัวโหนดที่คนโบราณนับถือ (ปราโมทย์ ยิ่งเจริญ, 2541: 103) พื้นที่ย่านบางลำภูมีความสำคัญเพิ่มขึ้น เพราะเป็นทางผ่านเพื่อที่จะข้ามไปยังฝั่งธน

บุรี แต่ทั้งนี้เป็นที่น่าเสียดายว่าเมื่อมีการก่อสร้างสะพานนี้ ทำให้สะพาน "เฉลิมสวรรค์ 58" ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่นเดียวกับสะพานชุดเฉลิมอื่นๆ ได้ถูกรื้อไปจนไม่เหลือโครงเดิมเลย

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่ในพื้นที่บางลำภู ได้ให้ความเห็นว่า "หลังจากมีการสร้างสะพานพระปิ่นเกล้า บริเวณนี้ก็มีการเดินทางแน่นขึ้น รถจะผ่านไปมาตลอดเวลา โดยเฉพาะช่วงเวลาเร่งด่วนในตอนเช้า และตอนเย็น" (สัมภาษณ์ อรศรี ศิลป์, กรรมการประชาคมบางลำภู, 4 กุมภาพันธ์ 2545)

ในสมัยรัชกาลที่ 9 จากผลการพัฒนาการท่องเที่ยวในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) ปรากฏว่าจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทยมีเพิ่มขึ้นโดยตลอด ซึ่งความสำเร็จของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด โดยสามารถทำรายได้ในรูปเงินตราต่างประเทศได้มากเป็นอันดับหนึ่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 และมีอัตราเพิ่มขึ้นทุกปี ด้วยเหตุนี้เองธุรกิจบ้านพักอาศัยแบบประหยัดเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว (Guest House) จึงเริ่มมีขึ้นในประเทศไทยประมาณ พ.ศ. 2514 โดยเริ่มมีพัฒนาการบนถนนข้าวสารประมาณปี พ.ศ. 2522 ภายหลังจากการท่องเที่ยวของประเทศไทยเริ่มอยู่ในความสนใจของต่างชาติ (ธวัช เอี่ยมเจริญ, 2536: 87) ซึ่งในปัจจุบันที่พักประเภทนี้ได้รุกไล่ชุมชนเดิมที่เคยเป็นที่พักอาศัยบริเวณนี้ และพื้นที่ข้างเคียง จากผลการศึกษาวิจัยของ ธิระ เยี่ยงวิศวรรุ พบว่า สถิติการขออนุญาตก่อสร้างอาคาร และแก้ไขปรับปรุงต่อเติมอาคารตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 - 2538 (ระยะเวลา 10 ปี) มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในย่านบางลำภูจากที่อยู่อาศัยประเภทที่พักอาศัย มาเป็นประเภทพาณิชย์กรรม - ที่พักอาศัยมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด และสถิติการใช้ประโยชน์ที่ดินตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 - 2542 พบว่ามีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชย์กรรมมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างมาก และการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่พักอาศัยมีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแขวงตลาดยอด และแขวงชนะสงคราม มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินมาเป็นพาณิชย์กรรมในอัตราสูง

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยมาเป็นบ้านพักอาศัยแบบประหยัดบนถนนข้าวสารและบริเวณโดยรอบวัดชนะสงคราม ยังส่งผลกระทบต่อพื้นที่โดยรอบ กล่าวคือ มีการปรับเปลี่ยนบริการ และสินค้าเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว เช่น ร้านอินเทอร์เน็ต ร้านซักอบรีด ร้านประเภทให้บริการทางการท่องเที่ยว และร้านอาหารกึ่งสถานบันเทิง เป็นต้น ร้านค้าเหล่านี้ต้องใช้ข้อความอธิบายเป็นภาษาต่างประเทศ อีกทั้งขนาดของป้ายที่ใหญ่เพื่อดึงดูดสายตา ซึ่งการขาดข้อกฎหมายที่ชัดเจนนี้ ส่งผลต่อทัศนียภาพโดยรวมของพื้นที่

ในปี พ.ศ.2524 ได้มีการย้ายตลาดนัดบริเวณสนามหลวงไปยังจตุจักรส่งผลให้บางลำภูมีความคึกคักมากขึ้น ประมาณปี พ.ศ.2526 ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ก็เกิดขึ้น พร้อมๆ กับการเติบโตของกรุงเทพมหานครตามที่ต่างๆ เช่น บริเวณสี่แยกราชประสงค์, ซิดลม เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับย่านบางลำภูนี้ ปัจจุบันเป็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพรูปแบบใหม่ตามแบบอิทธิพลตะวันตก โดยเป็นลักษณะของการสร้างอาคารศูนย์การค้าและสถานบริการที่มีลักษณะตามแบบสถาปัตยกรรมใหม่ที่มีการขยายไปในแนวดิ่งและมีขนาดใหญ่ขึ้น ดังเช่นบริเวณบางลำภูที่เป็นที่ตั้งของห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นแข่งขันกันถึง 5 ห้าง ซึ่งลักษณะดังกล่าวส่งผลกระทบต่อลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ อีกทั้งยังได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากชาวบ้านสมัยก่อนที่ทำมาค้าขายในตลาด ดูหนึ่งดูละครเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ เปลี่ยนไปสู่กลุ่มธุรกิจที่เข้ามาใหม่และเป็นเจ้าของกิจการที่พักอาศัยราคาถูกร้านอาหารกึ่งสถานบันเทิง เป็นต้น ทำให้คนในชุมชนเก่าจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตัวเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ได้นำไปสู่ปัญหาต่างๆ ที่มีผลต่อคุณภาพชีวิต ไม่ว่าจะเป็น การจราจร ชะงัก ความแออัด การขาดความเอื้อเฟื้อเพื่อแม่กันอย่างในอดีต ป้าชนิดเล่าว่า

“ สมัยตอนที่ป้าเด็กๆ ยังมีคนอยู่กันน้อย การเดินทางก็อาศัยรถราง คนจะมากก็ตรงจุดสี่แยกรถราง ถนนหนทางยังร่มรื่นกว่านี้อยู่มาก ร้านค้ามีน้อย ส่วนใหญ่เราจะรู้จักกันหมด แม้กระทั่งเจ้าของที่ดินที่เราเช่าแถบนี้เราก็กินรู้จักกันดี มีการไปมาหาสู่กันเสมอ มีการเอื้อเฟื้อกัน ” (สัมภาษณ์ อรศรี ศิลป์, กรรมการประชาคมบางลำภู, 4 กุมภาพันธ์ 2545)

จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2501 และปี พ.ศ.2517 บริเวณพื้นที่ศึกษา ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่ชัดเจน คือ การสร้างสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ซึ่งสร้างแล้วเสร็จเมื่อ ปีพ.ศ.2516 พบว่าคลองคูเมืองเดิมได้กลายเป็นเชิงสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ส่วนสะพานเฉลิมสวรรค์ 58 ซึ่งอยู่บริเวณปากคลองโรงไหมนั้นได้ถูกย้ายไปสร้างเป็นสะพานข้ามคลองที่ถนนสายเอกในบริเวณสวนลุมพินี ส่วนที่ตั้งเดิมของสะพานเฉลิมสวรรค์ ได้ปรับปรุงเป็นถนนลอดใต้เชิงสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ดังปัจจุบัน

บริเวณหัวมุมถนนจักรพงษ์ด้านข้างหอศิลป์ เดิมเห็นว่าเป็นบ้านพักอาศัย แต่ต่อมา พ.ศ.2517 ที่ที่เคยเป็นบ้านพักอาศัยได้กลายเป็นที่ทำการของกรมสรรพากร ในปี พ.ศ.2517 กลุ่มบ้านพักอาศัยทางทิศเหนือของวัดชนะสงคราม ได้มีการรื้อถอนอาคารเปลี่ยนแปลงเป็น โรง

เรียนอัมพรไพศาล และเรือนแถวรุ่นเก่าบริเวณหัวมูมถนนตานี ได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นตึกแถวสมัยใหม่

จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2517 และปี พ.ศ.2530 บริเวณพื้นที่ศึกษา มีการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน โดยมีการสร้างและต่อเติมอาคารพาณิชย์ คือ เมื่อประมาณ พ.ศ.2526 บริเวณหัวมูมถนนจักรพงษ์ตัดกับถนนพระสุเมรุ มีการสร้างอาคารสรรพสินค้าขนาดใหญ่ (ห้างนิวเวสต์) สูงถึง 11 ชั้น ส่วนบริเวณริมถนนไกรสีห์ ซึ่งเป็นถนนที่ชัดเจนขึ้นในพ.ศ. 2530 และมีการสร้างห้างบางลำภูสรรพสินค้าขึ้น บริเวณปากคลองรอบกรุง ในปี พ.ศ.2530 ยังใช้เป็นท่าเรือข้ามฝากบริการประชาชนอยู่ ส่วนบริเวณใกล้เคียงกับป้อมพระสุเมรุยังคงมีลักษณะเป็นโกดังเก็บสินค้าอยู่ (ดูแผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ปีพ.ศ.2529)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แสดง : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2501

แผนที่

3 - 9

สัญลักษณ์ :

อาคาร

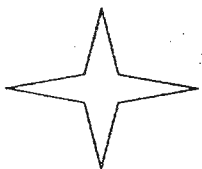
บ่อน้ำพระสุเมรุ

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

N

<p>ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู</p>		<p>แผนที่ 3 - 10</p>
<p>แสดง : ภายถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2517</p>		
<p>สัญลักษณ์:</p>	<p>□ อาคาร</p> <p>⬡ ป้อมพระสุเมรุ</p>	<p>N</p>
<p>ที่มา : กรมแผนที่ทหาร</p>		

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แสดง : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2530

แผนที่

3 - 11

สัญลักษณ์ :

อาคาร

ป้อมพระสุเมรุ

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

N

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แสดง : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2544

แผนที่

3 - 12

สัญลักษณ์ :

อาคาร

ป้อมพระสุเมรุ

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

N

จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2530 และปี พ.ศ.2544 บริเวณพื้นที่ศึกษา มีการก่อสร้างอาคารจอดรถของกรุงเทพมหานคร 6 ชั้น ริมนถนนไกรสีห์ ตรงข้ามกับห้างสรรพสินค้าบางลำภู เพื่อรองรับผู้ที่มาใช้บริการในย่านนี้ ปี พ.ศ.2544 กลุ่มอาคารบ้านเรือนบริเวณถนนข้าวสารมีการปรับปรุงและต่อเติมอาคารบางส่วนเพื่อประกอบกิจการบ้านพักราคาถูกสำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับการลดลงของจำนวนหลังคาเรือนในพื้นที่ศึกษา กล่าวคือ ปี พ.ศ.2531 แขวงตลาดยอด 1,606 หลังคาเรือน แขวงชนะสงคราม 1,017 หลังคาเรือน ปี พ.ศ. 2542 แขวงตลาดยอด 1,185 หลังคาเรือน แขวงชนะสงคราม 846 หลังคาเรือน

สถานที่สำคัญ

พื้นที่ย่านบางลำภู มีบริเวณครอบคลุมพื้นที่ 2 แขวง เป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญต่างๆที่ยังคงสภาพอยู่ในปัจจุบัน ดังนี้

ป้อมและปราการ

1.ป้อมพระสุเมรุ ตั้งอยู่บริเวณหัวมุมถนนพระอาทิตย์กับถนนพระสุเมรุ ลักษณะเป็นป้อมก่ออิฐถือปูนทรงแปดเหลี่ยม ตั้งอยู่บนฐานสองชั้น สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 ปัจจุบันได้รับการบูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อมโดยรอบ จัดทำเป็นสวนสาธารณะสำหรับชุมชน ชื่อว่า "สวนสันติชัยปราการ"

2.กำแพงและซุ้มประตูเมืองหน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ตั้งอยู่ริมถนนพระสุเมรุ ตรงข้ามวัดบวรนิเวศวิหาร สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 ในช่วงเวลาเดียวกันกับป้อมพระสุเมรุและป้อมมหากาฬ และเป็นเพียงประตูเดียวที่ยังเหลืออยู่ ในจำนวน 16 ประตู ปัจจุบันตัวโครงสร้างได้รับการบูรณะให้อยู่ในสภาพที่ดี (จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, 2525: 569-570)

3.คลองบางลำภู เป็นคลองที่ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 เพื่อเชื่อมต่อกับคลองโองอ่างที่อยู่ทางตอนล่าง รวมเรียกว่า คลองรอบกรุง คลองบางลำภูเริ่มจากแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าวัดสังเวชวิศยาราม ไปทางทิศตะวันออกจนจรดคลองมหานาค มีขนาดกว้าง 20.00 - 22.00 เมตร ยาว 1,100 เมตร และลึก 3.00 - 3.50 เมตร

วังและอาคารราชการ

1.วังพระองค์เจ้าวิไลยวรวิลาศ และวังพระองค์เจ้าไชยรัตนวโรภาส (วังใหม่ : วังกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ) ตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียนข้าวทหารบก ถนนพระอาทิตย์ แขวงชนะสงคราม

พระปิ่นเกล้า เป็นอาคารตึก 2 ชั้น แบบที่นิยมสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 ปัจจุบันอยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร

2. ทำเนียบท่าช้าง ตั้งอยู่เลขที่ 19 ถนนพระอาทิตย์ เดิมเป็นพื้นที่ภายในวังกรมพระนเรศวรฤทธิ (พระราชโอรสในรัชกาลที่ 4) สร้างในสมัยรัชกาลที่ 7 เคยเป็นที่ทำการทำเนียบรัฐบาล และที่พักของนายปรีดี พนมยงค์ ตัวอาคารเป็นตึก 3 ชั้น ปัจจุบันเป็นที่ทำการของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

3. วังกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิเศษ ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ (ถัดจากทำเนียบท่าช้าง) เดิมคือพระตำหนักเก่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนเรศวรฤทธิ ต่อมาภายหลังทายาทได้ถวายวังคืนพระคลังข้างที่ เมื่อปี พ.ศ. 2469 แล้วพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 จึงได้พระราชทานวังนี้ให้กับกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิเศษ ลักษณะของวังเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ปัจจุบันเป็นที่ทำการองค์การเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF)

4. วังมะลิวัลย์ (วังพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนเรศวรฤทธิ) ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของถนนพระอาทิตย์ ถัดจากซอยเข้าหน้าพระอาทิตย์ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้นขนาดใหญ่ สร้างในสมัยรัชกาลที่ 6 ปัจจุบันเป็นที่ทำการขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ สำนักงานสาขาเอเชียแปซิฟิก (Food and Agriculture Organization of the United Nation – FAO)

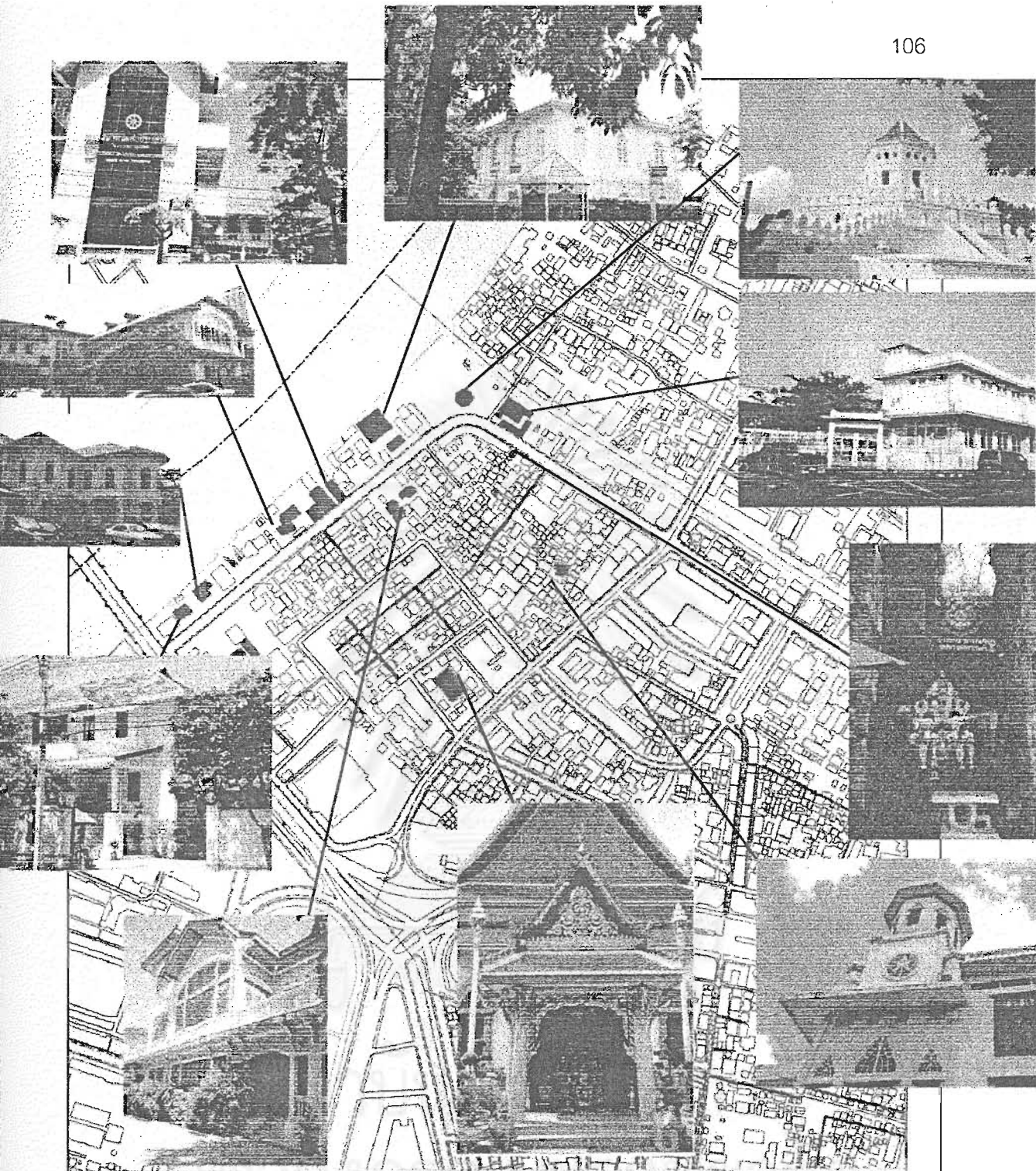
5. พระตำหนักพระองค์เจ้าหญิงมณีสรวาท สุขสวัสดิ์ ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของถนนพระอาทิตย์ ตัวพระตำหนักเป็นตึก 2 ชั้น ปัจจุบันเป็นที่ทำการพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย

6. วังพระบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าคำรบ (วังกรมหมื่นสฤทธิธำรงสวัสดิ์) ตั้งอยู่เลขที่ 49 ถนนพระอาทิตย์ ติดกับที่ทำการพุทธสมาคมฯ ตัวอาคารเป็นตึก 2 ชั้น แบบตะวันตก เคยเป็นที่ทำการศาลรัฐธรรมนูญ ปัจจุบันเป็นศูนย์ความคิดสร้างสรรค์

7. บ้านพระอาทิตย์ (วังเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์) ตั้งอยู่เลขที่ 120/1 ถนนพระอาทิตย์ เป็นอาคารตึกทรงแปลีเยม สูง 2-3 ชั้น ปัจจุบันเป็นที่ทำการสำนักพิมพ์ผู้จัดการ

8. ชุมประตู่วังสมเด็จเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา ตั้งอยู่ตรงข้ามสถานบริการน้ำมัน ถนนพระสุเมรุ เดิมเรียกว่า "วังริมป้อมพระสุเมรุ" เป็นพระตำหนักของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ปัจจุบันเหลืออยู่เพียงชุมประตู่ก่ออิฐถือปูนย่อมุม ด้านหน้าชุมประตู่มีศาลไม้ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมตั้งอยู่ (อ้างแล้ว, 2525: 204-208)

9. โรงพิมพ์คุรุสภา ตั้งอยู่หัวมุมถนนพระอาทิตย์กับถนนพระสุเมรุ ประกอบด้วยอาคาร 2 หลัง เป็นอาคารตึก 2 ชั้น และอาคารเรือนแถวไม้ 2 ชั้นอยู่ทางด้านหลัง ติดคลองบางลำภู ปัจจุบันไม่มีการใช้งาน และอยู่ในความดูแลของกรมธนารักษ์

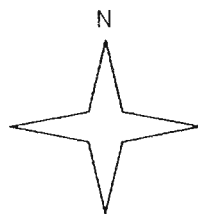
ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แผนที่

แสดง : องค์ประกอบที่สำคัญของพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน

3 - 13

- สัญลักษณ์ :
- กลุ่มวังเก่า อาคารอนุรักษ์
 - วัดชนะสงคราม , มัสยิดจักรพงษ์
 - ป้อมพระสุเมรุ , โรงพิมพ์คุรุสภา

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม พ.ศ. 2544

ศาสนสถาน

1. วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร มีฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นโทชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ริมถนนจักรพงษ์ในท้องที่แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร วัดชนะสงครามเป็นวัดที่สร้างมาก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ เดิมเรียกว่า "วัดกลางนา" วัดชนะสงครามได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 66 ตอนที่ 64 วันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ.2492 (อ้างแล้ว, 2525: 73)

2. มัสยิดจักรพงษ์ ตั้งอยู่ในชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ ถนนจักรพงษ์ เป็นชุมชนที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1

สะพาน

1. สะพานนรรัตนสถาน เป็นสะพานข้ามคลองรอบกรุงตอนปากคลองบางลำภูที่ถนนจักรพงษ์ เขตพระนคร เดิมเป็นสะพานโครงเหล็ก ต่อมาได้มีการบูรณะสะพานในปี พ.ศ.2469 ดังปรากฏรูปลักษณะสะพานในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็ก และปลายสุดของราวสะพานทั้งสี่เป็นเสาไฟฟ้าคอนกรีตทรงสอบขึ้นข้างบน (อ้างแล้ว, 2525: 584)

การใช้ประโยชน์ที่ดิน และกรรมสิทธิ์ที่ดิน

พื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ในพื้นที่ตอนบนของกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก การใช้ที่ดินในบริเวณนี้มีการใช้ที่ดินลักษณะที่ผสมผสานกัน (Mixed Use) แต่มีลักษณะเด่นในการเป็นย่านการค้าที่สำคัญทั้งในอดีต และปัจจุบัน การใช้ที่ดินแบบผสมผสานที่มีความหลากหลายของกิจกรรม ซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปของการใช้ที่ดินในเขตเมืองเก่า เป็นการเติบโตตามแนวยาวของสองฝากถนนเป็นแนวหลัก เกิดเป็นการใช้ที่ดินในประเภทพาณิชยกรรมและพาณิชยกรรมผสมที่พักอาศัยแทรกตัวอยู่กับกลุ่มอาคารที่มีความสำคัญของพื้นที่ การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่สามารถจำแนกประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินหลักๆตามบริเวณต่างๆได้ ดังนี้

- 1) บริเวณสถานที่ทำการของหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ พื้นที่ริมถนนพระอาทิตย์ ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา
- 2) บริเวณพาณิชยกรรม ได้แก่ พื้นที่ย่านบางลำภู ถนนข้าวสาร
- 3) บริเวณพาณิชยกรรมผสมพักอาศัย ได้แก่ พื้นที่ริมถนนสายต่างๆ
- 4) บริเวณพักอาศัย ได้แก่ พื้นที่ด้านหลังอาคารริมถนนพระอาทิตย์

การใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่ศึกษา ย่านบางลำภู สมัยรัชกาลที่ 7 - รัชกาลที่ 9

ในช่วงของรัชกาลที่ 7 - รัชกาลที่ 9 เนื่องจากบริเวณพื้นที่ย่านบางลำภูเป็นเขตเมืองเก่าที่มี วัด สถานที่ราชการ และอาคารสาธารณะอื่นอยู่หนาแน่นมาแต่เดิม รวมทั้งอาคารที่พักอาศัยเดิมซึ่งส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนของเสนาบดี ขุนนาง ข้าราชการ มาตั้งแต่ในรัชกาลก่อนๆ อาคารที่พักอาศัยซึ่งสร้างใหม่ในช่วงนี้จะมีน้อยกว่าในบริเวณอื่นๆ เพราะที่ดินในบริเวณนี้เป็นเขตใจกลางเมือง ที่ดินส่วนใหญ่เป็นของทางราชการ และของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ หรือที่ดินที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้เป็นกรรมสิทธิ์แก่บรรดาขุนนาง ข้าราชการในรัชกาลที่ผ่านมา

ดังนั้น การใช้ที่ดินหลักบริเวณพื้นที่ศึกษา ย่านบางลำภู คือ สถานที่ราชการ และ การใช้ที่ดินผสมที่พักอาศัยและพาณิชยกรรม ซึ่งมีความหนาแน่นของอาคารค่อนข้างสูง และมีที่โล่งว่างน้อยมาก สำหรับการใช้ที่ดินเพื่อเป็นวังนั้น คงมีอยู่เพียงที่เดียว คือ พระบรมมหาราชวัง ในฐานะสัญลักษณ์ (Aesthetic symbol) ของชาติ (ดุชฎี ทายตะคุ, 2542: 234) ส่วนพื้นที่พักอาศัยบริเวณพื้นที่ศึกษา เช่น บริเวณรอบวัดชนะสงคราม เดิมเป็นอาคารแถว, บ้านเดี่ยว แต่ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนเป็นเกสต์เฮาส์ และสถานบริการนักท่องเที่ยวส่วนบ้านพักอาศัยบริเวณชุมชนจักรพงษ์ เดิมนั้นเป็นลักษณะบ้านเดี่ยวมีพื้นที่รอบบ้าน แต่ปัจจุบันมีลักษณะเป็นชุมชนหนาแน่น บ้านปลูกติดกัน ทางเดินภายในชุมชนเป็นทางปูนแคบๆ ส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยของผู้ประกอบการค้าในย่านบางลำภูมาเช่าอาศัย ส่วนคนเก่าแก่ที่นี้ปัจจุบันเหลืออยู่ไม่ถึง 10 คน เนื่องจากลูกหลานเมื่อออกเรือนก็ย้ายที่อยู่ใหม่ เพราะพื้นที่ไม่เพียงพอต่อปัจจัยในปัจจุบัน เช่น รถยนต์

บริเวณพื้นที่ย่านบางลำภูนี้มีพื้นที่เปิดโล่งที่สำคัญ คือ สวนสันติชัยปราการ เส้นทางจราจรสายหลัก แม่น้ำเจ้าพระยา และคลองรอบกรุง สำหรับพื้นที่เปิดโล่งบริเวณย่านบางลำภูนั้นมีความสำคัญ โดยทำหน้าที่เป็นพื้นที่กิจกรรมสำหรับชุมชน ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ส่งเสริมจุดหมายตาระดับชุมชนที่สำคัญ เช่น ป้อมพระสุเมรุ พื้นที่ดังกล่าวข้างต้นเป็นพื้นที่ที่สามารถเชื่อมโยงถึงกัน และเชื่อมต่อกับพื้นที่ริมน้ำกับพื้นที่ตอนในได้ชัดเจน ที่ว่างที่มีขนาดใหญ่พอรับรู้ได้จะอยู่บริเวณวัดชนะสงคราม สถานที่ราชการ และหน่วยงานต่างๆ ในขณะที่ที่ว่างที่เหลือจะอยู่ปะปนกับกลุ่มอาคารที่ค่อนข้างหนาแน่น มีลักษณะกระจัดกระจาย ขาดความเชื่อมต่อกันและกัน และยังไม่สามารถทำหน้าที่ที่เหมาะสมตามลักษณะการใช้งาน

การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในย่านบางลำภูเมื่อปี พ.ศ. 2529

แขวงชนะสงคราม

มีเนื้อที่ 0.339 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่ ในลักษณะพาณิชยกรรม(สีแดง) กล่าวคือ มีพื้นที่ 0.013 ตารางกิโลเมตร และมีการใช้ประโยชน์ที่ดินในลักษณะที่พักอาศัย 0.053 ตารางกิโลเมตร ตั้งแต่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในย่านบางลำภูทำให้พื้นที่แขวงชนะสงคราม เช่น ถนนรามบุตรี ซอยรอบวัดชนะสงคราม ตรอกไก่แจ้ ซอยโรงไหม ฯลฯ ได้รับพัฒนาการท่องเที่ยว และเริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้น จากการขยายพื้นที่มาจากฝั่งด้านถนนข้าวสารในแขวงตลาดยอด

แขวงตลาดยอด

มีเนื้อที่ 0.193 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่ในลักษณะพาณิชยกรรม(สีแดง) เป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ มีพื้นที่ 0.045 ตารางกิโลเมตร และมีการใช้ประโยชน์ที่ดินในลักษณะที่พักอาศัย 0.039 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ถนนข้าวสารในย่านนี้เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงอย่างมาก เป็นที่พักอาศัยของนักท่องเที่ยวระดับล่างถึงระดับกลาง มีการใช้ที่ดินเพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุด จึงเกิดปัญหาการต่อเติมอาคารทั้งที่ถูกต้องตามกฎหมาย และไม่ถูกต้องตามกฎหมายเป็นจำนวนมาก จนเกิดความไม่เป็นระเบียบ เกิดมลภาวะต่างๆตามมาเป็นจำนวนมาก (ธีระ เยี่ยงวิศวกูร, 2542: 79 – 80)

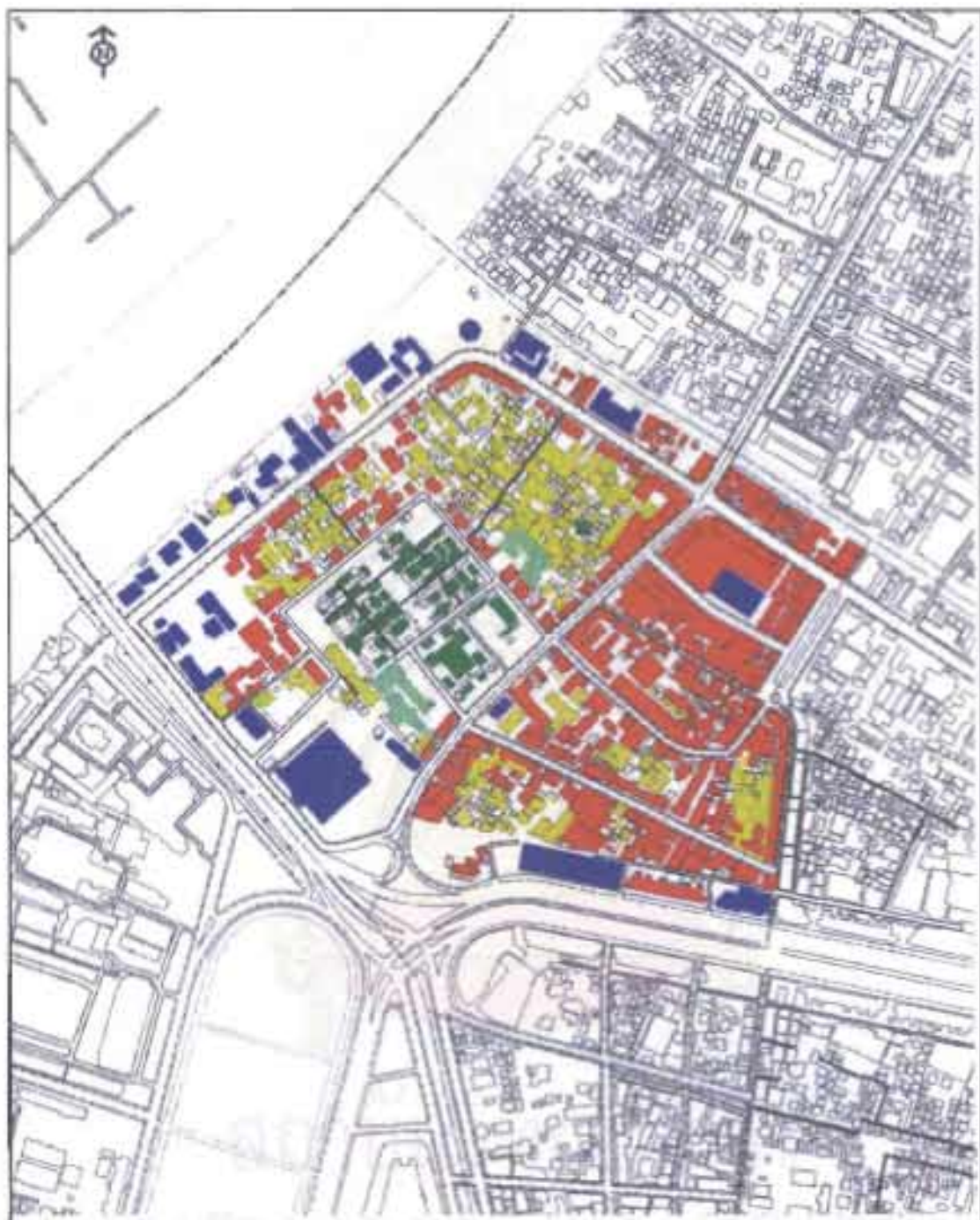
การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในย่านบางลำภูเมื่อปี พ.ศ. 2542

ถนนพระอาทิตย์ ประกอบด้วย

-สถาบันราชการ ประมาณร้อยละ 80 ของพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา (ฝั่งซ้ายของถนนพระอาทิตย์) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการใช้พื้นที่ในส่วนของวังเก่ามาดัดแปลงเป็นสำนักงานให้เข้าของหน่วยงานต่างๆทั้งของรัฐและหน่วยงานระหว่างประเทศ อาคารเหล่านี้อยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

-พาณิชยกรรม เดิมเป็นการประกอบการค้าทั่วไป โดยจะกระจายอยู่บริเวณฝั่งขวาของถนนพระอาทิตย์ ปัจจุบันร้านค้าเหล่านี้ได้เปลี่ยนรูปแบบเป็นร้านอาหารและการบริการสำหรับรับรองนักท่องเที่ยวต่างชาติ เป็นที่ที่มีการขยายตัวมาจากถนนข้าวสาร ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่ดินของเอกชน

-ที่พักอาศัย ที่พักอาศัยส่วนใหญ่เป็นชุมชนแออัด อยู่บริเวณด้านหลังอาคารพาณิชย์ ซึ่งอยู่ริมถนน พื้นที่พักอาศัยโดยรวมจะคิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 40 ของพื้นที่ฝั่งขวาของ

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานบางช่วง

แสดง : ลักษณะการใช้ที่ดิน ย่านบางลำภู ปี พ.ศ.2544

แผนที่

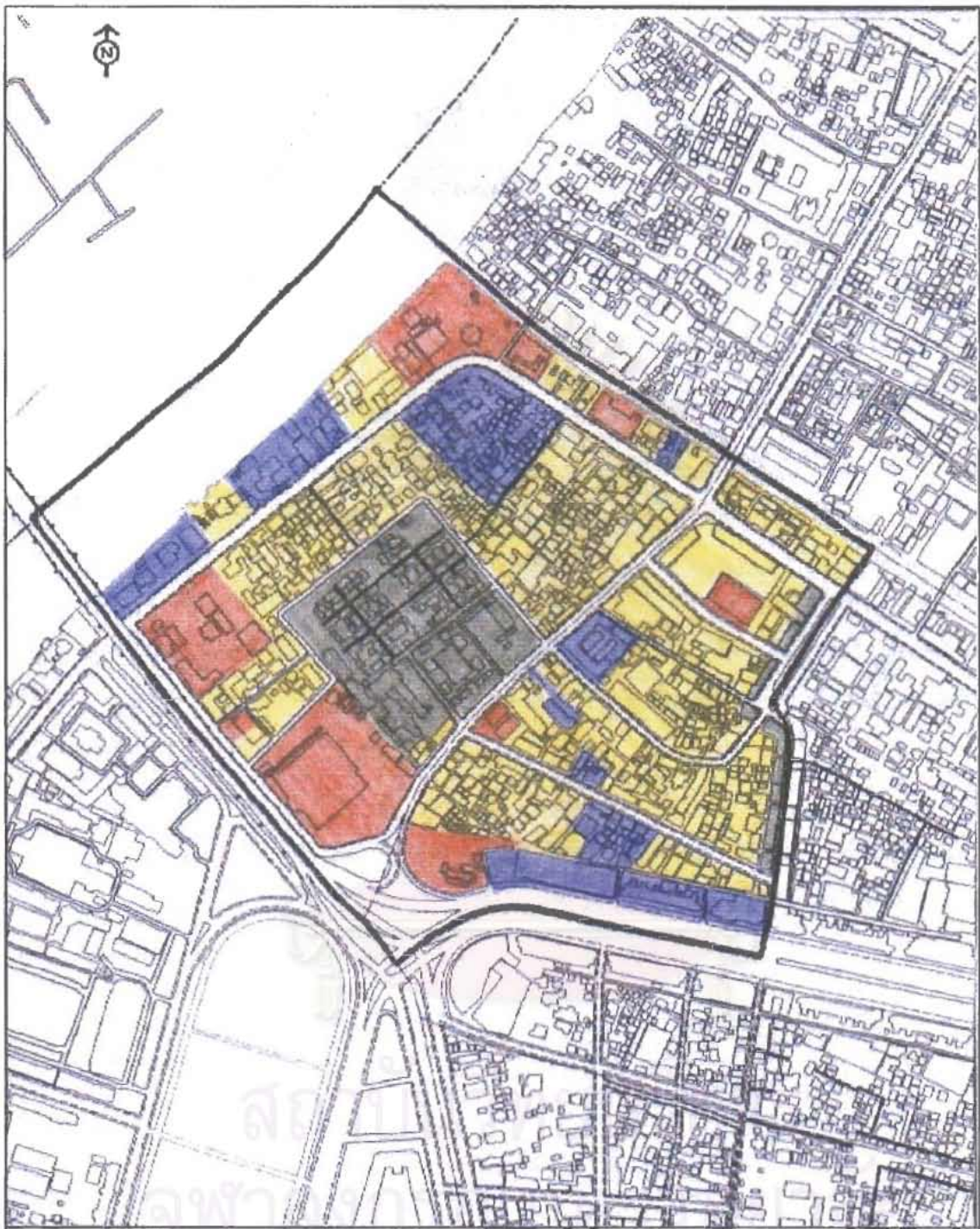
3-15

สัญลักษณ์ :	ที่อยู่อาศัย	สถาบันการศึกษา
	พาณิชยกรรม	สถาบันศาสนา
	สถานราชการ	อุตสาหกรรม

N

ที่มา : การลงพื้นที่สำรวจภาคสนาม พ.ศ. 2544

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แสดง : กรรมสิทธิ์ที่ดิน ย่านบางลำภู

แผนที่

3 - 16

สัญลักษณ์ :		สำนักงานทรัพย์สินฯ		ศาสนสถาน
		ราชพัสดุ		เอกชน

ที่มา : บริษัท ชินครินิกู๊ป จำกัด

ถนนพระอาทิตย์ โดยกรรมสิทธิ์ของที่พักอาศัยส่วนใหญ่เป็นที่ดินเอกชนประมาณร้อยละ 80 ยกเว้นบริเวณชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ที่เป็นที่ดินของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

-พื้นที่เปิดโล่ง ได้แก่ สวนสาธารณะ "สวนสันติชัยปราการ" บริเวณป้อมพระสุเมรุ ขนาดพื้นที่ประมาณ 8 ไร่ ปัจจุบันเป็นที่ดินของกรุงเทพมหานคร

-ศาสนสถาน และสถานศึกษา ได้แก่ วัดชนะสงคราม โรงเรียนวัดชนะสงคราม คิดเป็นพื้นที่ประมาณ ร้อยละ 50 ของพื้นที่ฝั่งขวาของถนนพระอาทิตย์ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ธรณีสงฆ์

-อุตสาหกรรม และคลังสินค้า ได้แก่ โรงพิมพ์ และคลังสินค้าที่ตั้งอยู่บริเวณฝั่งขวาของถนนพระอาทิตย์ 3 แห่ง

บางลำภูและถนนข้าวสาร

การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นประเภทพาณิชย์กรรมประมาณร้อยละ 80 ของทั้งหมด ซึ่งในแต่ละบริเวณก็มีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกัน ในบริเวณย่านบางลำภู เป็นย่านค้าขายเสื้อผ้าเครื่องประดับสตรี และสินค้าสำเร็จรูป ส่วนบริเวณถนนข้าวสาร เป็นย่านสถานบันเทิงและแหล่งที่พักนักท่องเที่ยวต่างชาติ

การใช้ที่ดินส่วนที่เหลือจะเป็นชุมชนพักอาศัยและสถานที่ราชการ ได้แก่ สถานีตำรวจชนะสงคราม กรรมสิทธิ์ที่ดินร้อยละ 80 ในบริเวณนี้เป็นของเอกชน โดยมีที่ดินของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และที่ธรณีสงฆ์ปะปนอยู่ร้อยละ 20

ถนนพระสุเมรุ ประกอบด้วย

-สถานที่ราชการ มีอยู่ 1 แห่ง คือ โรงพิมพ์คุรุสภา

-พาณิชย์กรรม ส่วนใหญ่จะกระจายตัวอยู่ทั่วไปตลอดสองฟากของถนนพระสุเมรุเรื่อยมาจนถึงถนนลิบสามห้าง ลักษณะเป็นตึกแถวสูงตั้งแต่ 2-5 ชั้น

-ที่พักอาศัย การใช้ที่ดินประเภทนี้ส่วนใหญ่จะอยู่ถัดเข้าไปจากอาคารพาณิชย์ริมถนน บางส่วนกระจายตัวอยู่ทางด้านฝั่งเหนือของคลองบางลำภู ลักษณะการอยู่อาศัยเป็นแบบตึกแถวบ้านเดี่ยว และกลุ่มบ้านเรือนไม้เก่า

-พื้นที่เปิดโล่ง ได้แก่ พื้นที่สวนหย่อมถนนลิบสามห้าง ซึ่งตั้งอยู่บริเวณเกาะกลางถนนลิบสามห้าง (ชินครอนกรุ๊ป, บริษัท, 2543: 12-14)

ตาราง 3-1 แสดงสถานภาพของโครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

โครงการ	กำลัง ดำเนินการ	ดำเนินการ แล้วเสร็จ	ผู้รับผิดชอบ
1.โครงการสวนสาธารณะป้อมพระ สุเมรุ		/	โครงการตามแผนแม่บท เพื่อการอนุรักษ์ และพัฒนา กรุงรัตนโกสินทร์
2.โครงการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บริเวณกรมสรรพากร (เดิมเป็นโครง การก่อสร้างสวนสาธารณะสันติพร)		/	
3.โครงการปรับปรุงคลอง สะพาน เพื่อการสัญจรทางน้ำ	/		
4.โครงการจัดทางเดินตลอดแนวคลอง คูเมืองเดิม คลองรอบกรุง	/		
5.โครงการอนุรักษ์ ปรับปรุงประตู่ พระนคร กำแพงเมือง และป้อม	/		
6.โครงการปรับปรุงบริเวณถนน พระอาทิตย์	/		
7.โครงการปรับปรุงสภาพแวดล้อม ย่านการค้าบางลำภู	/		
8.โครงการจัดทำอุปกรณ์ สาธารณูปโภคในกรุงรัตนโกสินทร์	/		
9.ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร		/	กรุงเทพมหานคร
10.ทางเดินเลียบบำเหน็จเจ้าพระยา ช่วงสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าถึง สวนสันติชัยปราการ		/	
11.การปรับปรุงพื้นที่ทางเดินใต้สะพาน สมเด็จพระปิ่นเกล้า		/	
12.โรงบำบัดน้ำเสียกรุงรัตนโกสินทร์		/	
13.ปรับปรุงโรงพิมพ์คุรุสภา		/	กรมอนุรักษ์

โครงการ	กำลัง ดำเนินการ	ดำเนินการ แล้วเสร็จ	ผู้รับผิดชอบ
14. อาคารชั่วคราวสำหรับจำหน่าย สลากกินแบ่งรัฐบาล		/	
15. รีดอนห้างแก้วฟ้า	/		เอกชน
16. รีดอนห้างนิวเวิลด์ ในส่วนที่ขัด กับข้อบัญญัติฯ	/		
17. รีดอนห้างตั้งฮั่วเส็ง	/		

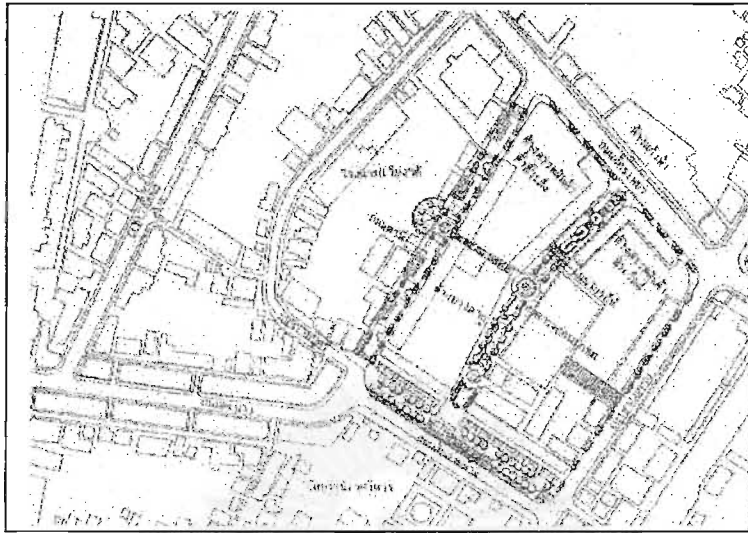
ที่มา: แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

โครงการของแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ที่เกี่ยวข้อง
กับพื้นที่ศึกษามีวิธีดำเนินการ ดังนี้

โครงการปรับปรุงสภาพแวดล้อมย่านการค้าบางลำภู

โครงการนี้อยู่ในกลุ่มแผนระยะต้น ปีที่ 1 – 5 ซึ่งมีกิจกรรม และวิธีดำเนินงาน ดังนี้

- ปรับปรุงทางเดินเท้าภายในโครงการให้มีขนาด และพื้นผิวเหมาะสมกับการ
จราจร
- เปลี่ยนระบบการเข้า – ออก ของรถให้มีทางเข้าที่จอดรถโดยตรงถึงอาคาร
จอดรถ
- ปิดถนนไกรสีห์และถนนตานีเพื่อเป็นทางเดินเท้าที่ทำกิจกรรมซื้อขายอย่าง
เดียวโดยไม่มีรถยนต์มารบกวน และใช้รถได้ในช่วงเวลากลางวัน
- จัดระเบียบของร้านค้าย่อย หาบเร่ แผงลอย ต่างๆโดยให้อยู่ในบริเวณถนนที่
กำหนดให้
- จัดระบบของถนนลิบสามห้าง ให้เป็นถนนเส้นเดียว เดินรถ 2 ทาง
- รวมพื้นที่สวนลิบสามห้างเข้ากับทางเท้าให้เป็นลานผืนใหญ่ เพื่อใช้รองรับก
ิจการร้านค้าย่อย หาบเร่ แผงลอย จัดภูมิสถาปัตยกรรมในทางเดินเท้าให้ส
เสริมต่อกิจกรรมโครงการให้มีความร่มรื่น (ชินครอนกรุ๊ป, บริษัท, (ม.ป.ป.):

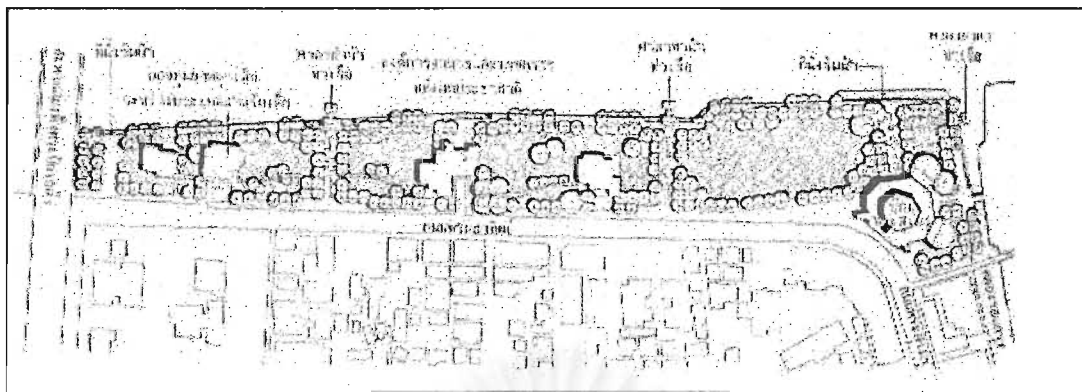
ภาพที่ 3-31 ผังบริเวณโครงการปรับปรุงสภาพแวดล้อมย่านการค้าบางลำภู
(ที่มา: แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์)

โครงการปรับปรุงบริเวณถนนพระอาทิตย์

โครงการนี้อยู่ในกลุ่มแผนดำเนินงานระยะยาว ปีที่ 11 – 15 ซึ่งมีกิจกรรม และวิธี
ดำเนินงาน ดังนี้

- รื้อถอนอาคารออกเสียเป็นส่วนใหญ่ และจัดเป็นพื้นที่เปิดโล่งสีเขียว ส่วนอาคารที่ไม่รื้อถอนจะเป็นอาคารที่ใช้เป็นที่ทำการขององค์กรต่างๆ เช่น FAO, UNICEF ซึ่งจะยังสามารถใช้ทำการต่อไปได้ โดยจัดให้มีที่จอดรถของแต่ละอาคารด้วย
- เสนอให้มีการอนุรักษ์ปรับปรุงป้อมพระสุเมรุอีกครั้งหนึ่ง ไม่ให้มีความรู้สึกว่าเป็นป้อมพระสุเมรุที่สร้างขึ้นในสมัยนี้
- จัดทำทางเดินเลียบบำเหน็จเจ้าพระยาตลอดทั้งโครงการโดยจะมีจุดแวะพัก / ที่นั่งริมน้ำ / ศาลาพำน้ำ และจัดให้มีความร่มรื่นโดยตลอด โดยการปลูกต้นไม้บริเวณทางเดิน
- จัดให้มีท่าเรือเพียงท่าเดียว โดยอยู่ถัดออกมาจากบริเวณป้อมพระสุเมรุ เพื่อไม่ให้บริเวณป้อมพระสุเมรุซึ่งเป็นโบราณสถานมีกิจกรรม และผู้คนที่พลุกพล่านมากเกินไป ซึ่งจะเป็นการรบกวนต่อโบราณสถานด้วย

(ชินครอนกรุ๊ป, บริษัท, ม.ป.ป.: 252)

ภาพที่ 3 - 32 ผังบริเวณโครงการปรับปรุงบริเวณถนนพระอาทิตย์
(ที่มา: แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์)

กฎและระเบียบราชการที่เกี่ยวข้อง

กฎหมายนี้มีผลต่อการควบคุมการประกอบกิจการ การก่อสร้างอาคารที่ขัดต่อพื้นที่ ทั้งในเรื่องของการใช้ที่ดิน และภูมิทัศน์ของเมือง โดยกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ได้แก่

1) กฎกระทรวงฉบับที่ 414 (พ.ศ.2542) ออกตามความในพระราชบัญญัติผังเมือง พ.ศ. 2518 เรื่องกำหนดบริเวณพื้นที่ศึกษาอยู่ใน " พื้นที่อนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเภทการใช้ที่ดินสีน้ำตาลอ่อน บริเวณที่ 11.2 "

2) กฎกระทรวงฉบับที่ 55 (พ.ศ.2543) ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 ในหมวดแนวอาคารและระยะต่างๆของอาคาร หัวข้อเกี่ยวกับระยะร่นจากแนวถนนและระยะร่นจากแหล่งน้ำสาธารณะ

3) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2530 เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภทภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก

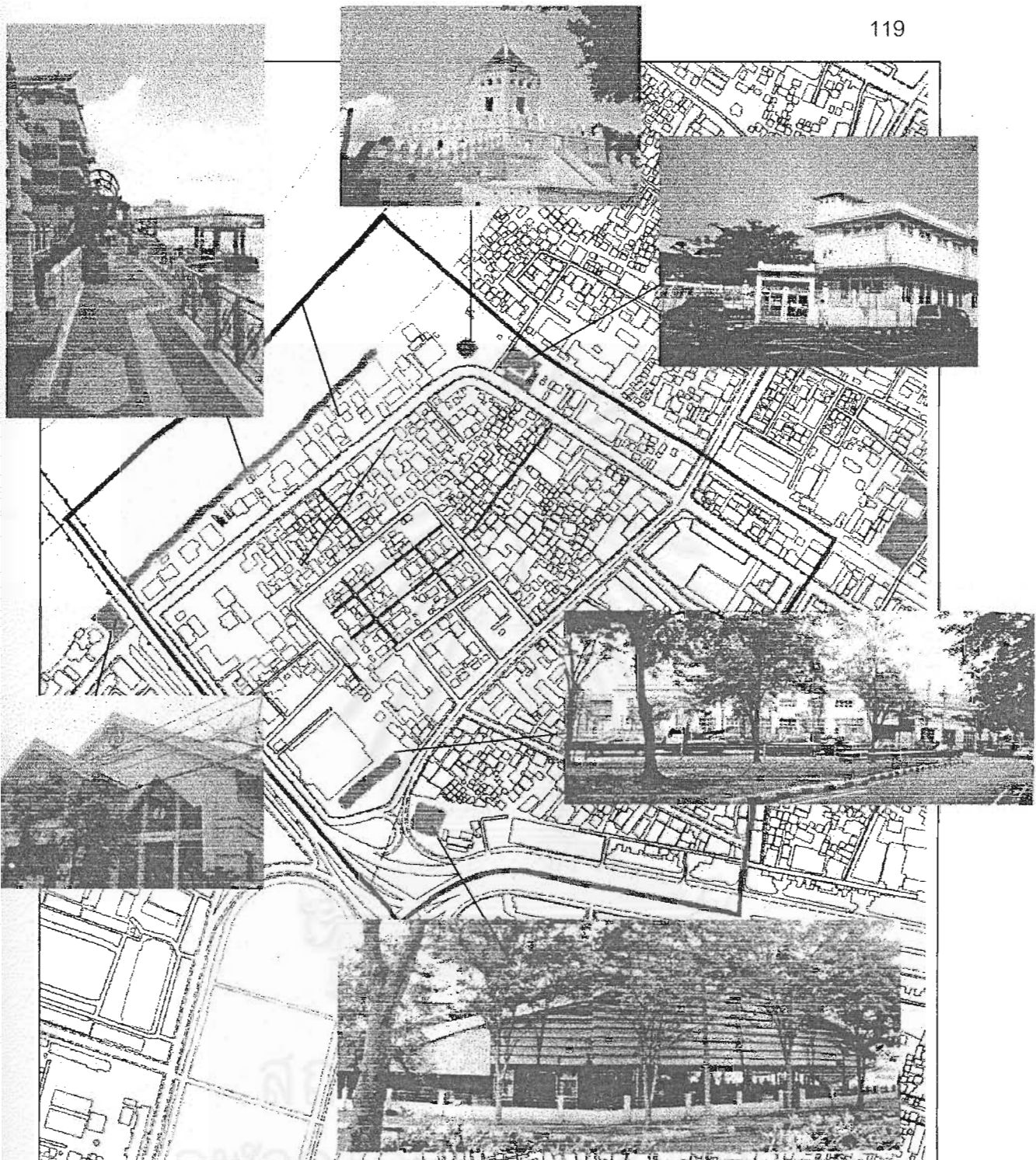
4) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2542 เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภท ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่ง ในท้องที่แขวงบางซื่อ แขวงถนนนครไชยศรี แขวงวชิรพยาบาล เขตดุสิต แขวงวัดสามพระยา แขวงชนะสงคราม แขวงพระบรมมหาราชวัง แขวงบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร

เมื่อพิจารณาเนื้อหาของกฎกระทรวง และข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครฉบับต่างๆดังกล่าว พบว่า ในพื้นที่ศึกษามีอาคารที่ขัดแย้งต่อข้อบังคับที่มีผลบังคับใช้อยู่ ดังนี้

ตาราง 3 - 2 แสดงอาคารในพื้นที่ที่สร้างผิดกฎกระทรวง ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร และพรบ.ผังเมือง

ที่ตั้ง	อาคาร	กิจกรรม	พื้นที่อาคาร เกิน 300 ตร.ม.	ความสูงเกิน 16 เมตร
ถนนพระอาทิตย์	1.ร้านอาหารต้นโพธิ์ 2.สำนักพิมพ์ผู้จัดการ ส่วนต่อเติม 3.อาคารสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการพาณิชย์นาวี		# #	#
ถนนพระสุเมรุ	1. สถานีบริการน้ำมันข้างอาคารโรงพิมพ์คุรุสภา 2. อาคารธนาคารไทยพาณิชย์	#		#
ถนนจักรพงษ์ และย่านบางลำภู	1. สถานีบริการน้ำมัน ติดสน.ชนะสงคราม 2. โรงแรมเวียงใต้ 3. ห้างสรรพสินค้านิวเวิลด์ 4. ห้างบางลำภูสรรพสินค้า 5. ห้างสรรพสินค้าตั้งฮั่วเส็ง 6. อาคารสหกรณ์กรุงเทพ 7. อาคารพักอาศัยข้าราชการตำรวจ	#	# # # #	# # # #

ที่มา : จากการสำรวจ, 2544

<p>ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู</p>	<p>แผนที่</p>
<p>แสดง : โครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ที่ดำเนินการแล้ว</p>	<p>3 - 17</p>
<p>สัญลักษณ์ : พื้นที่โครงการ</p>	<p>N</p>
<p>ที่มา : แผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์</p>	

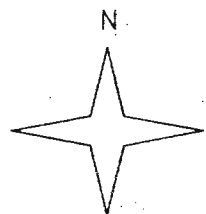
ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แผนที่

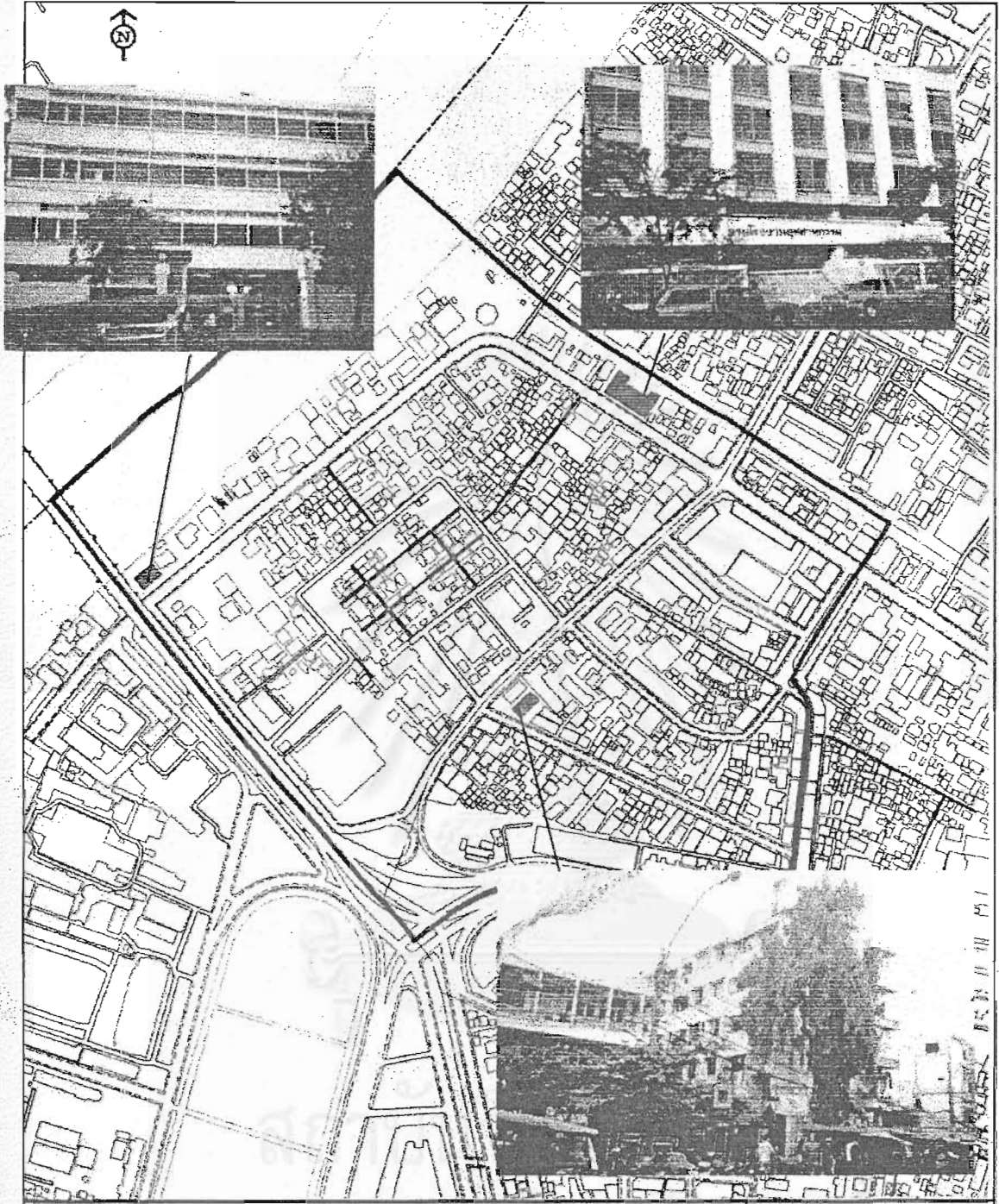
แสดง: โครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ที่อยู่ระหว่างดำเนินการ

3 - 18

- สัญลักษณ์:
- พื้นที่โครงการปรับปรุงบริเวณถนนพระอาทิตย์
 - พื้นที่โครงการปรับปรุงสภาพแวดล้อมย่านการค้าบางลำภู

ที่มา: แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

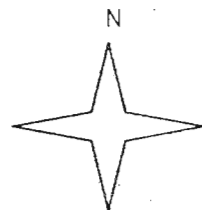
ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แสดง: อาคารของรัฐที่สร้างขัดกับข้อตกลงของกรุงรัตนโกสินทร์

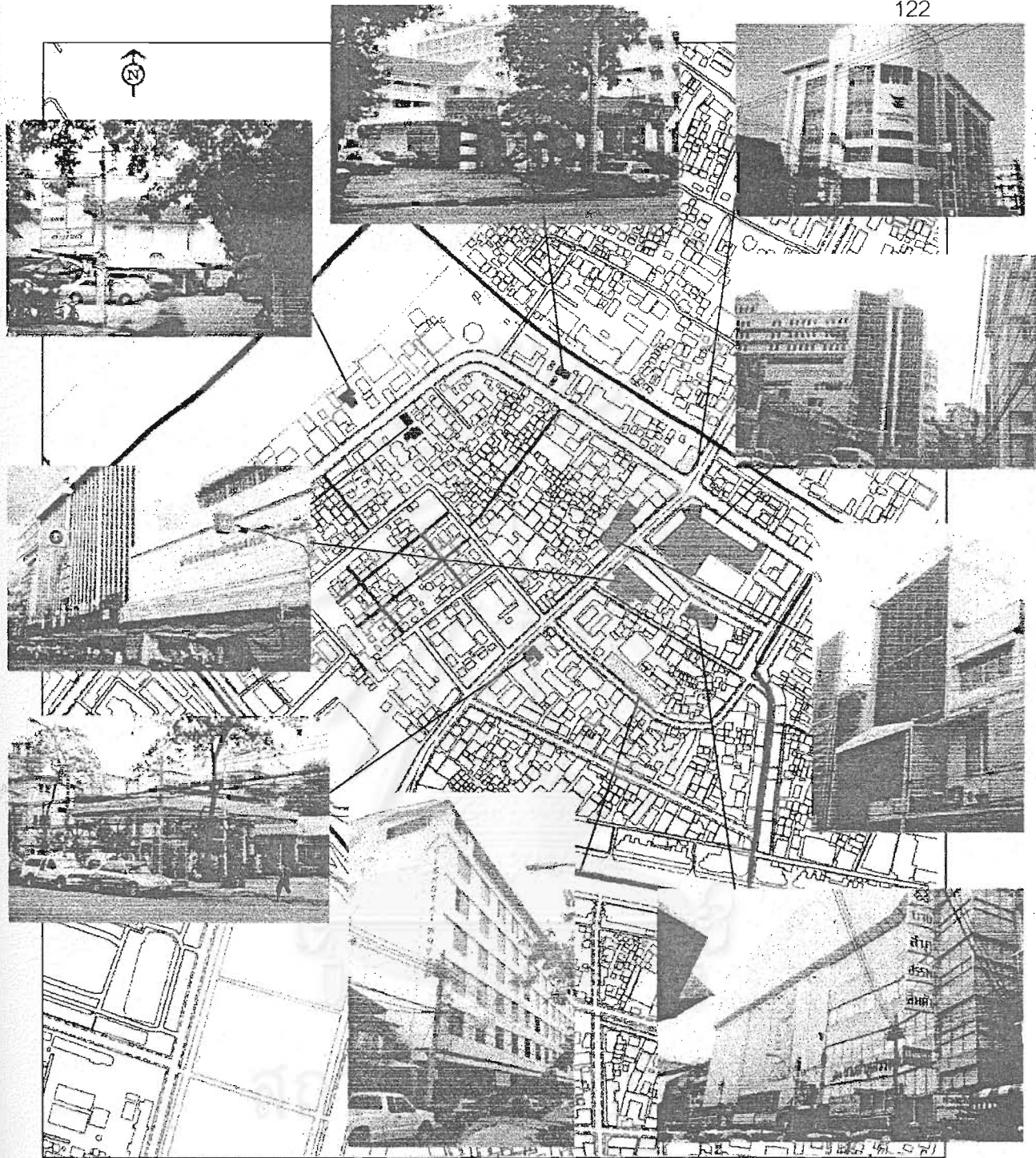
แผนที่

3 - 19

สัญลักษณ์: อาคาร

ที่มา: จากการสำรวจ พ.ศ.2544

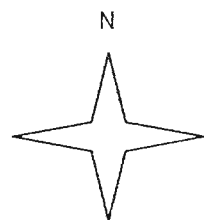
ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แผนที่

แสดง: อาคารของเอกชนที่สร้างผิดกฎหมาย

3 - 20

- สัญลักษณ์:
- อาคารที่มีกิจกรรมไม่เหมาะสม
 - อาคารที่มีพื้นที่เกิน 300 ตร.ม.
 - อาคารที่มีความสูงเกิน 16 เมตร
 - อาคารที่ผิดทั้งพื้นที่และความสูง

ที่มา: จากการสำรวจ พ.ศ.2544

บทบาทของย่านบางลำภู

จากการศึกษาวิวัฒนาการของบางลำภู และจากการสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่ในพื้นที่ จึงสามารถสรุปบทบาทของบางลำภูในปัจจุบันได้ ดังนี้

บทบาทที่สำคัญของพื้นที่

จากลักษณะทางกายภาพ และลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ โครงการ สามารถนำมาวิเคราะห์ให้ภาพรวมบทบาทของพื้นที่ในปัจจุบัน และที่จะมีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาต่อไปในอนาคต โดยผู้วิจัยได้แบ่งเป็นบทบาทในด้านต่างๆ ดังนี้

- บทบาทด้านกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว

พื้นที่บางลำภูมีสถานที่สำคัญอยู่หลายแห่ง เช่น วัดชนะสงคราม ป้อมพระสุเมรุ หอศิลป์ ถ.เจ้าฟ้า และถนนข้าวสาร ประกอบกับมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น ร้านอาหาร โรงแรม เป็นต้น ตลอดจนมีการตั้งศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร และท่าเรือท่องเที่ยว อีกทั้งยังเป็นบริเวณต่อเนื่องจากสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความสำคัญในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน เช่น วัดพระแก้ว พระบรมมหาราชวัง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นต้น อีกทั้งบางลำภูเองก็เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยสามารถสังเกตได้จากอาคารรูปแบบดั้งเดิม รวมถึงผู้คนที่ย้ายอยู่ในพื้นที่ พื้นที่ศึกษาจึงมีบทบาทในด้านการให้บริการนักท่องเที่ยว และกิจกรรมนำเที่ยวตามแม่น้ำเจ้าพระยา

- บทบาทด้านกิจกรรมการค้า

กิจกรรมประเภทนี้มีลักษณะเด่น ได้แก่ การขายเสื้อผ้าสำเร็จรูป, เครื่องประดับ และของที่ระลึกต่างๆ อีกทั้งมีความเชื่อมโยงกับกิจกรรมของวัด โดยที่ร้านค้าส่วนหนึ่งเปิดเป็นร้านขายเครื่องสังฆภัณฑ์ เช่น ดอกไม้รูปเทียน ขายของถวายสังฆทาน เป็นต้น

ในย่านบางลำภูและถนนข้าวสาร ถือเป็นย่านที่คนทั่วไปรู้จักดีมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน นับว่าเป็นกิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของย่าน สร้างรายได้ให้กับชุมชนในพื้นที่และบริเวณโดยรอบ เป็นแหล่งงานทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายประชากร

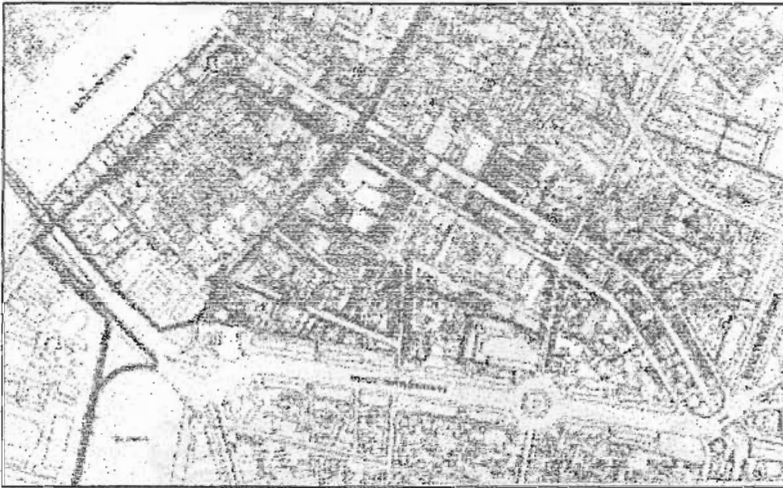
- บทบาทในการเป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่ง

โดยบางลำภูเป็นเส้นทางผ่านของรถโดยสารประจำทางหลายสายเพื่อเชื่อมต่อไปยังพื้นที่ต่างๆในกรุงเทพฯ อีกทั้งเป็นจุดเชื่อมต่อเส้นทางสัญจรทางน้ำจากฝั่งธนบุรี มายังฝั่งพระนครที่ท่าเรือพระอาทิตย์ เพื่อที่จะเดินทางต่อทางบกโดยรถโดยสารประจำทาง

หมายเหตุ : สัญลักษณ์

หมายถึง ทิศทางการเดินรถโดยสารประจำทาง

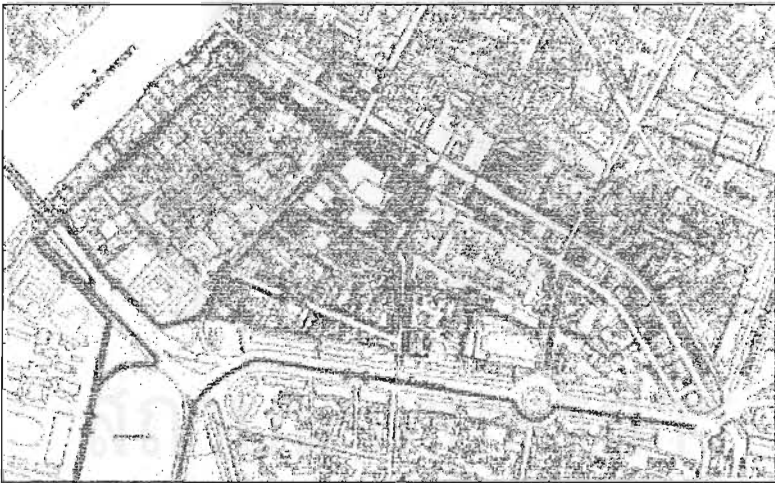

ภาพที่ 3 - 33 เส้นทางเดินรถประจำทางมีจำนวน 9 สาย คือ
3,6,9,30,33,43,64,65,161,160,ปอ.สาย 2,ปอ.สาย 3 และปอ. 6

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3-34 เส้นทางเดินรถประจำทางมีจำนวน 2 สาย คือ
82 และ ปอ. 82

ภาพที่ 3-35 เส้นทางเดินรถประจำทางมีจำนวน 1 สาย คือ สาย 15

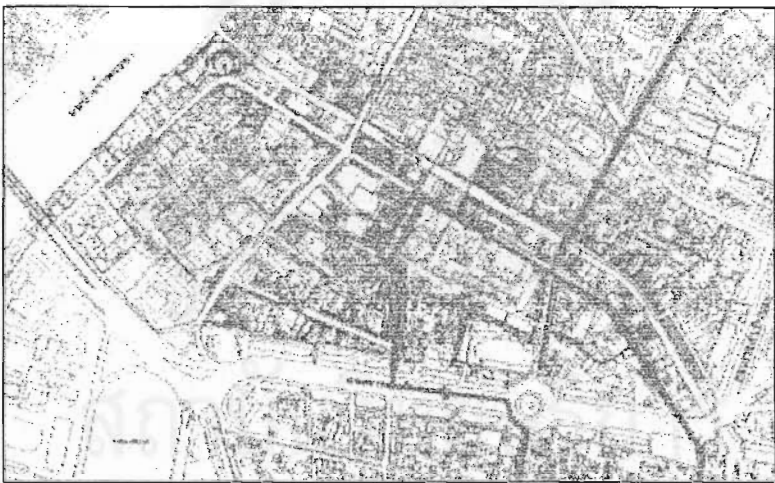
ภาพที่ 3 - 36 เส้นทางเดินรถประจำทางมีจำนวน 3 สาย คือ
19,32 และ 53

ภาพที่ 3 - 37 เส้นทางเดินรถประจำทางมีจำนวน 4 สาย คือ
6,9,64 และ 161

ภาพที่ 3 - 38 เส้นทางเดินรถประจำทางมีจำนวน 1 สาย คือ 68

ภาพที่ 3 - 39 เส้นทางเดินรถประจำทางมีจำนวน 1 สาย คือ 56

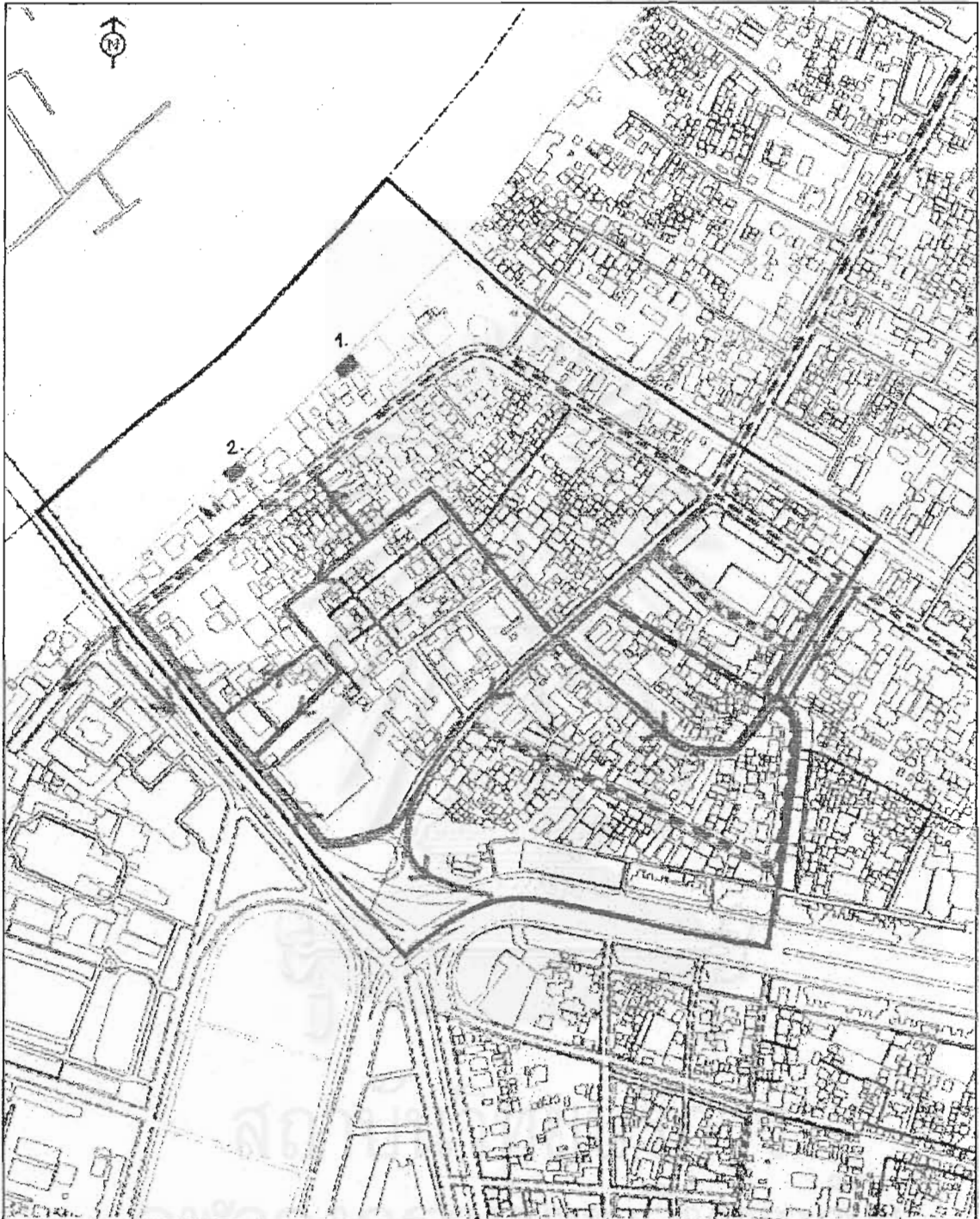
- บทบาทในการเป็นศูนย์รวมกิจกรรมของประชาชน

บทบาทนี้เริ่มมีความชัดเจนขึ้นหลังจากที่มีการเปิดใช้สวนสาธารณะ "สวนสันติชัยปราการ" บริเวณป้อมพระสุเมรุ อย่างเป็นทางการ เมื่อ ปี พ.ศ.2542 นอกจากเป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของคนในพื้นที่แล้ว ยังเป็นพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมต่างๆ ของคนกรุงเทพฯ โดยการ

สนับสนุนของกรุงเทพมหานคร, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และอีกหลายองค์กร ซึ่งในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา กิจกรรมที่ได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไป ได้แก่ กิจกรรม “เทศกาลถนนคนเดิน” ที่ถนนพระอาทิตย์ ซึ่งเป็นความร่วมมือของคนในชุมชนกับกลุ่มบางกอกฟอรั่ม ซึ่งเป็นสถาบันวิจัย เพื่อพัฒนาประชาคมเมือง และอีกหลายกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเทศกาลสำคัญต่างๆ เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานบางลำภู

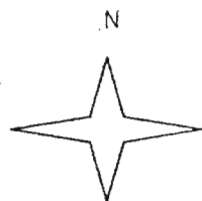
แสดง : เส้นทางการเดินรถและท่าเรือ

- สัญลักษณ์ :
- - - ถนนเดินรถ 2 ทาง
 - █ 1 ท่าเรือบางลำภู
 - ถนนเดินรถทางเดียว
 - █ 2 ท่าเรือพระอาทิตย์

ที่มา: จากการสำรวจ พ.ศ.2544

แผนที่

3 - 21

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน ย่านบางลำภู

ในบทนี้ผู้วิจัยได้อธิบายถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน ย่านบางลำภู โดยนำเอาทฤษฎีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ของ Michael Carr มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ศึกษา ซึ่งในส่วนนี้ได้อธิบายถึงลักษณะของพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลา อิทธิพล และปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ที่เกิดขึ้นอันส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐาน และการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงเวลาต่อมา

ทฤษฎีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ของ Carr ที่ผู้วิจัยได้นำมาปรับปรุงแล้ว มีดังนี้

1. อิทธิพลจากสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งทางด้านการเมือง หมายถึง นโยบาย การวางแผน และการควบคุมของรัฐ อิทธิพลต่างๆอันเกิดจากนโยบายของรัฐบาล และมีผลโดยตรงต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

2. อิทธิพลจากธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

2.1 สภาพพื้นที่ / ลักษณะทางกายภาพ

3. อิทธิพลจากเทคโนโลยี

3.1 ระบบการขนส่ง / ระบบถนน ที่มีผลต่อการพัฒนาในปัจจุบัน

การสร้างเส้นทางคมนาคมต่างๆได้มีอิทธิพลต่อรูปแบบการกระจายของแหล่งตั้งถิ่นฐาน ชุมชนจำนวนมากได้เกิดขึ้นตามเส้นทางคมนาคม และการตัดเส้นทางคมนาคมยังเป็นการบุกเบิกที่ทำกินด้วย

3.2 สิ่งปลูกสร้าง และสถาปัตยกรรม

ในที่นี้หมายถึงเทคโนโลยีการก่อสร้างที่มีการพัฒนาขึ้นตามยุคสมัย เช่น ที่อยู่อาศัย วัง วัด เป็นต้น

4. อิทธิพลจากอดีต

4.1 สิ่งจูงใจ และอุปสรรคของการ ตั้งถิ่นฐานแต่ดั้งเดิม

ทั้งนี้ปัจจัยที่มีผลลงใจให้มีประชากรเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แต่ละสมัยนั้นอาจมีความแตกต่างกัน เช่น การเข้าถึงพื้นที่ กิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้น เป็นต้น

4.2 วัฒนธรรม / ศาสนา / ความเชื่อ / ค่านิยม / วิถีชีวิต

4.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในช่วงต่างๆ ของ ย่านบางลำภู

4.1.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในช่วงก่อนการสถาปนา

กรุงรัตนโกสินทร์

ลักษณะทางกายภาพ

ในขณะนั้นพื้นที่บางลำภู เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกรุงธนบุรีฝั่งตะวันออก โดยมีพื้นที่ใกล้กับคลองหลอดที่เป็นคูเมืองกรุงธนบุรี เนื่องจากในสมัยนั้นทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยายังมีสภาพเป็นทะเลตม และสวนผลไม้ ที่ปลูกไว้เพื่อเลี้ยงชาวเมือง การตั้งถิ่นฐานจึงเบาบางเพราะสภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวย จะมีก็อยู่ตามเรือนแพริมแม่น้ำเจ้าพระยา

สิ่งจูงใจ และอุปสรรคของการตั้งถิ่นฐานแต่ดั้งเดิม

เดิมเมืองบางกอกเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญอยู่แล้วในสมัยที่พระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี การเดินทางจำเป็นต้องอาศัยลำน้ำเจ้าพระยาเพื่อจะเข้าไปยังพระนครศรีอยุธยา จึงต้องผ่านชุมชนที่เป็นบ้านเมืองขึ้นไปเป็นระยะๆ เมื่อเดินทางเข้าปากแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นมาแล้วก็จะถึงชุมชนบางกอกนี้ ซึ่งเป็นแหล่งที่พักสินค้าได้ดีที่สุด เพราะเส้นทางน้ำที่จะเดินทางต่อไปไม่สะดวก เนื่องจากลักษณะคดและโค้งของแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมจะต้องเสียเวลาอีกมาก (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2539: 9)

ปัจจัยด้านระบบการขนส่ง

ให้การขนส่งทางน้ำเป็นหลัก เนื่องจากบางกอกเป็นเมืองที่มีเส้นทางน้ำหลายสาย เพื่อเข้าถึงยังพื้นที่ด้านใน

ปัจจัยด้านสิ่งปลูกสร้าง

ในขณะนั้นมีวัดทองปู้ (วัดชนะสงคราม) เป็นศูนย์กลางของชุมชนฝั่งตะวันออก

ราษฎรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ตามเรือนแพริมแม่น้ำ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ / สังคม / การเมือง

การรับเอาชุมชนกลุ่มน้อยเข้ามาอยู่ร่วมสังคมในลักษณะเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร (เช่น แยกตานีบริเวณวัดตองปุ) นอกจากจะพิจารณาเห็นว่าเป็นไปในลักษณะอาศัยความช่วยเหลือจากชนต่างชาติ เช่นเดียวกับราชสำนักต่างๆ ในสุวรรณภูมิที่มีชนต่างชาติเข้ามาเป็นกำลัง มาเป็นราชการ แล้วแนวคิดของการเป็น "จักรพรรดิราช" ต่อชนชาติต่างๆ ก็เป็นค่านิยมที่มีความสำคัญด้วย การให้ชนกลุ่มน้อยอยู่รวมกันเป็นบริเวณมิได้พิจารณาจากเชื้อชาติเป็นหลัก แต่พิจารณาจากความเชื่อถือ การนับถือศาสนา โดยศาสนาเดียวกันจะมีวิถีการดำรงชีวิตคล้ายกัน ในส่วนของวังเจ้านายที่กระจายตัวออกไปยังส่วนต่างๆ ของเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจุดที่มีความสำคัญนั้นมีความมุ่งหวังทางยุทธศาสตร์ เพื่อกระจายการดูแลรักษาพระนครในด้านต่างๆ ซึ่งขณะนั้นเป็นช่วงแรกของการสร้างเมืองที่ยังมีติดศึกสงครามอยู่ (ชูวิทย์ สุจฉายา, (ม.ป.ป.): 62)

จากลักษณะเชื้อชาติประชากรที่หลากหลายกระจายอยู่ในพื้นที่ ได้บ่งบอกถึงหน้าที่และการทำมาหากินของราษฎรที่แบ่งหน้าที่การงานกันโดยวิถีประเพณี (Traditional Economy) และการบัญชาการจากกษัตริย์ (Command Economy) กล่าวคือ ไทยต้องเป็นทหารและเมื่อว่างจากศึกก็ต้องทำการเกษตรหรือรับใช้เจ้านายและขุนนาง บุคคลที่ประกอบอาชีพค้าขายตามถนัด คือ จีน ญวน และแขก สำหรับการค้ากับต่างประเทศนั้นยังมีการค้าสำเภากับประเทศจีนอยู่เป็นปกติ (ดุษฎี ทายตะคุ, 2542: 26) รูปแบบเศรษฐกิจที่เรียบง่ายไม่มีความซับซ้อนเช่นนี้ ส่งผลถึงสภาพการอยู่อาศัยที่เป็นไปอย่างเรียบง่าย บ้านเรือนสร้างเป็นเรือนแพอยู่ริมน้ำ

4.1.2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3

(พ.ศ. 2325 – 2394)

ลักษณะทางกายภาพ

เนื่องจากพื้นที่ฝั่งตะวันตก (กรุงธนบุรี) เป็นฝั่งโค้งด้านนอกของแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวจากทางเหนือ จึงทำให้ตลิ่งทรุดพังเร็วกว่าฝั่งตรงข้าม กอปรกับพระนครฝั่งตะวันออกเป็นบริเวณพื้นที่ลุ่มกว้างใหญ่ เมื่ออำนาจต่อการขยายอาณาเขตของเมืองออกไปทางด้านตะวันออกได้ลึกใน

อนาคต จึงมีการย้ายพระนครมายังฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้น ทำให้พื้นที่บางลำภูเป็นพื้นที่ที่อยู่ภายในบริเวณกำแพงและคูพระนครใหม่

ในสมัยรัชกาลที่ 1 มีการขุดคูคลองเพื่อขยายอาณาเขตของพระนคร ส่งผลให้เกิดการขยายการตั้งถิ่นฐานตาม เนื่องจากการเดินทางเข้าถึงพื้นที่ที่มีความสะดวกขึ้น

สิ่งจูงใจ และอุปสรรคของการตั้งถิ่นฐานแต่ดั้งเดิม

เดิมที่บางลำภูมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้วทั้งจากคนในพื้นที่ และคนที่อพยพมาจากอภัยพระบรมโพธิสมภาร จึงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของผู้คน กล่าวคือ มีทั้ง คนมอญ แขก จีน ไทย ซึ่งมีความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม เกิดผลิตภัณฑ์เฉพาะกลุ่ม เช่น เครื่องทองของชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ เป็นต้น

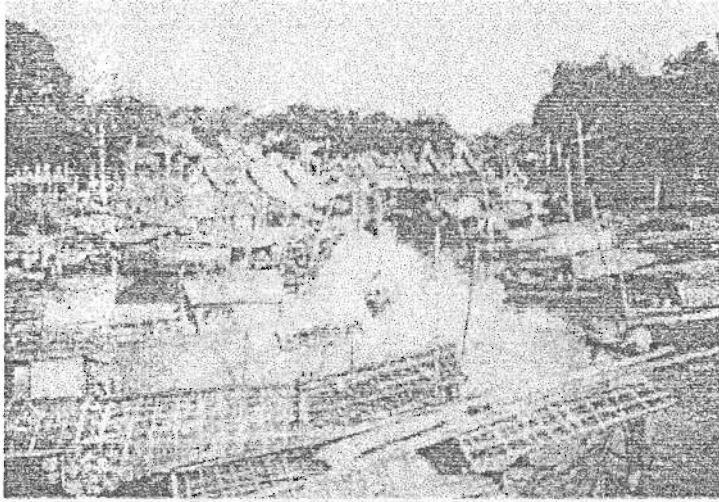
ปัจจัยทางวัฒนธรรม / ศาสนา / ความเชื่อ / ค่านิยม / วิถีชีวิต

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงจัดแผนผังของเมืองตามอย่างกรุงศรีอยุธยาโดยยึดหลักยุทธศาสตร์เป็นเกณฑ์ โดยยึดถือตามแบบแผนการตั้งทัพตามตำราพิชัยสงครามที่เรียกว่า "นาคนาม" อันส่งผลต่อตำแหน่งที่ตั้งของวังในรัชกาลที่ 1 อย่างเช่น วังริมป้อมพระสุเมรุ (ดูรูปในบทที่ 3) ซึ่งต่อมาจึงเกิดกลุ่มวังริมกำแพงเมือง (ถนนพระอาทิตย์ในปัจจุบัน) มีบทบาทเป็นที่อยู่อาศัยของข้าราชการบริพารที่มีความเกี่ยวข้องกับวังหน้า

สภาพความเป็นอยู่ชีวิตของผู้คนที่อยู่อาศัยบ้านเรือนบริเวณริมแม่น้ำ และลำคลอง ไม่ว่าจะเป็บริเวณไหนๆ จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ในลักษณะของเรือ และเรือนแพนั้น มีบันทึกของสังฆราชปาลเลกัวซ์ บาทหลวงชาวฝรั่งเศส ได้กล่าวไว้ว่า (มุสตี ทิพทัส และมานพ พงศทัต, 2525: 30)

"...มีประชาชนไม่ต่ำกว่า 1 ใน 4 ของจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในเรือทุกชนิด และทุกขนาด โดยมากเป็นครอบครัวของผู้ค้าเร่ที่อยู่ประจำเมืองหลวง หรือเร่ไปทำการค้าที่โน่นที่นี้ อาศัยอยู่ในเรือทั้งกลางวันกลางคืนเสียจนชิน จะขึ้นบกก็แต่จำเป็นจริงๆ เท่านั้น.."

“...บุคคลผู้มีอันจะกินสร้างเรือนเสาไม้เต็ง คานซ้อ และพื้นไม้สัก ผู้ค้าขายมักชอบ
อยู่ในน้ำ อาศัยอยู่ในร้านค้า อันเป็นเรือนไม้ทั้งหลัง ตั้งอยู่บนแพไม้ไผ่ คนมั่งมีสร้างเรือนไม้สวย
งามทั้งหลัง หลังคามุงกระเบื้อง...”

ภาพที่ 4 – 1 สภาพการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในกรุงเทพฯ
(ที่มา: หนังสือ “เมืองในสังคมไทย”)

จะเห็นได้ว่า การใช้ชีวิตของผู้คน และการดำเนินกิจกรรมต่างๆ จำเป็นที่ต้องใช้น้ำ
อยู่ตลอดเวลา ลักษณะบ้านเรือนของราษฎรนั้นมีความเรียบง่าย ตัวบ้านพื้นที่ใช้สอยต่างๆ จะม
ความสัมพันธ์กับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น ชานหรือระเบียงทางด้านหน้าติด
กับน้ำ จะใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่อาบน้ำ ซักผ้า ตลอดจนเป็นท่าเรือ และเป็นที
พบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้าน ซึ่งก็เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างละแวกบ้านด้วยกัน

การพบปะรวมกลุ่มของผู้คนทางสังคม และวัฒนธรรมส่วนใหญ่ นั้น จะเกิดขึ้นอยู่
ในสถานที่ใหญ่ๆ 2 ที่ คือ บริเวณแรก ที่แม่น้ำลำคลอง จะเป็นในลักษณะของงานสำคัญ ประเพณี
ทางน้ำ ได้แก่ พระราชพิธีเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค การแข่งเรือ ลอยกระทง เล่นเพลงเรือ ฯลฯ
บริเวณที่สอง สถานที่จะอยู่บริเวณวัด งานบุญประเพณีเทศกาลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็พิธีการสงฆ์
พระ รดน้ำดำหัว วันสงกรานต์ ฯลฯ ผู้คนกับวัดจึงมีความสัมพันธ์กันมาก นอกจากการรวมกลุ่มกัน
ทางงานบุญประเพณีแล้ว วัดซึ่งตั้งอยู่ศูนย์กลางชุมชน ยังมีพื้นที่สาธารณะหรือเปิดโล่ง ไว้สำหรับ
ชุมชนเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากพื้นที่ของวัดนั้นจะมีบริเวณที่ใหญ่ บรรยากาศสาธารณะจึง
เกิดที่บริเวณวัด (อภิชาติ กาบทอง, 2542: 70)

ปัจจัยด้านระบบการขนส่ง

ระบบการขนส่งให้เส้นทางสัญจรทางน้ำ ซึ่งเป็นทั้งเส้นทางคมนาคมหลัก และเป็นแหล่งอุปโภคบริโภคที่สำคัญ ส่วนเส้นทางสัญจรทางบกก็มีอยู่บ้าง ซึ่งลักษณะถนนในสมัยนี้มีสภาพเป็นทางดินแคบๆ เป็นถนนดินหรือถนนทรายแล้วใช้อิฐเรียงตะแคง ในบริเวณพื้นที่ศึกษามีถนนที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 อยู่ 1 สาย คือ ถนนสะพานเสี้ยว เริ่มตั้งแต่เชิงสะพานเสี้ยวข้ามคลองคูเมืองเดิมไปทางเหนือ ผ่านวัดชนะสงคราม และสิ้นสุดที่คลองบางลำภู (ปัจจุบัน คือ ถนนจักรพงษ์) ต่อมาในรัชกาลที่ 3 มีการตัดถนนเพิ่ม คือ ถนนตะนาว เพื่อเป็นเส้นทางติดต่อสัญจรระหว่างกลุ่มวัง และวัดในบริเวณนี้

นอกจากนี้ยังมีท่าเรือปากคลองบางลำภู ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของพระนคร ใกล้ปากคลองบางลำภู ซึ่งต่อมากลายเป็นตลาดสำคัญของแหล่งชุมชนในแถบนี้ (แง่น้อย คักดีศรี, 2534: 113)

ปัจจัยด้านการขนส่งทางน้ำนี้มีความสำคัญอยู่ไม่น้อย เนื่องจากเดิมทีบริเวณพื้นที่บางลำภูมีคูคลองที่เชื่อมต่อเข้าไปยังพื้นที่ด้านในอยู่ด้วยกันหลายสาย อย่างเช่น รอบวัดชนะสงครามซึ่งเคยเป็นคลองเชื่อมต่อไปถึงยังวัดบวรนิเวศได้ เป็นต้น

ปัจจัยด้านสิ่งปลูกสร้าง

ในขณะนั้นสิ่งปลูกสร้างที่สำคัญ ก็จะเป็นวังริมป้อมพระสุเมรุ ในสมัยรัชกาลที่ 1 และวัดชนะสงคราม บ้านเรือนราษฎรเป็นเรือนแพปลูกอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา

เนื่องจากประเทศยังอยู่ในช่วงระงับภัยจากข้าศึก วังของเจ้านายจึงตั้งอยู่ติดกับกำแพงเมือง เกิดกลุ่มวังริมถนนพระอาทิตย์ขึ้น ราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ จึงมักเป็นข้าทาสบริวารของเจ้านาย และราษฎรที่รับราชการ หรือรับใช้ใกล้ชิดกับเสนาบดีและขุนนางที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่นี้ ซึ่งน่าจะเป็นบริเวณรอบวัดชนะสงคราม

ปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การปกครองมีลักษณะรวมศูนย์ (Centralization) คือ อำนาจการตัดสินใจต่างๆจะอยู่ที่ประมุขของประเทศ นั่นคือ พระมหากษัตริย์ ทรงเป็นผู้สั่งการ จากนั้นจึงมีการกระจายต่อไปยังขุนนางระดับต่างๆ พลเมืองส่วนใหญ่อยู่ในฐานะไพร่ ซึ่งต้องเข้ารับราชการปีละ 3 - 4 เดือน ในสมัยนี้ยังคงใช้ระบบ "คักดินา" เป็นพื้นฐานในการจัดระบบสังคม ตามแบบกรุงศรีอยุธยา โดยมีสถาบันพระมหากษัตริย์ และสถาบันศาสนา เป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในสังคม เศรษฐกิจในช่วงนี้เป็นเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเอง โดยพลเมืองมีอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก ในช่วงนี้ชาวจีนมีบทบาทในทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก มีการผูกขาดการค้าทั้งในและต่างประเทศ เนื่องจากระบบสังคมไทยไม่เปิดโอกาสให้คนไทยได้มีเวลาประกอบการค้า เพราะต้องสละเวลาทำงานให้หลวงปีละ 3 - 4 เดือน

ในแผ่นดินรัชกาลที่ 3 มีการจำหน่ายสินค้าซึ่งส่วนใหญ่มุ่งส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศ นับเป็นความพยายามของรัฐบาลที่จะเพิ่มพูนรายได้และหาทางเพิ่มปริมาณเงินตราให้มากขึ้นได้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี แต่ถึงกระนั้นรายได้ของประชาชนไม่เพิ่มขึ้น และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ก็มิได้มีการเปลี่ยนแปลงเลย

4.1.3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 6
(พ.ศ. 2394 - 2468)

ลักษณะทางกายภาพ

เริ่มมีการทុบทำลายกำแพงเมืองเพื่อขยายพระนคร มีการตัดถนนข้าวสารในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นการเปิดพื้นที่สำหรับตั้งถิ่นฐาน

สิ่งจูงใจ และอุปสรรคของการตั้งถิ่นฐานแต่ดั้งเดิม

การเป็นย่านการค้ามาแต่อดีตทำให้ดึงดูดผู้คนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน หรือให้บริการในพื้นที่ อีกทั้งการเดินทางก็เป็นไปได้โดยสะดวกผู้คนจึงนิยมมาจับจ่ายใช้สอยที่บางลำภู

ปัจจัยทางวัฒนธรรม / ศาสนา / ความเชื่อ / ค่านิยม / วิถีชีวิต

ค่านิยมในสังคมเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีการรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในสังคมไทย มีความโน้มเอียงไปในแนวการปฏิรูประบบสังคม เช่น ให้ข้าราชการสวมเสื้อเข้าเฝ้า ทั้งนี้เพื่อปรับให้เข้ากับสถานการณ์บ้านเมืองขณะนั้น ให้เข้าสู่ความเป็นสากลขึ้น อีกทั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการนำหลักการผังเมืองมาใช้เพื่อความสวยงามของประเทศ

ลักษณะดั้งเดิมของสังคมไทยนั้นจะมีวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีตลาดเป็นชีวิตสาธารณะที่พบปะพูดคุย สังสรรค์กัน ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่ออิทธิพลตะวันตกเข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตจากเดิม ได้มีการจัดตั้งสถานที่พบปะสังสรรค์แบบใหม่ตามประเทศทางตะวันตก เรียกว่า สโมสร ซึ่งมีทั้งสโมสรที่จัดตั้งโดยชาวต่างชาติ คือ ชาวอเมริกันเพรสไบทีเรียน และที่จัดตั้งโดยคนไทยเองก็มี (มุสดี ทิพทัส และมานพ พงศทัต, 2525: 116)

ปัจจัยด้านระบบการขนส่ง

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมีการขนส่งทางบกแพร่หลายขึ้น มีการใช้รถราง รถลาก ในพ.ศ. 2445 เริ่มมีรถยนต์ใช้ในเมืองไทย และเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วในตอนต้นสมัยรัชกาลที่ 6

การใช้พาหนะสัญจรทางบกนี้มีส่วนส่งผลให้รูปแบบวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป คือ มีการสร้างตึกแถวอย่างสิงคโปร์เพื่ออยู่อาศัยและทำการค้า อีกทั้งการเกณฑ์การเจริญเติบโตของเมืองในสมัยก่อนจะถูกควบคุมโดย วัง แต่เมื่อมีการตัดถนนใหม่ และเป็นที่นิยมกันมากขึ้นถนนเมืองจึงขยายไปตามแนวของถนน ไม่ใช่วังอีกต่อไป

ปัจจัยด้านสิ่งปลูกสร้าง

การเปิดประเทศภายใต้สนธิสัญญาเบาว์ริง ในต้นสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2398 เมืองใหญ่ๆมิได้เป็นศูนย์กลางการปกครอง และศาสนาเท่านั้น แต่ได้เป็นศูนย์กลางทางการผลิตและการค้ามากยิ่งขึ้น การผลิตและการค้าที่ต้องการแรงงาน ได้ปรากฏออกมาในรูปแบบของที่อยู่อาศัยประเภทต่างๆ ทั้งบ้าน เรือนแถว ร้านค้า ตึกแถวที่ใช้ทั้งอยู่อาศัยและประกอบการค้าไปด้วย

การขยายตัวของเมืองในรัชกาลที่ 4 - 5 โดยการสร้าง "วัง" เพื่อขยายตัวเมือง

ออกไปตามทิศทางที่พระองค์วางไว้ เนื่องจากในรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ภาวะการณ์บีบบังคับจากโลกภายนอกก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เห็นได้ชัด คือ การตัดถนนตามแบบตะวันตก ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการตัดถนนเพิ่มเติม เพื่อเปิดพื้นที่ เป็นจุดเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิต จากการใช้คลองเป็นทางสัญจร กลายเป็นการใช้ถนนเป็นหลักในการคมนาคม และในที่สุด “ถนน” ก็กลายเป็นตัวนำให้เกิดการขยายตัวของเมืองในปัจจุบัน

ปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาเมืองของกรุงรัตนโกสินทร์นั้น เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง สนธิสัญญานี้ได้เปลี่ยนแปลงลักษณะเศรษฐกิจแบบยังชีพภายใต้ระบบเศรษฐกิจประเพณีดั้งเดิม (Traditional Economy) และรูปแบบเศรษฐกิจบัญชาการ (Command Economy) มาเป็นเศรษฐกิจการค้าทำการผลิตเพื่อขายภายใต้ระบบตลาดเสรี (Market Economy) ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตแบบชาวน้ำมาเป็น “คนบก” ซึ่งผูกพันกับถนนและสิ่งอำนวยความสะดวกตลอดจนเทคนิควิทยาการใหม่ๆ ที่ถูกนำเข้ามาอย่างต่อเนื่อง โดยพ่อค้า ทูต มิชชันนารี ชาวตะวันตกทั้งหลาย (ดุซงึ่ ทายตะคุ, 2542: 115)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้เพราะรัชกาลที่ 4 ทรงเป็นคนหัวใหม่ พระองค์ได้เรียนภาษาต่างประเทศ และมีความสนใจในวิทยาการตะวันตก มีความคิดก้าวหน้าทันสมัย พระองค์โปรดให้สร้างฐานทางความคิด และทัศนคติใหม่ๆ พยายามจะยกฐานะของสามัญชนหรือไพร่ให้มีเสรีภาพมากขึ้น ให้มีการแทนที่การจัดระเบียบสังคมแบบไพร่ – ฟ้า ที่มีมาแต่เดิม ซึ่งต่อมามีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงใน รัชกาลที่ 5 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 เศรษฐกิจตกต่ำ เนื่องจากสงครามโลกครั้งที่ 1

4.1.4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 7 - รัชกาลที่ 8

(พ.ศ. 2468 - 2489)

ลักษณะทางกายภาพ

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ลักษณะทางกายภาพไม่มีการเปลี่ยนแปลงเท่าไรนัก ประชาชนอพยพไปหลบภัยอยู่ต่างจังหวัด เนื่องจากลักษณะที่เหมาะสมทางยุทธศาสตร์ทำให้บางลำภูมีบทบาทในการเป็นศูนย์บัญชาการงานใต้ดินของฝ่ายสัมพันธมิตร และขบวนการเสรีไทย

สิ่งจูงใจ และอุปสรรคของการตั้งถิ่นฐานแต่ดั้งเดิม

เนื่องจากบริเวณย่านบางลำภูมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน จึงเป็นสิ่งดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาทำมาค้าขาย และอยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่น เพราะอยู่ใกล้กับสถานที่ราชการสำคัญต่างๆ และองค์กระระหว่างประเทศที่สำคัญ อีกทั้งอยู่ใกล้กับโบราณสถานจำนวนมากสะดวกต่อการเดินทางติดต่อ เพราะเป็นเส้นทางผ่านของรถราง และรถประจำทางหลายสาย

ปัจจัยทางวัฒนธรรม / ศาสนา / ความเชื่อ / ค่านิยม / วิถีชีวิต

มีการปลูกฝังความรักชาติ และความเป็นระเบียบแบบแผนชีวิตคนไทย เพื่อให้ประเทศไทยมีฐานะเท่าเทียมชาติมหาอำนาจ โดยให้ประชาชนปฏิบัติตามแนวทาง "รัฐนิยม" เช่น การเลิกกินหมาก ให้เลิกนุ่งผ้าโจงกระเบนโดยให้สวมกระโปรงแทน ให้สวมหมวก เป็นต้น สภาพค่านิยมที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลต่อเศรษฐกิจบริเวณย่านบางลำภูอยู่ไม่น้อย ดังเช่น ที่ร้าน ไทยปราณีต ซึ่งเป็นร้านผ้าบนถนนพระสุเมรุที่เปิดมานาน เดิมทีเจ้าของร้านเล่าว่า ที่ร้านขายผ้าลาย เพื่อไว้ใช้ตัดทำโจงกระเบน แต่เมื่อค่านิยมเปลี่ยน จึงขายผ้าสำหรับทำหมวก ในช่วง "มาลानาไทย" นั้นเอง ต่อมาจึงกลายมาเป็นขายผ้าไหมจนถึงปัจจุบัน

หลังจากการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองส่งผลให้สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพชีวิตความเป็นอยู่ได้เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ย่านบางลำภูเป็นพื้นที่ใจกลางเมือง ซึ่งมีสิ่งปลูกสร้าง อาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์ และหน่วยงานของราชการอยู่มาก ที่อยู่อาศัยหรือบ้านพักอาศัยนั้นมีการปรับเปลี่ยนไป เนื่องมาจากราคาที่ดินที่สูงขึ้นประกอบกับสภาพทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงตามไปด้วยตามสถานะของแต่ละบุคคล

ปัจจัยด้านระบบการขนส่ง

ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา นโยบายของรัฐมุ่งส่งเสริมแต่การคมนาคมทางบก เพียงประการเดียวอย่างเห็นได้ชัด การขุดคลองขึ้นบริเวณรอบนอกกรุงเทพฯ เพื่อใช้ในการเพาะปลูก และการคมนาคมขนส่งของชุมชน แต่ภายในเขตกรุงเทพฯ ไม่ปรากฏว่ามีการขุดคลองเพิ่มอีกเลย ความหนาแน่นของประชากรก่อให้เกิดปัญหาการตั้งบ้านเรือน มีการรुकล้ำคลอง ทำให้คลองสกปรก และเนื่องจากรัฐมุ่งสร้างแต่ถนน จึงละเลยไม่มีการขุดซ่อมหรือดูแลรักษาคลอง ทั้งประชาชนหันมาใช้น้ำประปาในการบริโภค ไม่ต้องพึ่งพาน้ำคลองมาก คลองจึงตื้นเขิน สงกลิ่นเน่าเหม็นรบกวน รัฐบาลจึงแก้ปัญหาด้วยการ ถมคลองแล้วสร้างเป็นถนน ขึ้นแทน การตัดถนนตามแนวคลองเดิมทำให้ได้เส้นทางที่ตัดเข้าสู่ใจกลางชุมชนจริง รัฐบาลประหยัดรายจ่ายในการเวนคืนที่ อีกทั้งเจ้าของที่ดินริมคลองยังให้การสนับสนุน เนื่องจากมีผลทำให้ราคาที่ดินของตนสูงขึ้น การถมคลองดำเนินไปเรื่อยๆ จนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 คลองในกรุงเทพฯ จึงเหลือเฉพาะคลองที่สำคัญเท่านั้น ซึ่งในปัจจุบันคลองเหล่านี้ก็มีความตื้นเขินและใช้เป็นที่ระบายน้ำเสียมากกว่าใช้เพื่ออุปโภคบริโภค และคมนาคมขนส่งเช่นเดิม

ปัจจัยด้านสิ่งปลูกสร้าง

สิ่งก่อสร้างและสถาปัตยกรรมในช่วงก่อนสงครามโลกมีเพิ่มขึ้นมากกว่าในช่วงเวลา ก่อน มีการจัดสรรงบประมาณแผ่นดินมาใช้ในการพัฒนาบริหารประเทศในสัดส่วนที่สูงขึ้น มีการลงทุนในสิ่งก่อสร้างที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น และพัฒนาทาง

ต่อมาเศรษฐกิจในประเทศไทยเกิดภาวะข้าวยากหนักแพ่งในภาวะสงคราม ดังนั้นอาคารที่ปลูกสร้างในสมัยนี้จะสะท้อนเอกลักษณ์อย่างชัดเจน เช่น อาคารโรงพิมพ์คุรุสภา ที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมที่เรียบง่าย ไม่มีลวดลายวิจิตรบรรจง และมีการปรับการใช้พื้นที่วังมาเป็นทำการขององค์การระหว่างประเทศ

ปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

ในสมัยรัชกาลที่ 7 ประเทศต้องประสบกับปัญหาทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างหนัก ซึ่งส่งผลกระทบมาถึงการปกครอง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งสำคัญของประเทศ เมื่อ 24 มิถุนายน 2475 โดย คณะราษฎร อันความผิดเคืองทางเศรษฐกิจในครั้งนี้ส่ง

ผลถึงการก่อสร้าง ที่เห็นได้ชัดเจน คือ โรงพิมพ์คุรุสภา บริเวณข้างป้อมพระสุเมรุซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 7 จะเห็นว่าการสร้างเป็นไปอย่างเรียบง่าย ไม่มีลวดลายวิจิตรประณีตดังแต่ก่อน ทั้งนี้จึงสะท้อนสภาพเศรษฐกิจในยุคนั้นได้อย่างชัดเจน ส่วนวังเจ้านายที่อยู่ริมถนนพระอาทิตย์มีการนำมาใช้เป็นสถานที่ทำการของหน่วยงานราชการ บางส่วนที่มีพื้นที่กว้างขวางโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ด้านหน้าติดถนน ก็ถูกแบ่งให้เช่าเพื่อก่อสร้างร้านค้าก็มี

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 8 ประเทศไทยต้องเข้าสู่ภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 อันส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจชัดเจน ดังตัวอย่างเช่น กิจการร้านขายแผ่นเสียงของนาย ต.เง็กชวน ต้องหยุดชะงักลง แล้วกลับไปตั้งหลักที่ต่างจังหวัด เช่นเดียวกับผู้คนแถบบางลำภูคนอื่นที่หลบภัยสงครามไปยังบ้านญาติพี่น้องที่ต่างจังหวัดระยะหนึ่ง แล้วจึงกลับมาประกอบธุรกิจต่อ ทั้งนี้ในช่วงสงครามบริเวณถนนพระอาทิตย์ได้มีบทบาทเป็นศูนย์บัญชาการของทหารญี่ปุ่นด้วย

4.1.5 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในสมัยรัชกาลที่ 9

(พ.ศ. 2489 - ปัจจุบัน)

ช่วงที่ 1 หลังสงครามโลก (พ.ศ.2488) – ก่อนการสร้างสะพานพระปิ่นเกล้า

(พ.ศ.2515)

ช่วงที่ 2 หลังการสร้างสะพานพระปิ่นเกล้า (พ.ศ.2516 – ปัจจุบัน)

ลักษณะทางกายภาพ ช่วงที่ 1

พื้นที่บางลำภูขณะนั้นยังมีลักษณะทางภูมิทัศน์ที่สวยงาม ไม่มีตึกสูงมาบดบังทัศนียภาพ อาคาร บ้านเรือนต่างๆยังมีความสูงไม่มากนัก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัย

สิ่งจูงใจ และอุปสรรคของการตั้งถิ่นฐานแต่ดั้งเดิม ช่วงที่ 1

หลังจากสงครามโลก ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเป็นอย่างมาก เช่นเดียวกับบางลำภูผู้คนกลับมาอยู่อาศัย และทำการค้าขายกันมากขึ้น

ปัจจัยทางวัฒนธรรม / ศาสนา / ความเชื่อ / ค่านิยม / วิถีชีวิต ช่วงที่ 1

นอกจากนี้ค่านิยมในการจับจ่ายสินค้าเริ่มเปลี่ยนไปหลังจากมีการก่อสร้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ ทำให้ประชาชนเปลี่ยนวิถีบริโภคหันมานิยมเข้าห้าง เพราะมีสินค้าครบครัน ต่างจากร้านค้าที่ขายสินค้าเฉพาะอย่าง ทำให้ร้านค้าเหล่านี้ค่อยๆ ตายไป จากการสัมภาษณ์ " หลังสงครามนี้ก็เปลี่ยนอีก จากร้านค้าที่เป็นร้านๆ เช่น แถบถนนลิบสามห้าง ก็เป็นสรรพสินค้าใหญ่อย่าง ตั้งฮั่วเส็ง นิวเวิลด์ ซึ่งก็ทำให้ร้านเสื้อเชิ้ตพันตัวของป่าต้องเลิกกิจการไป เพราะเราขายเสื้ออย่างเดียว ไม่มีอย่างอื่น คนจึงชอบไปห้างมากกว่าเพราะเราขายได้เบ็ดเสร็จ มีทุกอย่างในที่เดียว ร้านค้าจึงอยู่กันไม่ได้ " (อรศรี ศิลปี, กรรมการประชาคมบางลำภู, สัมภาษณ์, 8 พฤศจิกายน 2544.)

ปัจจัยด้านระบบการขนส่ง ช่วงที่ 1

ถนนกลายเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก หลังจากที่มีการวางแผนการใช้ที่ดินของบริษัท ลิทซ์ฟิลด์ ทำให้คลองที่เคยใช้เป็นเส้นทางคมนาคม หรือเป็นพื้นที่ของกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจแต่ก่อนนี้ กลายเป็นทางระบายน้ำของเมือง ความเปลี่ยนแปลงจะเห็นได้ชัดในพื้นที่รอบนอกมากกว่า เนื่องจากพื้นที่ภายในเป็นบริเวณอนุรักษ์ และไม่มีพื้นที่เพียงพอ

ปัจจัยด้านสิ่งปลูกสร้าง ช่วงที่ 1

สิ่งปลูกสร้างที่เกิดขึ้นในรัชกาลนั้น ส่วนใหญ่เป็นสถานที่ราชการ โดยจอมพล ป. ได้ดำเนินนโยบายรัฐนิยมเพื่อเชิดชูเอกลักษณ์ของชาติ ด้วยการสร้างกลุ่มอาคารราชการเพิ่มขึ้นไปตามสองข้างทางถนนราชดำเนินนอก ในช่วงปี พ.ศ.2495 - 2500 เป็นอาคารสูง 3-4 ชั้น ในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์

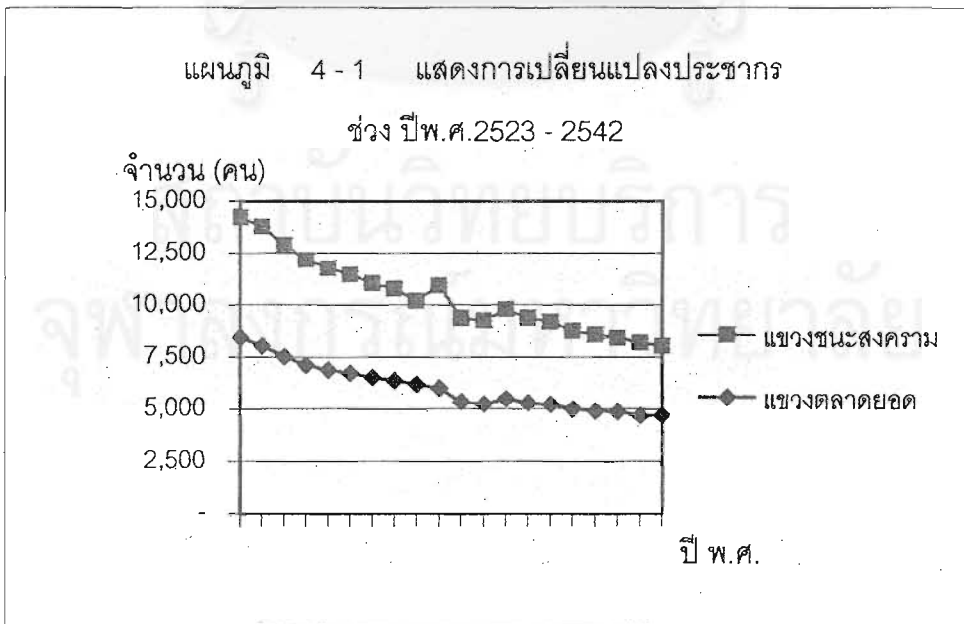
ปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ช่วงที่ 1

ในปี พ.ศ.2500 เริ่มมีการวางแผนการใช้ที่ดิน โดยว่าจ้าง บริษัท ลิทซ์ฟิลด์ ไวท์ทิง บาว แอน แอสโซซิเอท (Litchfield Whiting Bowne and Associates) เข้ามาวางแผนการใช้ที่ดิน ซึ่งได้เสนอผัง Greater Bangkok Plan 2533 ได้มีการถมคลองเพื่อขยายถนนตามผังลิทซ์ฟิลด์ และตัดถนนขึ้นเป็นจำนวนมาก การกระทำเช่นนี้เป็นการละลายโครงสร้างทางน้ำ นักวางแผนผัง

แรกๆได้รับอิทธิพลความคิดของ "Automobile Age" จากข้อเสนอของบริษัทลิทซ์ฟีลด์ เป็นผลทำให้การขนส่งทางน้ำลดความนิยมลง การสัญจรทางน้ำกลายเป็นระบบการสัญจรรอง เพื่อแบ่งเบาภาระการสัญจรทางบกในการคมนาคม และการขนส่งสินค้า

ลักษณะทางกายภาพ ช่วงที่ 2

บางลำภูเป็นย่านการค้าขายที่สำคัญจากอดีตถึงปัจจุบัน เป็นพื้นที่ที่อยู่ในความควบคุมของการใช้ที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์และศิลปวัฒนธรรมไทย ตามกฎหมายห้ามก่อสร้างอาคารที่มีความสูงเกิน 16 เมตร การขยายตัวจึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก จะมีก็เป็นการดัดแปลงที่พักอาศัยเดิม หรือการเปลี่ยนจากอาคารแนวราบไปเป็นอาคารสูง อีกทั้งที่ดินย่านบางลำภูมีราคาสูงทำให้มีการเปลี่ยนแปลงกลุ่มบ้านพักเป็นอาคารพาณิชย์ ซึ่งให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่สูงกว่า การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้พื้นที่ในกรุงรัตนโกสินทร์ไม่เหมาะสมสำหรับการเป็นที่พักอาศัย ในปัจจุบันมีแนวโน้มการย้ายออกจากพื้นที่อันเนื่องมาจากความแออัด (จากการศึกษาความหนาแน่นของประชากรในเขตพื้นที่ศึกษา จะมีค่าเฉลี่ยประมาณ 14.7 คน/ตารางเมตร ซึ่งเท่ากับความหนาแน่นประชากรในเขตพระนคร : ข้อมูล ณ เดือนพฤศจิกายน 2543) ไปยังชานเมืองซึ่งที่ดินราคาถูกกว่าและสิ่งแวดล้อมดีกว่าในเมือง ดังจะเห็นได้จากตารางด้านล่าง ซึ่งแสดงถึงจำนวนประชากรในเขตพื้นที่ศึกษาที่ลดลงตลอดระยะเวลา 40 ปี (พ.ศ.2523 - 2542)

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ / สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร

สิ่งจูงใจ และอุปสรรคของการตั้งถิ่นฐานแต่ดั้งเดิม ช่วงที่ 2

บางลำภูเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของเกาะรัตนโกสินทร์ มีการใช้ที่ดินประเภทอนุรักษ์ เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์และศิลปวัฒนธรรมไทย ทำให้การขยายตัวของพื้นที่เป็นไปได้อย่างจำกัด แต่เนื่องจากบางลำภูอยู่ใกล้กับสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญต่างๆ จึงยังทำให้บางลำภูมีการเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยทางวัฒนธรรม / ศาสนา / ความเชื่อ / ค่านิยม / วิถีชีวิต ช่วงที่ 2

เนื่องจากการใช้พื้นที่ประกอบธุรกิจเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ส่งผลให้พื้นที่โดยรอบบริเวณมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเพื่อตอบสนองธุรกิจดังกล่าว การนับถือศาสนสถานมีความสำคัญน้อยลง ทำให้ขาดความสำนึก และขาดความเกรงใจ อันเป็นวัฒนธรรมของคนไทย เห็นได้จากการเปิดดนตรีจากสถานบันเทิงที่อยู่รอบๆวัดขณะสงคราม ทำลายความสงบของเขตสังฆาวาส

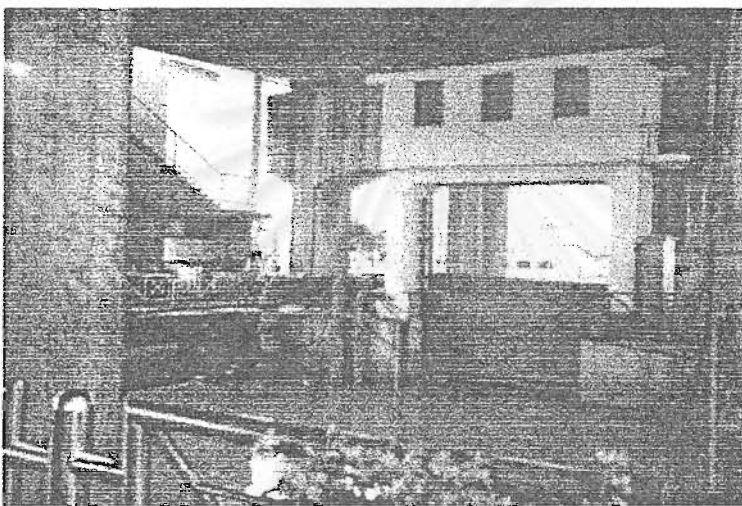
จากภาพด้านล่างเดิมเคยเป็นพื้นที่ของร้านค้าเก่าแก่ "ผดุงชีพ" ที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จำหน่ายอุปกรณ์ตกแต่งตัวละครไทย ตั้งอยู่บนถนนจักรพงษ์ มุ่งหน้าถนนราชดำเนินกลาง ปัจจุบันก่อสร้างใหม่เป็น Guest House

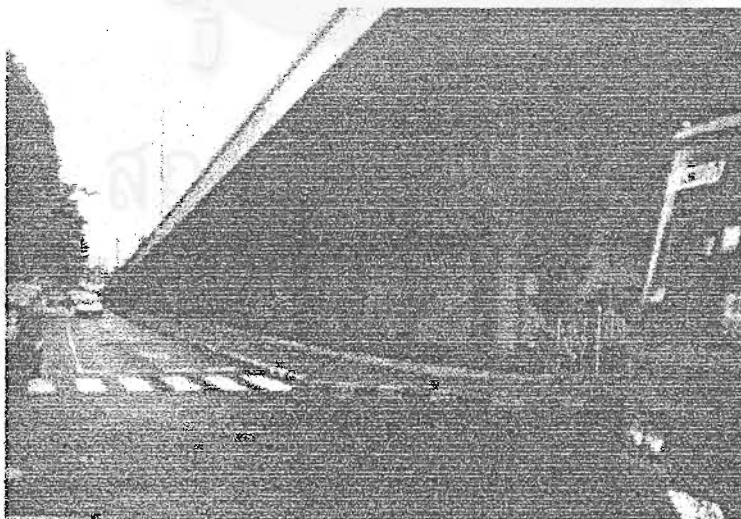
ภาพที่ 4 - 2 Guest House ที่สร้างใหม่บริเวณตึกแถวรุ่นเก่า
(ถ่ายเมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2545)

ปัจจัยด้านระบบการขนส่ง ช่วงที่ 2

หลังจากที่มีการสร้างสะพานพระปิ่นเกล้า พื้นที่บางลำภูจึงมีการจราจรคับคั่ง เนื่องจากใช้เป็นเส้นทางผ่านไปยังฝั่งธนบุรี นอกจากนี้สะพานพระปิ่นเกล้า ยังแบ่งพื้นที่ระหว่างเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน และเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกออกจากกันอย่างชัดเจน ส่งผลต่อทัศนียภาพบริเวณถนนเจ้าฟ้า และถนนพระอาทิตย์ ตลอดจนปิดเส้นทางสัญจรทางน้ำอย่างสิ้นเชิง อีกทั้งสร้างความลำบากในการเข้าไปใช้พื้นที่บริเวณสนามหลวงในการพักผ่อน

ภาพที่ 4-3 บริเวณใต้สะพานพระปิ่นเกล้า

ภาพที่ 4-4 ใต้สะพานพระปิ่นเกล้า บริเวณถนนเจ้าฟ้า

ปัจจัยด้านสิ่งปลูกสร้าง ช่วงที่ 2

บริเวณย่านบางลำภูที่มีการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน คือ ถนนข้าวสาร ที่มีการตัดแปลงอาคารพักอาศัยไปเป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ทำให้ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมโดยทั่วไป บดบังทัศนียภาพที่สง่างามของวัด และโบราณสถานสำคัญต่างๆ และอีกบริเวณ คือ ห้างสรรพสินค้าที่เกิดขึ้น ซึ่งมีความสูงมากกว่า 4 ชั้นขึ้นไป เช่น ห้างนิวเวิลด์ ห้างแก้วฟ้าพลาซ่า ซึ่งการเกิดห้างสรรพสินค้าใหญ่เหล่านี้ เป็นผลจากช่องว่างของกฎหมาย ส่งผลต่อรูปลักษณ์ของเมือง

ปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ช่วงที่ 2

ในปี พ.ศ.2521 ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ โดยได้กำหนดนโยบายการใช้ที่ดินในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น กล่าวคือ นโยบายผังเมืองรวมกรุงเทพมหานครฉบับใหม่ หรือแผนผังการใช้ประโยชน์ที่ดินตามที่ได้จำแนกประเภทท้ายกฎกระทรวง ฉบับที่ 414 (พ.ศ.2542) ที่กำหนดให้พื้นที่บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ มีการใช้ที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์และศิลปวัฒนธรรมไทย และอยู่ในพื้นที่ควบคุมความสูงของอาคารไม่ให้มีความสูงเกิน 16 เมตร (ย่านบางลำภู) ซึ่งก่อนหน้านี้ก็มีความพยายามที่จะกำหนดความหนาแน่นที่เหมาะสมให้กับพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างภายในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน พ.ศ.2528 และภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก พ.ศ.2530 ซึ่งห้ามก่อสร้างอาคารที่มีความสูงเกิน 16 เมตร (ดุซงึ่ ทายตะคุ, 2542: 255) แต่ถึงกระนั้นความต้องการขยายพื้นที่ใช้สอยอาคารที่เพิ่มขึ้นทั้งของภาครัฐ และเอกชน จึงมีการเร่งดำเนินการก่อสร้างอาคารสูงเกินกว่า 6 ชั้น ให้แล้วเสร็จในปีเดียวกันกับประกาศใช้ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนั่นเอง

โครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ที่ดำเนินการตามแนวทางคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์ ที่กล่าวไว้ในบทที่ 3 นั้น การดำเนินการดังกล่าวมีความต่อเนื่องกับพื้นที่โครงการ ซึ่งบางโครงการก็ได้เริ่มดำเนินการไปบ้างแล้ว ความเป็นไปได้ของโครงการจึงมีความชัดเจนสูง ส่วนโครงการที่ดำเนินการโดยหน่วยงานอื่นๆ เช่น กรุงเทพมหานคร และกรมธนารักษ์ นั้นเป็นการดำเนินการอย่างเอกเทศตามแนวทางของแต่ละหน่วยงาน จึงอาจส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทางลบหรือช่วยส่งเสริมพื้นที่โครงการ เช่น รูปแบบของอาคารไม่สอดคล้องกับลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้น ทั้งนี้ ความผิดพลาดของแผนแม่บทในการอนุรักษ์และพัฒนากรุง

รัตนโกสินทร์นั้นยังขาดขั้นตอนที่สำคัญ คือ การทำประชาพิจารณ์ เห็นได้จากโครงการปรับปรุงบริเวณบ่อมพระสุเมรุ เป็น สวนสันติชัยปราการ ที่ต้องการเปิดมุมมองของแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ในที่สุดแล้วสวนนี้ได้สร้างยกสูงขึ้นปิดกั้นมุมมองสู่มาน้ำเจ้าพระยา เช่นเดียวกับโครงการทางเดินริมน้ำที่สร้างโดยกรุงเทพมหานคร ประชาชนก็ไม่สามารถใช้เส้นทางเดินนั้นแล้วมองไปยังความสวยงามของวังต่างๆริมถนนพระอาทิตย์ได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลักษณ์ ปัญหา และแนวโน้มการพัฒนาของย่านบางลำภู

จากบทที่ 4 พบว่าอิทธิพลที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของย่านบางลำภูได้สะท้อนลักษณะทางกายภาพ เกิดเป็นภาพลักษณ์ของย่านบางลำภูที่มีลักษณะพิเศษ และขณะเดียวกันก็ส่งผลให้เกิดปัญหาต่อพื้นที่ ดังนี้

5.1 ภาพลักษณ์ของพื้นที่ย่านบางลำภู

5.1.1 ภาพลักษณ์ด้านที่ตั้ง

จากอดีตบางลำภูมีภาพลักษณ์เป็นชุมชนริมน้ำที่มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน และวิถีชีวิตของผู้คนที่ต้องอาศัยแม่น้ำลำคลองในการดำเนินชีวิต ทั้งเรือกสวนไร่นา ตลาด การคมนาคมขนส่ง แหล่งอาหาร ตลอดจนศิลปวัฒนธรรม ประเพณี

ภาพลักษณ์ของบางลำภูเปลี่ยนไป เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม การเปลี่ยนภาพลักษณ์จากความสัมพันธ์ทางน้ำ มาเป็นความสัมพันธ์ทางบก ซึ่งเริ่มขึ้นเมื่อประเทศไทยได้รับเอาอิทธิพลตะวันตกเข้ามา

ปัจจุบันพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ต่อเนื่องจากบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ยังอยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ประกอบกับภายในพื้นที่เองก็มีสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์อยู่หลายแห่ง ทำให้พื้นที่ศึกษาสามารถส่งเสริม และพัฒนาให้มีศักยภาพสูงขึ้นในกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้กับชุมชนได้มากขึ้น

5.1.2 ภาพลักษณ์ด้านการใช้ที่ดิน

การใช้ที่ดินในพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นที่พักอาศัยผสมผสานกับพื้นที่การค้า และการบริการ (Mix Use) อันเป็นเอกลักษณ์ที่ส่งผลให้พื้นที่ยังคงมีวิถีชีวิตเมืองที่คึกคัก และมีชีวิตชีวา

5.1.3 ภาพลักษณ์ด้านระบบการสัญจร

พื้นที่ศึกษามีจุดเชื่อมต่อระหว่างการคมนาคมทางบกกับทางน้ำ ซึ่งมีผู้ใช้บริการเป็นจำนวนมาก แต่ในปัจจุบันรูปแบบท่าเรือยังไม่เหมาะสมต่อระดับการเป็นท่าเรือสำคัญ หากมีการปรับปรุงให้มีสภาพดีขึ้น ทั้งด้านการใช้สอยและรูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จะช่วยให้พื้นที่โครงการมีบทบาททางด้านนี้ชัดเจนมากขึ้น ส่วนด้านการสัญจรทางบกนั้น ในพื้นที่บางลำภูมีถนนหลายสาย รวมถึงรถโดยสารประจำทางเองก็มีหลายสายเช่นกัน จึงมีความเป็นไปได้ที่จะเชื่อมต่อให้ระบบมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นสำหรับการเดินทางท่าในพื้นที ซึ่งมีทั้งการเดินทางเพื่อเปลี่ยนต่อเส้นทางและการเข้าสู่พื้นที่ในย่านต่างๆ การปรับปรุงให้ระบบโครงข่ายมีความสมบูรณ์ขึ้น ก็เป็นการเปิดโอกาสให้กับพื้นที่ที่อยู่ลึกจากแนวถนนสายหลักด้วย รวมถึงบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและริมคลองรอบกรุงซึ่งในปัจจุบันมีทางเดินริมน้ำอยู่บางส่วน การปรับปรุงให้มีความสะดวกปลอดภัยในการใช้งาน ก็จะเป็นการส่งเสริมการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว และเพิ่มที่โล่งริมแม่น้ำอีกด้วย

5.1.4 ภาพลักษณ์ด้านสังคม และชุมชน

ในอดีตย่านบางลำภูเป็นย่านที่ชุมชนมีการรวมกลุ่มกันผลิตสินค้าเฉพาะด้าน คือ เป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายเรือ ได้แก่ เรือสำปั้น เรือประทุน เรือขนาดเล็ก และเป็นแหล่งผลิตช่างฝีมือที่มีความชำนาญ ได้แก่ ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความชำนาญในการทำเครื่องทองต่างๆ

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันอาชีพช่างทองของชุมชนจะลดลงจนเหลือเพียงหลังคมเรือนเดียว แต่ประชาชนในบางลำภูที่ยังเป็นคนดั้งเดิมของพื้นที่ ก็ตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่ ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ประกอบกับสภาพโดยรวมของพื้นที่เริ่มเสื่อมโทรมลง จึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงให้ดีขึ้น ตัวอย่างเช่น กลุ่มประชาคมบางลำภู ที่มีการรวมตัวกันในการดำเนินการปรับปรุงพื้นที่ภายในชุมชน ตลอดจนจัดกิจกรรมเพื่อประสานโครงสร้างภายในชุมชนให้เข้มแข็ง โดยกิจกรรมต่างๆ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

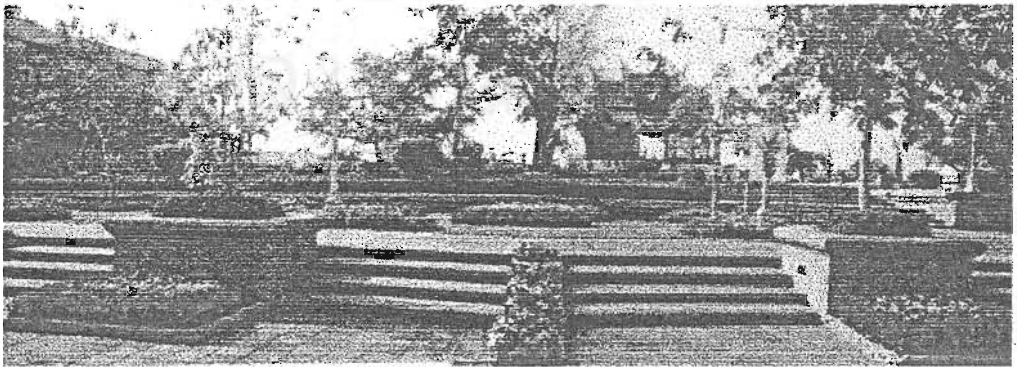
1) กิจกรรมที่อิงกับสัญลักษณ์ในเชิงประวัติศาสตร์ของบางลำภู เนื่องจากพื้นที่บางลำภูมีร่องรอยของประวัติศาสตร์ที่ยังคงเหลืออยู่ อาทิ วังของเจ้านายฝ่ายวังหน้าที่ยังคงเหลืออยู่ ได้แก่ ซากประตูวังของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา พื้นที่ที่เหลืออยู่ของวังพระยาพจนปรีชา ปัจจุบันอยู่ระหว่างกรมช่างทหารบกกับพิพิธภัณฑท์หอศิลป์เจ้าฟ้า มีบ้านพักของเสนาบดีราชสกุลอิศรเสนา ณ อยุธยา ปัจจุบันหนังสือพิมพ์ผู้จัดการเช่าอยู่ เป็นต้น วัดเก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เช่น วัดชนะสงคราม วัดสังเวชฯ วัดสามพระยา เป็นต้น ป้อมตามแนวกำแพงเมือง

เช่น ป้อมพระสุเมรุ ซึ่งเป็นป้อมใหญ่ประจำทิศเหนือ ความมีประวัติศาสตร์ของพื้นที่ดังกล่าวทำให้นำไปเชื่อมโยงและสร้างกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมการค้นพบต้นลำพูต้นสุดท้ายของบางลำภู ก็เป็นกิจกรรมเพื่อที่จะหาสัญลักษณ์ที่จะเป็นจุดในการฟื้นฟูชุมชน กิจกรรมทัวร์วัดวังในชุมชน นอกจากนี้ยังมีงานค้นคว้าและบันทึกประวัติศาสตร์ชุมชนจากคำบอกเล่า งานอนุรักษ์อาคารโบราณอีกด้วย ซึ่งกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ให้ความรู้และทำให้เห็นคุณค่าของวัดวังรวมทั้งอาคารต่างๆ ที่มีคุณค่าซึ่งตั้งอยู่ในชุมชน

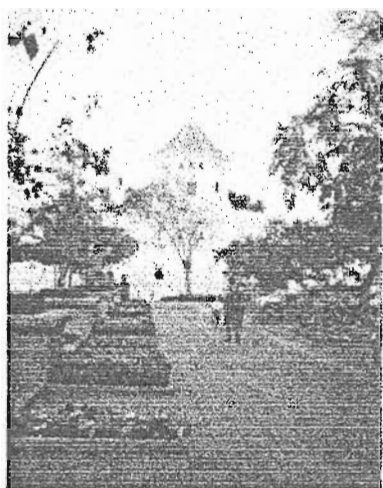
2) กิจกรรมถนนคนเดิน เป็นการผสมผสานศิลปวัฒนธรรมทั้งที่มีอยู่ในชุมชนและภายนอกชุมชนเข้าด้วยกัน เช่น นิทรรศการความเป็นมาของชุมชน กิจกรรมการแสดงออกทางศิลปะโดยวาดรูปลงบนถนน กิจกรรมสอนทำผ้าบาติก การทำวุ้น บั๊นดิน สาธิตการแทงหอก ยาดอง ลูกชุบลำภู ของเล่นดินเผา สาธิตและจำหน่ายอาหารหวานแบบไทย มีการแสดงศิลปะร่วมสมัย อาทิ การแสดงละครหุ่น การแสดงของศิลปินเปิดหมวก การแสดงละครกลางแจ้ง นอกจากนี้ยังมีการแสดงแบบไทยประเพณี ได้แก่ การแสดงดนตรีไทยของคนในชุมชน การแสดงละครร้อง การบรรเลงดนตรีจากวงดุริยางค์ การแสดงลิเก เป็นต้น

3) กิจกรรมตามวันสำคัญต่างๆ เช่น งานวันแม่แห่งชาติ งานวันพ่อแห่งชาติ งานวันวิสาขบูชา งานประเพณีรดน้ำดำหัววันสงกรานต์ งานวันปีใหม่ และงานวันเด็ก เป็นต้น

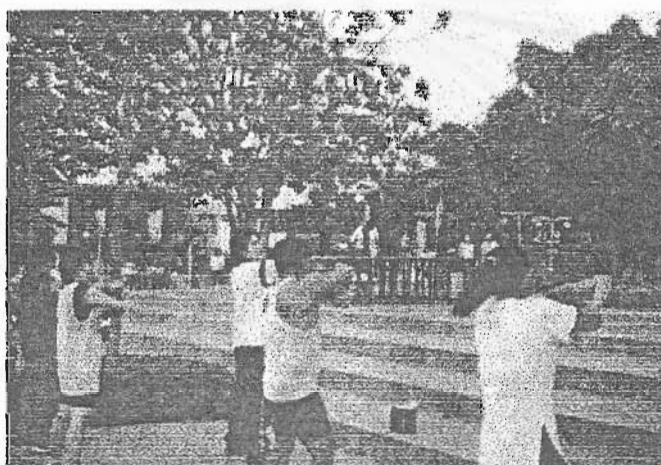
4) โครงการสำหรับบุคคลทั่วไป ซึ่งเป็นโครงการที่คนในชุมชนคิดขึ้นเพื่อสนองต่อความต้องการของคนต่างวัย ต่างอาชีพ เช่น กิจกรรมการรำไทเก๊ก จะเป็นกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ และการเต้นแอโรบิค เพื่อตอบสนองความต้องการของคนหนุ่มสาว (จัดทุกวัน เวลา 17.00 - 19.00 น.) โครงการสอนภาษาอังกฤษแก่บุคคลทั่วไป เป็นต้น (แพรวพรรณ แยมไทย, 2544: 63-64)

ภาพที่ 5 - 1 "เมืองดอกไม้" บริเวณสวนสันติชัยปราการ

ภาพที่ 5 - 2 "เมืองกับดอกไม้" จัด
โดย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
ระหว่างวันที่ 1-28 กุมภาพันธ์ 2545

ภาพที่ 5 - 3 กิจกรรมการเต้นแอโรบิค 17.00 - 19.00 น.

ภาพที่ 5 - 4 กิจกรรมการเต้นแอโรบิค

กิจกรรมเหล่านี้ได้รับการตอบสนองทั้งคนภายในชุมชนเองและนอกชุมชน ทั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรชุมชน อาทิ สำนักงานเขตพระนคร สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี สภาวัฒนธรรมเขตพระนคร ธนาคารออมสิน ห้างสรรพสินค้า ตั้งฮั่วเซ็ง บ้านดุริยประณีต โรงเรียนวัดมหาธาตุ โรงเรียนอัมพรไพศาล UNICEF และ FAO เป็นต้น (แพรวพรรณ แยมไทย, 2544: 63-64)

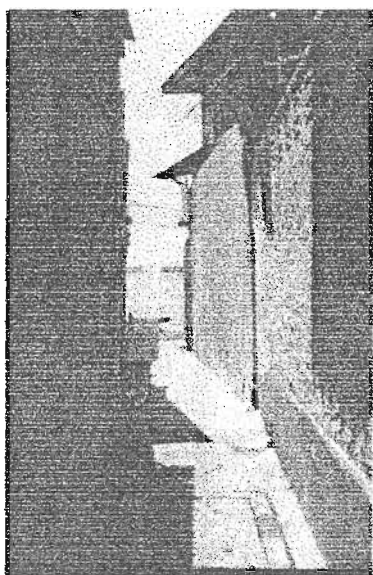
5.2 ปัญหาของย่านบางลำภู

5.2.1 ปัญหาด้านผังเมือง

ปัญหาด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน

- การขาดการวางแผนการใช้ที่ดินที่ชัดเจน และมาตรการในการควบคุมให้เป็นผลในทางปฏิบัติ ทำให้เกิดการพัฒนารอบวงกิจกรรมเดิมของพื้นที่ การขยายตัวของสถานที่ราชการและหน่วยงานต่างๆ บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้การใช้ที่ดินมีความหนาแน่นค่อนข้างสูง พื้นที่ว่างถูกใช้เป็นที่ปลูกสร้างอาคารเพื่อรองรับการขยายตัว รวมถึงการเปลี่ยนแปลงหรือต่อเติมอาคารเก่าในพื้นที่ เพื่อสนองตอบประโยชน์ใช้สอยที่เปลี่ยนไป การปลูกสร้างอาคารอย่างแออัด ขาดพื้นที่ว่าง และมีการรื้อล้างพื้นที่สาธารณะตลอดจนพื้นที่โบราณสถาน และย่านที่พักอาศัยทำให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าสูญหายไป

- การเติบโตเกิดขึ้นตามแนวถนนเป็นหลัก ทำให้พื้นที่ด้านในกลายเป็นจุดอับ ขาดสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ก่อให้เกิดปัญหาด้านสภาพแวดล้อม และปัญหาสังคมตามมา

ภาพที่ 5 - 5 ปัญหาความคับแคบของทางสัญจรภายในชุมชน

ภาพที่ 5 - 6 อาคารที่สร้างอย่างแออัดแนวคลองบางลำภู

ปัญหาการจัดระเบียบการจราจร

- เนื่องจากพื้นที่ย่านบางลำภูเป็นเขตเมืองเก่า ทำให้ระบบโครงข่ายและศักยภาพของถนนที่มีอยู่ ไม่สามารถรองรับปริมาณการจราจรและช่วยในการระบายรถออกจากพื้นที่ได้ดีนัก โดยเฉพาะในช่วงเวลาเร่งด่วน เนื่องจากถนนมีเขตทางแคบ ไม่สามารถขยายได้เนื่องจากข้อจำกัดของการปลูกสร้างอาคาร และความไม่เป็นระเบียบของแผงลอย และรถที่มาซื้อสินค้าที่รูกำปั่นผิวจราจร โดยเฉพาะในบริเวณถนนตานี และถนนข้าวสาร

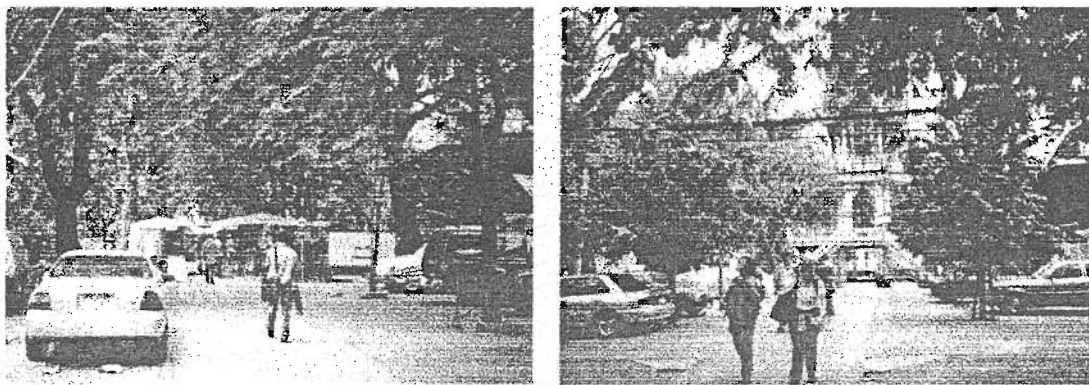
- การเชื่อมโยงการสัญจรระหว่างทางบก ,ทางน้ำ และทางเดินเท้า ยังไม่ได้รับการพัฒนาและส่งเสริมให้เป็นระบบ
- การสัญจรผ่านภายในเขตของวัดขณะสงคราม ก่อให้เกิดความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย เพราะเมื่อนักท่องเที่ยวใช้เป็นเส้นทางผ่านจากถนนข้าวสารไปยังถนนพระอาทิตย์ ร้านค้าลักษณะแผงลอยต่างๆ ก็เกิดขึ้นภายในบริเวณวัดเพื่อบริการนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 5 - 7 ท่าเรือบางลำภูมีขนาดเล็ก และขาดความปลอดภัย

ภาพที่ 5 - 8 การตั้งแผงลอยบนทางเท้าทำให้สัญจรไม่สะดวก

ภาพที่ 5 – 9 นักท่องเที่ยวใช้เส้นทางลัดผ่านภายในวัด

5.2.2 ปัญหาด้านภูมิสถาปัตยกรรม

ปัญหาการรบกวนมุมมอง และทำลายความสง่างามของย่านบางลำภู เกิดจากสาเหตุหลายประการ ได้แก่

- ป้ายโฆษณา ป้ายชื่อร้านต่างๆที่พยายามทำให้มีขนาดใหญ่เพื่อดึงดูดสายตาของทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างชาติ แต่ละร้านจัดทำป้ายของตนเองจึงขาดความสอดคล้องกับพื้นที่ และขาดความเป็นระเบียบ
- ปัญหาสายไฟฟ้า – โทรศัพท์ ตลอดสองฝั่งของถนนสายหลัก สายรอง และสายย่อย ในพื้นที่ศึกษาเป็นปัญหาด้านภูมิทัศน์ ก่อให้เกิดความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย รกรุงรัง และไม่ปลอดภัยต่อการสัญจรทางเท้า

5.2.3 ปัญหาทางสถาปัตยกรรม

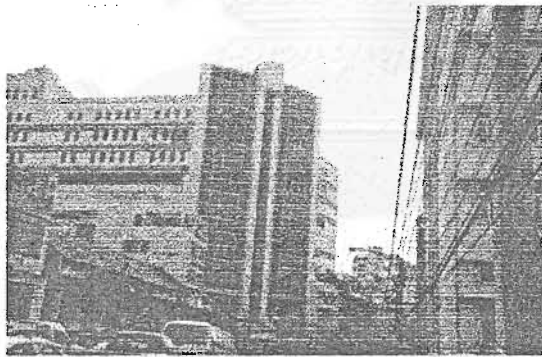
ปัญหาความไม่เป็นระเบียบของลักษณะทางสถาปัตยกรรม ซึ่งมีสาเหตุมาจากการขาดการควบคุมการใช้ที่ดิน และอาคาร โดยเฉพาะบริเวณที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ เช่น วัดชนะสงคราม

พบว่าอาคารบ้านเรือนในพื้นที่ เดิมทีแล้วเป็นอาคารที่มีโครงสร้างเป็นไม้สูง 2 ชั้น หลังคาเป็นกระเบื้องว่าว มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เรียบง่าย ดังเช่น บริเวณอาคารแถวหัวมุมถนนพระอาทิตย์ แต่อาคารรุ่นใหม่ที่สูงขึ้นจะเป็นอาคารที่มีโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก หรือเป็นตึก 3-5 ชั้น มีรูปแบบทันสมัยอย่างที่พบเห็นได้ทั่วไปในกรุงเทพฯ อาคารเหล่านี้สร้างปะปนอยู่กับอาคารรุ่นเก่า ซึ่ง

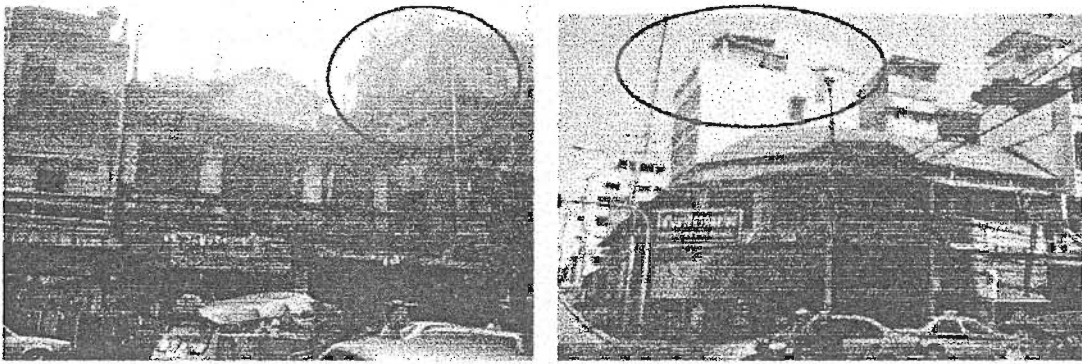
ดูไม่กลมกลืนและขัดแย้งกัน ทำให้เกิดแนวเส้นขอบฟ้าของอาคารที่ไม่เป็นระเบียบ อีกทั้งยังบดบังมุมมองที่ดี และบดบังทิศทางของลม, แดด ให้กับบริเวณที่สำคัญ

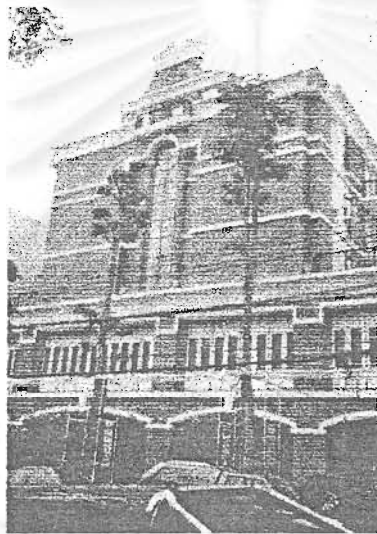
ภาพที่ 5 - 10 ห้างแก้วฟ้า หลังจากเกิดไฟไหม้ยังไม่มีการดำเนินการรื้อถอนอาคาร

ภาพที่ 5 - 11 ห้างนิวเวิลด์ หยุดกิจการเนื่องจากสร้างผิดข้อบัญญัติฯ
อยู่ระหว่างรอการรื้อถอนอาคารส่วนที่ผิดกฎหมาย

ภาพที่ 5 - 12 ภาพแสดงอาคารรุ่นใหม่ที่ขาดความกลมกลืนกับอาคารรุ่นเก่า

ภาพที่ 5 - 13 Guest House ที่เป็นอาคารรุ่นใหม่ที่ขาดความกลมกลืนกับอาคารรุ่นเก่า

5.2.4 ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม

- ปัญหาน้ำเสีย ในคลองบางลำภู – โองอ่าง และแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่ามีการทิ้งขยะ สิ่งปฏิกูลรวมถึงการปล่อยของเสียจากสถานประกอบการ จากอาคารบ้านเรือนที่อยู่ริมคลอง ส่งกลิ่นเหม็น ทำลายระบบนิเวศและสิ่งมีชีวิตที่อาศัยในน้ำ
- ปัญหาการจัดเก็บขยะ โดยเฉพาะในย่านการค้าบางลำภู และถนนข้าวสาร ซึ่งมีกิจกรรมและมีผู้คนเข้ามาใช้พื้นที่ตลอดเวลา จึงเกิดขยะมากกว่าพื้นที่ส่วนอื่นๆ การจัดเก็บขยะและการเตรียมพื้นที่ไว้สำหรับทิ้งขยะยังไม่เพียงพอ
- ปัญหาคุณภาพอากาศและเสียง จากสภาพปัญหาการจราจรติดขัด ประกอบกับ

บนถนนมีต้นไม้ผู้น้อย ทำให้ขาดความร่มรื่น ซึ่งต้นไม้ไม่สามารถช่วยบรรเทาปัญหาที่เกิดจากรถยนต์ได้ทางหนึ่ง

5.2.5 ปัญหาการขาดการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่

เนื่องจากพื้นที่บางลำภูเป็นส่วนหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ อันจะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนนั้นมีความสำคัญมาก ซึ่งปัจจุบันการรวมตัวกันของกลุ่มประชาคมบางลำภูได้เข้ามามีบทบาทในการเรียกร้อง และเสนอแนะการดำเนินงานของคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ถึงกระนั้นประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ยังขาดความรัก และห่วงแหนพื้นที่ของตน โดยมีสาเหตุมาจากคนในพื้นที่เป็นเพียงผู้ที่เข้ามาอาศัยทำการค้าในบริเวณนี้เท่านั้น หรือการรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติมาามากมั่งแต่ผลประโยชน์ของตนเอง จึงขาดความเอาใจใส่ต่อชุมชนของตน ซึ่งสภาพเหล่านี้อาจเป็นปัญหาที่ร้ายแรงในอนาคต และส่งผลถึงเอกลักษณ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของพื้นที่

จากการมีโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งดำเนินการโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ท.ท.ท.) ที่มีการส่งเสริมให้เป็นปีการท่องเที่ยว หรือ Amazing Thailand ในปีที่ผ่านมา กอปรกับค่าเงินบาทมีการลอยตัว ทำให้มีการขยายตัวของที่พักราคาถูกลง เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติมากขึ้น โดยมีการขยายตัวมายังพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ บริเวณรอบๆวัดชนะสงคราม ถนนพระอาทิตย์ ถนนพระสุเมรุ และชุมชนเดิม เช่น ชุมชนตรอกไก่แจ้ - เขียนนิवासร์ ทั้งนี้การขยายตัวอย่างขาดการควบคุมส่งผลกระทบต่อทั้งในทางบวก และทางลบต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรมของคนในพื้นที่ ที่เห็นได้ชัดเจนคือ การใช้พื้นที่บริเวณวัดชนะสงครามเป็นทางผ่านสำหรับไปยัง Guest House ที่อยู่โดยรอบ เมื่อมีชาวต่างชาติมากขึ้น กลุ่มผู้ประกอบการค้าในบริเวณนั้นจึงเข้ามาทำการค้าขาย หาบเร่ แผงลอย ขายของให้กับชาวต่างชาติ ซึ่งการกระทำเช่นนี้เป็นการรบกวนความสงบของวัด

ป้านิต พูดถึงปัญหาของบางลำภูในปัจจุบันว่า “คนที่บางลำภูนี้มีหลายชนชาติมาแต่ไหนแต่ไร เรามีวัฒนธรรมคนไทยเดิม Guest House ที่เกิดขึ้น ก็เป็นบ้านคนเก่าๆมาดัดแปลง ซึ่งตรงนี้ป้าว่ามันเป็นจุดดึงดูดให้คนต่างชาติเข้ามาที่ถนนข้าวสาร แต่ตรงนี้ (ถ.พระอาทิตย์) ยังโชคดีที่มันไม่ลามออกมานอกถนนจนดูน่าเกลียด และปัจจุบันมีการตั้งร้านค้าอยู่บนทางเดินเท้าทำให้สัญจรไม่สะดวก อีกอย่างป้าว่าตอนนี้เรากำลังย้อนกลับไปลักษณะเดิม คือ เรามีซูเปอร์มาเก็ตเกิดขึ้นมาก ที่มาจากของฝรั่ง ทำให้อีกหน่อยร้านพวกโชห่วยจะหมดไป เพราะคนก็ต้องการความสะดวกมากขึ้น” (สัมภาษณ์ อรศรี ศิลป์, กรรมการประชาคมบางลำภู, 4 กุมภาพันธ์ 2545)

นอกจากนี้ มล.ประพิมพ์ ยังกล่าวถึงความเจริญที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วบริเวณถนน

ข่าวสารในปัจจุบันว่า “เดิมที่นั่นสองข้างถนนก็เป็นเพียงบ้านพักอาศัยของคนทั่วไป มีเปิดกิจการค้าขายบ้างเล็กน้อย ที่เห็นเป็นการให้เช่าห้องพัก Guest House อย่างในปัจจุบัน นั่นก็เป็นเพราะเจ้าของได้มีการดัดแปลงบ้านตนเพื่อให้นักท่องเที่ยวที่มีทุกระดับชั้นเข้ามาพักอาศัยได้ในราคาถูก ซึ่งที่มันเป็นเช่นนี้ก็โทษใครไม่ได้เพราะเป็นสิทธิส่วนตัว กฎหมายก็ยังไม่อะไรที่ชัดเจน” (สัมภาษณ์ มล.ประพิมพ์ อิศรเสนา, ราษฎรอาวุโส, 4 กุมภาพันธ์ 2545)

ทั้งนี้ตามความคิดเห็นของ อาจารย์ประเสริฐ ฤทธิ์สำเร็จ ท่านให้ความเห็นว่า

“เรากำลังมองเศรษฐกิจของชุมชน เป็นเพียงแค่การท่องเที่ยว ซึ่งเมื่อชาวบ้าน และชุมชนต้องการเงินอย่างเดียว โดยขาดจิตสำนึกถึงวัฒนธรรม หรือวิถีชีวิต ที่เคยอยู่อย่างมีความสุขมาก่อน มันจะเกิดเป็นความวุ่นวาย และสิ่งที่น่าเป็นห่วง คือ คนรุ่นหลังจะเห็นว่ามันเป็นวัฒนธรรมที่ดี เหมือนกับที่พัฒนาพงศ์ ที่เป็นวัฒนธรรมล่มสลายของกรุงเทพมหานคร ส่วนในเรื่องของการจัดงานถนนสายวัฒนธรรมกรุงรัตนโกสินทร์ ในเดือนเมษายนนี้ หลักการภายใต้กรอบนโยบายและการบริหารงานของหน่วยงานภาครัฐเหล่านั้น ทำให้นักวิชาการ นักอนุรักษ์ และประชาชนบางกลุ่มมองว่าเป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ผิดวิธีและเป็นการลงทุนที่สูญเปล่า ” (ประเสริฐ ฤทธิ์สำเร็จ.กรมศิลปากร.สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2545.)

กล่าวโดยสรุปแล้วย่านบางลำภูเป็นย่านหนึ่งที่มีปัญหาคล้ายคลึงกับย่านการค้าทั่วไปที่มีการเจริญเติบโตอย่างไร้ขอบเขต ซ้ำยังคับ ทำให้สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปไม่เป็นระเบียบเท่าที่ควร อีกทั้งคนในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังขาดความรัก และความหวงแหนในพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่ จึงทำให้เอกลักษณ์ของบางลำภูเริ่มสูญสลายไปตามกาลเวลา ไม่ว่าจะเป็วิถีชีวิต หรือแม้กระทั่งอาคารบ้านเรือนรุ่นเก่าที่ถูกวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาครอบงำ

5.3 โครงการที่มีผลต่อย่านบางลำภูในอนาคต

นโยบายในการพัฒนาเมืองของรัฐในอนาคตที่อาจส่งผลกระทบต่อย่านบางลำภู มีดังนี้

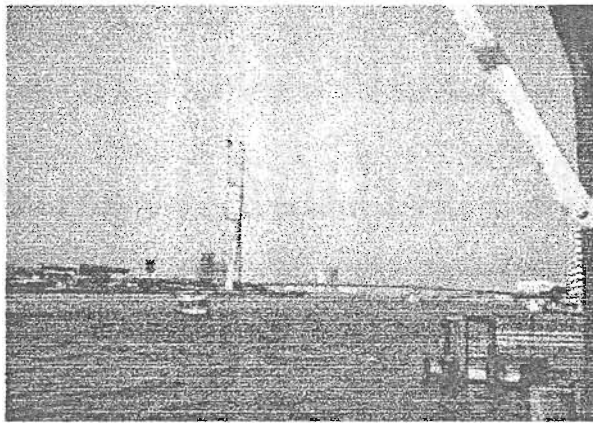
โครงการก่อสร้างสะพานพระราม 8

โครงการก่อสร้างสะพานพระราม 8 เป็นส่วนหนึ่งของโครงการจัดรูทิศแนวตะวันออกไปตะวันตก ลักษณะเป็นการก่อสร้างถนนยกระดับเชื่อมต่อโครงการทางคู่ขนานลอยฟ้าถนนบรมราชชนนี ที่บริเวณสี่แยกอรุณอมรินทร์ ผ่านบางยี่ขันและก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาตามแนว

ถนนวิสุทธิกษัตริย์ เพื่อให้เชื่อมต่อกับโครงการพระราชดำรินิฝั่งพระนคร คือถนนเลียบบึงมกกะสัน ซึ่งจะตัดผ่านถนนอโศก - ดินแดง ไปยังถนนพระราม 9 กับถนนเทียมร่วมมิตร ผ่านถนนประชาอุทิศ ไปยังด้านหลังมหาวิทยาลัยรามคำแหง เชื่อมถนนศรีนครินทร์เข้าถนนกรุงเทพกรีฑาต่อไป โครงการเริ่มจากทางแยกวิสุทธิกษัตริย์ ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณท่าเกษม ตรงธนาคารแห่งประเทศไทย อ้อมลงใต้ผ่านถนนอรุณอมรินทร์ เข้าบรรจบกับโครงการทางคู่ขนานลอยฟ้าถนนบรมราชชนนี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานนามสะพานนี้ว่า "สะพานพระราม 8" เพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 (กรุงเทพมหานคร, สำนักผังเมือง, 2538 อ้างใน อภิชัย กาบทอง, 2542: 201)

แนวเส้นทางเชื่อมถนนอรุณอมรินทร์ - ถนนวิสุทธิกษัตริย์ ฝั่งพระนคร ครอบคลุมพื้นที่บริเวณถนนท่าเกษม ซึ่งตั้งอยู่ในแขวงวัดสามพระยา เขตพระนคร จากท่าวิสุทธิกษัตริย์ซึ่งตั้งอยู่ปลายสุดของถนนท่าเกษม ตรงมาถึงสี่แยกวิสุทธิกษัตริย์ มีระยะทางประมาณ 300 เมตร เป็นถนนกว้างประมาณ 2 ช่องจราจร ซึ่งจะค่อยๆเพิ่มเป็น 4 ช่องจราจร บริเวณใกล้ทางแยกที่ตัดกับถนนสามเสน (กว้าง 4 ช่องจราจร) และจะเพิ่มเป็น 6 ช่องจราจร เมื่อเข้าสู่ถนนวิสุทธิกษัตริย์ เนื่องจากบริเวณใกล้เคียงมีสถานที่ราชการ และสถานศึกษาหลายแห่ง ประกอบกับเส้นทางถนนสามเสนเป็นเส้นทางเดินรถทางเดียว ประชาชนส่วนใหญ่ใช้เป็นเส้นทางสัญจรเข้าสู่บางลำภู อาจส่งผลให้การจราจรในบริเวณนี้มีความคับคั่ง และต่อเนื่องไปถึงบางลำภู โดยเฉพาะในเวลาเร่งด่วน หรือในทางกลับกัน ปริมาณการจราจรในพื้นที่บางลำภูอาจจะลดความคับคั่งลง เนื่องจากรถที่ต้องการข้ามไปยังฝั่งธนบุรีสามารถหลีกเลี่ยงบริเวณถนนราชดำเนินกลางมุ่งหน้าสะพานพระปิ่นเกล้า ไปใช้เส้นทางถนนวิสุทธิกษัตริย์ได้

ปัจจุบันโครงการนี้ได้เปิดให้รถใช้ได้เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2545

ภาพที่ 5 - 14 โครงการสะพานพระราม 8 กำลังดำเนินการก่อสร้าง
(ถ่ายเมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2545)

นอกจากนี้ยังมีโครงการของรัฐที่มุ่งพัฒนาพื้นที่บางลำภูดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ทั้งนี้โครงการดังกล่าว อาจต้องมีการปรับปรุงวิธีดำเนินการบางอย่าง เช่น การรื้อถอนอาคารออกเพื่อปรับปรุงเป็นพื้นที่โล่งสีเขียว ซึ่งจากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้นำประชาคมบางลำภู พบว่า คนในพื้นที่คิดว่ามีพื้นที่สวนสาธารณะเพียงพอต่อความต้องการแล้ว แต่ทั้งนี้ยังขาดศูนย์รวมประชาคม ห้างสมุดสำหรับเด็ก ศูนย์ส่งเสริมดนตรีไทย ส่วนการรื้อถอนอาคารและลดจำนวนประชากรในพื้นที่ลุ่มนั้น ท่านไม่เห็นด้วยเนื่องจากคนในชุมชนมีความผูกพันกับพื้นที่ และการรื้ออาคารเป็นการใช้ทรัพยากรที่ไม่คุ้มค่า ควรใช้ประโยชน์จากอาคารเหล่านั้นให้ได้เต็มที่ตามกาลเวลา อีกทั้งอาคารเหล่านี้ยังเป็นสิ่งบอกเล่าเรื่องราวตามสภาวะสังคมนั้นๆ ออกมาทางลักษณะทางสถาปัตยกรรม เช่น อาคารโรงพิมพ์คุรุสภาสร้างในสมัยรัชกาลที่ 7 ในช่วงนั้นข้าวยากมากแพง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมจึงออกมาในลักษณะเรียบง่าย แตกต่างจากสมัยรัชกาลก่อนที่มีศิลปะงดงามวิจิตรบรรจง

แนวโน้มของย่านบางลำภูในอนาคต จากการคาดการณ์จำนวนประชากรในพื้นที่แขวงตลาดยอด และแขวงชนะสงคราม ถึงปี พ.ศ.2555 โดยใช้วิธีแบบจำลองเชิงทวิกำลังประยุกต์ พบว่า จำนวนประชากรจะลดลงเหลือ 3,721 และ 1,247 ตามลำดับ ทำให้ความหนาแน่นของพื้นที่ศึกษา มีค่าเฉลี่ยประมาณ 9.34 คน/ตารางเมตร ซึ่งการลดลงของจำนวนประชากรในพื้นที่มีความเป็นไปได้สูง เนื่องจากมีการขึ้นค่าเช่าจากภาครัฐและเอกชน ทำให้คนในท้องถิ่นต้องย้ายออกผู้ที่เข้ามาแทนก็คือผู้ประกอบการธุรกิจบ้านเช่า ทำให้พื้นที่ขาดการดูแลเอาใจใส่จากคนในท้องถิ่นเดิม เป็นจุดเริ่มต้นของการเสื่อมสลายของชุมชนดั้งเดิม

จากการขยายตัวทางการท่องเที่ยวอย่างรวดเร็วทำให้พื้นที่บริเวณถนนข้าวสารไม่เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว จึงเกิดการขยายตัวไปยังแขวงชนะสงคราม บริเวณรอบวัดชนะสงคราม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง 3 - 4 ปีที่ผ่านมา มีการปรับเปลี่ยนบ้านพักอาศัยรอบวัดเป็น Guest House จำนวนมาก และในปัจจุบันพบว่าบริเวณถนนพระอาทิตย์ มีธุรกิจใหม่เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 6 ปี คือ การเช่าตึกแถวรุ่นเก่าริมถนน เปิดร้านอาหารในเวลากลางวันเป็นที่พบปะสังสรรค์ของผู้ที่รักเสียงเพลง และการดื่มกิน บางร้านมีการแสดงผลงานทางศิลปะ ซึ่งกิจกรรมบริเวณนี้ยังไม่เลวร้ายเท่ากับบริเวณถนนข้าวสาร แต่ก็ไม่ควรละเลยในการควบคุมเพื่อป้องกันความเสียหายทางวัฒนธรรมที่จะตามมา

สรุป และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภูมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของย่านบางลำภู บทบาท และปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู อันก่อให้เกิดเอกลักษณ์ของท้องถิ่นในแต่ละยุคสมัย ตลอดจนสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นรวมทั้งเสนอแนะบทบาท และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสมของย่านบางลำภูในอนาคต

6.1 สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาวิวัฒนาการของการตั้งถิ่นฐาน และปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานบริเวณย่านบางลำภู พบว่าเดิมลักษณะของชุมชนจะมีความผูกพันและเกี่ยวข้องกับแม่น้ำลำคลอง ทั้งในเรื่องของการตั้งถิ่นฐาน การอุปโภคบริโภค ตลอดจนการเดินทาง ซึ่งแสดงถึงวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น แต่ต่อมาพื้นที่ได้รับอิทธิพลต่างๆ เช่น ด้านการคมนาคม อันส่งผลต่อลักษณะการใช้ที่ดิน รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การขยายตัวของพื้นที่ ในขณะที่อิทธิพลจากนโยบายและการวางแผนของภาครัฐ ได้ส่งผลกระทบต่อย้ายถิ่นฐานของประชากร ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ การใช้ที่ดิน และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เป็นต้น

ส่วนบทบาทของย่านบางลำภู ผลการศึกษา พบว่า บทบาทของบางลำภูจากอดีตถึงปัจจุบันมีวิวัฒนาการจากพื้นที่สำหรับอยู่อาศัย ที่มีตลาดเป็นศูนย์กลาง การเติบโตของเมืองมี วัด และวัดเป็นแกนนำ ต่อมาเมื่อประเทศไทยรับอิทธิพลตะวันตก ทำให้คลองลดบทบาทความสำคัญในด้านต่างๆลงและถนนจึงเข้ามามีบทบาทเป็นแกนนำในการเติบโตของเมืองแทน อันส่งผลให้พื้นที่บางลำภูเป็นพื้นที่พาณิชยกรรมที่สำคัญ และแหล่งที่พักนักท่องเที่ยวในปัจจุบัน

ทั้งนี้ลักษณะการตั้งถิ่นฐานมิได้ถูกกำหนดโดยปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง แต่จะถูกกำหนดด้วยความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกันของปัจจัยและอิทธิพลต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาบทบาท และลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่เปลี่ยนแปลงไป จากการประยุกต์ทฤษฎีปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของ Michael Carr ซึ่งประกอบด้วย 4 อิทธิพลหลัก คือ 1.อิทธิพลจากสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง 2.อิทธิพลจากธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ 3.อิทธิพลจากเทคโนโลยี และ 4.อิทธิพลจากอดีต ซึ่งในการศึกษาพื้นที่บางลำภู พบว่า ความสำคัญของปัจจัยแต่ละปัจจัย มีความสำคัญไม่เท่ากันในแต่ละช่วงเวลา สรุปได้ดังนี้ (ดูตาราง 6 – 1)

ตาราง 6 - 1 สรุปผลการศึกษา

ช่วงเวลาในการศึกษาบางด้าน	อิทธิพลจากสังคม/เศรษฐกิจ/การเมือง	อิทธิพลจากธรรมชาติ	อิทธิพลจากเทคโนโลยี		อิทธิพลจากคตินิยม		รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน	บทบาท
			ระบบการขนส่ง	สิ่งปลูกสร้าง	สิ่งจูงใจ	วัฒนธรรม / นิยม		
ช่วงที่ 1 (รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3)	●	●				●	ราษฎรสร้างบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย วัดชนะสงครามเป็นศูนย์กลางของการตั้งถิ่นฐาน	เป็นพื้นที่สำหรับทำนาปลูกข้าวสำหรับเลี้ยงชาวเมือง / บางกอกมีหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่าน และเป็นพื้นที่อยู่อาศัย/ เกิดตลาดย่อยในสมัยรัชกาลที่ 3
ช่วงที่ 2 (รัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 6)	●	●	●			●	เส้นทางคมนาคมทางบกทำให้เกิดการสร้างบ้านเรือน แบบตะวันตก แทนหน้าเมืองขณะนั้น คือ วัด	เป็นที่ตั้งของวังเจ้านายชั้นต่างๆที่มีความเกี่ยวข้องกับวังหน้า / เป็นศูนย์กลางการคมนาคม(รถราง) และถ.จักรพงษ์เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญใน ร.5
ช่วงที่ 3 (รัชกาลที่ 7 - รัชกาลที่ 8)	●		●	●		●	ผลของการเปลี่ยนแปลงสภาพปกครองทำให้วังบริเวณถนน พระอาทิตย์เปลี่ยนสถานะภาพเป็นสถานที่ราชการ / ถนนหน้าเมือง คือ ถนน	มีตลาดย่อยเป็นศูนย์กลางทางการค้าทั้งทางบก และทางน้ำ / พื้นที่บริเวณถนนพระอาทิตย์มีการปรับเปลี่ยนเป็นสถานที่ราชการ และที่ทำการขององค์กร - ระหว่างประเทศ
ช่วงที่ 4 (รัชกาลที่ 9 - ปัจจุบัน) ช่วงที่ 4.1 (พ.ศ.2488 - 2515)	●		●		●	●	ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บางลำภูมีการเปลี่ยนแปลงตาม ลัทธิบริโภคนิยม อาคารและรูปแบบการค้าสมัยใหม่เกิดขึ้น/ ความสำคัญของคลองหมดลง	บริเวณถนนข้าวสารเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเป็นที่พักนักท่องเที่ยว และเป็นย่านการค้าที่สำคัญ ขณะเดียวกันบางลำภูก็ยังคงเป็นศูนย์กลางการคมนาคมทั้งทางบก และทางน้ำ
ช่วงที่ 4.2 (พ.ศ.2516 - ปัจจุบัน)	●		●		●	●	การก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ส่งผลต่อทัศนียภาพ โดยรวมของพื้นที่ / สะพานพระปิ่นฯปิดกั้นความเชื่อมโยงของ ชุมชนในพื้นที่กับชุมชนภายนอก	มีบทบาทด้านกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว / บทบาทในการเป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่ง/ บทบาทด้านกิจกรรมการค้า / บทบาทในการเป็นศูนย์รวมกิจกรรมของประชาชน

หมายเหตุ : ● บัณฑิตที่เดินในช่วงนั้นๆ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.2 ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากผลการศึกษา และแนวโน้มของบางลำภูในอนาคต ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ถึง ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู ตลอดจนปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นเพื่อ เสนอแนะแนวทางให้บางลำภูเป็นย่านที่น่าอยู่ และคงเอกลักษณ์ของพื้นที่ให้คงอยู่ได้ในอนาคต ดังต่อไปนี้

6.2.1. บทบาทของบางลำภูในอนาคต

1) กิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว

จากการขยายตัวของย่านที่พักนักท่องเที่ยวบริเวณถนนข้าวสาร ตลอดจนถึง บริเวณรอบวัดชนะสงคราม และการที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้น รวมถึงแนวโน้มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้บริการเพิ่มมากขึ้น ถึง 17,000 คนปี และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้คาดการณ์ว่า นักท่องเที่ยวจะเพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ย ร้อยละ 2.30 ต่อปี (ขวัญแก้ว วยประยูร, 2538: 157) ทำให้แนวโน้มในอนาคตของบางลำภู น่าจะยังคงบทบาทด้านกิจกรรมเพื่อการบริการนักท่องเที่ยว นี้ไว้ได้ และน่าจะเพิ่มความสำคัญมากขึ้น แต่ทั้งนี้ต้องมีการจัดการระเบียบที่ดี เป็นไปตามระเบียบ ข้อบัญญัติอย่างเคร่งครัด ดังมาตรการที่เสนอไปข้างต้น

2) กิจกรรมย่านการค้า

ปัจจุบันพื้นที่นี้ยังคงเป็นย่านการค้าที่สำคัญ และมีแนวโน้มที่จะมีการดำเนินการอยู่ ถึงแม้จะมีปัญหาภาวะเศรษฐกิจ ซึ่งสังเกตได้จากการเพิ่มขึ้นของหายแร่ แผงลอย ตามแนว ถนนสายต่างๆ ในพื้นที่ แต่ต้องมีการจัดระเบียบของพื้นที่การค้า ตลอดจนดูแลรักษาความสะอาด ให้ดี และมีที่จอดรถเพียงพอต่อความต้องการของคนที่ใช้พื้นที่

3) บทบาทในการเป็นศูนย์รวมกิจกรรมของประชาชน

เนื่องจากพื้นที่ย่านบางลำภูเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการจัดกิจกรรม ของเมือง และของชุมชน คือ มีทั้งสวนสาธารณะ และวิถีชีวิตของชุมชนที่น่าสนใจ ซึ่งนอกจากจะเป็นศูนย์รวมกิจกรรมของคนทั้งใน และนอกพื้นที่แล้ว น่าจะมีการสร้างศูนย์รวมของประชาคมบาง ลำภูตามความต้องการของคนในพื้นที่ด้วย เช่น ห้องสมุด ศูนย์ดนตรีไทย ศูนย์ศิลปะ เป็นต้น

4) บทบาทในการเป็นที่พักอาศัย

เนื่องจากภายในพื้นที่มีชุมชนเก่าแก่ที่สำคัญอยู่ถึง 2 ชุมชน ซึ่งปัจจุบันเริ่มมีการเปลี่ยนบทบาทเป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว จึงควรอนุรักษ์เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ที่เป็นชุมชนพักอาศัยต่อไป

6.2.2 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสม

ผู้วิจัยได้เสนอรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของบางลำภูในอนาคต ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบหลัก คือ

1) ลักษณะการใช้ประโยชน์ของที่ดิน / กิจกรรม

โดยการแบ่งกลุ่มกิจกรรมและการใช้ประโยชน์ที่ดินซึ่งคำนึงถึงความเหมาะสมต่อการอนุรักษ์กิจกรรมเดิมของพื้นที่ รวมไปถึงความสะดวกในการเข้าถึง ดังนี้

1.1 พื้นที่อยู่อาศัย

พิจารณาจากตำแหน่งของชุมชนเดิมที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่มายาวนานเป็นสำคัญ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ และชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ - ไก่แจ้ เป็นชุมชนที่ควรมีการอนุรักษ์ไว้ ทั้งนี้เพราะชุมชนมัสยิดจักรพงษ์เป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นระยะเวลากว่า 200 ปี ส่วนชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ - ไก่แจ้ ถึงจะเป็นชุมชนใหม่แต่มีความกลมเกลียวและผูกพันกับพื้นที่ แม้ว่าความสำคัญและบทบาทของชุมชนในปัจจุบันจะลดน้อยลง อันเนื่องมาจากปัจจัยต่างๆที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิต คนรุ่นใหม่ที่เข้ามาในพื้นที่ขาดความรับผิดชอบต่อดินที่อยู่อาศัย ควรเน้นให้มีการคุ้มครองสภาพการอยู่อาศัยแบบเดิมของชุมชน และการส่งเสริมคุณภาพชีวิต โดยจัดให้มีระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และโครงข่ายการคมนาคมในพื้นที่ให้ดีขึ้น

ภาพที่ 6 - 1 บ้านป่าเล็ก อยู่บริเวณชุมชนมัลลิตจักรพงษ์

1.2 ที่พัก และศูนย์บริการนักท่องเที่ยว

พิจารณาจากตำแหน่งของย่านที่พักนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นที่นิยม ประกอบกับความสะดวกในการเข้าถึงจากภายนอก และสามารถเชื่อมต่อกับแหล่งท่องเที่ยวได้ จึงกำหนดให้บริเวณถนนข้าวสารเป็นย่านที่พักนักท่องเที่ยว โดยจำเป็นต้องมีมาตรการควบคุมให้มีความหนาแน่นไม่มากไปกว่าปัจจุบัน อีกทั้งควบคุมมิให้มีการสัญจรผ่านบริเวณวัดชนะสงคราม ซึ่งเป็นการรบกวนเขตของสงฆ์ โดยจัดให้เดินทางผ่านถนนรามบุตรีด้านข้างของวัดชนะสงคราม

ออกมาตรการและการควบคุมประเภทการใช้ที่ดินและประเภทของอาคารในพื้นที่จัดแนวทางการใช้ที่ดินให้ใช้ประโยชน์ได้สูงสุดโดยพิจารณาจากศักยภาพและวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีอยู่ในพื้นที่ มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สร้างภาพลักษณ์แก่พื้นที่ แต่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์เช่นเดียวกับพื้นที่โดยรวม โดยควบคุมดูแลพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม รูปแบบสถาปัตยกรรม สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ รวมถึงการอนุรักษ์พื้นที่ริมน้ำที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

ภาพที่ 6 - 2 ถนนข้าวสาร ที่เต็มไปด้วยป้ายโฆษณาภาษาต่างชาติ

1.3 พาณิชยกรรม

พื้นที่บริเวณถนนไกรสีห์ และถนนตานี ซึ่งเป็นพื้นที่การค้าดั้งเดิมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน อนุญาตให้ประกอบการค้าได้ แต่ต้องมีการควบคุมเรื่องความสะอาด และเป็นระเบียบ ส่วนอาคารสรรพสินค้าที่สร้างผิดกฎข้อบัญญัติฯ ควรเร่งทำการแก้ไขโดยด่วน

ออกมาตรการควบคุมการติดตั้งป้ายโฆษณาในเขตพื้นที่เพื่อไม่ให้บดบังทัศนียภาพโดยรวม โดยกำหนดให้ลดขนาด และกำหนดพื้นที่ติดตั้งให้เป็นระเบียบ อาจใช้มาตรการการจำกัดเก็บภาษีป้ายเป็นตัวสนับสนุน

ภาพที่ 6 - 3 บริเวณถนนพระสุเมรุ ยังคงมีความเป็นระเบียบของป้ายโฆษณา

1.4 สวนสาธารณะ

บริเวณสวนสาธารณะสันติชัยปราการ และสวนหย่อมบริเวณเกาะกลางถนนลิบสามห้าง ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่าไม่มีเพียงพอกับความต้องการแล้ว

1.5 ศาสนสถาน

บริเวณวัดชนะสงคราม และมีสียิดจักรพงษ์ ควรมีการอนุรักษ์ และปรับปรุงสภาพแวดล้อมของพื้นที่โดยรอบ

ออกมาตรการจัดทางเดินเท้าบริเวณภายใน และรอบนอกวัดชนะสงคราม ให้เป็นระเบียบ โดยห้ามใช้เส้นทางภายในวัด แต่ให้ใช้เส้นทางภายในซอยรามบุตรี

1.6 โรงเรียน

โรงเรียนวัดชนะสงคราม และโรงเรียนอัมพรไพศาล

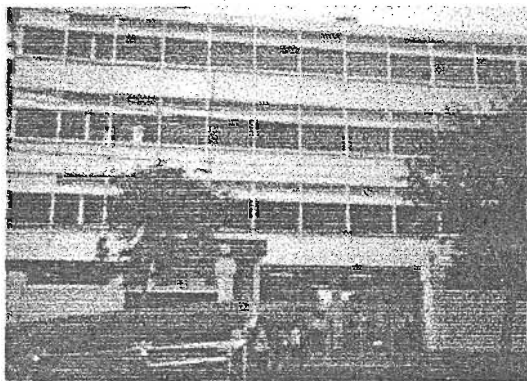
1.7 พื้นที่ส่งเสริมกิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย

พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณถนนพระอาทิตย์ ตลอดจนริมแนวคลองรอบกรุง จัดให้เป็นพื้นที่ส่งเสริมกิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย เพื่อให้สอดคล้องกับโครงการ "ถนนสายวัฒนธรรม" โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ซึ่งจะทำให้เกิดการฟื้นฟูวัฒนธรรมของท้องถิ่นอย่างแท้จริง

จัดศูนย์บริการชุมชนตามความต้องการของคนในพื้นที่ เช่น จัดให้อาคารโรงพิมพ์คุรุสภา เป็นศูนย์อบรมดนตรีไทยอันเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่อย่างหนึ่ง และห้องสมุดสำหรับเด็ก แทนการรื้อถอนอาคารเพื่อทำเป็นสวนสาธารณะ

1.8 สถานที่ราชการ

บริเวณอาคารริมถนนราชดำเนินกลาง ในพื้นที่ไม่จัดให้มีสถานที่ราชการเนื่องจากสถานที่ราชการมีที่จอดรถไม่เพียงพอ จึงต้องการลดความแออัดของการจราจร โดยย้ายส่วนราชการออกไปด้านนอกพื้นที่

ภาพที่ 6 - 4 อาคารสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมพาณิชย์นาวี สร้าง ประมาณพ.ศ.2525
เป็นอาคารที่ขาดความสอดคล้องทางสถาปัตยกรรมภายในกรุงรัตนโกสินทร์
ควรดำเนินการรื้อถอน

2) ลักษณะอาคาร

อนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์ให้คงอยู่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ เนื่องจากอาคารแต่ละยุคสมัยสามารถบ่งบอกถึงความเป็นมา ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญต่างๆตามกาลเวลาได้ เช่น กลุ่มวังบริเวณถนนพระอาทิตย์ ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของการตั้งถิ่นฐานในประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ควรให้ประโยชน์จากอาคารเดิมให้มากที่สุด หลีกเลี่ยงการรื้อถอนอาคาร เพื่อเปิดมุมมองของพื้นที่ ซึ่งคนในบางลำภูไม่เห็นด้วย ผู้วิจัยได้ทำการแบ่งกลุ่มอาคารที่ควรดำเนินการอนุรักษ์ออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) อาคารสาธารณะที่ควรอนุรักษ์ และ 2) อาคารพาณิชย์ - พักอาศัยที่ควรอนุรักษ์

อาคารอยู่อาศัยบริเวณพื้นที่ศึกษาเดิมเป็นอาคารแถวที่มีความสูงสองชั้น มีโครงสร้างเป็นไม้ จะมีอาคารสมัยใหม่แทรกอยู่บ้างประปราย แต่ในชุมชนพักอาศัยบริเวณชุมชนมัสยิดจักรพงษ์จะมีเรือนเดี่ยวแทรกตัวอยู่บ้าง ภาพรวมของพื้นที่ชุมชนยังเห็นความกลมกลืนกันอยู่เนื่องจากมีขนาดไล่เลี่ยกัน จึงควรมีการรักษาบรรยากาศโดยรวมของชุมชนไว้ และจึงควรกำหนดมาตรการให้สอดคล้องกับเอกลักษณ์เดิม พร้อมกับการจัดระเบียบสภาพแวดล้อม ขณะเดียวกันอาคารพาณิชย์ ควรมีมาตรการลดทอนขนาดของอาคารให้ได้สัดส่วนใกล้เคียงกับอาคารเดิมในพื้นที่ด้วย เพื่อรักษาสัดส่วนของอาคารที่อยู่ในย่าน และเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการใช้ประโยชน์จากอาคารเกินควรที่จะเป็น

จะพบว่าปัจจุบันกฎหมายอนุญาตให้สามารถก่อสร้างอาคารที่มีความสูงได้ไม่เกิน 16 เมตร แต่จะเห็นว่าความสูงที่ว่านี้ ยังเป็นความสูงที่สร้างความสะดวกของของเส้นขอบฟ้า (Sky line) ของพื้นที่อย่างเห็นได้ชัด อีกทั้งอาคารของหน่วยงานราชการที่สามารถสร้างโดยมิต้องผ่านการอนุมัติก็ทำให้พื้นที่เสียทัศนียภาพที่ดีไป ดังนั้น จึงควรมีการปรับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างอาคารของหน่วยงานราชการ เพื่อมิให้เกิดเหตุการณ์เช่นนี้อีก

ในปัจจุบันมีกองทุนฟื้นฟูบูรณะรัตนโกสินทร์ และบริเวณต่อเนื่อง ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม โดยเป็นกองทุนที่รับบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือในการอนุรักษ์และฟื้นฟูอาคารเก่า

นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่บางลำภูที่สำคัญ ดังนี้

ปัญหาการจัดระเบียบการจราจร

- เนื่องจากการประกอบธุรกิจแบบหาบเร่แผงลอยเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่บางลำภูอย่างหนึ่ง ดังนั้นจึงควรรักษาไว้แต่ต้องมีการจัดระเบียบพื้นที่ค้าขายที่เป็นสัดส่วน ไม่กีดขวางเส้นทางสัญจร

- วางแผนเส้นทางการสัญจรให้มีความเชื่อมโยงกันทั้ง ทางบก, ทางน้ำ และทางเดินเท้า ทั้งนี้พื้นที่บางลำภูมีข้อได้เปรียบจากตำแหน่งที่ตั้ง สามารถเชื่อมโยงและเปลี่ยนถ่ายการสัญจรทางบกเป็นทางน้ำได้ดี (แม่น้ำเจ้าพระยา - คลองรอบกรุง) ระยะทางและการเข้าถึง มีความเหมาะสมแต่ขาดการส่งเสริมโดยใช้ระบบทางเดินเท้าเพื่อความสะดวกในการเข้าถึง

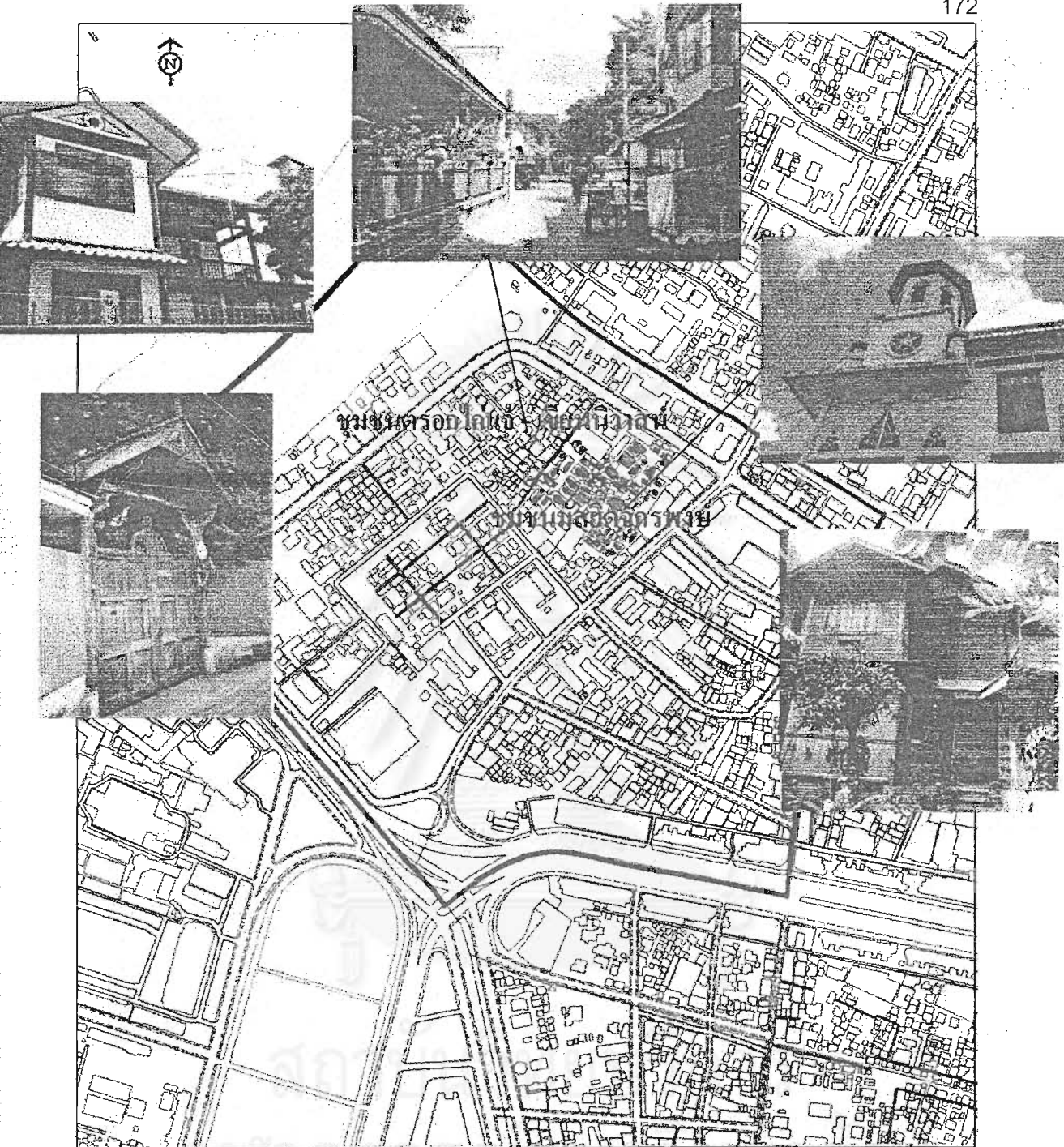
ปัญหาการขาดการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่

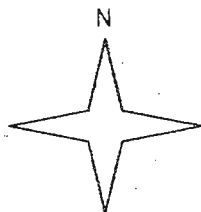
เนื่องจากในพื้นที่บางลำภู และบริเวณโดยรอบ (เช่น เขตวัดสามพระยา) มีชุมชนอยู่หลายชุมชน ดังนั้น การที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งได้นั้น ต้องอาศัยความเสียสละของทุกคน โดยจัดให้แต่ละชุมชนมีผู้นำกลุ่มที่จะเข้าร่วมประชุมเมื่อมีเรื่องสำคัญต่างๆ จากนั้นจึงกระจายข่าวกับลูกบ้านของตน จึงจะทำให้คนในพื้นที่ทราบความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นได้อย่างทั่วถึงกัน และยังเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ต่อกันในชุมชนอีกด้วย

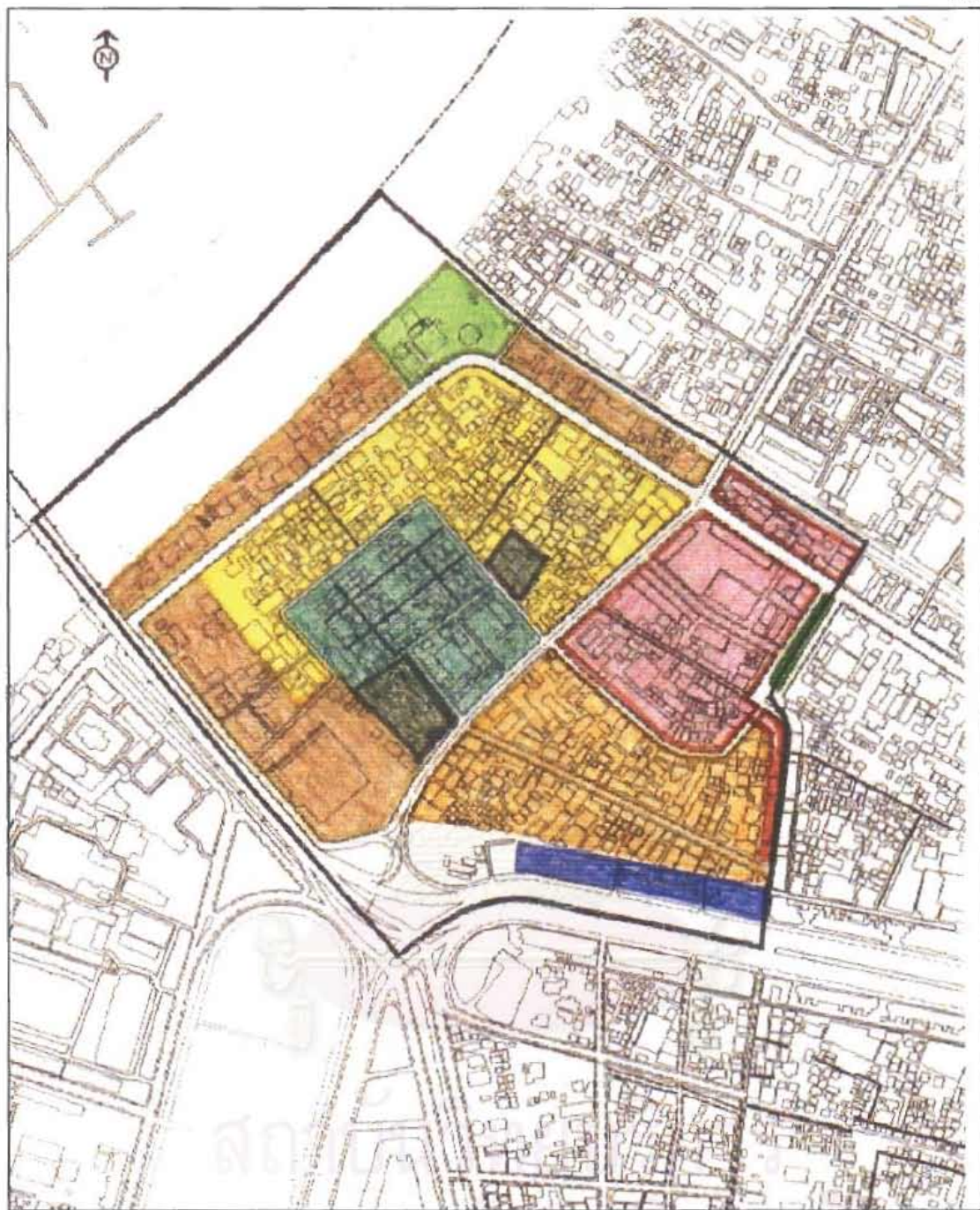
ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ย่านบางลำภูเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์ การดำเนินการอนุรักษ์ หรือพัฒนาพื้นที่ ที่เกิดจากการแสดงความคิดเห็นของคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์โดยขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่นั้น ทำให้การรวมกลุ่มของประชาชนยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้น เพราะการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตนั้น ประชาชนในพื้นที่จะเป็นคนทำได้ที่สุด รัฐเป็นเพียงผู้ที่เข้ามาส่งเสริมให้มีการรวมตัวกัน และผลักดันให้ประชาชนพื้นวัฒนธรรมของตนเอง โดยมีมาตรการทางการเงิน งบประมาณ และการลงทุน ที่ช่วยส่งเสริมในการนำไปพัฒนาพื้นที่ ซึ่งวิธีการดังกล่าวจึงจะเป็นการสร้างวัฒนธรรมไทยที่ยั่งยืนได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<p>ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู</p>	<p>แผนที่</p>
<p>แสดง : ชุมชนที่ควรอนุรักษ์</p>	<p>6 - 1</p>
<p>สัญลักษณ์ :</p> <ul style="list-style-type: none"> ชุมชนตรอกไก่อแจ้ - เขียนนิวาสน์ ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ 	
<p>ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม พ.ศ. 2544</p>	

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แสดง : ผังการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต

แผนที่

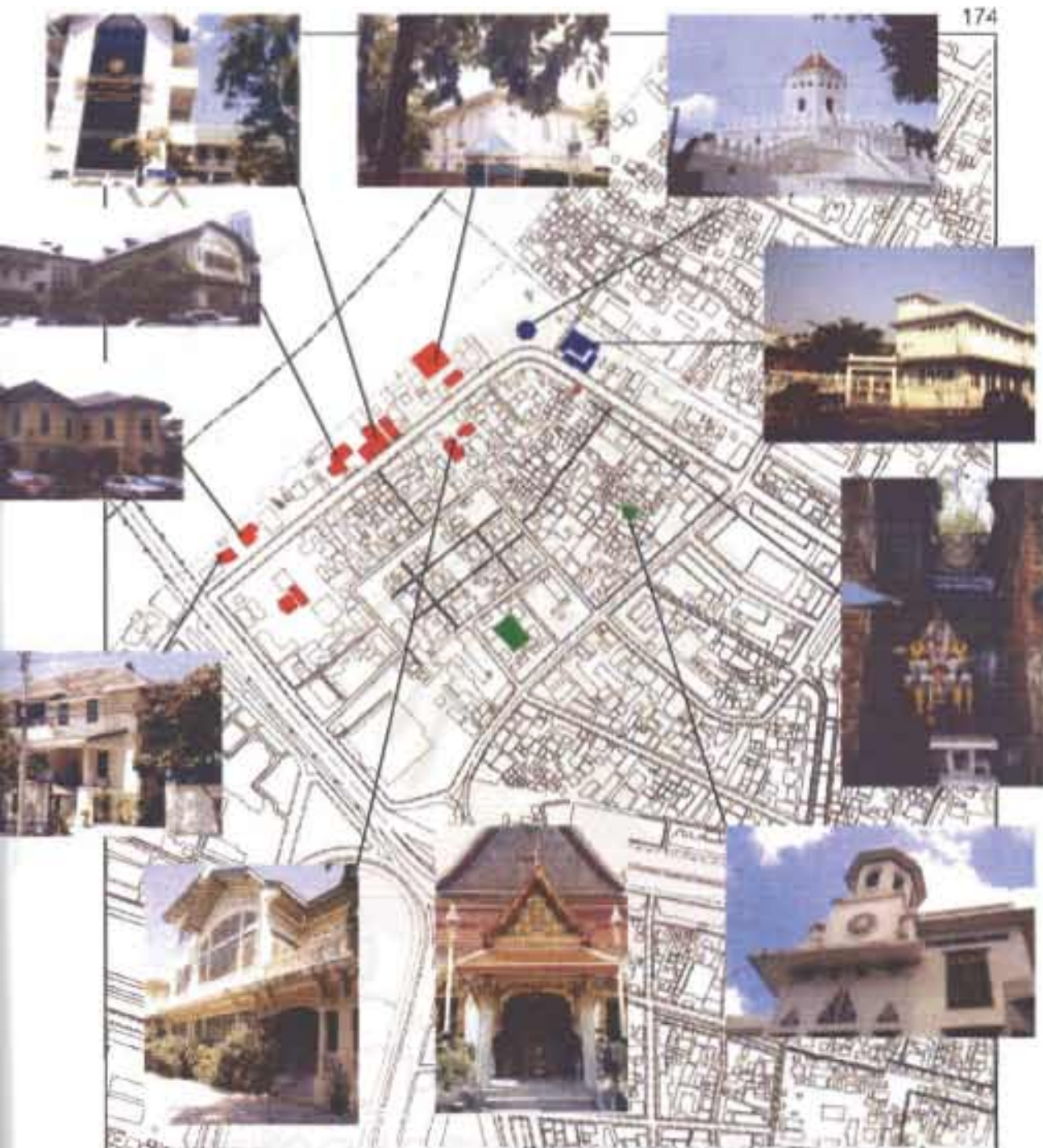
6-2

สัญลักษณ์ :

ที่อยู่อาศัย	ศาสนสถาน	สถานที่ราชการ
บริการการท่องเที่ยว	พาณิชยกรรม	สถานศึกษา
พื้นที่ส่งเสริมแยก ลักษณะและวัฒนธรรมไทย	สวนสาธารณะ	

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แสดง : อาคารสาธารณะที่ควรอนุรักษ์

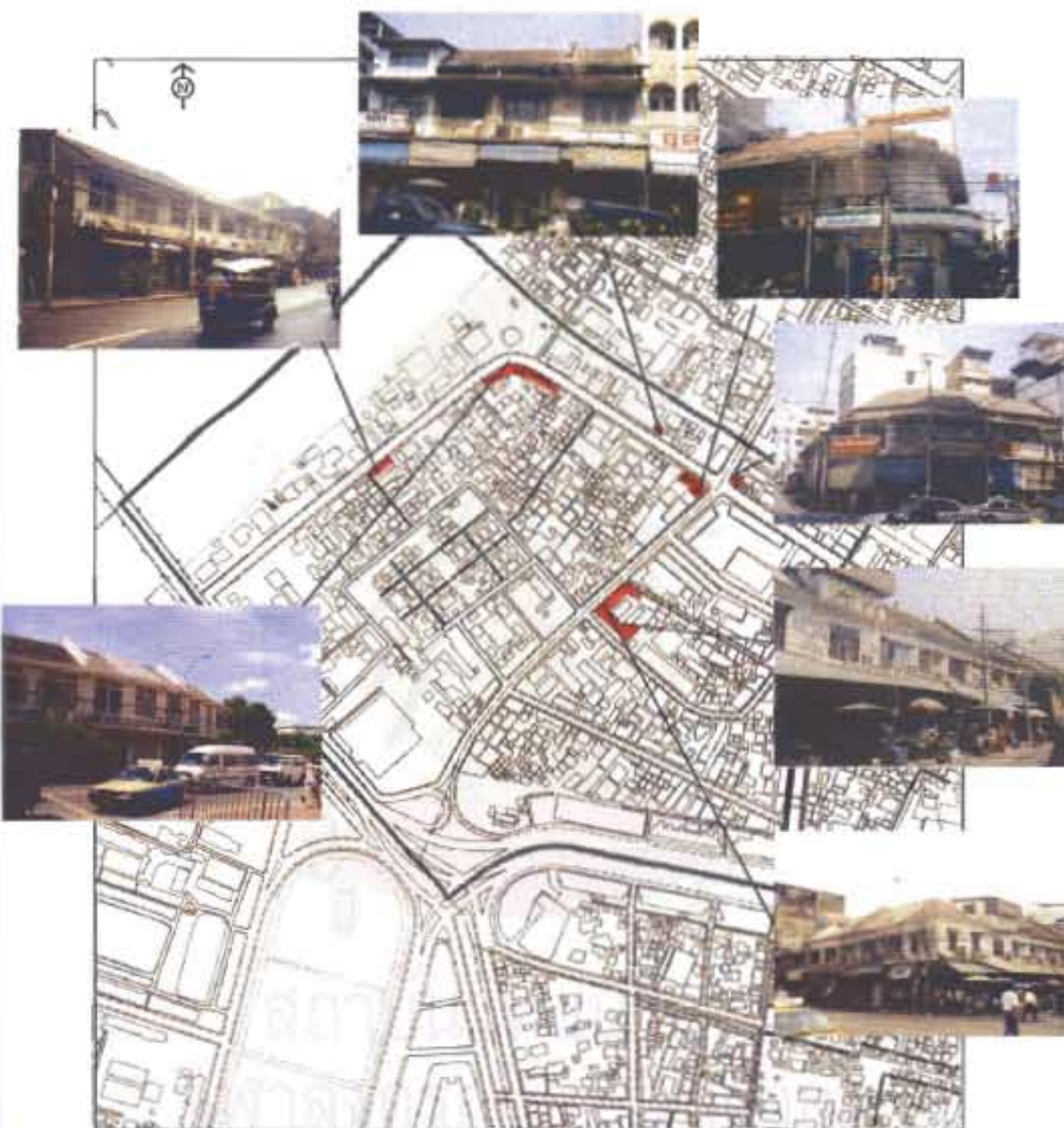
- สัญลักษณ์ :
- กลุ่มวังเก่า
 - วัดชนะสงคราม , มัสยิดจักรพงษ์
 - ป้อมพระสุเมรุ , โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

ที่มา : จากการทำวิจัยภาคสนาม พ.ศ. 2544

แผนที่

6-3

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานบางแห่ง

แสดง : อาคารพาณิชย์ - พักอาศัยที่ควรอนุรักษ์

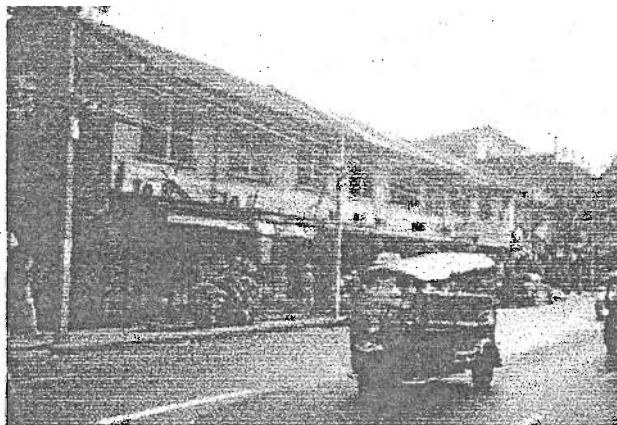
สัญลักษณ์ : อาคารพาณิชย์ - พักอาศัยที่ควรอนุรักษ์

ที่มา : จากการทำวิจัยภาคสนาม พ.ศ. 2544

แผนที่

6-4

ภาพที่ 6 - 5 อาคารแถวรุ่นเก่า บริเวณถนนพระอาทิตย์

ภาพที่ 6 - 6 อาคารแถวสมัยรัชกาลที่ 5 บริเวณหัวมุมถนนพระอาทิตย์ - พระสุเมรุ

ภาพที่ 6 - 7 อาคารโรงพยาบาลศิริราช สร้างสมัย รัชกาลที่ 7

3) ความหนาแน่น

ความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่ มีความหนาแน่นเท่ากับความหนาแน่นของเขตพระนคร คือ มีค่าเฉลี่ยประมาณ 14.7 คน/ตารางเมตร ทั้งนี้พื้นที่ที่มีประชากรแฝงที่เข้ามาขายของ และกลับออกไปในตอนเย็น ตลอดจนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักอาศัย ทำให้ดูเหมือนมีความหนาแน่นสูง ตามความจริงแล้วประชากรในแขวงชนะสงคราม และแขวงตลาดยอดลดจำนวนลงทุกปี ประชาชนดั้งเดิมที่อาศัยในพื้นที่จะอยู่บริเวณชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ และชุมชนตรอกไก่แจ้-เขียนนิวาสน์ จากการคาดการณ์จำนวนประชากรในพื้นที่แขวงตลาดยอด และแขวงชนะสงครามถึงปี พ.ศ.2555 โดยใช้วิธีแบบจำลองเชิงทวิกำลังประยุกต์ พบว่า จำนวนประชากรจะลดลงเหลือ 3,721 และ 1,247 ตามลำดับ ทำให้ความหนาแน่นของพื้นที่ศึกษา มีค่าเฉลี่ยประมาณ 9.34 คน/ตารางเมตร

ส่วนความหนาแน่นของอาคารนั้น ในพื้นที่บางลำภูมีปริมาณพื้นที่อาคารที่รวมกันของอาคารประเภทต่างๆ ค่อนข้างสูง เนื่องจากมีอาคารขนาดใหญ่อยู่ในพื้นที่หลายอาคาร แต่ในอนาคตมีแนวโน้มที่จะลดลง จากการที่เขตพระนครกำลังดำเนินการให้ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ในพื้นที่ รื้อถอนอาคารบางส่วนลง ลักษณะโดยทั่วไปของอาคารเป็นตึกแถวตั้งเรียงรายอยู่สองฟากถนน แม้ว่าจะเป็นอาคารที่ไม่สูงมากนัก แต่ก็มีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้น จากการปรับเปลี่ยนอาคารเป็นที่พักอาศัยสำหรับนักท่องเที่ยว ส่วนที่ว่างในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ระหว่างอาคาร, พื้นที่ถนน และพื้นที่สาธารณะ นั้นมีอยู่เพียงเล็กน้อยและอยู่อย่างกระจัดกระจาย ถูกล้อมด้วยอาคารทำให้ยากต่อการรับรู้และรู้สึกได้ ดังนั้นในอนาคตบางลำภูจึงควรมีแนวทางในการรักษาความหนาแน่นของพื้นที่ ไม่ให้มากกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อชุมชนดั้งเดิมของพื้นที่ได้ในอนาคต และกระทบต่อภาพรวมของพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์

ควรออกมาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมความหนาแน่นของประชากร และความเข้ม(Intensity) ของการใช้ที่ดิน ตลอดจนควบคุมการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมให้สอดคล้องกับองค์ประกอบ และโครงสร้างของย่านบางลำภู ซึ่งการควบคุม ดังกล่าวจำเป็นต้องผนวกเข้ากับข้อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินตามการจำแนกประเภท ซึ่งจะมีการประกาศเป็นกฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวม โดยอาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518 และข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

การนำผลการศึกษาไปใช้ในการวางแผน

การวางแผนพัฒนาพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งจำเป็นต้องเข้าใจองค์ประกอบชุมชน กิจกรรม และผู้คนในพื้นที่ ซึ่งการตั้งถิ่นฐานเป็นการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์และสิ่งแวดล้อมในเชิงประสาน และเกื้อกูลกัน การตั้งถิ่นฐานมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งตลอดมาในประวัติศาสตร์ ในฐานะที่เป็นจุดกำเนิดของระบบสังคม การปกครอง วัฒนธรรม และการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งประโยชน์ของการศึกษาการตั้งถิ่นฐานนี้ในทางปฏิบัติสามารถถือเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย โดยคำนึงถึงระดับขั้นของการพัฒนาสังคม เช่น การกระจายรายได้ และความเป็นอยู่ที่ย่อมช้อยกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน นอกจากนี้การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยังมีประโยชน์ทางด้านการวางแผนในระดับต่างๆ โดยผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนพัฒนาชุมชนและเมือง ซึ่งจะทำให้สามารถคาดคะเนผลที่จะเกิดกับชุมชนในอนาคต การแก้ไขปัญหา ตลอดจนการจัดการกับโครงการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ต่างๆ ให้มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เอกลักษณ์ และวัฒนธรรมดั้งเดิมของพื้นที่ต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษามาตรการ วิธีการอนุรักษ์อาคาร รูปแบบอาคารที่เหมาะสม และวิธีป้องกันปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาย่านที่อยู่อาศัยเป็นแหล่งท่องเที่ยว
2. ควรศึกษาชุมชนโดยรอบบางลำภู เช่น ชุมชนวัดสังเวชวิศยาราม ชุมชนวัดบวรนิเวศ เป็นต้น ว่ามีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานอย่างไร
3. ควรศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยว ที่มีผลต่อพื้นที่ย่านบางลำภู

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กิตติ ตันไทย. คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย (พ.ศ.2367 – 2453). ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิต

วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

กิตติ วัฒนมะหาคม. วังเจ้า วังเดิม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมจักร, 2537.

กรมศิลปากร. สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5. กรุงเทพมหานคร: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2539.

เกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัย. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย

เกษตรศาสตร์, 2541.

เกียรติ จิวะกุล. ตลาดในกรุงเทพฯ : การขยายตัวและพัฒนาการ. รายงานผลการวิจัย เนื่องใน

โอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525.

ขวัญแก้ว ยงประยูร. โครงการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก บริเวณทางด้านทิศเหนือของ

ถนนราชดำเนินกลาง. รายงานเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษารายวิชา ปฏิบัติการออกแบบชุมชน

ชนเมือง 3 สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง ภาควิชาการออกแบบชุมชนเมือง และวาง

แผนชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,

2538.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะรัฐศาสตร์. สังคมและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร:

สหประชาพานิชย์, 2525.

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. การตั้งถิ่นฐานมนุษย์: ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ชูวิทย์ สุขฉายา. เอกสารคำสอนรายวิชา 264201 สังคมและเศรษฐกิจในงานสถาปัตยกรรม และ

การออกแบบชุมชนเมือง. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, (ม.ป.ป.).

ชินครอนกรุ๊ป, บริษัท. แผนปฏิบัติการอนุรักษ์และพัฒนา บริเวณถนนพระอาทิตย์และถนนพระ

สุเมรุ. กรุงเทพมหานคร: ชินครอนกรุ๊ป, 2543.

ชินครอนกรุ๊ป, บริษัท. แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร:

ชินครอนกรุ๊ป, (ม.ป.ป.).

ณรงค์ เขียนทองกุล. บ้านบางลำพู. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2541.

ณรงค์ เส็งปรีชา. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2530.

ดวงจันทร์ อาภาวัชรุทธิ์ เจริญเมือง. เมืองในสังคมไทย. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย

เชียงใหม่, 2542.

ดุซงึ่ หายตะคุ. วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์: การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินใน
อนาคต. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

เทพชู ทับทอง. เล่าเรื่องไทยๆ เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สองเงา, 2535.

เทพชู ทับทอง. ภาพถ่ายประวัติศาสตร์ กรุงเทพฯ ย้อนยุค. กรุงเทพมหานคร: วชิรินทร์การพิมพ์,
2539.

เทพชู ทับทอง. กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ 200 ปี. กรุงเทพมหานคร: เทพพิทักษ์การพิมพ์, 2524.

เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร. รายงานโครงการวิจัย เรื่อง "งานศึกษาการเปลี่ยนแปลง และแนวโน้มของ
การพัฒนาสภาพสังคม ชุมชนริมน้ำบริเวณเครือข่ายลำน้ำคลองบางกอกน้อย".

กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

ธรรมเกียรติ กันอริ. พระนครควรรวม. กรุงเทพมหานคร: นำอักษรการพิมพ์, 2538.

ธวัช เอี่ยมเจริญ. บทบาทที่พิถีพิถันประหยัดสำหรับนักท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเมือง: กรณีศึกษา
บริเวณถนนข้าวสาร. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ธีระ เยี่ยงวิศวกร. การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยในย่านบางลำภู อันเนื่องมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยว. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาเคหศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

นำวัลย์ กิจรัชกุล. ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน. กรุงเทพมหานคร: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์, 2528.

แน่นน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ. องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ศ. มรว. หนังสือชุด คลื่นความคิด. กรุงเทพมหานคร: อี เอส พี พริ้นท์, 2537.

แน่นน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ. กรุงเทพมหานคร: (ม.ป.ท.), 2525.

ปราโมทย์ เจริญยิ่ง. ไอ้! กรุงเทพฯ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, 2541.

ปิยนถ บุนนาค และคณะ. คลองในกรุงเทพฯ: ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลง และผลกระทบต่อ
กรุงเทพฯ ใน 200 ปี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

มุสดี ทิพพัส และมานพ พงศทัต. บ้านในกรุงเทพฯ การเปลี่ยนแปลงรอบ 200 ปี (พ.ศ.2325 -
2525). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

พรพนทิพย์ เปี่ยมพุทธานุกุล. วิวัฒนาการชุมชนและตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. วิทยา
นิพนธ์หลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลง
กรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ. สืบสานตำนานบางกอก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มิติใหม่, 2538.

แพรวพรรณ แยมไทย. กระบวนการเกิดประชาคมและผลกระทบต่อชุมชนบางลำพู ศึกษาจาก
กรณี: โรงพิมพ์ครุสภาเก่า. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคม
สงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

มานพ พงศทัต. "วิวัฒนาการผังเมืองของสมัยรัตนโกสินทร์" ใน ชีวิตและผู้คน 200 ปี
กรุงรัตนโกสินทร์ (เอกสารเพื่อการสมโภช 200ปี). กรุงเทพมหานคร: บริษัทการพิมพ์,
2525.

ยศ วัชรเสถียร. ประวัติรัถยาน. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, 2521.

วิจิตรมาตรา, ชุน. กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้. กรุงเทพมหานคร: สารคดี, 2542.

วีระวัฒน์ หงสกุล. ตำนานบ้านมะลิวัลย์. เอกสารเผยแพร่ ขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสห
ประชาชาติ, 2541.

คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. ชื่อบ้านนามเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่
ตั้ง
เซ็นเตอร์, 2538.

ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: สหประชาพานิชย์,
2525.

ศิลปวัฒนธรรมไทย. วัดสำคัญ กรุงรัตนโกสินทร์. เล่มที่ 4. กรุงเทพมหานคร : (ม.ป.ท.), 2525.

ศิลปากร, กรม. ภูมิปัญญาไทยในงานศิลป์ ถิ่นเมืองกรุง. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง, 2543.

สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนา
พานิช, 2529.

ส. พลายน้อย. ชีวิตตามคลอง. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ดันอ้อ, 2539.

ส. พลายน้อย. บางกอก. พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2503.

สง่า กาญจนาคพันธุ์. กรุงเทพฯ เมื่อ 70 ปีก่อน. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์, 2524.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์. ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2539.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา และวีรชัย กำภู ณ อยุธยา. น้ำ: บ่อเกิดแห่งจารีตประเพณี
สถาปัตยกรรม และผังเมือง. กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือ "ลักษณะไทย" ของ
ธนาคารกรุงเทพ, 2522.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. น้ำ: บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เอ็น เอส
พี พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2539.

สาธิต โมราศิลป์. การศึกษาวิวัฒนาการ และแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช.

วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

อรศิริ ปาณินท์. เรือนพื้นบ้าน ไทย – มอญ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542.

อภิชาติ กาบทอง. กระบวนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบชุมชนในกรุงรัตนโกสินทร์: กรณีศึกษาย่าน
บางลำพู. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

ภาษาอังกฤษ

Branch, Melville C. Urban planning theory. Pennsylvania: Dowden, Hutchison & Ross,
1975.

Carr, Michael. Patterns: Process and Change in Human Geography. London: McMillan
Education Ltd., 1989.

Clarke, John I. Population Geography. Oxford: Pergamon Press, 1972.

Forrester, Jay W. Principles of systems. Wright-Allen Press and MIT Press, 1968.

Keeble, Lewis. Principles and practice of town and country planning. London: The
Estates Gazette, 1972.

Robinson H. Geography for Business Studies. London: Macdonald & Evan Ltd., 1972.

Sternstein, Larry. Portrait of Bangkok. Bangkok: Bangkok Metropolitan Administration,
1982.

Trewartha, Glenn T. A geography of Population: World Pattern. New York: John Wiley &
Sons Inc., 1969.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

กฎหมาย และระเบียบราชการที่เกี่ยวข้อง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กฎหมาย และระเบียบราชการที่เกี่ยวข้อง

ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ในท้องที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2528

โดยที่เป็นการสมควรมีข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ในท้องที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 9 และมาตรา 13 แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 และ มาตรา 67 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2518 โดยได้รับความเห็นชอบจากสภากรุงเทพมหานคร จึงตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครขึ้นไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้เรียกว่า “ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ในท้องที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2528 ”

ข้อ 2. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษา และกรุงเทพกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

ข้อ 3. ในข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้

“บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างแนวกำแพงกลางคลองคูเมืองเดิมกับแนวกำแพงหน้าเจ้าพระยา

“บริเวณที่ 1” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน เว้นแต่บริเวณที่ 2 บริเวณที่ 3 และบริเวณที่ 4

“บริเวณที่ 2” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจดถนนพระจันทร์ ทิศใต้จดถนนหน้าพระลาน ทิศตะวันออกจดถนนมหาธาตุ ทิศตะวันตกจดแนวกำแพงกลางแม่น้ำเจ้าพระยา

“บริเวณที่ 3” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศตะวันออกเฉียงเหนือจดถนนมหาธาตุ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจดถนนท้ายวัง ทิศตะวันตกเฉียงใต้จดแนวกำแพงกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันออกเฉียงใต้จดแนวกำแพงกลางคลองคูเมืองเดิม

“บริเวณที่ 4” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศตะวันออกเฉียงเหนือจดแนวกิ่งกลางคลองคูเมืองเดิม ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจดแนวกิ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันตกเฉียงใต้จดแนวที่ดินที่ตั้งสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ทิศตะวันออกเฉียงใต้จดถนนพระอาทิตย์

ทั้งนี้ตามแผนที่ท้ายข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

ข้อ 4. ภายในบริเวณที่ 1 ห้ามบุคคลใดก่อสร้างดัดแปลงอาคารห้องแถว ตึกแถว โรงงานตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน อาคารพาณิชย์ อาคารสาธารณะ หรืออาคารอื่นใด ยกเว้นอาคารทางศาสนา อาคารที่ทำการของทางราชการ โดยให้มีความสูงได้ไม่เกินความสูงของอาคารเดิมและจะต้องไม่เกิน 16 เมตร ทั้งนี้ ให้วัดจากระดับถนน หรือขอบทางเท้าที่ใกล้ที่สุดถึงส่วนที่สูงที่สุดของอาคาร

ข้อ 5. ภายในบริเวณที่ 2 บริเวณที่ 3 และบริเวณที่ 4 ห้ามบุคคลใดก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภท ดังต่อไปนี้

1. โรงงานตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน

2. อาคารที่ใช้ประกอบการค้าซึ่งเป็นที่รังเกียจ หรืออาจเป็นอันตรายแก่สุขภาพตาม

กฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข

3. สถานบริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการ

4. โรงแรมตามกฎหมายว่าด้วยโรงแรม

5. โรงมหรสพตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันภัยอันตรายอันเกิดแต่การเล่นมหรสพ ซึ่งเป็นเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ

6. สถานที่เก็บสินค้า อาหาร หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของอาคาร หรืออาคารที่มีลักษณะในการทำงานเดียวกันที่ใช้เป็นที่สำหรับเก็บ พัก หรือขนถ่ายสินค้าหรือสิ่งของเพื่อประโยชน์ทางการค้า

7. หอประชุม เว้นแต่หอประชุมของทางราชการ โรงเรียน มหาวิทยาลัย

8. ห้องแถวหรือตึกแถว

9. ฌาปนสถาน

10. สถานที่เก็บและจำหน่ายเชื้อเพลิงตามกฎหมายว่าด้วยการเก็บรักษาน้ำมันเชื้อเพลิง

11. อาคารหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของอาคารที่ใช้เป็นที่ฝึกซ้อมหรือแข่งขันกีฬาเพื่อประโยชน์ทางการค้า

12. ป้ายชื่อสถานประกอบการที่มีพื้นที่รวมกันเกิน 5 ตารางเมตร หรือป้ายโฆษณา

13. อาคารที่มีความสูงเกิน 16 เมตร โดยวัดจากระดับถนนหรือขอบทางเท้าที่ใกล้ที่สุดถึงส่วนที่สูงที่สุดของอาคาร

ข้อ 6. ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน อาคารที่ได้รับอนุญาตให้ก่อสร้างดัดแปลงเป็นอาคารประเภทไม่ควบคุมการใช้ ห้ามใช้อาคารนั้นเป็นประเภทควบคุมการใช้ตามมาตรา 32 วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522

ทั้งนี้เว้นแต่สถานพยาบาลที่ไม่มีเตียงรับผู้ป่วยไว้ค้างคืน หรือสถานศึกษาซึ่งมีระดับการศึกษาไม่เกินประถมศึกษา

ข้อ 7. ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน อาคารที่ได้รับอนุญาตให้ก่อสร้างหรือดัดแปลงเป็นอาคารประเภทควบคุมการใช้ตามมาตรา 32 วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร

พ.ศ.2522 ห้ามเปลี่ยนการใช้อาคารให้ผิดไปจากที่ระบุไว้ในใบอนุญาตให้ก่อสร้าง หรือดัดแปลงอาคารนั้น

ข้อ 8. อาคารที่ก่อสร้างหรือที่มีการใช้มาก่อนแล้วและขัดกับข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ ห้ามดัดแปลงและห้ามเปลี่ยนการใช้อาคาร เว้นแต่เป็นการเปลี่ยนการใช้อาคารเพื่อให้อาคารนั้นไม่ขัดกับข้อ 4 และข้อ 5

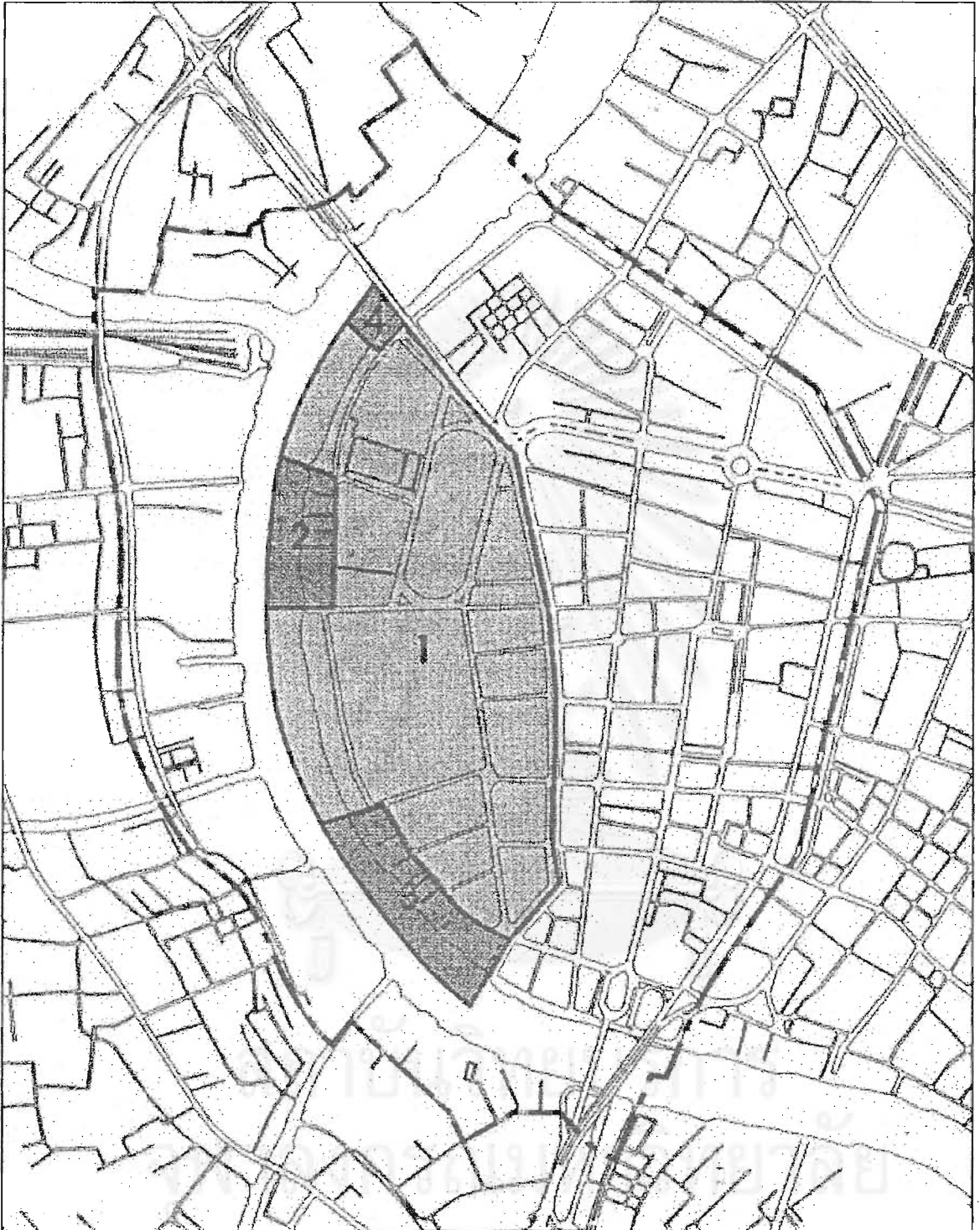
ข้อ 9. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ให้ใช้บังคับแก่การก่อสร้างเขื่อน สะพาน อุโมงค์ ทางหรือท่อระบายน้ำ ร้วหรือกำแพง

ข้อ 10. อาคารที่ได้รับอนุญาตให้ก่อสร้างหรือดัดแปลงก่อนวันที่ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ใช้บังคับ และยังก่อสร้างหรือดัดแปลงไม่แล้วเสร็จ ให้ดำเนินการตามที่ได้รับอนุญาตต่อไปได้

ข้อ 11. ให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครรักษาการตามข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ ประกาศ ณ วันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ.2528

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

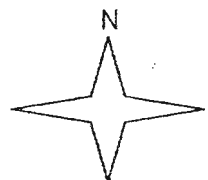
แสดง : แผนที่ทำยข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

สัญลักษณ์ : บริเวณที่ 1

บริเวณที่ 2

บริเวณที่ 3

บริเวณที่ 4

ที่มา : แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงลำราญราษฎร์ และแขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2530

โดยที่เห็นเป็นการสมควรมีข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงลำราญราษฎร์ และแขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 7 และมาตรา 13 แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 และ มาตรา 97 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2528 โดยได้รับความเห็นชอบจากสภากรุงเทพมหานคร จึงตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครขึ้นไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้เรียกว่า " ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงลำราญราษฎร์ และแขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2530 "

ข้อ 2. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

ข้อ 3. ในข้อบัญญัตินี้

1." ข้อบัญญัติ " หมายความว่า ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

2." ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก " หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างแนวกิ่งกลางคลองคูเมืองเดิม (คลองหลอด) แนวกิ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยากับแนวกิ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองบางลำภู - โถ่งอ่าง) แนวกิ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยาบรรจบกับแนวกิ่งกลางคลองคูเมืองเดิม (คลองหลอด)

(ก) "บริเวณที่ 1" หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศตะวันออกเฉียงเหนือจดแนวกิ่งกลางคลองรอบกรุง และถนนพระสุเมรุ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจดแนวกิ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศใต้จดถนนราชดำเนินกลาง ทิศตะวันตกเฉียงใต้จดถนนเจ้าฟ้า

- (ข) "บริเวณที่ 2" หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดถนนบูรณศิริกับถนนราชดำเนินกลาง ทิศใต้จุดแนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองหลอดวัดเทพธิดาราม) ถนนบำรุงเมือง แนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดราชบพิธ) ถนนพระพิทักษ์และถนนจักรเพชร ทิศตะวันออกจุดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองโอรัง) ถนนมหาชัย ถนนอนุากรณ ถนนเฟื่องนครต่อถนนบ้านหม้อและถนนตีเพชร ทิศตะวันตกจุดถนนตะนาว และถนนอัษฎางค์
- (ค) "บริเวณที่ 3" หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดซอยประตูเหล็กต่อแนวเส้นขนานซึ่งห่างจากเขตทางของถนนพหลุรัด 9 เมตร ทิศใต้จุดแนวกึ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันออกจุดถนนจักรเพชรไปตามถนนทรงวาดต่อแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองโอรัง) ทิศตะวันตกจุดถนนตรีเพชรและซอยสะพานพุทธฯ
- (ง) "บริเวณที่ 4" หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศตะวันออกเฉียงเหนือจุดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองบางลำภู) ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจุดถนนประชาธิปไตย ทิศตะวันตกเฉียงใต้จุดถนนพระสุเมรุ ทิศใต้จุดถนนราชดำเนินกลาง
- (จ) "บริเวณที่ 5" หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดถนนราชดำเนินกลางทิศใต้จุดถนนบูรณศิริ ทิศตะวันออกจุดถนนตะนาว ทิศตะวันตกจุดถนนอัษฎางค์
- (ฉ) "บริเวณที่ 6" หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดแนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองหลอดวัดเทพธิดาราม) และถนนบำรุงเมือง ทิศใต้จุดแนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดราชบพิธ) ทิศตะวันออกจุดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองโอรัง) ทิศตะวันตกจุดถนนศิริพงษ์
- (ช) "บริเวณที่ 7" หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดแนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดราชบพิธ) ทิศใต้จุดถนนเจริญกรุง ทิศตะวันออกจุดถนนตีทอง ทิศตะวันตกจุดถนนเฟื่องนคร
- (ซ) "บริเวณที่ 8" หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศตะวันออกเฉียงเหนือจุดซอยวาทนิช ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจุดถนนอัษฎางค์ ทิศตะวันออกจุดซอยสะพานพุทธ ทิศใต้จุดแนวกึ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา
- (ฌ) "บริเวณที่ 9" หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือจุดซอยวาทนิช ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจุดถนนจักรเพชร ทิศใต้จุดถนนทรงวาด ทิศตะวันออกจุดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง
- (ฎ) "บริเวณที่ 10" หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดแนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดราชบพิธ) และถนนเจริญกรุง ทิศใต้จุดซอยประตูเหล็กต่อแนวเส้นขนานซึ่งห่าง

จากเขตทางของถนนพหลุ่หวัด 90 เมตร ทิศตะวันออกจดแนวกิ่งกลางคลองรอบกรุง (คลอง
โองอ่าง) และถนนจักเพชร ทิศตะวันตกจดถนนตีทอง ถนนบ้านหม้อ และถนนตีเพชร

ทั้งนี้ ตามแผนที่ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

3. "สถานที่เก็บสินค้า" หมายความว่า อาคารหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของอาคารหรือ
อาคารที่มีลักษณะในทำนองเดียวกันที่ใช้เป็นที่สำหรับเก็บ พัก หรือขนถ่ายสินค้าหรือสิ่งของเพื่อ
ประโยชน์ทางการค้า

4. "สถานกีฬา" หมายความว่า อาคารหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของอาคารหรือสถานที่
ใช้เป็นที่ฝึกซ้อม แข่งขัน หรือชมกีฬา หรืออาคารที่มีลักษณะในทำนองเดียวกันสำหรับให้บริการแก่
ผู้เล่นหรือผู้ชมเพื่อประโยชน์ทางการค้า

ข้อ 4. ให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครรักษาการตามข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ และให้มีอำนาจ
ออกข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามข้อบัญญัตินี้

ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ตามวรรคหนึ่งนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้
บังคับได้

ข้อ 5. ภายในบริเวณที่ 1 บริเวณที่ 2 และบริเวณที่ 3 ห้ามมิให้บุคคลใดก่อสร้างหรือดัดแปลง
อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ดังต่อไปนี้

1. โรงงานตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน

2. อาคารที่ใช้ประกอบการค้าซึ่งเป็นที่รังเกียจ หรืออาจเป็นอันตรายแก่สุขภาพตาม
กฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข เว้นแต่การประกอบการดังต่อไปนี้

(ก) การพิมพ์หนังสือด้วยเครื่องจักร

(ข) การซ่อมเครื่องอิเล็กทรอนิกส์

(ค) การล้างฟิล์มถ่ายรูปและฟิล์มภาพยนตร์

(ง) การเจียรไนเพชร พลอย หิน กระจก หรือวัตถุที่คล้ายคลึง

(จ) การซักอบรีด อัดกลับ กัดสีผ้า โดยใช้เครื่องจักร

(ฉ) การพิมพ์แบบ พิมพ์เขียว

3. สถานบริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการ

4. โรงแรมตามกฎหมายว่าด้วยโรงแรม

5. โรงมหรสพตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันภัยอันตรายอันเกิดแต่การเล่นมหรสพ ซึ่งเป็น
เอกชนเป็นผู้ดำเนินการ

6. สถานที่เก็บสินค้า ที่มีพื้นที่เกิน 80 ตารางเมตร

7. ภัตตาคารที่มีพื้นที่สำหรับตั้งโต๊ะอาหารเกิน 300 ตารางเมตร

8. ตลาด ตามกฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข

9. หอประชุม เว้นแต่หอประชุมของทางราชการ โรงเรียน มหาวิทยาลัย

10. ห้องแถว ตึกแถว เว้นแต่การก่อสร้างหรือดัดแปลงเพื่อทดแทนอาคารห้องแถว ตึกแถวเดิม ที่มีสภาพชำรุดหรือถูกเพลิงไหม้ ให้ดำเนินการก่อสร้างหรือดัดแปลงได้ตามแบบแปลน แผนผัง และรูปแบบสถาปัตยกรรมที่กรุงเทพมหานครประกาศกำหนด สำหรับตึกแถว ห้องแถวที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถานต้องก่อสร้างหรือดัดแปลง ในตำแหน่งอันเป็นที่ตั้งของอาคารเดิมโดยไม่ต้องรื้อแนวอาคารและต้องมีขนาดรูปแบบเหมือนกับอาคารเดิม

11. ฌาปนสถาน

12. อาคารสำนักงานเอกชนที่มีพื้นที่ทำการทุกชั้นรวมกันเกิน 300 ตารางเมตร

13. ห้างสรรพสินค้าที่มีพื้นที่ทุกชั้นรวมกันเกิน 300 ตารางเมตร

14. สถานที่เก็บและจำหน่ายเชื้อเพลิงตามกฎหมายว่าด้วยการเก็บรักษาน้ำมันเชื้อเพลิง

15. สถานีกีฬา

16. ป้าย เว้นแต่ป้ายชื่อถนน ตรอก ซอย ป้ายทางราชการ ป้ายเพื่อการเลือกตั้ง หรือป้ายชื่อสถานประกอบกิจการที่มีพื้นที่รวมกันไม่เกิน 5 ตารางเมตร

17. อาคารที่มีความสูงเกิน 16 เมตร โดยวัดจากระดับถนนหรือขอบทางเท้าที่ใกล้ที่สุดถึงส่วนที่สูงที่สุดของอาคาร

ข้อ 6. ภายในบริเวณที่ 4 บริเวณที่ 5 บริเวณที่ 6 บริเวณที่ 7 บริเวณที่ 8 และบริเวณที่ 9 ห้ามมิให้บุคคลใดก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภทตามข้อ 5 เว้นแต่ภัตตาคารที่มีพื้นที่สำหรับตั้งโต๊ะอาหารไม่เกิน 400 ตารางเมตร หอประชุมเอกชนที่มีพื้นที่ทุกชั้นรวมกันไม่เกิน 300 ตารางเมตร และอาคารสำนักงาน

ข้อ 7. ภายในบริเวณที่ 10 ห้ามมิให้บุคคลใดก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภทตามข้อ 6 เว้นแต่สถานที่เดินรำ รำวงหรือรอกเงย สถานที่มีอาหาร สุรา น้ำชา เครื่องดื่มอย่างอื่นจำหน่ายหรือจัดให้มีการแสดงอื่นใดเพื่อการบันเทิง สถานีกีฬา โรงมหรสพ ห้างสรรพสินค้า ป้ายและอาคารที่สูงเกิน 16 เมตร แต่ต้องไม่สูงเกิน 37 เมตร

ข้อ 8. ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก อาคารที่ได้รับอนุญาตให้ก่อสร้างหรือดัดแปลงเป็นอาคารประเภทไม่ควบคุมการใช้ ห้ามมิให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองใช้หรือยินยอมให้บุคคลใดใช้อาคารนั้น เป็นอาคารประเภทควบคุมการใช้ตามมาตรา 32 วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522

ทั้งนี้เว้นแต่สถานพยาบาลที่ไม่มีเตียงรับผู้ป่วยไว้ค้างคืน หรือสถานศึกษาซึ่งมีระดับการศึกษาไม่เกินประถมศึกษา

ข้อ 9. ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก อาคารที่ได้รับอนุญาตให้ก่อสร้างหรือดัดแปลงเป็นอาคารประเภทควบคุมการใช้ตามมาตรา 32 วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.

2522 ห้ามมิให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองอาคารดังกล่าวเปลี่ยนการใช้อาคารให้ผิดไปจากที่ระบุไว้ในใบอนุญาตให้ก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารเหล่านั้น

ข้อ 10. อาคารที่มีการใช้มาก่อนและขัดกับข้อ 5 ข้อ 6 หรือข้อ 7 แห่งข้อบัญญัตินี้ห้ามมิให้ดัดแปลง

ข้อ 11. อาคารที่มีการใช้มาก่อนและขัดกับข้อ 8 หรือข้อ 9 แห่งข้อบัญญัตินี้ ห้ามมิให้ดัดแปลง และห้ามมิให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองอาคาร เปลี่ยนการใช้ หรือยินยอมให้บุคคลใดเปลี่ยนการใช้อาคารนั้น อันเป็นการฝ่าฝืนข้อ 9 แห่งข้อบัญญัตินี้ โดยให้ถือเอาประเภทการใช้อาคารในวันที่ข้อบัญญัตินี้ใช้บังคับเป็นเกณฑ์

ข้อ 12. ข้อบัญญัตินี้มิให้ใช้บังคับแก่

1. การก่อสร้างเขื่อน สะพาน อุโมงค์ ทางหรือท่อระบายน้ำ รั้วหรือกำแพง
2. การซ่อมแซมอาคารเพื่อให้คงสภาพเดิม หรือการดัดแปลงภายในตัวอาคารโดยไม่เปลี่ยนแปลงสภาพภายนอกตัวอาคาร

ข้อ 10. อาคารที่ได้รับอนุญาตให้ก่อสร้างหรือดัดแปลงก่อนวันที่ข้อบัญญัตินี้ใช้บังคับ และยังคงก่อสร้างหรือดัดแปลงไม่แล้วเสร็จ ให้ดำเนินการตามที่ได้รับอนุญาตต่อไปได้ แต่ห้ามมิให้ก่อสร้างหรือดัดนอกเหนือจากที่ได้รับอนุญาต

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณฝั่งธนบุรี ตรงข้ามกรุงรัตนโกสินทร์ ในท้องที่แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด แขวงอรุณอมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ แขวงวัดกัลยาณី เขตธนบุรี และแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2535

โดยที่เห็นเป็นการสมควรมีข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณฝั่งธนบุรี ตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ในท้องที่แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด แขวงอรุณอมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ แขวงวัดกัลยาณี เขตธนบุรี และแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 13 แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 และ มาตรา 97 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2528 โดยได้รับความเห็นชอบจากสภากรุงเทพมหานคร จึงตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครขึ้นไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ 1. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้เรียกว่า “ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณฝั่งธนบุรี ตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ในท้องที่แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด แขวงอรุณอมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ แขวงวัดกัลยาณี เขตธนบุรี และแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2535 ”

ข้อ 2. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

ข้อ 3. ในข้อบัญญัตินี้

1. “ ภายในบริเวณฝั่งธนบุรี ตรงข้ามกรุงรัตนโกสินทร์ ” ประกอบด้วย

(ก) “บริเวณที่ 1” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจดกึ่งกลางคลองวัดระฆัง ทิศใต้จดคลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้ ทิศตะวันออกจดแนวกึ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันตกจดคลองบ้านขมิ้นฝั่งตะวันตก และแนวถนนโครงการอรุณอมรินทร์

(ข) “บริเวณที่ 2” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจดคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือ ทิศใต้จดถนนพรานนก ทิศตะวันออกจดแนวกึ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันตกจดถนนอรุณอมรินทร์ฝั่งตะวันตก

(ค) "บริเวณที่ 3" หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดถนนรถไฟ และถนนพราณนกทิศใต้จุดแนวกิ่งกลางคลองวัดระฆัง ทิศตะวันออกจุดถนนอรุณอัมรินทร์ฝั่งตะวันตกและแนวกิ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันตกจุดคลองบ้านขมิ้นฝั่งตะวันตก

(ง) "บริเวณที่ 4" หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศตะวันออกเฉียงเหนือจุดคลองบางยี่ขันฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศใต้จุดคลองบางกอกน้อยฝั่งเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้จุดแนวกิ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันตกจุดแนวเส้นซึ่งลากตรงจากกำแพงวัดดาวดึงษารามจุดคลองบางยี่ขันกำแพงวัดดาวดึงษาราม ซอยวัดดาวดึงษ์ เส้นตรงซึ่งลากจากจุดบรรจบของซอยวัดดาวดึงษ์กับถนนสมเด็จพระปิ่นเกล้าไปจบจุดบรรจบของซอยวัดดุสิตารามกับถนนสมเด็จพระปิ่นเกล้า ซอยวัดดุสิตาราม ซอยทางเข้าพิพิธภัณฑ์เรือราชพิธีและคลองขนมจีน

(จ) "บริเวณที่ 5" หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดแนวกิ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยาทิศใต้จุดซอยวัดกัลยาณีนี และถนนเทศบาลสาย 1 และเส้นตรงซึ่งลากจากจุดบรรจบของถนนประชาธิปไตยกับถนนลอดใต้สะพานพระพุทธยอดฟ้าฯ ไปยังจุดบรรจบของถนนพญาไม้กับซอยวัดอุทัย ทิศตะวันออกจุดซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 1 ทิศตะวันตกจุดคลองบางกอกใหญ่ฝั่งตะวันออก

ทั้งนี้ ตามแผนที่ท้ายข้อบัญญัตินี้

2. "สถานที่เก็บสินค้า" หมายความว่า อาคารหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของอาคาร หรืออาคารที่มีลักษณะในทำนองเดียวกันที่ใช้เป็นที่สำหรับเก็บ พัก หรือขนถ่ายสินค้าหรือสิ่งของเพื่อประโยชน์ทางการค้า

3. "สถานกีฬา" หมายความว่า อาคารหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของอาคารหรือสถานที่ใช้เป็นที่ฝึกซ้อม แข่งขัน หรือชมกีฬา หรืออาคารที่มีลักษณะในทำนองเดียวกันสำหรับให้บริการแก่ผู้เล่นหรือผู้ชมเพื่อประโยชน์ทางการค้า

ข้อ 4. ภายในบริเวณที่ 1 และบริเวณที่ 2 ห้ามมิให้บุคคลใดก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารอื่นโดยยกเว้นอาคารทางศาสนา อาคารที่ทำการของทางราชการ และอาคารที่พักอาศัยที่ไม่ใช่ห้องแถว ตึกแถว หอพัก หรืออาคารชุด โดยให้มีความสูงไม่เกิน 16 เมตร ทั้งนี้ให้วัดจากระดับถนนหรือขอบทางเท้าที่ใกล้ที่สุดถึงส่วนที่สูงที่สุดของอาคาร

ข้อ 5. ภายในบริเวณที่ 3 ห้ามบุคคลใดก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภทดังต่อไปนี้

1. โรงงานตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน
2. อาคารที่ใช้ประกอบการค้าซึ่งเป็นที่รังเกียจ หรืออาจเป็นอันตรายแก่สุขภาพตามกฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข

3. สถานบริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการ

4. โรงแรมตามกฎหมายว่าด้วยโรงแรม

5. โรงแรมสหตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันภัยอันตรายอันเกิดแต่การเล่นมหรสพ ซึ่งเป็นเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ

6. สถานที่เก็บสินค้า
7. ภัตตาคารที่มีพื้นที่สำหรับตั้งโต๊ะอาหารเกิน 300 ตารางเมตร
8. ตลาด ตามกฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข
9. หอประชุม เว้นแต่หอประชุมของทางราชการ โรงเรียน มหาวิทยาลัย
10. ห้องแถว ตึกแถว
11. ฉาปนสถาน
12. อาคารสำนักงานเอกชนที่มีพื้นที่ทำการทุกชั้นรวมกันเกิน 300 ตารางเมตร
13. สถานที่เก็บและจำหน่ายเชื้อเพลิงตามกฎหมายว่าด้วยการเก็บรักษาน้ำมันเชื้อเพลิง
14. สถานที่บรรจุก๊าซและสถานที่เก็บก๊าซตามกฎหมายว่าด้วยการการบรรจุก๊าซ

ปิโตรเลียมเหลว

15. สถานีกีฬา
16. ป้าย เว้นแต่ป้ายชื่อถนน ตรอก ซอย ป้ายทางราชการ ป้ายเพื่อการเลือกตั้ง หรือป้ายชื่อสถานประกอบกิจการที่มีพื้นที่รวมกันไม่เกิน 5 ตารางเมตร

17. อาคารที่มีความสูงเกิน 16 เมตร โดยวัดจากระดับถนนหรือขอบทางเท้าที่ใกล้ที่สุดถึงส่วนที่สูงที่สุดของอาคาร

ข้อ 6. ภายในบริเวณที่ 4 และบริเวณที่ 5 ห้ามบุคคลใดก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภท ดังต่อไปนี้

1. โรงงานตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน
2. อาคารที่ใช้ประกอบการค้าซึ่งเป็นที่รังเกียจ หรืออาจเป็นอันตรายแก่สุขภาพตาม

กฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข เว้นแต่การประกอบการดังต่อไปนี้

- (ช) การพิมพ์หนังสือด้วยเครื่องจักร
- (ซ) การซ่อมเครื่องอิเล็กทรอนิกส์
- (ฌ) การล้างฟิล์มถ่ายรูปและฟิล์มภาพยนตร์
- (ญ) การเจียรไนเพชร พลอย หิน กระจก หรือวัตถุที่คล้ายคลึง
- (ฎ) การซักอบรีด อัดกลีบ กัดสีผ้า โดยใช้เครื่องจักร
- (ฏ) การพิมพ์แบบ พิมพ์เขียว

3. สถานบริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการ
4. โรงแรมตามกฎหมายว่าด้วยโรงแรม

5. โรงมหรสพตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันภัยอันตรายอันเกิดแต่การเล่นมหรสพ ซึ่งเป็นเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ

6. สถานที่เก็บสินค้า ที่มีพื้นที่เกิน 80 ตารางเมตร

7. ภัตตาคารที่มีพื้นที่สำหรับตั้งโต๊ะอาหารเกิน 400 ตารางเมตร

8. ตลาด ตามกฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข

9. หอประชุม เอกชนที่มีพื้นที่ทุกชั้นรวมกันเกิน 300 ตารางเมตร เว้นแต่หอประชุมของทางราชการ โรงเรียน มหาวิทยาลัย

10. ห้องแถว ตึกแถว เว้นแต่การก่อสร้างหรือดัดแปลงเพื่อทดแทนอาคารห้องแถว ตึกแถวเดิม ที่มีสภาพชำรุดหรือถูกเพลิงไหม้ ให้ดำเนินการก่อสร้างหรือดัดแปลงได้ตามแบบแปลน แผนผัง และรูปแบบสถาปัตยกรรมที่กรุงเทพมหานครประกาศกำหนด สำหรับตึกแถว ห้องแถวที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถานต้องก่อสร้างหรือดัดแปลง ในตำแหน่งอันเป็นที่ตั้งของอาคารเดิมโดยไม่ต้องรื้อแนวอาคารและต้องมีขนาดรูปแบบเหมือนกับอาคารเดิม

11. ฌาปนสถาน

12. อาคารสำนักงานเอกชนที่มีพื้นที่ทำการทุกชั้นรวมกันเกิน 300 ตารางเมตร

13. สถานที่เก็บและจำหน่ายเชื้อเพลิงตามกฎหมายว่าด้วยการเก็บรักษาน้ำมันเชื้อเพลิง

14. สถานที่บรรจุก๊าซและสถานที่เก็บก๊าซตามกฎหมายว่าด้วยการการบรรจุก๊าซ

ปิโตรเลียมเหลว

15. สถานีกีฬา

16. ป้าย เว้นแต่ป้ายชื่อถนน ตรอก ซอย ป้ายทางราชการ ป้ายเพื่อการเลือกตั้ง หรือป้ายชื่อสถานประกอบกิจการที่มีพื้นที่รวมกันไม่เกิน 5 ตารางเมตร

17. อาคารที่มีความสูงเกิน 16 เมตร โดยวัดจากระดับถนนหรือขอบทางเท้าที่ใกล้ที่สุดถึงส่วนที่สูงที่สุดของอาคาร

ข้อ 7. อาคารที่ก่อสร้างมาก่อนและขัดกับข้อ 4. ข้อ 5 หรือ ข้อ 6 ห้ามมิให้ทำการดัดแปลงเว้นแต่จะเป็นการดัดแปลงเพื่อให้อาคารนั้นไม่ขัดกับข้อ 4 ข้อ 5 หรือข้อ 6 ซึ่งได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นแล้ว

ข้อ 8. อาคารที่ก่อสร้างมาก่อนหรือหลังวันที่ข้อบัญญัติฉบับนี้ใช้บังคับ ห้ามมิให้เปลี่ยนการใช้อาคารเว้นแต่จะเป็นการเปลี่ยนการใช้อาคารเพื่อให้อาคารนั้นไม่ขัดกับข้อ 4 ข้อ 5 และข้อ 6 ซึ่งได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นแล้ว

ข้อ 9. การก่อสร้างเขื่อน สะพาน อุโมงค์ ทางหรือท่อระบายน้ำ รั้วหรือกำแพง

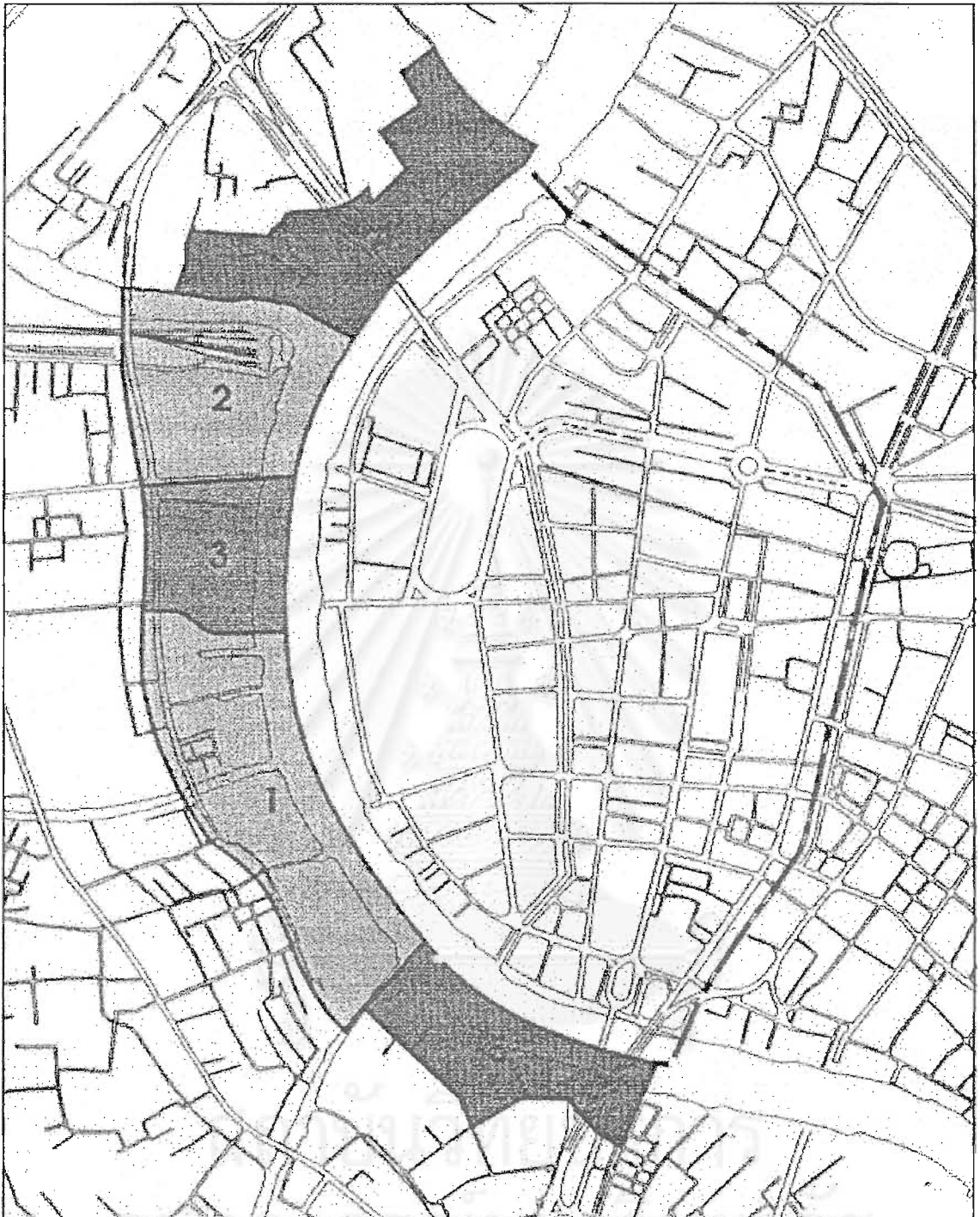
ข้อ 10. อาคารที่ได้รับอนุญาตให้ก่อสร้างหรือดัดแปลงก่อนวันที่ข้อบัญญัตินี้ใช้บังคับ และยังก่อสร้างหรือดัดแปลงไม่แล้วเสร็จ ให้ดำเนินการตามที่ได้รับอนุญาตต่อไปได้ แต่ห้ามมิให้ก่อสร้างหรือดัดแปลงนอกเหนือจากที่ได้รับอนุญาต

ข้อ 11. ให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครรักษาการตามข้อบัญญัตินี้

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แสดง : แผนที่ทำข้อมัญญัติกรุงเทพมหานคร

สัญลักษณ์ : บริเวณที่ 1 บริเวณที่ 2
 บริเวณที่ 3 บริเวณที่ 4
 บริเวณที่ 5

N

ที่มา : แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

ประกาศกรุงเทพมหานคร

เรื่อง การกำหนดแบบแปลน แผนผัง และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของห้องแถว ตึกแถว ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก

เพื่อส่งเสริมดำรงรักษาหรือบูรณะสถานที่หรือวัตถุที่มีประโยชน์หรือมีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอกให้คงอยู่เป็นมรดกของชาติสืบไป อาศัยอำนาจตามความในข้อ 5 (10) แห่งข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่ แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2530 กรุงเทพมหานครจึงประกาศ กำหนดแบบแปลน แผนผังและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม สำหรับการก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคาร ห้องแถว ตึกแถว ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอกไว้ดังต่อไปนี้

1. ความกว้าง ความลึกของห้อง ที่ว่าง แนวอาคารและระยะร่นต่างๆ ของอาคารให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยอาคาร
2. ที่จอดรถยนต์ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยที่จอดรถยนต์
3. ลักษณะทางสถาปัตยกรรม
 - (1) หลังคา ให้เป็นหลังคาจั่ว หรือปั้นหยา มีความลาดเอียงเข้าหาถนนด้านหน้าอาคารไม่น้อยกว่า 30 องศา และระยะแนวราบจากกึ่งกลางเสาด้านหน้าถึงแนวสันหลังคาไม่น้อยกว่า 1 ใน 3 ของความลึกของห้อง และต้องไม่น้อยกว่า 3.5 เมตร มุงด้วยกระเบื้องสีแดง(สีอิฐ) หรือสีเทา โดยให้เลือกใช้สีใดสีหนึ่งของอาคารแต่ละแถว
 - (2) ให้ความสูงใต้กันสาดชั้นล่างเป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยอาคารและให้มีความลาดเอียงของกันสาดไม่ต่ำกว่า 8 องศา มุงด้วยกระเบื้องและสีเหมือนหลังคา
 - (3) กันสาดเหนือขอบหน้าต่าง มีความลาดเอียงของกันสาดไม่ต่ำกว่า 8 องศา มุงด้วยกระเบื้องชนิด และสีเหมือนหลังคา
 - (4) ประตู หน้าต่างด้านหน้า ขนาด ระยะ และสัดส่วนให้เหมือนอาคารเดิมหรืออาคารข้างเคียง
 - (5) สีภายนอกอาคาร ให้ก่ออิฐฉาบปูน ทาสี และห้ามใช้วัสดุสะท้อนแสง
 - (7) ห้ามติดตั้งวางอุปกรณ์ประเภทกันสาด เครื่องปรับอากาศ เสาอากาศโทรทัศน์หรือวิทยุ หรือส่วนยื่นอื่นๆ ด้านหน้าอาคาร

จึงประกาศให้ทราบโดยทั่วกัน

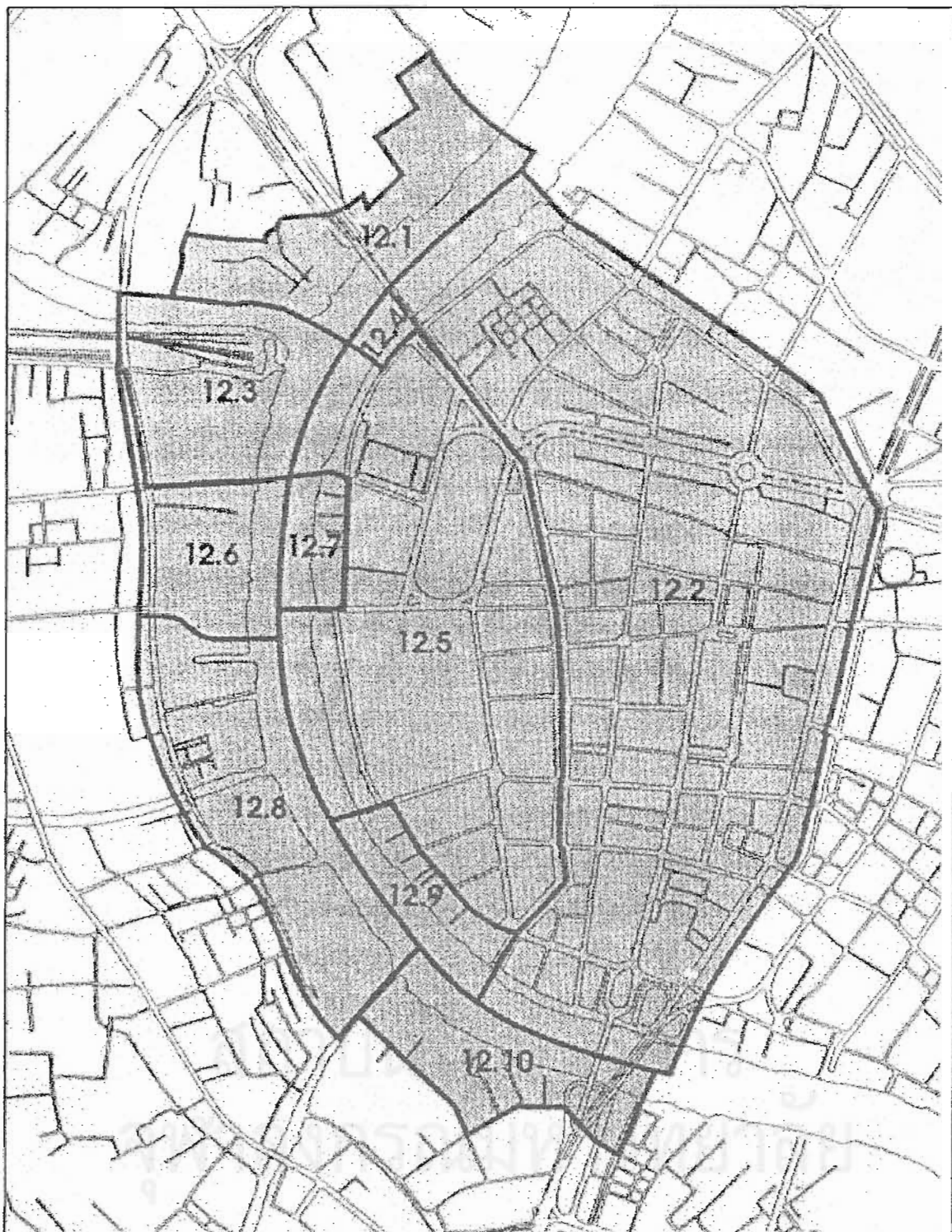
กฎกระทรวง

ฉบับที่ 116 (พ.ศ.2535) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518

สาระสำคัญของกฎกระทรวงฯ

- 1) กฎกระทรวงฯ นี้ ออกโดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 5 แห่ง พรบ.การผังเมือง พ.ศ. 2518 และมาตรา 26 วรรคหนึ่ง แห่ง พรบ.การผังเมือง (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2535
- 2) กฎกระทรวงฯ นี้ มีรวม 22 ข้อ ประกาศใช้เมื่อ 19 มีนาคม 2535 มีผลบังคับใช้ 5 ปี (สิ้นสุด 18 มีนาคม 2540)
- 3) กฎกระทรวงฯ นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นแนวทางการพัฒนาการดำรงรักษาเมือง และบริเวณที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ ให้สอดคล้องกับการพัฒนาเมืองในภาคต่างๆ และในเขตปริมณฑล ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- 4) จำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็น 14 ประเภท ซึ่งมีผลต่อการระบุการใช้ที่ดินของพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ที่กำหนดไว้เป็นสีน้ำตาลอ่อนเป็นที่ดินในบริเวณหมายเลข 12.1 - 12.10 ให้เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู

แสดง : แผนที่ทำยกรกฎกระทรวง

สัญลักษณ์ : บริเวณที่ 12.1 – 12.10

ที่มา : แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตน

สัญลักษณ์

- จัดเป็นประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย
- ▨ จัดเป็นประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง
- ▩ จัดเป็นประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก
- ▧ จัดเป็นประเภทพาณิชยกรรม
- ▦ จัดเป็นประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้า
- ▥ จัดเป็นประเภทอุตสาหกรรมเฉพาะกิจ
- ▤ จัดเป็นประเภทชุมชนและเกษตรกรรม
- ▣ จัดเป็นประเภทที่โล่งเพื่อันทนาการและกีฬา
- ▢ จัดเป็นประเภทสถาบันการศึกษา
- จัดเป็นประเภทอนุรักษณ์และนันทนาการ
- จัดเป็นประเภทอนุรักษณ์เพื่อเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย
- ▤ จัดเป็นประเภทสถาบันศาสนา
- ▣ จัดเป็นประเภทสถาบันราชการ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

- แนวทางตั้งเมืองรวม
- เขตจังหวัด
- เขตของเขต
- เขตของแขวง
- ทางหลวง ดนม
- ถนนโครงการ
- โครงการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชน
- แนวทางรถไฟฟ้าขนส่งมวลชน
- ทางรถไฟ
- แนวคันบึงกั้นน้ำท่วม
- แม่น้ำ คลอง

กรุงเทพมหานคร

(นาย สมฤกษ์ วัฒนวิเชียร)
ผู้อำนวยการสำนักผังเมือง

(นาย พิชิต รัตตกุล)

ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1)

มาตรา ๑๖ ๑:๑๐,๐๐๐ ๑:๒๐,๐๐๐ ๑:๓๐,๐๐๐ ๑:๔๐,๐๐๐ ๑:๕๐,๐๐๐ ๑:๖๐,๐๐๐ ๑:๗๐,๐๐๐ ๑:๘๐,๐๐๐ ๑:๙๐,๐๐๐ ๑:๑๐๐,๐๐๐

ภาคผนวก ข.

ชุมชนในบริเวณพื้นที่ศึกษา

สถาบันวิทย์บริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชุมชนในบริเวณพื้นที่ศึกษา

1. ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์

-อาณาเขตและที่ตั้ง

ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ อยู่แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ทิศเหนือ ติดต่อ ถนนพระสุเมรุ

ทิศใต้ ติดต่อ วัดชนะสงคราม

ทิศตะวันออก ติดต่อ ถนนจักรพงษ์

ทิศตะวันตก ติดต่อ ตรอกไก่อแจ้

-ประวัติความเป็นมา

ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ ประกอบด้วยชุมชนที่อยู่รอบๆมัสยิดจักรพงษ์ เป็นที่ดินของเอกชน ว่ากันว่าเป็นชุมชนที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เจ้าของที่ดินเป็นประธานประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลาม ที่ดินส่วนหนึ่งเป็นที่ดินสาธารณะ เนื่องจากเป็นแหล่งชุมชนย่านใจกลางเมือง ประกอบด้วยเจ้าของที่ดิน ปลูกบ้านเป็นห้องแบ่งให้เช่า จึงมีผู้เข้ามาอาศัยในบริเวณดังกล่าวอย่างหนาแน่น

-สภาพทั่วไป

เป็นชุมชนที่ปลูกบ้านเรือนอยู่ติดกัน มีลักษณะอาคารเป็นบ้านไม้ 2 ชั้น และบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ 2 ชั้น เรียงติดกันอย่างหนาแน่น ทางเข้าชุมชนนี้มีทางเข้าได้ 2 ทาง เป็นทางเดินคอนกรีตเกือบทั้งหมด เป็นทางเดินแคบๆ ไฟฟ้า ประปา มีใช้ทุกบ้าน ท่อระบายน้ำภายในชุมชนบางส่วนยังไม่มีการแก้ไขเป็นส่วนใหญ่ ไฟฟ้าทางเข้าภายในชุมชนก็มีติดตั้งแต่เพียงบางส่วนเท่านั้น

-โครงสร้างประชากร

จำนวนหลังคาเรือน	120	หลังคาเรือน
จำนวนครอบครัว	160	ครอบครัว
จำนวนประชากร	755	คน (ชาย 403 คน หญิง 352 คน)

ฐานะทางเศรษฐกิจทั่วไปของประชาชนภายในชุมชน

ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทุกครัวเรือน

- 1.ค้าขาย (มากอันดับ 1)
- 2.รับจ้าง เช่น ทำทอง (รองอันดับ 2)
- 3.รับราชการ (น้อยที่สุด)

ด้านการศึกษา สามารถจำแนกได้ ดังนี้

จบการศึกษาภาคบังคับมากที่สุด

จบการศึกษาระดับอาชีวศึกษารองลงมา

จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาน้อยที่สุด

ด้านศาสนา ประชาชนในชุมชนนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 54.69 และนับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 45.31 โดยมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอิสลามเป็นประจำทุกปี

2.ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ - ตรอกไก่อ้

-อาณาเขตและที่ตั้ง

ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ - ตรอกไก่อ้ ตั้งอยู่บริเวณถนนพระสุเมรุ แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ป้อมพระสุเมรุ

ทิศใต้ ติดต่อกับ ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ถนนพระสุเมรุ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ถนนพระอาทิตย์

-ประวัติความเป็นมา

ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ - ตรอกไก่อ้ ที่ดินส่วนใหญ่เป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ดั้งนั้นสภาพการอยู่อาศัยของครอบครัวมีลักษณะเช่าที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ปลูกบ้านอยู่อาศัย อายุของชุมชน ประมาณ 80 ปี

-สภาพทั่วไป

ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์ - ตรอกไก่อ้ การปลูกสร้างบ้านเรือนมีลักษณะเป็นบ้านไม้ชั้นเดียว และสองชั้นสภาพมั่นคงแข็งแรงระดับที่ดินสูงไม่มีน้ำท่วมขัง สภาพชุมชนโดยทั่วไปสะอาดเป็นระเบียบ มีไฟฟ้า และประปาใช้ทุกครัวเรือน

-โครงสร้างประชากร

จำนวนหลังคาเรือนประมาณ 80 หลังคาเรือน

จำนวนครอบครัวประมาณ 120 ครอบครัว

จำนวนประชากรประมาณ 1,200 คน (ชาย 540 คน หญิง 660 คน)

ฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนในชุมชน

1.ค้าขาย,รับจ้าง (มากอันดับ 1)

2.รับราชการ,รัฐวิสาหกิจ (รองอันดับ 2)

3.ประกอบอาชีพส่วนตัว (น้อยที่สุด)

ด้านการศึกษา

ประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่ จบการศึกษาชั้นสูงสุดระดับมัธยมศึกษา และอุดมศึกษา

ด้านศาสนา

ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และมีการประกอบกิจกรรมร่วมกันในเทศกาลต่างๆ เช่น เทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ เป็นต้น (ที่มา: ฝ่าฟันพัฒนาชุมชน สำนักงานเขตพระนคร, 2543)

ระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ

การเข้าถึงพื้นที่ศึกษา

ระบบเส้นทางรถยนต์

ถนนพระอาทิตย์ และถนนพระสุเมรุเป็นถนน 4 ช่องจราจร มีความกว้างประมาณ 13-15 เมตร พื้นผิวจราจรเป็นแอสฟัลต์ จัดเดินรถแบบสวนทาง โดยเส้นทางสามารถเชื่อมต่อกับถนนจักรพงษ์ ถนนสามเสน ถนนสีลมสามห้าง ถนนตะนาว และถนนราชดำเนิน รวมทั้งมีการจัดเดินรถทางเดียวในถนนซอยช่วงถนนตานี ถนนไกรศรี และถนนรามบุตรี

ระบบรถโดยสารประจำทาง

จากการสำรวจพบว่าในถนนพระอาทิตย์ และถนนพระสุเมรุ มีรถโดยสารประจำทางทั้งสิ้น 18 สาย แต่ไม่มีรถประจำทางสายใดที่วิ่งเชื่อมโยงจากหัวถนนถึงปลายถนน โดยบริเวณพื้นที่ศึกษาจากบริเวณถนนพระอาทิตย์ถึงสะพานนรรัตนสถาน มีรถประจำทาง 13 สาย

ระบบเส้นทางน้ำ มีอยู่ 2 เส้นทาง คือ แม่น้ำเจ้าพระยา และคลองบางลำภู

-แม่น้ำเจ้าพระยา เส้นทางน้ำที่ใช้ในปัจจุบันประกอบด้วยเรือข้ามฟากแม่น้ำ และบริการเรือด่วนซึ่งมีอยู่ 2 บริษัท คือ เรือด่วนเจ้าพระยา และเรือด่วนแหลมทอง โดยจะใช้ท่าเรือ 2 ท่าแยกออกจากกัน ได้แก่ ท่าปิ่นเกล้า เป็นบริการเรือด่วนแหลมทองและเรือนักท่องเที่ยว ส่วนท่าพระอาทิตย์ เป็นบริการเรือด่วนเจ้าพระยา

-คลองบางลำภู เส้นทางเรือจะเริ่มต้นจากปากคลองบางลำภู บริเวณด้านหลังโรงพิมพ์คุรุสภา ผ่านคลองบางลำภูและมหานคร มีระยะสั้นสุดที่ทำหัวลำโพง ระยะทาง

ทั้งสิ้นประมาณ 4.35 กิโลเมตร จอดรับส่งผู้โดยสาร 10 ท่า ระยะเดินเรือประมาณ 20 นาที แต่ปัจจุบันเส้นทางไม่เป็นที่นิยมประกอบกับติดปัญหาการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสีย

ระบบทางเดินเท้า

-เส้นทางเดินเท้าริมถนน (ฟุตบาท) จะมีตลอดแนวถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุทั้งสองฟาก มีขนาดประมาณ 2-3 เมตร

-ทางเดินเท้าภายในชุมชน จะมีลักษณะเป็นตรอก ซอย ที่มีขนาดแคบตั้งแต่ 2-8 เมตร ทางเดินบางช่วงรถสามารถเข้าถึงได้ เช่น ทางเดินรอบวัดชนะสงคราม โดยการเดินรถจะจัดแบบทางเดียว เนื่องจากซอยเหล่านี้มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก

-ทางเดินเท้าภายในชุมชนการค้า ได้แก่ ทางเดินในถนนไกรศรี ถนนตานี ถนนรามบุตรี ถนนลิบบสามห้าง ทางเดินเหล่านี้จะเป็นบริเวณที่มีการขำรดมากกว่าปกติ เนื่องจากมีการใช้งาน รวมทั้งการตั้งวางสินค้า การจอดรถยนต์ การทิ้งขยะ และน้ำทิ้งต่างๆทางเดินเท้าส่วนใหญ่จะมีขนาดกว้างประมาณ 2.50 - 3.00 เมตร แต่จะไม่มีการปลูกต้นไม้ใหญ่

-ทางเดินริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นเส้นทางที่สร้างขึ้นใหม่ เริ่มต้นที่บริเวณใต้สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้ามาออกที่บริเวณป้อมพระสุเมรุ มีขนาดกว้างประมาณ 2 เมตร โดยเว้นระยะห่างออกมาจากแนวเขตตลิ่งประมาณ 1.50 - 2.00 เมตร

ที่จอดรถยนต์

ปัจจุบันมีอาคารจอดรถยนต์ 1 แห่ง คือ อาคารจอดรถของกรุงเทพมหานคร ในบริเวณย่านบางลำภู ด้านข้างห้างสรรพสินค้านิวเวิลด์

ระบบไฟฟ้า และโทรศัพท์

บริการไฟฟ้าในพื้นที่ถนนพระอาทิตย์ และถนนพระสุเมรุอยู่ในกลุ่มพื้นที่เขตพระนคร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย และเขตสัมพันธวงศ์ ดูแลรับผิดชอบโดยสถานีไฟฟ้าย่อย 3 สถานี คือ สถานีไฟฟ้าวัดเสียบ สะพานดำ และบางขุนพรหม มีระบบการจ่ายไฟฟ้าแรงต่ำเป็นแบบระบบวงจรถาย (Secondary Network) โดยเดินสายลอย

สำหรับบริการโทรศัพท์ ในพื้นที่ศึกษาซึ่งเป็นพื้นที่ที่ประกอบไปด้วยการพาณิชย์กรรม และการท่องเที่ยว บริการโทรศัพท์สาธารณะจึงค่อนข้างมีความสำคัญ จากการสำรวจเบื้องต้น พบว่า มีจำนวนโทรศัพท์สาธารณะค่อนข้างมากทั้งโทรศัพท์ภายในและภายนอกประเทศ โดยมีการวางตู้โทรศัพท์เป็นกลุ่มริมถนนสายต่างๆ

ระบบประปา

บริเวณถนนพระสุเมรุช่วงตั้งแต่สะพานนรรัตนสถานถึงสะพานผ่านฟ้าจะมีแนวประปาที่เป็นท่อประปาผ่าน (ท่อประมาณ 600 มิลลิเมตร) โดยจะเชื่อมโยงท่อประปาเส้นอื่นที่ถนนจักรพงษ์ ถนนสามเสน หรือถนนมหาจักร โดยการเดินท่อประปານี้จะเป็นการเดินท่อใต้ดินในบริเวณถนน ส่วนท่อย่อยอื่นๆ จะเดินใต้ดินในบริเวณฟุตบาท ซึ่งจะมีขนาดท่อเล็กลงประมาณ 200-300 มิลลิเมตร

ระบบบำบัดน้ำเสีย

ในปัจจุบันได้มีการดำเนินโครงการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวม เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามแผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2536 - 2539) จำนวน 2 โครงการ คือ โครงการบำบัดน้ำเสียกรุงรัตนโกสินทร์ และโครงการบำบัดน้ำเสียรวมระยะที่ 1 แต่ปัจจุบันยังไม่แล้วเสร็จ

ระบบระบายน้ำ และการแก้ไขป้องกันน้ำท่วม

โดยปกติปัญหาน้ำท่วมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาจะเกิดเฉพาะเวลาที่ฝนตกหนัก และมีน้ำทะเลหนุน แต่ในปัจจุบันได้มีการสร้างเขื่อนกันน้ำถาวร (ซึ่งมีความสูงเฉลี่ยประมาณ 2.50-3.00 เมตร) จึงคาดว่าจะช่วยบรรเทาปัญหาได้ และเนื่องจากพื้นที่ไม่มีบริเวณจุดอ่อนน้ำท่วม จึงทำให้ปัญหาในด้านนี้น้อยกว่าบริเวณอื่นในกรุงเทพมหานคร

อย่างไรก็ตามเพื่อป้องกันกาเกิดน้ำท่วม ปกติทางสำนักระบายน้ำจะใช้วิธีการควบคุม ระบายน้ำเข้าและออกในพื้นที่ โดยการรักษาระดับน้ำภายในและภายนอกให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม โดยอาศัยประตูระบายน้ำและสถานีสูบน้ำในการควบคุมระบบเป็นหลัก จึงพบว่าในบริเวณปากคลองจะมีประตูระบายน้ำ บ่อน้ำ และสถานีสูบน้ำ ซึ่งมีขนาดใหญ่ ทำให้เกิดการบดบังสภาพภูมิทัศน์ และการเชื่อมต่อไปยังแม่น้ำเจ้าพระยา

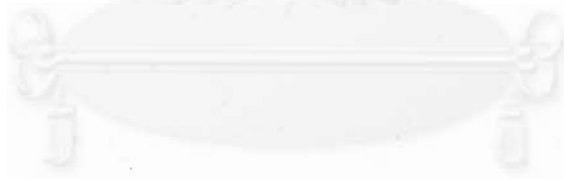
บริการสาธารณะอื่นๆ

พื้นที่ศึกษาประกอบด้วย สถานีตำรวจนครบาล 1 แห่ง ศูนย์การค้า 3 แห่ง ตลาดสด 1 แห่ง (ตลาดยอดพิมาน) สถานีบริการน้ำมัน 2 แห่ง ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข บางลำภู และธนาคารสาขาย่อย 4-5 สาขา

ภาคผนวก ค.

รายชื่อผู้ที่ให้สัมภาษณ์

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ประเสริฐ ฤทธิสำเร็จ. กรมศิลปากร. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2545.

ศิริพงศ์ บุรณอารีย์พงษ์. วิศวกรรมโยธา 7, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2545.

แขวงชนะสงคราม

ดวงนวล ธรรมรังษี. ผู้แทนร้านบ้านดวงดาว ถนนพระสุเมรุ. สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2544.

ม.ล. ประพิมพ์ อิศรเสนา. ราษฎรอาวุโส. สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2544.

อรศรี ศิลปี (บ้านิด). กรรมการประชาคมบางลำภู. สัมภาษณ์, 8 พฤศจิกายน 2544.

ไพบูลย์ ถิ่นวารชร. ผู้สืบทอดร้าน ต.เจ๊กชวน. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2544.

สุรินทร์ อาชาวัตน์ (ป่าเล็ก). ผู้อยู่อาศัยในชุมชนมัสยิดจักรพงษ์. สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2544.

มานิดา แดงน้อย. กรรมการชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ (นายทะเบียน). สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2544.

แขวงตลาดยอด

เจ้าของกิจการ ร้านไทยปราณีต. สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2544.

เจ้าของบ้านทรงไทยสมัยรัชกาลที่ 5. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2545.

แขวงวัดสามพระยา

สุดจิตต์ ดุริยประณีต. ศิลปินแห่งชาติ. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2545.

ถนนอม วงศ์รัตนสุด. ประธานชุมชนวัดสังเวชวิทยาราม. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2545.

อรุณ วรชุน. ราษฎรอาวุโส. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2545.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ง.

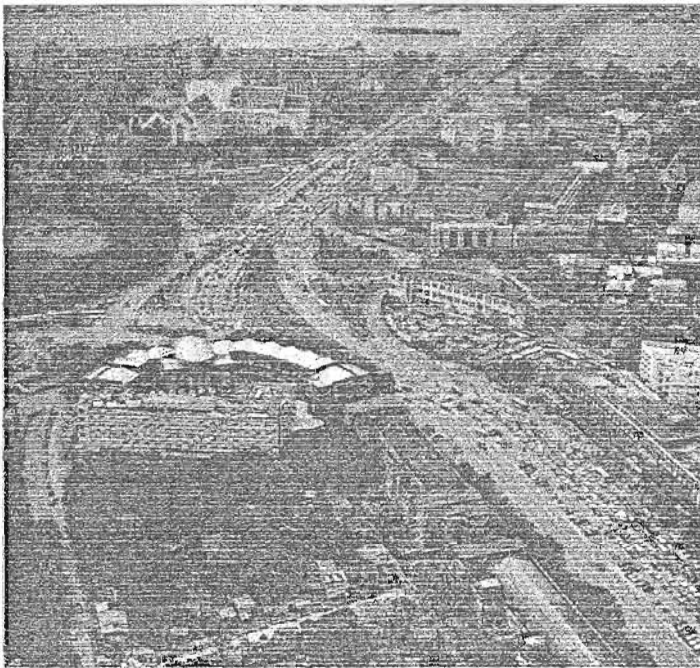
ภาพที่เป็นประโยชน์สำหรับการศึกษา

สถาบันวิทยบริการ

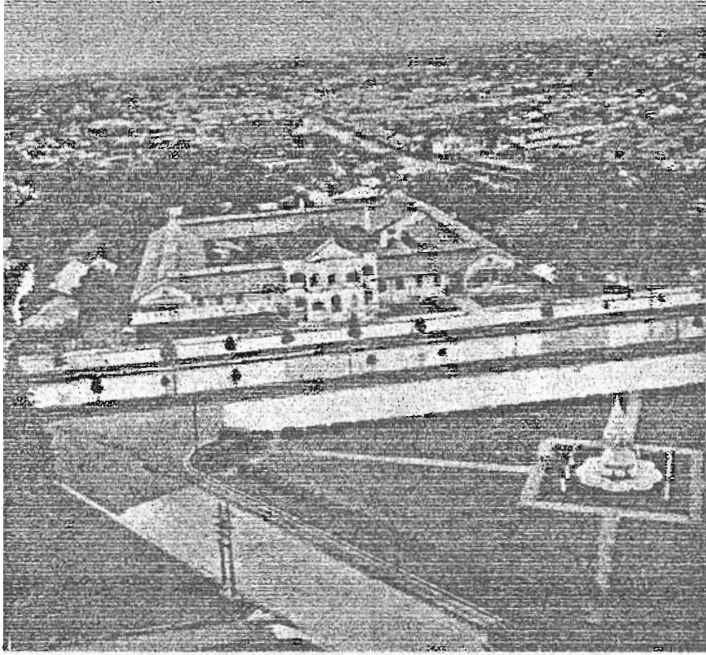
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

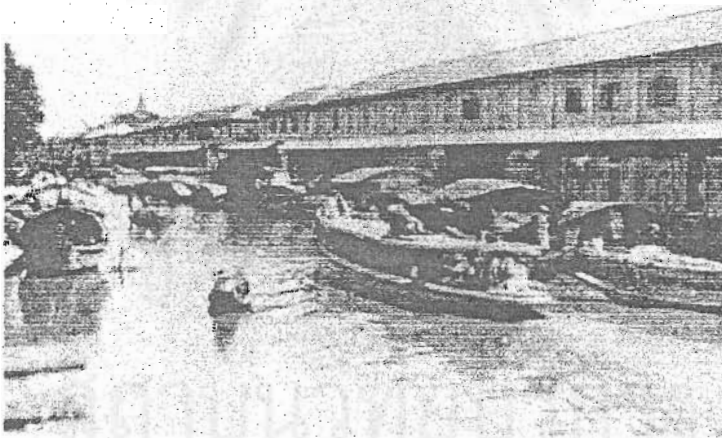
สะพานผ่านพิภพลีลา เชื่อมต่อกับถนนราชดำเนินในกับราชดำเนินกลาง
(ที่มา : หนังสือ กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้)

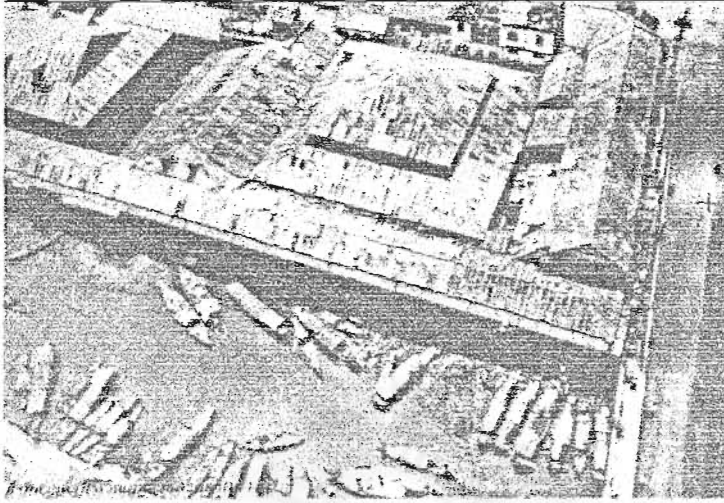
สภาพเกาะรัตนกสินทร์ปัจจุบัน ขณะนั้นกรมประชาสัมพันธ์ยังอยู่

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหอศิลป์ พ.ศ.2517
(ที่มา: หนังสือ กรุงเทพฯ 2489 - 2539)

คลองบางลำภู - โองอ่าง สมัยรัชกาลที่ 5
(ที่มา: หนังสือ สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5)

บางลำภู บริเวณโรงหนังปิ่นัง และตลาดทุเรียน ขวามือ คือสะพานนรรัตนสถาน
(ที่มา: หนังสือ องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงเทพมหานคร)

คลองบางลำภู – โฉ่งอ่าง ด้านล่างของภาพ คือ สะพานนรรัตนสถาน
ฝั่งซ้าย คือ ตลาดนานา, ฝั่งขวา คือ ตลาดทุเรียน

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวชัญญ์ ชีวภรณ์ภักดิ์ เกิด 27 มีนาคม พ.ศ.2521 ที่กรุงเทพมหานคร สำเร็จ
การศึกษาระดับปริญญาตรี จากคณะครุศาสตร์ สาขาการสอนวิชาเฉพาะ (ศิลปศึกษา) จุฬาลง
กรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2541

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย